

Notes.

Editor:
Ing. arch. Josef Kiszka

Autoři:
Ing. arch. Tomáš Bindr
dr Monika Choroś
Ing. arch. Josef Kiszka
prof. Ing. arch. Mojmír Kyselka, CSc.
doc. Ing. arch. Jiří Löw
Ing. arch. Elen Malchárková
dr inž. arch. Ryszard Nakonieczny
Ing. arch. Martin Nedvěd
dr hab. inž arch. Piotr Obracaj, prof. PO
RNDr. Pavel Ptáček, Ph.D.
prof. RNDr. Tadeusz Siwek, CSc.
dr hab. Anna Śliz, prof. UO
dr inž. arch. Marcin Spyra
Mgr. Martin Strakoš
prof. zw. dr hab. Marek S. Szczepański
mgr inž. arch. Mariusz Tenczyński
a studentů uvedení v jednotlivých kapitolách

Recenzenti:
doc. Ing. arch. akad. arch. Ivan Gürtler, PhD.
dr hab. inž. arch. Jan Pallado, prof. nzw. w pol. Śl.
Ing. arch. Jan Sedlák

Česko-polské a polsko-české překlady:
Ing. arch. Josef Kiszka

Jazyková úprava:
Ing. Michał Samiec
Mgr. Justyna Samiecová

Grafická úprava:
Kamila Musilová

Fotografie:
Kamila Musilová

Nakladatelství:
ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, o. p. s.
2013

ISBN 978-80-904810-9-1

Blue**Notes.**

Vydání této publikace bylo spolufinancováno z prostředků Evropské unie.
Projekt CZ.3.22/3. 3. 04/12.03307 „Škola bez hranic: Česko-polské pohraničí očima studentů architektury z Ostravy a Opole.“

Obsah / Spis treści

1	ÚVOD / WSTĘP		
	Blue Notes / Josef Kiszka	9	
	Slovo úvodem / Na wstępie / Josef Kiszka	10	
2	HRANICE / GRANICE		
	O projektu / O projekcie Projekt Hranice / Projekt Granice / Josef Kiszka	17	
	Pohraničí / Pogranicze Pogranicza w socjologii / Pohraničí v sociologii / Anna Šliz, Marek S. Szczepański Przypadek pogranicza polsko-czeskiego / Případ polsko-českého pohraničí / Anna Šliz, Marek S. Szczepański Schengen a rozvoj pogranicza polsko-czeskiego / Schengen a rozvoj polsko-českého pohraničí / Piotr Obracaj	25	
3	SLEZSKO / ŚLĄSK		
	Geografická charakteristika / Charakterystyka geograficzna Přírodní charakteristika zkoumané oblasti / Charakterystyka przyrodnicza badanego obszaru / Tadeusz Siwek	35	
	Krajina a její ráz / Krajobraz i jego charakter Krajinný ráz – metodika / Charakter krajobrazu – metodyka / Jiří Löw Vymezení znaků a hodnot krajinného rázu na příkladu Javornicka v Rychlebských horách / Specyfikacja znaków i ocena charakteru krajobrazu na przykładzie Jawornickiego i Gór Złotych / Jiří Löw	37	
	Historie prostoru / Historia obszaru Vstupní studie interakcí přírodních a kulturně historických daností s rozvojovými možnostmi Slezského přeshraničí / Studium wprowadzające interakcji faktów przyrodniczych i historyczno-kulturowych z rozwojowymi możliwościami śląskiego pogranicza / Jiří Löw Vybrané historické a socioekonomické souvislosti česko-polských příhraničních vztahů / Wybrane historyczne i socjoekonomiczne zależności czesko-polskich stosunków transgranicznych / Pavel Roubínek, Pavel Ptáček, Petr Kladivo	43	
	Komunikace, identita, jazyk / Komunikacja, tożsamość, język Česko-polské pomezí: kulturně-geografický pohled / Czesko-polskie pogranicze w perspektywie geografii kultury / Tadeusz Siwek Czy intensywniejsza współpraca transgraniczna odzwierciedla się w stosowaniu nazw geograficznych? / Odráží se intenzifikace přeshraniční spolupráce v zeměpisném názvosloví? / Monika Choroś Slezsko a architektonická kultura na periferii: Nesamozřejmý fenomén v kulturně, národnostně i politicky rozdělené zemi / Śląsk i kultura architektoniczna na peryferii: nieoczywisty fenomen w kulturowo, narodowościowo i politycznie podzielonej ziemi / Martin Strakoš Modernizm na peryferiach. Granice państwowe a architektura gmachów publicznych Górnego Śląska w latach międzywojennych (1922–1939) / Modernismus na periferii. Státní hranice v architektuře veřejných budov Horního Slezska v meziválečném období (1922–1939) / Ryszard Nakonieczny Wybavenost pro kulturně-společenský život v obcích na Hlučínsku a Ratibořsku / Infrastruktura dla kulturowo-społecznego życia w Hulczyńskim i Raciborskiem / Nedvěd Martin	47	
4	WORKSHOP 2012 PRAJZSKO / WARSZTATY 2012 PRAJZSKO		
	Úvod / Wstęp Prajzsko. Pohraničí, nikoliv příhraničí. Kraj vrásčitý, nikoliv zvrásněný / Prajskie. Pogranicze. Ziemia pełna zmarszczek, choć równina / Tomáš Bindr Studie regionálního rozvoje příhraniční oblasti jižní Moravy a Dolního Rakouska - spolupráce tří universit – VUT Brno, TU Wien a UNI Kaiserslautern / Koncepcja rozwoju regionalnego pogranicza Moraw południowych i Dolnej Austrii – współpraca trzech uczelni - VUT Brno, TU Wien a UNI Kaiserslautern / Mojmir Kyselka	77	
	Pro memento / Pro memento / Josef Kiszka	80	
	Wprowadzenie do warsztatów / Uvedení do workshopu / Martyna Świerczyńska	82	
	Ekspérimentovanie z metodami planovania strategického na obszarze Euroregionu Silesia / Experimentování s metodami strategického plánování v oblasti Euroregionu Silesia / Marcin Spyra	82	
	Kulturní dimenze a historický background / Wymiar kulturowy i historyczny background Mikrosonda předpokladů přeshraniční spolupráce – Jesenícko / Mikrosonda przesłanek współpracy transgranicznej / Pavel Roubínek, Pavel Ptáček, Petr Kladivo	86	
	Prajzsko jako socioekoton / Prajskie jako socjoekoton / Josef Kiszka, Martin Nedvěd, Ondřej Turoň	89	
	Symbiotický prostor – kulturní stabilizace / Przestrzeń symbiotyczna – stabilizacja kulturowa / Josef Kiszka, Martina Mlčochová, Martin Nedvěd	92	
	Urbanisticko-architektonické uspořádání / Ład urbanistyczno-architektoniczny Jádro a forma sídel / Siedlisko, jego rdzeń i forma / Pavla Franková, Josef Kiszka, Martin Nedvěd	96	
	Krajina a kulturní fragment v krajině / Krajobraz i kulturowy fragment / Josef Kiszka, Martin Nedvěd, Jiří Papoušek	100	
	Udržitelnost / Zrównoważony rozwój Zrównoważony rozwój Euroregionu Silesia. Synteza pracy podczas warsztatów projektowych / Udržitelný rozvoj Euroregionu Silesia. Syntéza výsledků architektonického workshopu / Marcin Spyra	107	
	Udržitelný rozvoj, hospodářská obroda, substance a fragment / Zrównoważony rozwój, gospodarka, substancja i fragment / Josef Kiszka, Martin Nedvěd, Hana Nováčková	111	
	Zrównoważony rozwój / Udržitelný rozvoj / Natalia Walas	116	
	Bazar - země, prostor, objem, duch / Bazar - kraj, przestrzeń, kubatura, duch Euroregion Silesia, propozycje i poszukiwania nowych funkcji dla zdegradowanych obiektów / Euroregion Silesia, podněty a hledání nového využití pro degradované objekty / Mariusz Tenczyński	118	
	Bazar: antikvariát, vetešnictví / Bazar: antyki, starocie / Josef Kiszka, Markéta Knobová, Martin Nedvěd	121	
	Komentáře / Komentarze Warsztaty „Prajzsko – 2012“ / Workshop „Prajzsko – 2012“ / Piotr Obracaj	125	
	Hlučínsko, region staletími zkoušený, lid událostmi zocelený / Hulczyńskie, region wiekami doświadczany, lud wydarzeniami zahartowany / Elen Malcharková	128	
5	PROJEKT HRANICE / PROJEKT GRANICE		
	Výzkum / Badania naukowe / Josef Kiszka	133	
	Grant „Škola bez hranic: Česko-polské pohraničí očima studentů architektury z Ostravy a Opole“ / „Szkoła bez granic: pogranicze Polsko-Czeskie oczyma przyszłych architektów z Ostrawy i Opola / Josef Kiszka, Martin Nedvěd	136	
6	V ZÁVĚRU / NA KONIEC		
	Bibliografie / Bibliografia	142	
	Výběrový seznam publikací vydaných po roce 1989 k dějinám, umění a architektuře Slezska / Spis wybranych publikacji wydanych po roku 1989 dotyczących historii, sztuki i architektury Śląska	146	
	Soupis památkově chráněných objektů v řešené oblasti Hlučínska i Ratibořska / Spis zabytkowych obiektów obszaru Hulczyńskiego i Raciborskiego	147	
	Rejstřík / Indeks	148	
	O autorech / O autorach	149	
	Abstrakt Streszczenie Summary	150 152 154	
	Vědecká rada nakladatelství Accendo	156	

1 Úvod

/ Wstęp

Blue Notes

Josef Kiszka

Žili jsme si tu staletí pospolu, autochtoni i příchozí. A nebylo těch příchozích málo. Ale zvykli jsme si na sebe. Žili jsme si tu pěkně po sousedsky, po křesťansky, jako rodina. Páni se měnili, to jo, ale Bůh byl jeden, ten stejný. Do času. Pak přišel ten druhý, ten protestantský, a poprali se. A postavili mezi námi plot. A zrovna u nás! Sedli si ke stolu, vzali pravítka a nakreslili čáru. Na nás nehleděli, my jsme do toho neměli co mluvit. Co se dalo dělat. Ale nejhorší přišlo pak, přišli národové! Nám jen vysvětlili, co kdo jsme, a bylo. A pak to začalo! Panečku, to byl ale fukýř! Našinců po něm tu zůstalo jen pár. A ti nově příchozí místo plotu postavili zeď, zatáhli oponu, abychom na sebe ani neviděli. Ani jsme nevěděli, co se u sousedů za tou oponou děje. Léta jsme žili na okraji u té zdi, v okrajině. Slepí trochu, s hlavou v písku. Nesnesitelná lehkost bytí. Než ta opona a zeď spadly. Ani je nikdo moc nestrhával, tak nějak samy od sebe spadly. Ale to víte, jak u plotu, jak na okraji, všechno zarostlo kopřivami, býlím. I staré cesty zarostly. A i sousedé už nejsou, co byli, jen pár jich ještě poznávám. To chce čas si zas zvyknout na to nové staré. To dá práci vše uklidit, porovnat! Je nás málo, co si to ještě pamatujeme.

Ślónzocy. Pnioki, krzoki, ptoki. Pnioków bych mógł tu dzisio zrachować na palcach. Niż cysorz Franc Jozef, wieczny odpoczynek dej mu Boże, umrzył, było jako tako. Potym tu była sodoma gomora. Roz ci, roz ci. Tata dupy z dziedziny nie dzwignół a mieszkoł w piynciu państwach. Paszporty nie zdónżoł miynić. Austryja, Czesi, Polocy, Reich a zaś Czesi, ale jacysi insi niż ci piyrsi, bo ani to nie byli Czesi ale Ruski. Europy nie dożył. Szkoda, miolby sześć. Za Masaryka to eszcze jaksi szło. Ale za drugi wojny piyrshi wypruli starozakónnych, boroków. Po wojnie to tu wyrómbali na glanc. Niymców do cugu i wio. Pore tu zustało. Ze zwiedawości co bydzie, co przidzie. A przyszło! Przyleciało tych ptoków potym! Jasne, wszytko tu było, tak przyszli do gotowego. Ale jak je cosi zadarmo, tak se tego żodyn nie woży. Tak tak to teraz tu wyglóndo. A ledwa se troche zakorzyrnili tak zaś ponikierzy gibko uciekajom. Co było, nima. Tak co! Ja! Ponikiere krzoki eszcze zustowajóm. Możne zustanóm i nakóniec se do z nimi aji domówić. Ale narazie to nie wyglóndo. Zaś kradóm co se do. A co se jim nie godzi to rozwalóm, chachary jedne. Ale co, óni też odlecóm. Tak nima co czakać, trza cosi robić. Fajrónt nie fajrónt. Chałupe trza jaksi zankrować. Róbmy swoji, możne to cosi do, gdo wiy.

Przyszło nowe. Europa zawitała do nas. Witajcie w ciężkich czasach. Groszem rzuciła do tłumu jak panna młoda na weselu, jak jaki panicz przyjezdny. A grosza to owszem, potrzeba. Rozwalily te socjalizmy, narodowy i realny tą ziemię aż strach patrzeć. To bierzemy te grosze jak jakiś przed kościołem. A ojciec mawiał płąć za wszystko zaraz, będziesz miał taniej. Europa. Déjà vu. I co teraz? Nie pójdzie łatwo i nie pójdzie szybko to zszywanie

i sprzątanie. Ale da się zrobić, no nie? Ci młodzi dziś to już inni ludzie. Nie patrzą wzad na czasy kolonizujących zdobyte ziemie pradziadków. Chcą normalności a la Europe. Są otwarci, bez przesądów, bez problemów. Dolce vita. Déjà vu. Jak przed stuleciem. Trochę strach, jak to będzie. A tu trzeba przemeblować wszystko. Przebudować trochę ten dom. By był jak w Europie. Zburzyć te stare stodoły, i tak są do niczego, zremontować folwark, założyć nowe drzewi, odnowić portyk, warsztat doinwestować, ogród odnowić, basen wstawić, pomalować wszystko, Z rozmysłem, nie na łapu capu! Nie jestešmy tak bogaci, by kupować tanio, robić byle jak. Ufff! Ale robimy na swoim, dla siebie, tylko z sąsiadami się trzeba dogadać, by się drogi nie rozminęły. No to bierzmy się za robotę!

Slovo úvodem

Josef Kiszka

Smysl a cíl

Notes. Paměť je krátká. A proto onen notes. Do toho notesu chceme psát poznámky a záznamy, svědectví kroků na cestě. Mění se místa, mění se lidé, mění se cesty a pohledy a svědectví. Bylo by hloupé začínat stále od nova? Ani ne. Některé cesty stojí za to projít vícekrát.“Řekni mi a já zapomenu, ukaž mi a já si zapamatuji“. Některé cesty ale nevedou nikam. Nevadí. Ale kdo spěchá, už tím nemusí a neztrácí čas. On the Road.

Ten Notes je jen notes. Záznam. Kdo bude chtít, kdo bude mít chuť či potřebu, může si v něm zalistovat. Pro osvěžení paměti, pro orientaci, pro inspiraci, pro poučení. Ať slouží těm, co už si to prošlapali i těm, co se na cestu chystají.

Tento Notes je první. Na cestu jsme se dali v milé společnosti už dávno. Něco se z našich poznámek už i dokonce ztratilo. Některé vyčpěly, některé zůstanou v paměti na vždy, ale jejich zápis se sem nehodí, jsou pro jiný žánr, jiné čtenáře. První poutníci už někam odešli a běží svůj osobní cross. Někteří se ještě občas k nám přidají, na chvilku, na kousek. Jsme jim rádi, jsme jim vděční za pomoc. Ale vítejte vy noví! S vámi si budeme psát ty poznámky pečlivěji. Vše se do jednoho Notesu nevejde. Nevadí, uděláme si další.

Ten první notes, Notes 1, je úvodem pro další cestu, je úvodem se vstupními informacemi, daty, výstupy, s materiály pro další práci, pro novice i vůdce. Popisem stavu našeho poznání, vidění a vědění.

Hranice. Tento relativně dlouhodobý projekt je zaměřen na problematiku hranic obecně, na hranice v obecném systému, problematiku pohraničí a jeho zvláštností, problematiku exemplárního, specifického, slezského prostoru a vyhledání jeho specifických charakteristik, problematiku stabilizace rozvráceného sociokulturního a socioekonomického prostoru (stavu, příčin, cílového modelu, možností a nástrojů k dosažení nápravy). To vše z profesního pohledu a pomocí profesní metody a instrumentária. Hranice systému, obal, z logiky věci, vymezují celistvost a zjevují celek okolí. Zprostředkovávají se svým okolím styk, kontakty, vztahy. Někdy jsou neproniknutelnou zdí, někdy bohatým kontaktním prostorem, někdy zónou spoluzítí a někdy místem málo stabilním, kritickým. A tento nestabilní segment krize nás zajímá nejvíce. Proč? Protože žijeme v době změn, změn systémových, změn zásadních a změn kvality hranic za humny. Dochází k transformacím a to jsme se ještě nestačili vypořádat se změnami předcházejícími dnešním. Geografické, historicky nestabilní prostory¹ nás zajímají už dlouho. Koneckonců hmotný palimpsest kultury a jeho interpretace je naším dennodenním zájmem a prací.

Abychom nehleděli na otázku jen z naší jednostranné perspektivy, dohodli jsme se s těmi z druhé strany plotu, že na tom budeme dělat spolu. Pro korekci optiky. No a proto je projekt realizován s našimi milými polskými partnery z Katedry architektury Fakulty stavební Polytechniky opolské v Opolí, a spoluúčastí Fakulty architektury Polytechniky slezské v Gliwicích. Zmiňme se ještě, že souběžně se procházíme krajem i v rámci Projektu Industriál a Projektu Natura / Kultura, které zaznamenáváme v dalších Notesech. To proto, že s těmi našimi hranicemi souvisí, jen trochu jinak, jen ta optika je mírně posunutá.

Cíle projektu jsme si na začátku nestanovili. Dali jsme se na cestu a uvidíme. Jedním jasným cílem a motorem projektu je rozšíření a prohloubení pedagogického procesu praktické výuky urbanismu a architektury, uvědomění si, i studentům, nezbytnosti vnímání místa, pochopení pozice v systému, souvislostí a vztahů a vybudování návyků i rozšíření intelektuálních obzorů. A též poznání domoviny a identifikace s ní.

Druhým cílem je navázání normálních vztahů s našimi přáteli z druhé strany hranice. Běh historie tak zařídil, že mezi námi nebyl plot, ale zeď. Cesty zaorané, vrátka zazděná, sousedé vyhnání, znaky odstraněny. A to Lech a Čech byli bratry! A mluvili jednou řečí

a měli stejné bohy. Dnes děti už ani Slovákům nerozumějí. Je to normální? Opony se však zvedají a my bychom byli rádi, aby se minulé zpřítomnilo pro rozumné budoucí. Zas si rozumět bez angličtiny jako v dobách historických! Není to nemožné, není to ani příliš těžké. Pár dnů spolu stačí, aby všichni mluvili svým mateřským jazykem, a ti z poza plotu rozumějí. Už to pár let praktikujeme a jde to. I ten Notes píšeme společně, píšeme každý po svém, svým jazykem, a tím se sblížíjeme. Nejen jazykově, ale i kulturně, perspektivou vidění, úhlem pohledu. Kulturní bariéry mizí. A pohled na hornoslezskou architektonickou scénu to dokazuje. Tak že mějte trpělivost a čtěte si. Chce to jen trochu málo úsilí ze začátku, pak už to půjde.

A dál? Další cíle? Projekt nemá ambice nalézt optimální a definitivní řešení a jeho smyslem je hledání a záznam faktů a jevů.

Neradi bychom se však vystavovali kritice, že jdeme nazdařbůh a jen tak bloumáme, bez kompasu a mapy. Nepragmaticky, neprofesionálně. Neznáme cíl, ale máme, myslíme si, směřování.

Profesní praxe různých oborů v této oblasti a v průběhu let nashromáždila množství pohledů, výsledků, řešení. Abychom je alespoň zčásti našli, musíme se do toho zakousnout. Spolupůsobením všech aktérů a důrazem na technikálie, odhlíží se od té podstatné „*otevřenosti duchu místa, který se zpřítomňuje v komunikaci se zakořeněním dalších existencí přístupujících z minulosti a přítomnosti*“. A to je příčina, zdá se, že pohlédneme-li na stav krajiny i společnosti, na individuální pocity lidí a vztahy mezi jednotlivci, komunitami, nacionalitami či obecněji kolektivitami kulturními, ekonomickými, duchovními, není vše tak, jak by mělo být. K tomu se řadí zásadní změny v důsledku politických a ekonomických reforem konce 20. a začátku 21. stol. Není čas, není porozumění. Když je porozumění, je fragmentované, necelistvé. Schází obyčejné lidské pochopení a empatie, znalostní komunita. Schází zakořenění, komunikace s minulostí i přítomností.

Pojmenujme si pro začátek pár vstupních premis:

- tušíme nutnost existence symbiotického časoprostorového sociotonu pochopením a obnovením paměti v obrazu země
- chceme pochopit dopad migrací, eliminace autochtonního obyvatelstva a fluktuace hranic na stav společnosti a následný projev urbánní a rurální substance
- hledáme znaky kulturněhistorického pozadí
- chceme nalézt a pojmenovat charakteristické, zásadní defekty a způsob jejich eliminace chceme nalézt a pojmenovat to podstatné pozitivní, zejména to charakteristickéhledáme identitu pohraničí v prostoru historického Slezska, tedy i pozdějších Sudet
- hledáme specifické kvality této konkrétní hranice a její sociokulturní projev a potenciál
- chceme z toho ten palimpsest přečíst, co se dá, poškozené fragmenty obnovit, scházející doplnit

To z optiky zaostřené na Slezsko. A hranice samotné?

- snažíme se pochopit v kontextu jiných oborů poznání, naše specifické problémy
- poznat a aplikovat teorie, teoretické metody a nástroje jako vidět nekonečné veškerenstvo, kontinuum komplexity, emergentní vlastnosti jednotlivých úrovní systému
- vidět hranice trvání, bifurkace, krize a katarze
- vnímat hraniční efekty a jejich vliv na identitu
- hledat kulturní hodnoty hranic při současné eliminaci negativních projevů bariér

A hranice v architektuře a samozřejmě v urbanismu?

- prostor a hranice, vnitřní a vnější, centrum a periferie
- hranice mezi naturou a kulturou
- hranice a forma
- a další

A aby se nám lépe a jednodušeji a poučeněji hledalo, snažíme se okolo projektu seskupit odborníky z různých oblastí poznání, bychom netrpěli profesní slepotou a nechovali se jako fachidioti. Tedy kromě architektů, urbanistů, krajinářů, ekologů, teoretiků architektury a geografů se snažíme o co nejširší vstup vědců z humanitních oborů. A je to přínosné i z hlediska čistě poznávacího, či intelektuálního aspektu výchovy.

Metoda

Co naplat, jsme ve škole, na univerzitě, a to si vynucuje své. Výzkum, vědecký výzkum je v módě. To, že architekt u každé své práce provádí výzkum málem totožný s tím vědeckým, se nezdůrazňuje, ba, ono se to odmítá. Otec mi říkával: hledej chybu nejprve u sebe. Ano, chyba je u nás. Scienceworld používá samozřejmě svůj jazyk, jako každý odborník, jako každá subkultura. Ten jazyk je někdy složitý a některé, zejména starší práce a knihy se čtou těžce. Složitý, hermetický jazyk někteří používají úmyslně, někteří to jinak neumí neb jsou už příliš od nás vzdálení svou erudicí a způsobem rozvažování a pak i vyjadřováním. Naštěstí nastala i v tom nová doba a mnozí, elitní osobnosti, vědomě změnili stylistiku. Jejich jazyk se stal srozumitelným, traktáty čtivými. Budeme se snažit ten vědecký jazyk používat částečně i my. Aspoň se to naučíme, i kdybychom to v budoucnu všichni nepotře-

bovali. Ale i v Notesu určitě najdeme slova a věty, kterým neporozumíme hned. Nic se nedá dělat. Budeme si muset vzít k ruce různé slovníky cizích slov, slovníky výkladové, ba, někdy i filozofické slovníky, třeba ten co na Googlu vyskakuje hned jako první (Brugger W. 2006), Google nám vše nenajde a dělá zmatek v hlavě, informační smog...

Začneme tedy od metodologie a paradigmatu (Kuhn, 2001).

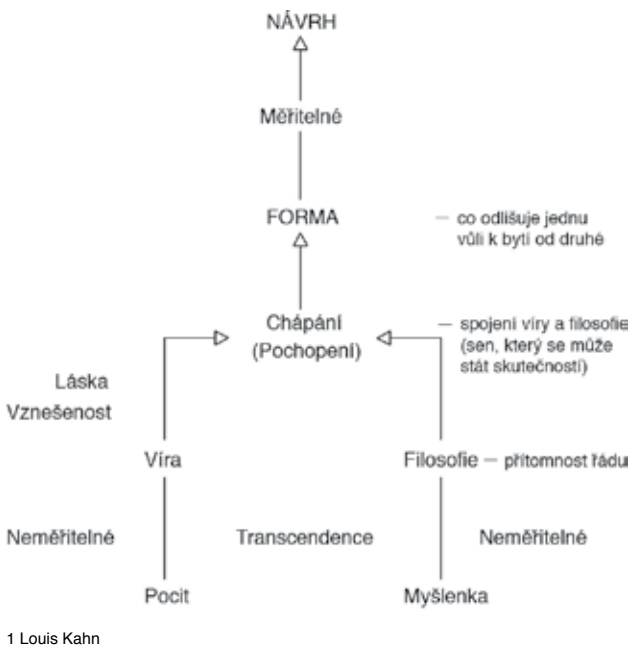
Karteziánské, redukcionistické, mechanistické vidění světa, paradigma pomalu ustupuje. Stále více vnímáme svět jako celek, komplexitu, kde vše se vším souvisí, vše se vyvíjí, proměňuje. Vše si vynucuje interpretaci či reinterpretaci. Musíme se tedy naučit především vidět, vědět a věcem, aktům a jevům rozumět, a určit si pevný vztahný bod a perspektivu hledění, řekněme filosofickou pozici.

Pro připomenutí – nauka o rozumění se jmenuje hermeneutika. Zde by bylo třeba se dovolat velikánů Heideggera, Gadamera (Gadamer, 2013), Ricouera (Ricoeur, 1985), Giddense a dalších, připomenu zde také Emila Steigra (Steiger, 2008), pomocí kterého jsme si pojem hermeneutiky a metodu hermeneutické interpretace a hermeneutického kruhu přibližovali.

Důležité je zde pro další chápání připomenout sémiotiku, nauku o znakových systémech. I jazyk je znakovou soustavou. A pro nás tou základní. Mateřština je tím, čím je svět, ten je takový, jak jej vyslovujeme. Znaky jsou i vně verbálních jazyků ale systém jazyka, řeči, struktura, význam, skladba, použití, je schématem přenášeným do jiných oblastí i do architektury. A jsme u metody.

Metoda práce se opírá o standardní profesní (projektové) a výzkumné postupy a má aplikantům vštěpit nutné praktické návyky postupu architektovy práce. Podrobný popis cyklů od přípravy, přes workshop, až po predikce (studie, semestrální práce) je popsán v kapitole „Workshop“.

Řečeno jazykem vědy, jedná se o kombinaci výzkumu kvantitativního a kvalitativního, což je standardní nástroj v oblasti společenských věd. Jelikož estetika, zahrnující i teorii architektury takovou je, není se čemu divit. Rozbory, sběr dat, deskripci, používají oba žánry. Abychom mohli s údaji pracovat, musíme je mít. Informace. Jiná věc je pak interpretace těchto dat. Abychom pochopili vztahy a vyvodili z nich závěry, musíme i dovnitř. Dovnitř života komunity i dovnitř příběhu dějin, být pozorný, vnímavý, akceptovat jiné cesty a jiné optiky. Jsme na cestě, on the road. „Kvalitativní výzkum je „on the road“, putuje krajinou lidského příběhu, aby znovu a opakovaně nacházel svou identitu. Nemůže najít jediné pevné místo, kde by se usadil, ale v krajinném reliéfu má již mnoho opěrných bodů, z nichž může nahlížet na sebe sama i na jiné cesty, k nimž se může přiblížit, obohatit se, nabídnout

podněty, bude-li o ně zájem. Metafora „on the road“ je užitečná také proto, že nám brání uzavřít se do nového paradigmatu, že nás podněcuje ke kreativnímu hledání. Být na cestě znamená být stále otevřený, pokoušet se o sblížení s těmi, kteří volí jiné cesty, jež nás míjí, ale na něž dohlédneme. Být v pohybu znamená komunikovat s jinými verzemi pojetí cesty.“ (Čermák, 2002)

Od informací, dat, rozborů, analýz je k nápravě, návrhu opatření, k tvoření daleká cesta.

¹ Polské východní území - „kresy“, české Sudety, Palestína, východní Turecko, Sicílie, Andalusie a Katalánsko atd.

Pro cestu od informací k návrhu je toto poznání, pochopení řádu, tedy staré řecké sofia, zkušenost, rozvažování... nezbytné. Je však ještě k pochopení potřeba i pocitu, reflexe, tušení. Teprve jejich spojením, poznání a pocitu, vznikne „návrh“ (Khan, 1999), idea, koncept (obr. 1). Některým exaktně založeným lidem se to možná nebude zdát dostatečně vědecké, obdobně jako jiným jejich víra ve vykonstruované axiomy, ale my to budeme považovat za relevantní. Proto za zcela regulérní součást prvotní deskripce budeme považovat impresi místa a času, impresi jako výsledek okamžitého dojmu, momentu i jako reflexi nezakoušeného a její expresi, expresi jako výrazu, vyjádření.

2 Hranice / Granice

O projektu

Projekt Hranice Josef Kiszka

Projekt „Hranice“ je zaměřen na širší okruh otázek s tímto názvem spojených - otázka hranice jako jevu v obecném rozměru i projev toho obecného v konkrétním slezském prostoru.

Výběr problematiky a míst, ona konkretizace obecného, není náhodný. Snahou je zkvalitnění pedagogického procesu a ekonomickou maximalizaci přínosu pro studenty od obecně vzdělávacího a intelektuálního, zanedbaného na předchozích stupních vzdělání, přes obecně kulturní, až po ryze odborné, od teorie architektury a urbanismu po praktickou metodologii.

Rozvažováním teoretických otázek hranic a pohraničí, zasahujeme do nauk formálních, do filosofie, matematiky i logiky. Putováním po jednotlivých historických místech, knížectvích slezských, se v přípravě, rozbořech, analýzách dotýkáme nauk společenských, humanitních i přírodních, zeměpisu, biologie, to vše v historických souvislostech. Aplikovaný multikulturalismus¹ workshopů, sociokulturní průzkum, mezietnické vztahy, seznamování se s folklorem i s vysokým uměním lokality během výjezdů, častokrát umožňuje studentům první kontakt a zážitek s určitou subkulturou, uměleckým žánrem. Identita, sociálnost, estetika jsou jen další pojmy v tom dotýkaném. Architektura a kontext, teorie i pragmatika, jsou na denním pořádku.

Internacionalizace² projektu Hranice a její přínos je v tomto partnerském vztahu s opolskou Technikou nabílední.

V projektu Hranice si klademe spíše otázky, na které chceme hledat odpovědi. Tyto otázky si klademe cestou tak, jak se objevují, zpřítomňují. Otázky se někomu budou zdát triviální, dávno probádané a objasněné, a jinému složité, příliš vědecké a od architektury odtažené. Záleží, z čí perspektivy budou vnímány. Ale k těmto otázkám jsme se probírali postupně dialogem celé Dílny, workshopové komunity, dialogem studentů i učitelů. Každý do celku vnášel to, co jej v daný moment absorbovalo, pohlcovalo - jednoho teorie, jiného praxe, jednoho globální, druhého lokální, jednoho filosofický vhled kategoriální, kvantita, kvalita, relace, modalita, jiný se probíral, dobrem, pravdou a krásou, jeden viděl dům boží a druhý trpaslíka v zahradě, jeden metodu a druhý instrumentář.

Začali jsme slezskou hranicí a prospekci neujasněného kolem ní.

První vynořivší se otázkou byl vliv fluktuace hranic v čase i prostoru na sociokulturní

a následný socioekonomický stav území českého příhraničí, slezského pohraničí³, socio-tonu⁴ a vliv jejich proměn na procesy, uspořádání a strukturu formy a obrazu míst a území, vliv podoby hranic a jejich dopad na strukturu a tvářnost v průběhu dějin (obr.4). Zcela přirozeně se hned nato vynořila problematika národní a etnická, otázka německá, židovská, na procesy migrační, na kulturní homogenitu a diverzitu. Objevují se otázky po příčinách socioekonomické degradace v jedné oblastech a stability v druhých. Důležité je, že jsme stále všechny otázky srovnávali s praxí a praktickými aspekty architektonické tvorby a s informacemi nabytými ve výuce neateliérových předmětů, srovnávali proces praktického navrhování s metodou výzkumu. Postupně se krystalizovaly širší zájmové okruhy:

(1) Prvním se stala hranice jako samostatný fenomén, pojem a problém. Hranice obecně, vedle předmětu, vnitřku, v teorii systému i v zeměpisu, urbanismu a architektuře, mají zásadní význam. Sám život, organizovanost a živý systém přece vzniká na hranici, na hranici chaosu a řádu (Coveney, a další, 2003) a odtud tedy i zájem o vztah hranic a systému. Začalo nás zajímat hledání řádu v chaosu a vznik z chaosu řádu, vztah řádu a chaosu v architektuře, vztah pestrosti přírodní samoorganizace a kulturní vůle řádu a reprezentace.

S hranicí souvisí samotný pojem prostor a jeho vymezení- hranice prostoru optické, horizont, hranice mentální, hranice konkrétní i abstraktní. A prostor a hranice ve filozofii a matematice.

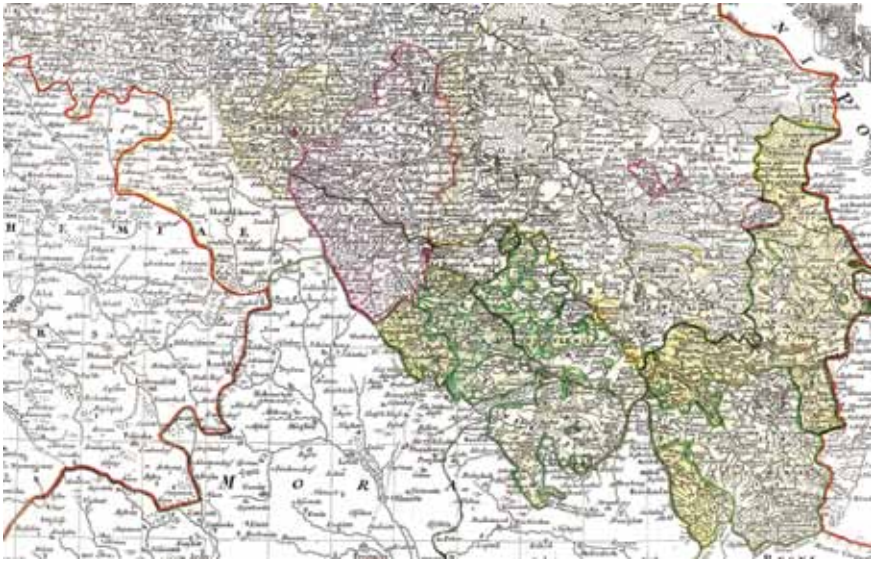
(2) Druhým okruhem je místo - Slezsko v tom širším, historickém i tom užším významu. Je zemí, kde sídlí ostravská „Technická univerzita“. Je pro nás nejbližším reprezentantem širokého spektra obdobných regionů v Evropě i ve světě, míst s bohatou multikulturní a multietnickou historií, a ty patří k těm nejzajímavějším. Příklady: Levant, Malá Asie, Sicílie, Al Andalus s Magrebem, Okcitánie s Katalánskem. U nás Slovácko, Valticko, Podyjí, Sudety. Jedná se o oblasti dynamické, s nakupením různorodých etnik, kultur, vlivů, fragmentů. Stále přepisovaný palimpsest⁵. S tím souvisí vztah hranic sociokulturních a přírodních, geografických, a s těmi zase jejich systematika, metody zkoumání, modely. Fluktuace moci a entita se dostala do středu našeho zájmu v Opavě (obr. 2,3).

(3) Třetím okruhem je problematika spolužití v kulturně smíšených oblastech, problematika domoviny a kulturní stabilizace, aspekt sociologický a psychologický.

Jedinečnost obecného

Veškerenstvo je nekonečné. Vše ostatní nějakým způsobem vymezujeme, ohraničujeme pro možnost popisu a zkoumání. Nekonečno je velmi frekventované slovo. Ale i náš Vesmír se rozpíná, tedy má svůj konec, hranice. Co je za ním? A vše co je uvnitř, jsou jen jeho subsystémy a ty mají nějaké své meze. Tak je kontinuum a prostory diskontinuity. Pohybujeme se tímto ve světě zkušeností nezakoušené abstrakce a ideových konstruktů. Pojem hranice však všichni chápeme, rozumíme mu. Metodou per analogiam⁶ z vlastního zakoušeného světa to dovedeme pochopit. Jsme přece sami ohraničení, kůží, časem života, místem, právem, zvykem, ohraničen je prostor našeho bydlení, rodiště, města, v němž žijeme, jeho námi využívaný a využitelný prostor, prostor našeho jazyka. Ale současně dobře víme, že „za“ hranicí (mezi) není konec, ale pokračování. I my máme „za“ kůží něco dál, co jsme stále my: košile, kabát, dům, vesnice⁷. A to vše je obecně platné, jsou to obecné pojmy. Pak je ovšem to přímo zakoušené, konkrétní, individuální. To co vidíme a čeho se dotýkáme, s čím máme zkušenost. Co je objektivní a co subjektivní, co je podstatou a co fenoménem, co je reálné a co nominální? To jsou však už otázky na filozofy, matematiky a fyziky.

My však máme za humny dost rozsáhlou množinu hranic a máme tímto dostatek materiálu k osobnímu přímému pozorování a bádání. Podobných oblastí není ani v euroatlantickém kulturním prostoru málo - Palestina, Arménie, polské „kresy“⁸.

2 Mapa knížectví ve slezském pohraničí

3

Systém⁹

Řád je (Khan, 1999). V tom se pan Khan nemýlil. Neodporuje však existence řádu zákonům termodynamiky? Vše přece směřuje k entropii. K chaosu. Naštěstí chaos je přece jen mutací řádu a záleží někdy jen na úrovni, zda vnímáme proces z lidské perspektivy nebo na mikro- či makroúrovni. Nebo ne? Řád je. Můžeme jej chápat jako „praprincip“, „arché“, Bůh, paradigma (Kuhn, 2001).

Problematickou řádu a chaosu se zabývali mnozí, i fyzik Ilya Prigogine - Nobelova cena za chemii. Pozdríme se tedy tady a u biologie. Prigogine se vypořádal s tímto problémem vytvořením teorie nerovnovážných systémů. Schopnost vytvářet řád je atributem živého světa a život je dle Prigoginea otevřeným disipativním systémem vzdáleným od rovnováhy. Tyto disipativní struktury vytvářejí v moři chaosu ostrovy řádu (Prigogine I, 2001). Proč to má nás architekt zajímat? Řád je, ale nemůže být všude. Je jen tam, kde je dostatek energie. Energie je odčerpávána z okolí a výsledkem je chaos v okolí. Centrum a periferie, Řím a provincie, city a slumy...

Systém je nerozlučně spojen s řádem. Systémová teorie je komplexní přístup ke studiu dané (vědní) oblasti a snaha objasnit její prostorovou strukturu, vztahy mezi jednotlivými objekty ze všech možných pohledů a dospět k určité syntéze. Systém je z hlediska funkčního účelově definovaná funkční množina vnitřních procesů a z pohledu strukturálního, vnitřně strukturované seskupení prvků a vazeb vystupující vůči svému okolí jako jednotný celek. Tedy jednotný celek a procesy a vztahy mezi prvky. Podstatou systému je jeho uspořádání a na základě tohoto uspořádání vzniká jeho materializace, vystavenost, struktura. Uspořádání neustále sleduje procesy v systému a procesy jsou činností spojenou s neustálým uspořádáním systému. A vše se to děje co neekonomičtější cestou.

V 60-tých letech vznikla Obecná teorie systému (Bertalanffy, 1984) a od té doby se prosazuje do všech oblastí vědy, základní i aplikované, pojem systém a systémový přístup. Původně originální pohled biologa Ludwiga von Bertalanffyho na živý organismus jako na otevřený systém, který si vyměňuje s prostředím (okolím) látky a energii a který je s prostředím v dynamické rovnováze, se uplatnil následně v dalších oborech jako fysiologie, matematika, sociologie, ekonomie atd. S některými následky se běžně setkáváme dnes v naší praxi i na škole, třeba nezbytný GIS (Geografický informační systém). Známe samozřejmě další, jako systém dopravní, telekomunikační, energetický a všechny ostatní technické sítě. Ale zejména kybernetika, počítačové systémy a informační systémy. To však jsou jen dílčí, částečné segmenty celku. A jak už říkal Aristoteles: celek je víc než suma jeho částí. Není možné pohlížet na svět fragmentovaně, jak se mnohým i odborníkům stává, ale všechny jevy a procesy je nutno vnímat komplexně a vnímat vnitřní i vnější souvislosti. Pro architekta nic objevného. Systémový přístup je tedy interdisciplinární, komplexní, vztahový, kontextuální.

Jaké máme základní typy systémů? Dělení najdeme mnoho. Záleží, na co se zaměříme.

Tak teď tedy pro pořádek trochu taxonomie¹⁰. Mluvíme o systémech:

- *Abstraktních / fyzických* (fyzické jsou substanciální z hmoty či energie)
- *Otevřených / uzavřených* (podle toho, jestli dochází k interakci s okolím)
- *Přirozených / umělých*
- *Deterministických / stochastických* (jednoznačné nebo náhodné)
- *Spojitých / diskrétních* (podle intervalu)
- *Statických / dynamických* (bez vlivů okolí se statický systém v čase nemění)
- *Tvrdých / měkkých* (dobře či špatně strukturované problémy)

Mimo těch fyzických lze dále vyčlenit systémy mechanické, kybernetické, informační, biologické, genetické, sociální a někdy i metafyzické¹¹ (dnes ještě nevysvětlitelné). To bychom se však už mohli dostat k úvahám o subsystémech, systémech integrovaných, distribuovaných atd. Člověk v sociálním systému je totiž jen elementem. Jelikož sám je autonomním systémem, tvoří z hlediska sociálního systému subsystém. Ale jako celek integruje v sobě systém nervový, krevní atd. A z jeho pohledu zase sociální skupina nebo ekosystém, jehož je součástí, je systémem distribuovaným. Tyto pojmy jsou dosti frekventované a musíme znát jejich obsah, význam, sémantiku. A jak to je v architektuře a urbanismu? Co je při tvorbě jednoznačné a co náhodné? Tvoříme spojitý prostor či diskrétní? Je abstrakce součástí našich úvah a je patrná ve výsledku? Procházíme se po kraji, jdeme cestou křivolakou, mnozí jsou v tom světě poprvé a zmatení. Organizace vědomostí v hlavě - systém, nám bude příště k prospěchu. Pro dobrou orientaci musíme především systém poznat.

Poznávání systému je poznáváním řádu. Chceme-li systém poznat a pochopit, případně ovlivnit, musíme jej analyzovat co nejkomplexněji z hlediska stavu -tedy i ty často špatně uchopitelné (ale nás zajímavější) systémy tzv. měkké (sociální), sledovat i jejich vývoj a v syntéze prognózovat či určit požadované chování. K tomu potřebujeme znát, vědět, jaké má systém vlastnosti.

Vlastnosti systému jsou charakteristiky, kterými se systém vymezuje z okolí nebo se od něj odlišuje. Jsou to zejména:

- *struktura* - množství a vlastnosti elementů a vazeb a jejich rozložení v rámci systému, kompatibilita prvků (míra možné propojitelnosti funkcí prvků mezi sebou navzájem),
- *vazby vnější*, kterými je propojen s okolím, jejich kvantita a kvalita,
- *toky* - množství toků hmotných a nehmotných na vstupu i výstupu a uvnitř systému a jejich časové a prostorové rozložení,

- *funkce* systému spojené s vnitřními i směnnými procesy určující jeho úlohu a smysl jeho existence,
- *kapacita* vyjadřující jeho schopnost provést kvantitativní nebo kvalitativní změnu svého obsahu v souladu se svými funkcemi,
- *procesy vnitřní* - jejich množství a charakter, míra podílu jednotlivých procesů na jednotlivých funkcích systému a míra jejich propojitelnosti,
- *odolnost* vyjadřující schopnost odolávat silovému působení svých vstupních a výstupních toků,
- *adaptabilita* vyjadřující schopnost systému přizpůsobit se změnám svého stavu nebo změnám stavu okolí i schopnost systému na okolí působit.

Vraťme se k Aristotelovi a jednotě, celistvosti, celku. Při rozborech a analýze i následně/ předběžné syntéze systému, vždy bereme v úvahu vztah částí a celku. Kvalita systému není jen souhrnem vlastností jednotlivých částí, jelikož přechodem na vyšší úroveň systému vzniká hodnota nová. Na každé úrovni se objevují nové charakteristické vlastnosti systému, patrné teprve na její příslušné funkční úrovni. Tyto vlastnosti úrovně nazýváme emergentními¹². Jsou výsledkem aktivity prvků a integračních vazeb, které je spojují. Nejsou postřehnutelné dříve, než se daná úroveň stane samostatně funkční. Uchopme jako systém pro příklad lidský organismus: na fyzické úrovni jsou emergentním projevem elementární částice, třeba Higgsův boson, na biologické úrovni vidíme jako elementární prvek buňku, na psychické úrovni mysl, na sociální úrovni jedince, člověka. Uchopme jako systém individualizovaný prostor pro život. Pro nejmenší element společnosti, člověka, potřebujeme (zjednodušeně) pokoj, pro rodinu dům (byt), pro kmen, komunitu, sídlo. Vše je součástí jednoho systému, ale na jeho jednotlivých úrovních se projevují jiné emergentní vlastnosti. Zkusme si to ještě přiblížit na tom nejbližším, co všichni známe - na jazyce, mateřském jazyce.

Popis systémů / O důležitosti jazyka, znakové soustavy (sémiotika¹³) jsme nejednou diskutovali. Jazyk má písmo na nebo hlásky, které však ještě nenesou žádný informační obsah. Pak ale má morfémy¹⁴, které již tento obsah mají a jsou tím nejelementárnějším informačním prvkem (elementy informace). Dále už jsou slova, jež určují význam (sémantika¹⁵), skladba a skladebná pravidla i styly (syntax¹⁶) a nakonec způsob užívání (pragmatika¹⁷). Abychom sdělili podstatu, potřebujeme méně slov a jinak seřazených, než když chceme říci krásnou báseň či převyprávět hodnotný příběh. Stejný obsah lze sdělit mnoha způsoby (Queneau, 1985). Volba slov a stylu závisí na praxeologické potřebnosti, „co“ chceme sdělit, a na kultuře, „jak“ to umíme říct. Jinou formu má Goethův „Faust“ a jinou „rozhovor“ vlajkonošů Baníku. V našem oboru je vedle jazykového, verbálního či literárního projevu dominantní pro svoji přehlednost, jednoznačnost a srozumitelnost, užití výkresů, kreseb, schémat (provozní, bloková...). To je naše vyjadřovací soustava, to „jak“. Předpokládá se, že v nich je obsaženo ono „co“ (Scruton, 2002). Pro klasifikaci dat jsou vhodné tabulky, grafy. Málo je, k naší škodě, používán jazyk matematických funkcí a rovnic, jazyk logických schémat z teorie množin a logiky. Ale tento instrumentář je pouze znakovou soustavou a samozřejmě bez jeho dokonalého zvládnutí žádný příběh ani báseň nevytvoříme. Bez jasně sémantiky, syntaxe a zvládnuté pragmatiky, to bude jen dětinské brebentění. Není pak divu, že nám okolí nerozumí a nebere nás vážně. Abychom mohli jakýkoli systém popsat a vyhodnotit, musíme chápat jeho strukturu a principy formulace. Tyto principy musíme mít stále na paměti a musíme je aplikovat:

- Princip rozlišování úrovní systému a vnímání jejich emergentních vlastností (zvláštní pozici zde má tzv. rozlišovací úroveň, tedy úroveň s dále už pro nás nedělitelnými elementy).
- Princip hierarchie¹⁸ s dekompozicí, rozložením systému na subsystémy a elementární procesy, a kompozicí složitějších systémů z prostých a se synergií dílčích procesů.
- Princip abstrakce jako vymezení rozlišovací úrovně.
- Princip u přechodu na vyšší rozlišovací úroveň.

Dodržení těchto principů v popisu systému, v našem případě určitého kontextu architektonické intervence, nám umožní pochopení potřeb uspořádání nového, v bezkonfliktním vztahu se stavem.

Metody / Každá oblast, stejně jako vědní obor, používá sobě vlastní metody a metodiky a svůj jazyk. Jiné metody budou použity pro popis, analýzu nebo návrh u systémů aplikované vědy a jiné u měkkých systémů. Metodami používanými v architektuře jsou obvykle popis a následná extrapolace v predikci vnějšího, metoda analogie v popisu a predikci vnitřního a metody modelování.

Pro analýzu a návrh jakéhokoli systému je v úvodu prací nezbytné specifikovat zadání. Potřebná je formulace problému, nutno provést analýzu stávajícího stavu a vytvořit logický konceptuální model stavu cílového. Systémová analýza je zaměřena na poznání systému. Jejím cílem je zkvalitnění existujícího systému případně vytvoření nového, respektive korekce systému na stav s novým subsystémem, systémem s vloženým záměrem (naše architektonická či urbanistická intervence do prostoru). Během analýzy si musíme uvědomit a odlišit podstatné od nepodstatného a obecné od jedinečného.

U standardních tradičních redukcionistických postupů, někdy bohužel nejde jinak a musíme je použít, musíme provést pro zjednodušení dekompozici systému na části a tyto zkoumat jednotlivě, avšak s vědomím celistvosti nutným u zkoumání, zvláště biologických či sociálních systémů, tedy systémů živých, a musíme si být vědomi skutečnosti, že základ-

5

6

7

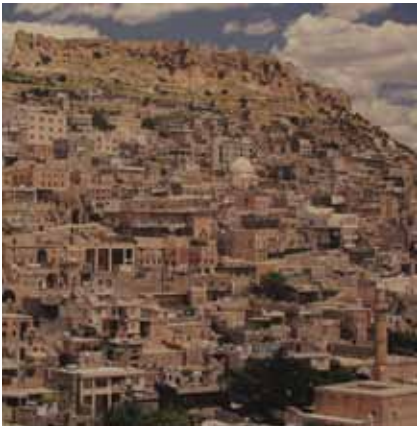
8

9

10

11

ním stavem živého organismu je aktivita, dynamika nikoliv stabilita a klid, takže večer může být vše jinak, než bylo ráno. U těchto systémů se projevuje tzv. systémová neurčitost, jejímž zdrojem je významný vliv kontextu, i toho vzdáleného, nedostatečné informace o systému i okolí, neurčitost kvantifikace a fragmentovanost procesů. U takových analýz se jedná víceméně o pragmatické a zkušenostní postupy a proto jsou zde vysoké nároky na kvalifikaci analytiků, architektů (v našem případě). Tady se musíme často přemístit i do složitějších teoretických oblastí systemiky¹⁹ a synergetiky²⁰.

Checklandova metodologie měkkých systémů (SSM – Soft System Methodology, „*měkká systémová metodologie*“) používá metodu strukturované analýzy, jež má obecně tři úrovně: 1) analýza systému s výsledným zobrazením konceptuálním modelem reality, 2) návrh systému se zobrazením vrstvy logické technologickým modelem a 3) implementaci systému s implementačním modelem. Obecně metodologie měkkých systémů bere v úvahu rozdílné pohledy i zájmy subjektů, jednotlivých lidí i jiných aktérů v systému, nepřesnost jazyka a neurčitost při subjektivní interpretaci informací. Pro přesnější deskripci využívá poznatků širokého okruhu věd a teorií, jazykovědy, psychologie, informatiky, antropologie, biologie, ekonomie, statistiky, atd. K měkkým technikám patří i u nás oblíbená SWOT analýza nebo příbuzná analýza silového pole.

Ve fázi syntézy akcentujeme takové vlastnosti systému jako spolehlivost, stabilita struktury a procesů či chování, adaptabilita, ekonomie čili minimalizace nákladů na pořízení i provoz.

Hranice, překryv, ekoton

Systém je prostorově či časově ohraničen, tedy zpravidla. Složitější je to u otevřených systémů. Systém má tedy své hranice, meze. Jejich definice je pro systém nutným a základním aktem.

Hranici systému tvoří systémové prvky, kterými je systém napojen na své okolí. Nalezení hranic systému je první věcí, kterou je vždy nutné udělat. Ohraničení systému však nebývá nemenné a během jeho existence může docházet ke změnám pohlcováním cizích prvků nebo naopak uvolňováním vlastních prvků do okolí. Běžné je i rozdělování systému na nově menší celky. A to v historii Slezska bylo běžné, až charakteristické. Můžeme si to představit i na každé urbanistické intervenci či na obdobné intervenci architektonické (změna užívání, přestavby, modernizace).

Na problematiku hranic můžeme a musíme nahlížet z různých perspektiv a uhlů. Dle různých kosmogonií (Graves, 1982) obvykle na počátku bylo prázdno a tma a nad propastí se něco vznášelo. Někde to bylo jen slovo, jež si můžeme převést na logos, arché či princip. Tak že bylo prázdno a v něm byl obsažen jen onen praprincip. Následně z prázdna vznikl obsah, chaos. Stalo se. Singularita. Z chaosu se oddělovalo jedno od druhého a byla z prostoru chaosu vydělena pevnina a prostor uspořádaný, řád. A na hranici harmonického řádu a disharmonického chaosu se zrodil život. Od těch dob máme světlo a tmu a mezi nimi předěl (máme kosmos a to mimo něj) a máme i pevnou půdu pod nohama jako hraniční plochu mezi hmotným a nadpozemským, po které se nejčastěji pohybujeme. Lze obrazně říct, že tato plocha nám rozděluje kosmos, jeho všechny subsystémy na fyzické a abstraktní. Takovým abstraktním systémem je určitě matematika.

Nahlédneme-li na systém z **matematické** a **topologické** perspektivy, tak můžeme definovat systém jako množinu fyzických či abstraktních elementů, dějů a vztahů, vazeb. Matematizace systému umožňuje exaktní operace a uplatnění matematických metod a modelování, což je v době výkonných počítačů nezanedbatelná pomoc. Množina má samozřejmě svůj vnitřek a také u neotevřených (uzavřených) množin hranici. Hranice množiny (systému) se pak dá definovat jako množina všech bodů, které splňují podmínku, že každé okolí obsahuje alespoň jeden bod patřící do množiny (systému) a alespoň jeden bod patřící do průniku množin okolí a předmětné množiny (systému). Bod a množina. To se jeví samozřejmě, jako diskontinuita v obrazu kontinuitní celistvosti. I u spojitých řetězců vytváříme limity, v kontinuitě se kuriózně objevuje diskontinuita, hranice, limes, limita. Limita spojitě funkce.

Jelikož geometrie je nám bližší matematiky, podívejme se na to graficky na příkladu plošného útvaru. Hranici plošných množin je křivka (obr.4), hranici 3D prostorových pak plocha. Geometrie však již náleží pohledu zkušenostnímu, nikoli abstraktnímu. Stejně tak morfologie, morfografie, geografie. Reprezentují perspektivu fyzickou a zkušenostní. To, co sami zakoušíme v opozici proti předchozímu nezkušenostnímu, nezakoušenému, věditelnému ale i nevěditelnému, tušenému, abstraktnímu, metafyzickému. Svět konkrétní, fyzický, zkušenostní vnímáme smyslově. Rozhodující jsou smysly vidění a doteky, poznávání optické a pohybově taktilní²¹. Chodíme a dotýkáme se předmětů, lidí. (Ohmatáváni! Jako ve světě nevidomých.) Od místa kde jsem, dále a dále, prostorově nekonečno, otevřenost. Naopak vnější perspektiva je uzavřena horizontem. Ovšem zrak vidí i dovnitř, do nás. Zakoušený svět je jasným a tmavým, teplým a studeným, tvrdým a měkkým, trvalým a přechodným, blízkým a dalekým, plným a prázdným, otevřeným a uzavřeným, čitelným a nečitelným, viditelným a neviditelným. A už zas jsme sklouzli k filosofii, k abstraktnímu.

Svět fyzický, přírodní, fyzickogeografický. Na té naší plošné hranici, povrchu zemském, vidíme hned různé hranice. Dle georeliéfu - mezi nížinou a výšinou, rovinou a horami či údolím, vodou a souší, lesem a stepí, živým a neživým, náturou a kulturou, přírodním a kulturním, humánním, antropogenním. Hranicím sociokulturním (sociálním, společným a individuálním a vzájemně mezi systémy a elementy sociálního světa, v tom hranicím politickým, administrativním, etnickým, ekonomickým, mezi bohatstvím a chudobou, dostatkem a nedostatkem, drancováním a kultivací, sběračstvím a pěstěním, lovem a chovem...

mezi městem a venkovem, mezi kulturní krajinou a lesními masivy) jsme se věnovali na opavském workshopu a dočteme se o tom v další kapitole.

Z pohledu **geografie** je problematika hranic ne tak jednoznačná jako pro matematika. Pro geografa i urbanistu je hranice obecně linií nebo zónou, která odděluje z kvalitativního hlediska diferencované celky. A celky mohou být při analytickém přístupu velmi různé. Tak si to pokusme opět nastínit. Jak z matematiky lze vyvodit, hranice je určitou diskontinuitou, mezí, limitou.

Pleteme se zde někomu trošku do oboru, ale je to nutné. Koneckonců bez toho to nejde, jak dále uvidíme. A urbánní geografie je s urbanismem a architekturou velmi příbuzná, tedy v popisu bez onoho „poiesis“. Snad nám to v dalším Notesu odborníci přiblíží lépe.

Největším známým systémem je vesmír. Náš Vesmír, řecký Kosmos. Dnes tvrdíme, že je nekonečný. Ale tvrdíme také, že má počáteční časovou singularitu. A jestli něco má počátek, zřejmě musí mít i konec. Hranice života – narození (početi) a smrt (obr.10). Takže s tím nekonečnem to nebude asi tak jednoduché. Za naším Vesmírem bude možná jiný. Zvláště, že se ten náš stále rozpíná a to čím dál tím rychleji. Do čeho že se to rozpíná? Ale to jen tak pro osvěžení.

Geografie neřeší tak rozsáhlé systémy a drží se zatím u země, v ploše, je země-písem. To však asi proto, že když se zeměpis rodil, Země byla placatá. Popisuje území, jak ze samotného názvu této vědy vyplývá. Jelikož jednou ze základních geografických metod je regionalizace, je hranice podmínkou a výsledkem její aplikace.

Rozlišuje kategorie hranic:

- dle kvality* – přírodní, umělé,
- dle rozsahu* – liniové, zonální,
- dle času* – dnešní, původní, reliktní,
- dle geneze* – subsekventní, antecedentní, překrývající,
- dle propustnosti* – uzavřené, otevřené nebo částečně otevřené,
- dle vztahů* – symetrické, asymetrické.

Obdobně v urbanismu. Regiony nemusí být definované čistě přírodně ale i sociokulturně. Popisující společenský prostor, jeho charakter a společenské aktivity. Pak zde vidíme hranice etnické, jazykové, náboženské (obr.5), administrativní, státní i nadnárodní (obr. 8, 9), sociální, ekonomické atd. Zde už narazíme v odborné i neodborné literatuře na pojmy příhraničí, pohraničí, periferie. A to jsou ty oblasti, které nás v našem putování zajímají také. Všemu jsme se věnovali. Nejvíce nás však zajímal čas minulý, tak trochu v praxi opomíjený.

S ohledem na téma a náš zájem musíme se trochu podívat na **hranice v čase**, historicko-geografické hranice, ty původní, staré, ještě reliktní (obr.4). Dnes všichni jen koukáme do budoucnosti. Není divu, je čas prognostiků. V prostoročasových parametrech je ten čtvrtý vektor, vektor času výjimečný tím, že je jednosměrný, události jsou nevratné. Alespoň zatím. Zatím si to myslíme. Rozhraničování v čase je proto charakterově odlišné.

Hranice máme tedy ty, co jsou a máme někdy reliktní²². A máme vzpomínku na ty, co byly a nejsou ani reliktně, které se nezdíka snažíme vymazat i z hlav, někdy jen hříchem nekonání (obr.6). Minulost je jen jedna a minula. Kdysi byla minulost nějak pestřejší. Byla bývala třeba předminulá, plusquamperfektní, antepreteritní. A historické hranice nelze vnímat bez znalostí tamtěch časů. Pro divokou kolonizaci Sudet byl podstatný skutek předcházející, prostě preteritum: byla válka a zlo, a za to viníci musí platit. Pro nás je už to však antepreteritum. A naše perspektiva má dáti – dal je, a musí být, zcela jiná.

V prostoročase mají jednotlivé minulé události svou přítomnost a naše přítomnost s jejich nemá moc společného. To, co dnes vidíme poeticky na noční obloze, je z našeho pohledu plusquamperfektní, antepreteritní. A tak podobně bychom to viděli v dnešním prostoru, zpřítomnění minulého a harmonie Vesmíru. A kde je hranice mezi starými a novými časy? Je ještě daleko?

Ze sociogeografického hlediska určuje vymezení vnitřku (systému, teritoria) sféra mocenská, ekonomická a kulturní - pro naše cestování stěžejní. Hranici systému definuje ten, kdo systém používá, tj. účastníci. Dnes jsou politické hranice linií. Vždy však tomu tak nebylo a hraniční hvozdy, močály, měly spíš charakter zóny, vytvářely se určité meziprostory, o které se stále vedly spory (obr. 7). Spor se vedl shora i zdola. Osídlování pohoří ze dvou stran nakonec vytvořilo relativně jasnou hranici a to tam, kde příroda a topografie vytvořily jasný předěl - např. mezi Čechami a Slezskem Krkonoše. Tam, kde podmínky nebyly jasné, docházelo ke složitějším vztahům, promíchání a řešení otázky velmi často „shora“ vojenským tažením. To je náš případ. Dnešní obraz prostoru nelze bezezbytku pochopit a vysvětlit bez poznání jeho historie. Fluktuace hranic (obr. 8) byla základním zkoumaným jevem v rámci workshopu (viz tým 1 a 2). Tato fluktuace má totiž zásadní dopad na sociokulturní charakteristiku vnitřku a následně na přístup k plánování zacílenému na dosažení kulturní stabilizace a zabezpečení udržitelnosti života.

Urbanistické a architektonické intervence nemohou opomíjet vliv historické dynamiky na obraz kulturní krajiny, způsob utváření jednotlivých míst a jeho specifika. Probíhající procesy stále uspořádávají systém a jeho strukturu.

Sociokulturní a symbolické hranice jsou často nejasné, často i jen subjektivní. Jejich deskripce je nemožná bez vnoření se dovnitř, do komunity (obr.14). Musíme rozlišovat a chápat, že sociální hranice se vážou na ekonomické, materiální pozice. Symbolické hranice pak souvisejí s etickým, sociálním, kulturním pohledem jedince na svět a okolí, směřují k vytváření sociokulturní identity pozitivního, symbiotického i negativního (kupř. xenofobie) charakteru. Vzniká „my“ a „oni“ (obr.13). V pohraničí se rozdílý, odlišnosti projevují nejmarkantněji jazykem. „Hranice mého jazyka znamenají hranice mého světa“ napsal

12

13

14

¹ Workshopy projektu Hranice jsou aktivitou mezinárodní s účastí českých, polských a slovenských studentů a pedagogů. Účastníci jsou z různých škol a různého oborového zaměření. Nejdůležitější však je setkávání s prostředím a lidmi ve zkoumaných lokalitách.

² Na projektu od 2012 roku se partnersky podílí Katedra Architektury Wydziału Budownictwa Politechniki Opolskiej.

³ Český názvoslovní úzus rozlišuje hraniční prostor na jednostranné „příhraničí“ a oboustranné „pohraničí“.

⁴ Sociokulturní ekoton.

⁵ z řec. „palimpsestos“ – opět oškrabaný od „palim“- proti, zpět, ještě jednou a „psen“- třít, škrabat; Pergamen, jenž po oškrabání starých zápisů byl znovu použit.

⁶ z řec. „analogos“ - „ana“- nad a „logos“ - slovo, kniha, mysl; Podobenství.

⁷ Rozšířený fenotyp.

⁸ Východní území meziválečného Polska dohodami

někde filozof Ludwig Wittgenstein. Zdálo by se, že jsou-li jazyky příbuzné, druhému srozumitelné, jsou-li kulturní praktiky podobné a symboly totožné, je situace snazší. Ale je to tak opravdu? Pohlédněme na nedávnou slovanskou srbsko-chorvatskou válku, na stav vztahu mezi semitskými Araby a Židy, na khmerskou genocidu, na hranici mezi jižní a severní Koreou, atd. A to tu bylo někdy také tak. Křesťané, starozákonní i muslimové, mají jednoho Boha, jednoho otce Abraháma a jednoho Mojžíše! (obr.5) Veškerá křesťanská schizmata se zrodila z „drobností“. Často nejmenší rozdíly vyvolávají nejostřejší konflikty. A co teprve když symboly, tradice, praktiky jsou zásadně odlišné - Turci v Německu, Arabové ve Francii, Afričané v Anglii, noví Rusové na Manhattanu! A Romové u nás?

Pohled pro nás zajímavý je ten na **hranice v živé přírodě**. Nejmenší element, buňku, od vnějšího prostředí vymezuje plazmalema, membrána, člověka kůže. Každý živý organismus má své vymezení, „přírodní“ hranice, relativně zřetelné, oddělující jej od okolí - neživého i sousedících živých organismů. A co je důležité, dávají mu tvárnost. U přírodních společenství to platí rovněž. Hranice v živém systému však nejsou, až na výjimky, jednoznačné. Některá společenstva jsou ohraničena výrazně, ale nikdy to není matematická či administrativní, abstraktní linie, ale plynulý přechod z jednoho systému do druhého.

Život a žitý svět je toho příkladem. I život je systémový. Zde prakticky vždy, až na výjimky (obr.9), na okraji, přechodu, vzniká okrajový efekt a zóna s lemovými společenstvy, **ekoton**. Přechod je plynulý, z jednoho společenstva v druhé a odborníci se přou, zdali se nejedná o společenstvo zcela nové, se samostatnými druhovými znaky, zda je to prosté rozhraní nebo specifický biotop. Každopádně se jedná o kontinuaci. To ale pro nás není podstatné. Podstatné je, že tento přechodový prostor je druhově nejbohatší a má mimořádnou biodiverzitu. Tedy i principiální stabilitu. I přes svou dynamiku, proměnlivost, konfliktnost a náchylnost ke krizím dochází na druhé straně k synergickým vztahům a tvorbě nového uspořádání a nových struktur a forem a projevů, tvárnosti. Standardně se pro ozřejmění používá příkladu vodního břehu. Ještě je to louka a už je to rybník.

Člověk je živým tvorem, co vytváří je v podstatě dle Dawkinse (Dawkins, 2007) jeho rozšířeným fenotypem. Architektura a umělý zhmotnělý žitý svět je jeho součástí a projevem, jevením se (obr.11). Je-li. Laicky - hranicí organismu buňky je membrána, člověka kůže. Tedy to, co je vně - za kůží, je člověčí okolí a svým způsobem „ekoton“ - hraniční zóna. Porovnání se sociokulturním pomezím je nasnadě. (O vztahu hranic přírodních a kulturních se pojednává na jiném místě)

S tím teď souvisí kulturní dimenze života a její nejvyšší projev - **umění**. Má umění meze? Mluvíme často o hraničním umění, o hraničních polohách, např. divadla, happening a umění místa (site specific). Mohli bychom ještě přidat další - akční umění, performance. Máme i prolínání různých poloh umění v rámci divadla (multimédia, výtvarno, hudba.). Appiův či Wagnerův Gesamtkunstwerk. Kaprov v happeningu spojil vše možné - i projekci. Divadelní „obr“ Kantor ve svém divadle Cricot 2 to dotáhl z hlediska našeho zájmu do velkolepého důsledku. Jeho divadlo je totalitou divadla a výtvarna a současně už není ani jedním ani druhým! Je něčím novým. „Ekoton“? Vztah této poznámky o umění k architektuře si můžeme interpretovat každý po svém.

A nakonec ještě vnímání hranic, vnímání obsahu systémů. Tedy psychologie a psychologické či mentální hranice. O těch mentálních geografických se dočtete v kapitole doc. Siwka. Zde bych jen rád upozornil na subjektivitu posuzování kvality obsahu.

Rozdíl mezi hodnocením je závislý na subjektu. To, co jeden hodnotí pozitivně, druhý nemusí (obr.12). Rozhodující je v tomto identifikace a zakořenění. Autochton²³ vidí jinak než host či vetřelec. Člověk citově vázán na místo nepodléhá deprivaci tak snadno. Je spjat s prostorem vrstevnatou znakovou ostenzí. Symbolický význam jednotlivostí umožňuje a urychluje adaptabilitu i v krizovém čase. Spletitá síť vztahů a vazeb dovoluje vidět harmonii i tam, kde ji cizinec ani netuší. Čitelnost přírodního i sociokulturního prostředí, a tím i orientace v nich, je tacitním věděním, nezávislým na umělých znakových systémech, literarizaci. I nečitelnost nepůsobí disharmonicky (obr.11). Negativně na něj naopak působí změna stavu, nejsou-li v souladu s bazálním uspořádáním a projevem. Současná mobilita společnosti a komodifikace i bydlení narušují identitu a vztah k domovině. Regionální lokalizovaný domov umírá. Hranice mezi jednotlivými skupinami jedné smíšené komunity²⁴ se nedají eliminovat po několik generací. Podobných hranic mezi jednotlivci i kolektivitami s narůstající individualizací života stále přibývá. Vazby a vztahy se narušují a deprivace narůstá.

Ted', když jsme si to vše rozřezali na kousky, elementy, vazby, toky, atd, si zopakujeme slovo celek. Rozřezání na kousky slouží vědění, ale nedovede obsáhnout celek. Celek je kontinuum a stěží se dá z celku vyřezat „nepracovně“ živý organismus, aniž bychom mu ublížili, poškodili. Vytáhněte rybu z vody, co to s ní udělá. A obdobně je to i vice versa. S tím by architekt měl být srozuměn. Pracujeme-li na živém systému, platí i pro nás Hippokratovo „alespoň neškodit“ (Hippokrates, 1923).

A nakonec s tím předchozím související upozornění: máme ještě jedny hranice, hranice, které hoří. (Souvisejí s našimi mezemi, jako třeba meze mezi v poli s mezními stavy ve statice? Mají stejný „vzhled“, a mají stejnou etymologii?) „Před soudem dějin se inkvizice hájí tím, že když zapaluje hranice pod kacíři, šíří se světlo v temných dobách“ (Žáček Jirí). Na tyto hranice si dávejme pozor. Nejen s množstvím populace narůstá i počet inkvizitorů, dohlížečů jedině správného, normotvůrců, kontrolorů, prognostiků a byrokratů, kteří by náš život chtěli znormovat do jejich, nejčastěji průměrných, anebo ještě hůře, představ o dobru, pravdě, kráse a budoucnosti.

Místo a jeho duch, symbiotická komunita a prostor

Socioton, symbiotická domovina

Toto je stěžejní téma k přemýšlení na workshopu a píšeme o tom i dále. Chápeme to jako vstup do problematiky a pole pro hlubší analýzu vztahu mezi historií a její kulturou a současností.

Co se stalo, se už stalo. Změnit to nedokážeme. Ale pokládáme za důležité, aby historie, zejména kulturní, nebyla opomíjena a zapomenuta, ale zpřítomněna, a aby byla základním stavebním materiálem pro kulturní vědomí, identitu (nejen lokálního obyvatelstva) a symbiotickou stabilizaci v území - v hodnotové i vztahové hladině. Význam vyrovnání se s minulostí a její přiznání i ve fyzickém zpřítomnění nelze přecenit.

Ti, co své vykonali, odešli, dobrovolně či ne, a už nemohou ničím, než tím co vykonali a ponechali, přítomnost své domoviny více ovlivnit. Charakter a kulturnost majority - vítěze, se pozná podle vztahů k menšinám. A to nejen dnešním, ale i těm minulým. Je to o to důležitější v historicky, kulturně, národně i sociálně smíšeném prostoru, prostoročase. Do dnešního dne se lokální společnosti nedovedly s dědictvím poválečné kolonizace vyrovnat a ve všech oblastech na obou stranách hranice je stále situace traumatická a důsledky těchto zlomových událostí v obrazu místa jsou zřetelně patrné. Země stále nemá svého milujícího hospodáře a návrat není možný. Zpřítomnění minulého má ale přece velký kultur-ní a i hospodářský potenciál. Nepropadejme skepsi! Rány hojí čas. Pohořeliště je úrodné. Budiž nám příroda i s pohořelci a její ekotony nadějí.

Pro zjednodušení a pochopení si princip představme jako simulaci abstraktního, ahistorického, bezčasového prostoru, kde se všichni současní i minulí aktéři shromáždí v přítomnosti a žijí sousedsky pospolu a vytvářejí společný domov. Je to nepochopitelné? Vždyť přece ten kousek země patří nám všem. Těm, co byli, rovněž. Byli tu přece daleko déle než teď my. A po každém něco zůstalo. Fyzicky, abstraktně, celistvě, či ve zlomcích, ve hmotě, na papíru či jenom v paměti posledních pamětníků. Jak přicházeli a odcházeli, vnášeli svůj díl, svoji práci, um, atd. No ano, byly i krize, doby špatné, hořící hranice a čarodějnice. Prohlédněme si ten dnešní palimpsest důkladně, znova a znova! Pokusme se rekonstruovat z něj alespoň fragmenty. A dávejme pozor, ať psaním další vrstvy nezničíme ty dřívější - relikty starých i nedávných kultur. Byli tu Keltové, Germáni, Slovanští Holasicové, Slezané, Němci (můžeme je ty tehdejší tak souhrnně nazývat? Šváby, Sasy, Franky, Bavory?), Poláci, Moravané, Židé, Valoni a Vlámové, Romové, Řekové, Češi. Katolíci římští i řečtí, evangelíci všech konfesí, starozákonní, socialisté všech barev. Lovci, rolníci, řemeslníci, kupci, směnárníci, lichváři, sběrači. Kazisvěti i pěstitelé kultivující svět žití.

...

Oni všichni tu byli a vystupují z hlubin času k nám do naší, a s námi k budoucím do příští přítomnosti.

z Jalty a Postupimi v 1945 r. přiknuté tehdejšímu Sovět-skému svazu.

⁹ z řec. „sýstema“- sestavení, spojení od „synistánai“- se-stavovat

¹⁰ Taxonomie (z řec. „taxis“- uspořádání, „nomos“ – zákon), vědní obor zabývající se identifikací a klasifikací

¹¹ Metafyzika (z řec. „ta meta“ za, nad, „ta physika“ od „physis“ - natura, příroda), něco za n. nad přírodou

¹² z lat. „to emerge“ - objevit se, vynořit se.

¹³ Sémiotika – nauka o znakových systémech; z řec. „sémeion“ - znak, označení.

¹⁴ Morfém – nejmenší jednotka nesoucí významovou složku, z řec. „morphe“ tvar, forma.

¹⁵ Sémantika, část sémiotiky – nauka o významu znaku.

¹⁶ z řec. „syntaksis“ - pořádek, od „syn“ - dohromady s, současně a „tassein“- uspořádávat.

¹⁷ Pragmatika, část sémiotiky zabývající účelnou praxí; z řec. „pragmatikós“ - činný, od „prágma“- čin, a „prássein“ - konat.

¹⁸ z řec. „hieros“ - mocný, nadpřirozený, posvátný a „arché“ - počátek, příčina, zásada.

¹⁹ Systém z pohledu holistiky.

²⁰ Teorie o symbiotickém vývoji subsystémů.

²¹ z lat. „tactilis“- dotknutelný.

²² Zbytek; z lat. „relictus“- od „relinquere“- ponechat, opustit.

²³ Domorodec: z lat. „autos“- sám, samo a „chthónios“- zrozen, od „chthón“- půda, země.

²⁴ Na druhé straně hranice mají autochtonní Slezané na toto přiléhavý příměr: člověk zde žijící je „pniok, krzok, nebo ptok“, „pniok“- peň, „krzok“- keř, „ptok“- pták. Tedy peň je člověk pevně zakořeněný generacemi se zemí, keř teprve zapouští kořeny a pták je zde jen přechodně, dočasně.

Pohraničí

Pogranicza w socjologii

Anna Śliz, Marek S. Szczepański

Pogranicza to obszary obrzežne państw, które charakteryzują się przede wszystkim kulturowym zróżnicowaniem i które kształtowały się w procesie długiego trwania. Perspektywa długiego trwania to termin wprowadzony przez Fernanda Paula Braudela, współtwórcy historycznej Szkoły Annales (Braudel, 1967). Sformułowany przez Braudela imperatyw metodologiczny stosować należy w badaniach nad tożsamością regionalną, gdzie uczeni z zakresu nauk społecznych winni opisywać struktury i instytucje opierające się w znacznym stopniu fluktuacjom historycznym i rzutujące na współczesne przeobrażenia. Sam autor analizując proces powstawania zintegrowanej Europy, odwoływał się m.in. do wydarzeń, instytucji i struktur z „długiego wieku XVI“ (1450–1640). Dzisiaj socjologowie przyjmują perspektywę historyczną analizy pogranicza koncentrując się na badaniu przede wszystkim kontaktów społeczno-kulturowych pomiędzy dwoma lub większą liczbą narodowych, etnicznych grup a także cywilizacji, których efektem jest specyficzna rzeczywistość społeczno-kulturowa, ekonomiczna i polityczna. Ale pogranicze, tak definiuje socjologia tę specyficzną rzeczywistość, to nie wyłącznie kontakt odmiennych społeczno-kulturowych światów, ale również nowa jakość tożsamości społecznej i całości kulturowych¹ (Gołdyka, 2013). W literaturze socjologicznej istnieje rozróżnienie na pogranicze geograficzne i kulturowe. To pierwsze oddziela wyodrębnione regiony i obszary oznaczone sztucznymi bądź naturalnymi granicami. Przykładem jest pogranicze administracyjno-polityczne wyznaczone przez granice państw, województw czy prowincji. Pogranicze kulturowe natomiast to obszary peryferyjne ulokowane – jesteśmy świadomi, że w czasach zaniku granic znaczenie peryferyjności wymaga redefinicji – i gdzie wśród mieszkańców istnieje świadomość społecznej odrębności, a regionalny układ kultury to wieloletnie przenikanie kultur i tradycji o zróżnicowanej proveniencji² (Szczepański, 1999).To świat nie redukowalny do żadnej konkretnej kultury, ale zawierający w sobie zarówno elementy wywodzące się z różnych kultur, jak i pewną „trzecią wartość“. Powstała ona w wyniku łączenia się, przenikania czy zderzenia kultur w jednej społecznej przestrzeni, np. język pogranicza, tradycje i obyczaje czy architektura. Osobliwością pogranicza jest istnienie mniejszości etnicznych i narodowych, które w stopniu najwyższym definiują społeczną przestrzeń. Pogranicze to kilka istotnych kwestii: (1) wpływ języków sąsiada na język ojczysty, (2) współobecność religii i świątyn sąsiada, (3) obecność turystów, którzy z danych miejsc rozjadą się po całym kraju³ (Zieliński, 1997). Pogranicze to zarówno przestrzeń fizyczna związana z przebiegiem granicy między narodami lub grupami etnicznymi, oddalona od centrum, jak i przestrzeń społeczna, której kompetencją wyróżniającą jest silne zróżnicowanie kulturowe ludzi – ich świata materialnego i niematerialnego. Myślimy o zróżnicowaniu języka, religii, tradycji, świadomości przynależności narodowej, ale również przestrzennego zagospodarowania obszaru pogranicza i jego specyficznej architekturze. Mieszkańców pogranicza postrzegamy jako nosicieli zróżnicowanych syste-

mów aksjonormatywnych, które na skutek kontaktów z innymi systemami ulegają mniej lub bardziej istotnym przeobrażeniom. Specyfikę każdego pogranicza kształtują nade wszystko: [...] *relacje codzienne, stosunek do przeszłości i kultura symboliczna. Mieszkańcy poszczegól- nych pograniczy wchodzą w styczności lub podejmują stosunki z najbliższymi sąsiadami narodowymi, zwykle odmiennie interpretują przeszłość, swoje zainteresowania i postawy koncentrują wokół innych miejsc, wydarzeń i postaci*⁴ (Kurcz). Pogranicze to bezpośrednie sąsiedztwo, gdzie następuje zderzenie kultur, które prowadzi tak do zgodnej koegzystencji, jak i konfliktów przybierających przede wszystkim postać konfliktu w sferze symbolicznej. Pogranicze więc to ludzie i ich świat materialny i symboliczny, gdzie zakorzenieniu we własnej kulturze towarzyszy równocześnie uczestnictwo w świecie powstałym jako efekt wy- miany wielu różnych kultur. Można więc przyjąć, że żyjąc na pograniczu, uczestniczymy w dwóch kulturowych światach: narodowym (etnicznym) oraz powstałym w wyniku zderzenia kultur. Antonina Kłoskowska taki stan nazywa pograniczem w sensie psychologicznym [...] *pogranicze stanowi wszelkie sąsiedztwo kultur narodowych mogące wynikać z narodowo i etniczne mieszanej genealogii i małżeństwa, z członkostwa w mniejszości narodowej lub etnicznej na terytorium zdominowanym przez inną narodową kulturę, z sytuacji emigracyjnej oraz z indywidualnej konwersji narodowej, czyli przejścia od jednego do innego narodowego samookreślenia, które nie może oznaczać całkowitego zerwania poprzednich więzi kulturo- wych*⁵ (Kłoskowska, 1996).

Władysław Kwaśniewicz wprowadził trzy różne rozumienia pogranicza. Pierwsze to terytorium o homogenicznej etnicznie ludności oddzielone granicą państwa od innej grupy etnicznej. Drugie to terytorium, na którym żyją przedstawiciele różnych grup etnicznych, którzy wymieszali się ze sobą. Cechą charakterystyczną jest tutaj wielość identyfikacji etnicznych. Trzecie to terytorium, na którym krzyżują się kultury wskutek mobilności ludzi, będących nosicielami odmiennych systemów aksjologicznych i normatywnych⁶ (Kwaśnie- wicz, 1999). Wydaje się jednak, że zasadniczą kwestią pogranicza jest przestrzeń, która kolejno skupia wszelkie cechy społeczno-kulturowe, ekonomiczne i polityczne przypisane pograniczom. Tak więc [...] *pogranicze to terytorium położone między dwoma obszarami państwowymi lub regionalnymi, charakteryzujące się przemieszczaniem etnicznym lub narodowościowym wynikającym z bliskości przestrzennej.*⁷ To przestrzeń, w ramach której występują trwałe i wieloaspektowe kontakty pomiędzy różnymi grupami kulturowymi. Równocześnie należy zwrócić uwagę, że w kontekście przeszłościowym, historycznym pogranicza były wyznaczone albo przez zasięg oddziaływania centrów, albo były obszarami dominacji cywilizacyjnej (kulturowej). Dzisiaj to nie obszary dominacji, ale przenikania się wielu kultur, chociaż przenikanie to nie dotyczy wyłącznie pograniczy. Pogranicza charak- teryzują się ułatwionymi relacjami kulturowymi, ale równocześnie coraz trudniej o wyzna- czenie granic, jakie występowały w czasach minionych⁸ (Babiński, 2001).Dzisiaj granice – przykładem jest terytorium Unii Europejskiej – tracą dawne funkcje, co sprzyja prostej konfrontacji kultur prowadzącej do powstania społeczno-kulturowego *novum*. Pogranicza to przestrzenie nawiązywania i utrzymywania kontaktów międzykulturowych, które kształ- tują więzi między przedstawicielami różnych kulturowych światów. Terytorium pogranicza charakteryzuje również specyficzna architektura i zabudowa przestrzenna. Wydaje się, iż w tym kontekście możemy mówić o trzech wymiarach architektury przestrzeni: to czysta architektura określająca pojedyncze kultury tworzące pogranicze, jak również architektura, którą można określić jako mieszana. Zawiera ona połączone elementy różnych kultur kształtujących pogranicze. Ta specyfika określa również pogranicze Polski i Czech, chociaż w zainteresowaniach socjologów dominuje problematyka kultury symbolicznej i więzi międzyludzkich, które definiują przeszłe i współczesne pogranicza.

Przypadek pogranicza polsko-czeskiego

Anna Śliz, Marek S. Szczepański

Pogranicze polsko-czeskie, czyli trochę historii

Współczesna Rzeczypospolita posiada siedem pograniczy i Bałtyk, chociaż w świadomości wielu Polaków tkwi prosty schemat z czasów realnego socjalizmu. Wówczas Polska Ludowa miała wyłącznie trzy pogranicza: ze Związkiem Radzieckim, Czechosłowacją i Republiką Demokratyczną Niemiec. Dzisiaj ważniejszym pograniczem Polski jest pogra- nicze z Republiką Czeską. Długa i trudna historia sąsiedztwa Polski i Czech rozpoczęła się w 1742 roku, kiedy podzielono Śląsk pomiędzy dwa, a po pierwszej wojnie światowej trzy kraje. Specyfika relacji Polaków i Czechów na Śląsku wynika między innymi z faktu, że Śląsk nigdy nie był samodzielnym podmiotem w czesko-polskich stosunkach. O Śląsku de- cydowano zawsze gdzie indziej, pomimo wielu wysiłków stron dzielących terytorium Śląska⁹ (Gawrecká, Gawrecki, 2007). Ale stosunki Polski i Czech (Czechosłowacji) miały różną historię, której bardziej negatywne oblicze odzwierciedla sytuacja Śląska Cieszyńskiego. To właśnie ten region na początku XX wieku zmienił się z obojętnego na kwestie narodowe w region animozji między Polakami i Czechami. Region ten stał się swoistym zwierciadłem dla

ogólnych stosunków międzypaństwowych. Gdy w latach 20. i na początku lat 30. ubiegłego wieku stosunki między państwami były poprawne, to i wśród mieszkańców Śląska Cieszyń- skiego widać było przejawy tolerancji, wzajemnej akceptacji a nawet sympatii.

Zmiana stosunków międzynarodowych w drugiej połowie lat 30. XX wieku zaostrzyła krytyczne stanowisko polskiej mniejszości wobec różnorodnych niesprawiedliwości i krzywd, co przerodziło się w manifestację antypaństwową postawy¹⁰ (Gawrecká, Gawrecki, 2007). Przykład ten pokazuje silną zależność stosunków wewnątrzregionalnych od relacji zewnętrznych (międzypaństwowych). Śląsk Cieszyński w kontekście pogranicza polsko- -czeskiego jest spektakularnym. Szersze znaczenie należy przypisać relacjom Czechów i Polaków, którzy spotkali się na terenie dawnego księstwa opawskiego, a później połu- dniowej części ziemi głubczyckiej i raciborskiej. W wieku XVIII znacząca liczba Czechów przybyła na teren Śląska pruskiego z pobudek religijnych i osiedli między innymi w okoli- cach Strzelina i Namysłowa. Kolejno udawali się na teren dzisiejszego Dolnego Śląska¹¹ (Gawrecká, Gawrecki, 2007). Należy także pamiętać, że podporządkowanie ziem górnoślą- skich Koronie Czeskiej włączyło te ziemie w domenę kultury czesko-niemieckiej, gdzie język czeski obowiązywał do XVIII wieku, a od XVI towarzyszył mu język niemiecki¹² (Szaraniec, 2007). Rola Śląska w kształtowaniu współczesnych polsko-czeskich stosunków wydaje się więc być różnorodna, ale dogłębnie niepoznana i stąd wymaga wielu badań i analiz. W prezentowanym artykule odchodzimy od politycznych relacji na pograniczu Polski i Czech skupiając uwagę na relacjach w sferze kultury zarówno materialnej, jak i symbolicznej. Tragarzami tych relacji są mieszkańcy pogranicza zaliczani do rozmaitych kategorii narodo- wych i etnicznych¹³ (Zieliński, 1997). Florian Zieliński prezentując typy wielokulturowości¹⁴ (Śliz, 2009) odnosi się również do kulturowej specyfiki pogranicza. W tym kontekście mówi o wielokulturowości w znaczeniu kresów. Kategoria ta odnosi się do obszaru pogranicza, do terytoriów obrzeżnych państwa, do kresów, a więc również do pogranicza polsko-czeskiego. Region ten bowiem kształtował się przede wszystkim pod wpływem trzech kultur: polskiej, czeskiej (morawskiej), ale i niemieckiej. Należy także pamiętać o wpływach żydowskich i elementach kultury romskiej. Pogranicze polsko-czeskie to terytorium państwa, w którym istnieje wyraźna świadomość społecznej odrębności, a regionalny układ kultury stanowi wynik wieloletniego przenikania licznych, zróżnicowanych kultur i tradycji. Wszelkie regiony pogranicza kulturowego zmieniały w ciągu wieków przynależność państwową i administra- cyjną, znajdowały się pod wpływem różnych systemów politycznych i gospodarczych. W rezultacie zamieszkującą je ludność cechują niejednoznaczne i zróżnicowane opcje naro- dowe, a narodowy indyferentyzm nie jest zjawiskiem marginalnym¹⁵ (Szczepański, 1999). Najtragiczniejszy w relacjach między ludnością polską i czeską okres to czas drugiej wojny światowej, ale i cały okres realnego socjalizmu. Wówczas władze w Polsce podejmowały wiele wysiłku w celu integracji zróżnicowanego pod względem kulturowym i narodowym obszaru pogranicza. Kulturowanie zróżnicowanych tradycji odbywało się wyłącznie w sferze prywatnej. Po wejściu Polski na drogę demokracji i wolnego rynku zaczęto wyraźnie powracać do problematyki pogranicza czy szerzej zróżnicowania kulturowego Rzeczy- pospolitej. Przejawem tego jest proces instytucjonalizacji życia mniejszości narodowych i etnicznych, w tym również mniejszości czeskiej. Symbolem tych zmian może być rok 1995, kiedy po przekształceniu Towarzystwa Kulturalnego Czechów i Słowaków w Polsce powstało Towarzystwo Słowaków w Polsce, przy którym działa Klub Czeski¹⁶, a w wybra- nych szkołach podstawowych i gimnazjach województwa opolskiego (Głuchołazy, Opole, Prudnik) prowadzona jest nauka języka czeskiego, jako języka dodatkowego. To wstępne zasygnalizowanie relacji między Polakami a Czechami wynikającymi z sąsiedztwa obu państw i długiej historii przenikania się kultury polskiej i czeskiej.

Współczesne wymiar sąsiedztwa polsko-czeskiego

Pogranicze polsko-czeskie to region położony po dwóch stronach linii granicznej, która dzisiaj stanowi wewnątrzunijną granicę o długości blisko 800 km. To obszar intensywnego i wzajemnego oddziaływania dwóch stron zarówno w wymiarze kulturowym, ekonomicz- nym, jak i politycznym. To teren przenikania się i konfrontacji przede wszystkim kultury i gospodarki, co z jednej strony prowadzi do kształtowania postawy tolerancji i zaufania wobec innych, zmniejszania dystansów, ale z drugiej strony może rodzić antagonizmy i konflikty na bazie widocznych różnic narodowych i etnicznych, czy ogólnie kulturowych. Pogranicze polsko-czeskie to współpraca między sąsiadującymi wspólnotami i władzami terytorialnymi (oddzielonymi granicą). Jest to jeden z rodzajów współpracy transgranicznej zawartej w konwencji madryckiej z roku 1980: [...] *każde wspólnie podjęte działanie mające na celu umocnienie i dalszy rozwój sąsiedzkich kontaktów między wspólnotami i władzami terytorialnymi dwóch lub większej liczby Umawiających się Stron, jak również zawarcie porozumień i przyjęcie uzgodnień koniecznych do realizacji tych zamierzeń*¹⁷ (Trzcielińska- -Polus, 2007). Pogranicze polsko-czeskie to dziewięć podregionów o zróżnicowanym poziomie rozwoju gospodarczego i różnych problemach wynikających ze zróżnicowania kulturowego mieszkańców. Po stronie Polski są to podregiony: jeleniogórsko-wałbrzyski, opolski, rybnicko-jastrzębski i powiat pszczyński oraz bielsko-bialski. Po stronie czeskiej to podregiony (kraje): liberecki, kralowohradecki, pardubicki, ołomuniecki, morawsko-śląski. Na obszarze tak ukonstytuowanego pogranicza mieszka ok. 7 mln ludzi – 3,3 mln po stronie Republiki Czech i ponad 3,7 mln po stronie Rzeczypospolitej. W tym kontekście należy zwrócić uwagę, że w Czechach (głównie na Zaozliu) żyje ok. 60-tysięczna mniejszość polska. Po stronie polskiej natomiast żyją nieliczni Czesi w dość znacznym rozproszeniu¹⁸ (Trzcielińska-Polus, 2007), np. mniejszość czeska żyjąca w Żelowie w pobliżu Bełchatowa.

Współpraca Polski i Czech na pograniczu przyjmuje różne formy od ściśle formalnych do wręcz spontanicznych form współpracy, które najczęściej podejmowane są w ramach sąsiadujących ze sobą społeczności lokalnych. Współpraca transgraniczna lokuje się w rozmaitych ramach życia pogranicza: 1. gospodarki – współpraca przedsiębiorców, 2. komunikacji – rozbudowa sieci infrastrukturalnej i infostrukturalnej, 3. kultury, sportu i turystyki, 4. edukacji i nauki (badania naukowe, wspólna realizacja programów unijnych), 5. zwalczania wszelkiej przestępczości, 6. ostrzegania i pomocy w razie katastrof i wszelkich kryzysów, np. sytuacja powodziowa. Nowy etap współpracy na pograniczu polsko-czeskim rozpoczął się wraz z akcesją obydwu krajów do Unii Europejskiej. Najważniejszym wydarzeniem było zniesienie granic wewnętrznych, co w zasadniczy sposób umożliwiło wzajemne kontakty i wyraźniejsze przenikanie życia społecznego między przygranicznym obszarem Polski i Czech. Równocześnie wyraźnemu zmniejszeniu uległ mały ruch graniczny, którego zasadniczym celem był handel wynikający z widocznej różnicy cen między Polską a Republiką Czeską.

Zanikanie granic wewnątrz Unii Europejskiej stworzyło nowe warunki kształtowania tożsamości społecznej (regionalnej) na obszarach przygranicznych, gdzie wyraźne zmiany nastąpiły w przestrzeni gospodarczej, politycznej, ale przede wszystkim społeczno-kulturowej. Swobodny ruch ludzi o zróżnicowanych zasobach kulturowych i społecznych spowodował pewien poziom uniformizacji języka, kultury, tradycji czy architektury. Ukształtowała się specyficzna tożsamość pogranicza, która nie jest prostą sumą [...] *historii, tradycji, języków i kultury graniczących ze sobą narodów czy społeczności regionalnych. Jest to wynik wzajemnego przenikania się wzbogacania poszczególnych komponentów tożsamości. Wytworzenie takiej tożsamości zapobiega narastaniu tendencji nacjonalistycznych i ksenofobicznych, a przyczynia się do wzrostu szacunku i zrozumienia dla innych narodów kultur i cywilizacji*⁹ (Trzcielińska-Polus, 2007). To zjawisko bardzo pożądane we współczesnym świecie uwikłanym w procesy globalne m.in. rewolucję migracyjną. Trzeba jednak pamiętać, że pogranicze to z jednej strony nosiciele wyłącznie jednej narodowej, etnicznej kultury, a z drugiej mieszkańcy, którzy zinternalizowali kulturowe novum powstałe w wyniku przenikania się kultur, czyli zjawiska społecznej wymiany. Widoczna jest więc wśród mieszkańców pogranicza zarówno świadomość kulturowej i społecznej odrębności, jak i świadomość wspólnoty kulturowej i społecznej. Tak więc pogranicze to zarówno teren pokojowej koegzystencji wielu kultur, ale z drugiej potencjalnego konfliktu, którego podłożem jest różnorodność systemów aksjologicznych i normatywnych.

Zasadniczym problemem prezentowanego tekstu są kwestie kulturowe pogranicza polsko-czeskiego, czyli proces przenikania się różnych systemów kultury materialnej i symbolicznej. Jak już wspomniano pogranicze polsko-czeskie ze względu na rozległy obszar jest silnie zróżnicowane, stąd trudno mówić o uniwersalnym problemie kulturowym i społecznym polsko-czeskiego pogranicza. Z całą jednak pewnością można wskazać te obszary życia kulturowego, gdzie efekt przenikania się kultur jest widoczny.

Jest to język. Mieszkańcy pogranicza umiejętnie posługują się językiem ojczystym i językiem sąsiada, który nierzadko znajduje należne miejsce w systemie edukacyjnym.

Jest to tradycja, kiedy na pograniczu świętowane są uroczystości oficjalnie uznane przez władze sąsiadujących państw.

Jest to religia, chociaż w charakterystyce pogranicza polsko-czeskiego należy pamiętać o wyraźnie odmiennej roli religii w życiu Polaków i Czechów. O ile religia dla Polaków była od wieków bardzo ważna i stanowiła fundament życia aksjonormatywnego, o tyle w życiu społecznym Czechów nie odgrywała ona w przeszłości istotnej roli. Równocześnie w Polsce jest niekwestionowana dominacja kościoła rzymskokatolickiego, podczas gdy w Czechach mamy do czynienia z przeplatającą się tradycją katolicką i protestancką. Warto również przypomnieć, że początek chrześcijaństwa w Polsce jest ściśle związany z Czechami poprzez małżeństwo Mieszka I z czeską księżniczką Dobrawą i który to związek otworzył drogę do chrztu Polski²⁰ (Korzeniowski, 2007). Ale z upływem wieków drogi religijne Polaków i Czechów wyraźnie się rozeszły. Kiedy obydwa kraje znalazły się po tej samej stronie żelaznej kurtyny to Polacy obronili się przez laicyzacją, czego nie można powiedzieć o Czechach. Dzisiaj ten stan rzeczy ulega stopniowemu przeobrażaniu w stronę powrotu do religijności Czechów, chociaż temu powrotowi towarzyszy wiele trudności, np. brak księży.

Jako ważny problem pogranicza i przenikania się kultur jest problem zagospodarowania przestrzennego i architektury. Zarówno po polskiej, jak i czeskiej stronie pogranicza z łatwością odnajdziemy budowle charakterystyczne wyłącznie dla Polski i Czech, ale równie często można zobaczyć architekturę, która łączy w sobie elementy tradycji polskiej i czeskiej. Takie połączenia widoczne są zarówno w architekturze świeckiej, jak i sakralnej.

Inną stroną życia na pograniczu polsko-czeskim jest zmaganie się z codziennymi problemami egzystencjalnymi. Po wstąpieniu Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Czech do układu z Schengen następuje codzienny przepływ siły roboczej, a miejsce zamieszkania nie wyznacza już miejsca pracy. Można mieszkać po jednej stronie granicy a pracować po drugiej. Podobnie z robieniem zakupów, czy wyborem ofert wypoczynku i turystyki. Mieszkańcy pogranicza coraz wyraźniej żyją w dwóch światach, które przenikają się a więc

tyki etnicznej, Instytut Śląski, Opole 1999, s. 19-20

¹⁸ Towarzystwo Słowaków w Polsce: www.tsp.org.pl

¹⁷ A. Trzcielińska-Polus, Pogranicze polsko-czeskie. Uwarrunkowania współpracy społeczności przygranicznych [w] D. Berlińska, M. Korzeniowski (red.) Tożsamość lokalna, regionalna, transgraniczna na pograniczu polsko-czeskim. Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, Opole 2007, s. 38-39

¹⁸ Ibidem, s. 39

¹⁹ Ibidem, s. 44

²⁰ M. Korzeniowski, Socjologiczny ogląd religijnego pejzażu na pograniczu polsko-czeskim [w] D. Berlińska, M. Korzeniowski (red.) Tożsamość lokalna, regionalna, op.cit, s. 318-319

Schengen a rozwój pogranicza polsko-czeskiego

Piotr Obracaj

dystans między nimi widocznie się skraca. Wszystkie powyższe, jedynie wybrane, procesy sprzyjają społecznej integracji pogranicza polsko-czeskiego i jego mieszkańców. Powstaje nowa jakość życia bez granic fizycznych, ale wciąż z psychicznymi i mentalnymi granicami w głowach mieszkańców pogranicza. To pozwala na manifestację kulturowej i społecznej odrębności przy równoczesnej akceptacji wspólnoty pogranicza.

Na zakończenie

Historia pogranicza Polski i Czech zawiera zarówno okresy pokojowej koegzystencji, jak i liczne antagonizmy i konflikty. Nigdy jednak potrzeba wzajemnej współpracy nie była tak wielka jak współcześnie. Zniknięcie fizyczne granic państwowych stwarza niespotykane dotychczas w dziejach szanse wspólnego budowania siły gospodarczej, ale i społeczno-kulturowej obszarów pogranicza. Ale to od mieszkańców i mądrości politycznej władz różnych szczebli zależeć będzie, czy szansa na zbudowanie silnego *novum* zostanie w pełni wykorzystana.

Na wstępie tekstu omówione zostało pogranicze polsko-czeskie w aspekcie Schengen, w tym w szczególności teren podlegający opracowaniu, zamknięty nieregularnym pięciokątem (Kietrz-Opawa-Ostrawa-Bohumin-Racibórz). Uwzględniając wyniki warsztatów, jakie odbyły się w Opawie w dniach 06-07.2012 r, nakreślono możliwości współpracy transgranicznej. Za stymulator prawidłowo funkcjonującej gospodarki przyjęty został rozwój przestrzenny, jako jednolity dla strony czeskiej i polskiej. Biorąc pod uwagę uwarunkowania historyczne, demograficzne, jak również istniejącą infrastrukturę, rozwój przestrzenny pod różnymi postaciami może korzystnie wpłynąć na poziom życia społeczności w całym polsko-czeskim regionie. Szczególną rolę upatrywać należy w bogatej sieci założeń o charakterze zabytkowym, które po odpowiednim przywróceniu wartości, mogą stanowić istotny czynnik zbliżenia i współpracy społeczności.

Shengen i następstwa

Międzynarodowe porozumienie pomiędzy RFN, Francją i państwami Benelux-u z 1985 roku zawarte w luksemburskim mieście Schengen miało na celu rozszerzenie funkcjonowania tzw. unii paszportowej. Było to następstwo francusko-niemieckiego porozumienia, które podpisano rok wcześniej (1984) w Saarbrücken. Umowa w pierwszym rządzie dotyczyła uwolnienia spod kontroli międzynarodowego ruchu obywateli. Jest jednakże rzeczą oczywistą, iż ten główny punkt porozumienia musiał wiązać się z gospodarką i spowodować miał stopniowe, korzystne dla obywateli zmiany.

W późniejszych latach rozszerzano listę państw stosujących się do zasad unii paszportowej. W 1995 roku przystąpiły do niej Portugalia i Hiszpania, natomiast kraje nordyckie, tj. Finlandia, Szwecja, Norwegia i Dania, przyjęły status obserwatorów, jednocześnie wprowadzając na granicach tzw. kontrolę wzrokową. O ile w przypadku RFN i Francji można mówić o wyrównanym poziomie rozwoju gospodarczego, to znacząco odbiegały od niego Hiszpania i Portugalia. Nadto, kraje inicjujące układ graniczyły ze sobą, jednakże od końca II wojny światowej nie tworzyły między sobą tzw. „żelaznej kurtyny“. Współpraca gospodarcza praktycznie we wszystkich podstawowych resortach przebiegała sprawnie. Tereny przygraniczne Niemiec i Francji nie były zaniedbanymi obszarami „ziemi niczyjej“, tylko poszczególne państwa prowadziły tam planową gospodarkę, obejmującą cały kraj. Stopniowe znoszenie kontroli granicznej począwszy od „wzrokowej“, a skończywszy na całkowitym jej zniesieniu, niczego nie zakłóciło ani nie skomplikowało. Modne dziś określenie „zrównoważony rozwój terenów przygranicznych“ dotyczyło jedynie korekty struktur gospodarczo-przestrzennych, które musiały uwzględnić nowy obszar łączący dwa wysoko rozwinięte kraje.

¹ L. Gołdyka, Pogranicze polsko-niemieckie jako przestrzeń socjalizacji, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013, s. 12-13

² M.S. Szczepański, Region pogranicza kulturowego w perspektywie socjologicznej (przypadek Górnego Śląska) [w] L. Gołdyka i in. (red.) Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Kontynuacje, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra 1999, s. 13

³ F. Zieliński, Wielokulturowość – typy i dramaty [w] R. Ci-chocki (red.) Teorie społeczne a możliwości praktyczne. Wydawnictwo „Media-G.T.“, Poznań 1997, s. 59

⁴ Z. Kurcz, Pogranicza: polskie, wielopolskie czy jakieś inne? (Tekst udostępniony autorom)

⁵ A. Kłoskowska, Kultury narodowe u korzeni. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, s. 125

⁶ W. Kwaśniewicz, Kilka uwag o teoretycznych aspektach badań transgranicznych [w] L. Gołdyka (red.) Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Kontynuacje, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra 1999

⁷ A. Kłoskowska, Kultury narodowe u korzeni, op.cit. s. 125

⁸ G. Babiński, Lokalność – pogranicza – globalizacja. Refleksje nad kierunkami badań nad współczesnymi problemami pogranicz narodowych i kulturowych [w] J. Leszkowicz-Baczyński (red.) Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Kontynuacje i wyzwania, t. 1, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra 2001

⁹ M. Gawrecká, D. Gawrecki, Česko-polské vztahy ve Slezsku z historické perspektivy [w] D. Berlińska, M. Korzeniowski (red.) Tożsamość lokalna, regionalna, transgraniczna na pograniczu polsko-czeskim, Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, Opole 2007, s. 31

¹⁰ Ibidem, s. 34

¹¹ Ibidem, s. 35-37

¹² L. Szaraniec, Wielokulturowość Górnego Śląska, Muzeum Śląskie, Katowice 2007, s. 7-8

¹³ F. Zieliński, Wielokulturowość – typy i dramaty, op.cit, s. 55

¹⁴ Zob. A. Śliz, Śląsk: wielokulturowość czy kulturowe zróżnicowanie, „Studia Socjologiczne” 4/2009(195), s. 149-166

¹⁵ M. S. Szczepański, „Inni swoi”. Szkic do socjologicznego portretu mniejszości narodowych w Polsce [w] D. Berlińska, K. Frysztacki (red.) INNI SWOI. Studia z problemat-

Rzeczpospolita Polska przystąpiła do Schengen 21 grudnia 2007 roku. Z sytuacją gospodarczą państw członkowskich sprawnie już funkcjonującego ugrupowania pod szyldem Unii Europejskiej, nie było praktycznie żadnego porównania. Wszystkie negatywy socjalistycznej gospodarki oraz systemu politycznego, wciąż z różnym nasileniem działały po obydwu stronach granicy polskiej i czeskiej (niegdyś polsko-czechosłowackiej). Oddziaływanie rzeczywistej „żelaznej kurtyny”, mimo fasadowych organizacji polityczno-gospodarczych w rodzaju np. RWPG (Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej), ujawniło swoje fatalne skutki, nie tylko przy konfrontacji poziomów życia społecznego i zaawansowaniu w stosowaniu światowych technologii. Te czynniki miały i mają istotne przełożenie na gospodarkę przestrzenną, tworzą z nią nierozzerwalny związek. „Pas ziemi niczyjej” rozszerzony o znajdujące się w tej strefie miasta, wsie i osiedla, zajmował w tej problematyce miejsce szczególne. Władze państwowe do 1989 roku nie przywiązywały wagi do planowego zagospodarowania tego regionu z powodów przede wszystkim politycznych, ale również praktycznych. W tereny te nie opłacało się inwestować, co znowu swoje odbicie znalazło w stanie totalnie zaniedbanej struktury budowlanej, komunikacyjnej, oraz fatalnego stanu środowiska naturalnego.

Wraz z przystąpieniem do układu Schengen sytuacja musiała ulec zmianie. Potrzebne były (i są nadal) finanse, a to z punktu widzenia podejmowania jakichkolwiek działań. Drogim, bodaj najistotniejszym czynnikiem i również stymulatorem odpowiednich przekształceń, już przy zapewnieniu tych finansów, była koordynacja wszechstronnie pojmowanej działalności gospodarczej, w tym planistycznej, z rozbiciem na wieloaspektowe działania projektowe od totalnego ujęcia do detalu i vice versa. Wiązało się to z tworzeniem bądź korektą ustaw, co spowalniało działalność profesjonalną w każdej dziedzinie i utrudniało koordynację. Nakładała się na to, również będąca w trakcie istotnych regulacji, legislacja prawna.

Problem pogranicza polsko-czeskiego należy widzieć w kontekście całościowym, obszaru, gospodarczo i planistycznie, tak również ujmuje to legislacja. Stąd, we wszystkich poczynaniach zarządzanie powinno być odgórne, ze szczebla państwowego. Dotyczy to oczywiście również podziału środków. Przy rozdziale finansów unijnych rolę pośredniczącą pełnić mają utworzone na potrzeby projektów, agendy funkcjonujące przy organach władzy terytorialnej. Posiadają one szerokie uprawnienia i moce decyzyjne, co powinno przekładać się na wysoki i wszechstronny poziom kompetencyjny. Truizmem byłoby dowodzenie, jakie straty, w dużym procencie nieodwracalne, mogłoby spowodować nieprawidłowe zarządzanie unijnymi środkami. Ale to tylko część problematyki, jaka nasuwa się przy rozpatrywaniu „ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU” terenów przygranicznych.

Stopa życiowa po polskiej i czechosłowackiej stronie była niejednolicie zróżnicowana. Niejednolicie dlatego, że po obydwu stronach granicy dostępność do towarów, zarówno tych codziennego użytku, jak i określanych jako luksusowe, była zróżnicowana, na korzyść Czechosłowacji. Z kolei, istniały znaczące różnice w swobodach obywatelskich, możliwościach kontaktów ze światem, tym razem na korzyść strony polskiej. Odnosząc to do stanu terenów przygranicznych, struktura jako pozostałość po ustrojowa, jest równie zróżnicowana, dotyczy to zagospodarowania przestrzeni i stanu technicznego zabudowy w tym terenie.

Temat jest nie do wyczerpania, ponieważ z każdego punktu widzenia poruszane powyżej problemy są wciąż żywotne. Jeżeli jakaś ich część zostaje rozwiązana, pojawiają się nowe, niejednokrotnie nieprzewidywalne. Intencją autora nie jest wykazanie niedoskonałości założeń zrównoważonego rozwoju w kontekście otwartej polityki Schengen, ale wskazanie na potencjalne możliwości, jakie stwarza nowa sytuacja, które jego zdaniem, nie mogą być w pełni realizowane ze względu na istotne utrudnienia administracyjne.

3 Slezsko

/ Śląsk

Geografická charakteristika

Přírodní charakteristika zkoumané oblasti

Tadeusz Siwek

Česko-polské pohraničí od podhůří Krkonoš po Těšínsko je území protáhlého tvaru ze západu na východ, které má geomorofologicky formu přirozené bariéry mezi nížinami s rovinatým reliéfem převládajícím v Polsku a zvlněným a hornatým povrchem Česka. Horská pásma se táhnou od západu na východ a prochází jimi část hlavního evropského rozvodí mezi Baltem, Severním mořem a Černým mořem.

Na západě tvoří hlavní část sledovaného území **Střední Sudety** (Sudety Środkowe) v české terminologii nazývané častěji Orlická geomorfologická oblast (Boháč a Kolář 1996, Balatka a Kalvoda 2006), které se zde dělí na několik dílčích geomorfologických celků: Broumovskou vrchovinu, Orlické hory, Podorlickou pahorkatinu, které leží převážně na české straně hranice, a Bystřické hory (Góry Bystrzyckie), Stolové hory (Góry Stołowe), Soví hory (Góry Sowie) a Kladskou kotlinu (Kotlina Kłodzka) na polské straně (polské členění převzato z publikace: Kondracki, 2002).

Broumovská vrchovina má průměrnou výšku 500 m n. a velmi členitý povrch. Jejími nejvyššími vrcholy jsou Královecký Špičák a Ruprechtický Špičák (oba 880 m n. m.). Její podloží je tvořeno převážně sedimenty a vulkanity svrchního karbonu a permu a částečně také vrstvami spodního triasu a svrchní křídý. Orlické hory z metamorfovaných hornin s nejvyšším vrcholem Velká Deštná (1115 m n. m.) se táhnou podél česko-polské hranice paralelně s **Bystřickými horami** (Góry Bystrzyckie) na polské straně, které mají stejné geologické složení, ale jsou nižší (Jagodna 977 m n.m.). **Podorlická pahorkatina** (Pogórze Orlickie) je podhůří Orlických hor, tzn. poměrně úzké pásmo táhnoucí se na západ převážně na české straně (s výjimkou okolí města Kudowa Zdrój, které patří Polsku). Její nadmořská výška kolísá mezi 300-600 m n. m. Zde se nachází největší město na české straně hranice **Náchod** (21 tis. obyv.). **Stolové hory** (Góry Stołowe) na polské straně jsou považovány za krajinnásky nejatraktivnější horské pásmo v Sudetech. Jsou tvořeny pískovcovými vrstvami svrchní křídý, které jsou rovně položeny a tvoří tak typické „stolové“ tvary. Na ploše 63 km² se zde od roku 1993 rozkládá polský národní park. Nejvyšším vrcholem je Szczeliniec Wielki (919 m n. m.). **Soví hory** (Góry Sowie) na polském území tvoří severní okraj Středních Sudet, oddělující je od Slezské nížiny. Geologicky jsou složené z rul a migmatitů a jejich nejvyšším vrcholem je Wielka Sowa (1015 m n. m.). Nej hustěji zalidněným geomorfologickým celkem západní části sledovaného území je **Kladská kotlina** (Kotlina Kłodzka) na polské straně hranice s převážně prvohorním geologickým podložím. Zde leží největší město oblasti **Kladsko** (Kłodzko) s 28 tis. obyvateli.

Střední část sledovaného území na východ od Mladkovského sedla (Przełęcz Między-

zyleska) zaujímají **Východní Sudety** (Sudety Wschodnie), v české terminologii častěji Jesenická oblast (Boháč a Kolář 1996, Balatka a Kalvoda 2006). Ty se dělí na nižší geo-morfologické celky od západu na východ: Králický Sněžník (Masyw Śnieżnika), Rychlebské hory (Góry Złote), Zlatohorská vrchovina (Góry Opawskie), Hrubý Jeseník (Wysoki Jesio-nik), Nízký Jeseník (Niski Jesionik). Další východosudetské celky dále na jihu do sledované-ho území již nepatří, protože jsou již příliš daleko od česko-polské hranice.

Králický Sněžník (Śnieżnik Kłodzki) s 1424 m n. m. je nejvyšším vrcholem masivu, který se rozkládá na obou stranách hranice. Větší část se nachází v Polsku a jeho nejvyšší vrchol leží přímo na hranici. Masiv je složen z rul a svorů, v menší míře zde jsou vápencové horniny, dolomity a amfibolity. Na sever od něj se táhne horské pásmo **Rychlebských hor** (Złote Góry), které také zasahuje na polské i na české území. Hory jsou složené převážně z rul a svorů a dosahují horou Smrk na českém území 1125 m n. m.

Nejhornatějším východosudetským geomorfologickým celkem je pohoří **Hrubý** (neboli Vysoký) **Jeseník** (Wysoki Jesionik). Jeho nejvyšší hora Praděd (1491 m n. m.) je nejvyšší horou v celém česko-polském pomezí na východ od Krkonoš. Pohoří vzniklo v hercynském vrásnění. Tvoří ho hlavně migmatity, ale i některé starší horniny, jako jsou žuly a ortoruly. Vyskytují se zde i krystalické břidlice. V přírodopisně nejcennější centrální části Hrubého Jeseníku (na ploše 740 km²) byla v roce 1969 vyhlášena Chráněná krajinná oblast Jesení-ky. **Nízký Jeseník** (Niski Jesionik) je velmi rozlehlé území na východ od Hrubého Jeseníku, které má charakter jeho předhůří. Bylo vyzdviženo v třetihorách a jeho nadmořská výška dosahuje vrchem Slunečná rovných 800 m n. m. Zajímavostí této geomorfologické jednotky jsou pozůstatky po sopečné činnosti z geologicky poměrně nedávné doby (2 mil. let) v po-době několika vyhaslých sopek: Červená hora (749 m n. m.), Velký Roudný (stratovulkán, 780 m n. m.), Malý Roudný (771 m n. m.), Uhlířský vrch (672 m n. m.) a Venušina sopka (643 m n. m.). **Zlatohorská vrchovina** (Góry Opawskie) na sever od Hrubého i Nízkého Jeseníku je mnohem méně rozlehlá než Nízký Jeseník, ale její nejvyšší vrchol Příčný, do-sahuje větších výšek (975 m n.m.). Na sever od ní už hluboko do Polska zasahuje rozlehlá **Slezská nížina**.

Níže položené území **Moravské brány** a **Ostravské pánve** je hranicí mezi Českým masivem, reprezentovaným Sudetskou soustavou a Karpatským horským obloukem, který zde představují Beskydy. Konkrétně na českém území Moravskoslezské Beskydy a na polském Slezské Beskydy, zasahující pouze svým nejzápadnějším okrajem také na české území. Je to hustě zalidněné, průmyslové území s největším městem celé sledované oblasti **Ostravou** (299 tis. obyv.), která tvoří s několika dalšími velkými městy Havířovem, Karvinou, Frýdkem-Místkem významnou městskou aglomeraci. **Moravskoslezské Beskydy** jsou horským pásmem, které odděluje české země od Slovenska. Je to flyšové pohoří vyvrás-něné v třetihorách v alpské orogéněze. Jejich nejvyšším vrcholem je Lysá hora (1323 m n. m.). **Slezské Beskydy** (Beskid Śląski) mají stejnou genezi a podobnou geologickou stavbu. Jsou však o trochu nižší (Skrzyczne 1223 m n. m.). Směrem na sever se nachází podhůří Beskyd, kde leží významná města: dvojměstí **Cieszyn-Český Těšín** na řece Olze, **Třinec** a **Bielsko-Biala**. I ve východní části sledovaného česko-polského pomezí se na sever táhne **Slezská nížina** (Nizina Śląska), jejíž výška nad mořem kolísá mezi 100-250 m a která zde má také charakter hustě osídleného průmyslového území – viz aglomerace města **Rybník**.

Klimaticky patří celé výše popsané území do oblasti mírného pásma a konkrétně do přechodné zóny mezi oceánskou a pevninskou variantou tohoto podnebí. Pro podobu klimatu konkrétního místa je mnohem významnější nadmořská výška než sever a jih nebo vzdálenost od moře. Nížiny jsou teplejší a sušší, hory studenější a s mnohem vyšším množstvím srážek.

Vodstvo na česko-polském pomezí na východ od Krkonoš je tvořeno sítí malých řek a říček, protože jde vesměs o horní toky pramenící na hlavním evropském rozvodí. Téměř všechny řeky tekoucí na sever jsou přítoky **Odry** a tečou do Baltského moře: Nysa Kłodzka, Osoblaha (Osobloga), Opava, Ostravice a Olše (Olza). Na nejvýchodnějším okraji sledova-ného území ve Slezských Beskydech však pramení také **Wisla**, největší a nejvýznamnější polská řeka, která teče také do Baltského moře, ale vytváří si vlastní velké povodí. Na jih od rozvodí tvořeného Sudety tečou řeky do dvou odlišných moří. Na západě to jsou přítoky **Labe** (Metuje, Divoká Orlice), která teče do Severního moře a ve střední části je to **Morava** a její přítoky, která odvádí vodu do Dunaje a s ním do Černého moře.

Flora a fauna česko-polského pomezí patří do Holarktické oblasti severní polokoule, přesněji do oblasti starého kontinentu, tzn. do Oblasti palearktické. Skladba rostlinných a živočišných druhů se zde formovala v důsledku střídání dob ledových (glaciálů) a mezile-dových (interglaciálů). Je to typicky středoevropské rostlinstvo se smíšenými lesy v nížinách a s jehličnany ve výše položených oblastech. Dnešní podoba rostlinné a živočišné říše je ale víc než ledovci ovlivněna hospodářskou aktivitou člověka v posledních dvou tisíciletích, která nabrala na síle zejména v posledních dvou staletích. Většina původních lesů byla vykácena a zbývající přetvořeny člověkem do podoby smrkových monokultur. Větší zvířata byla zcela vyhubena (v Beskydech se dodnes objeví občas jen medvěd), menší se soustře-ďují ve zbývajících lesích, případně v rezervacích a chráněných územích.

Krajina a její ráz

Krajinný ráz - metodika

Jiří Löw

Objektivní danosti v krajině vnímáme jako obraz reálné krajiny v nás. Objektivní fakta o krajině a jejích systémech k nám promlouvají znakovou řečí. Stejně jako u lidské řeči mají různí lidé různou slovní zásobu, kterou používají a které rozumí, má i krajina svou řeč, které buď rozumíme málo, nebo více. Krajinu tedy vnímáme jako sjednocený obraz – krajinnou texturu - typických znaků krajiny v určitých individuálních souvislostech.

Obecně se v geografii setkáváme s členěním krajiny buď typologickým (podle podob-nosti), nebo individuálním (podle prostorových souvislostí). Princip podobnosti používáme pro definici typických znaků krajinného rázu (těch, které jsou běžné a opakující se), princip individuality pro definici prostorových vztahů jednotlivých prvků krajinné kompozice.

Typické znaky potom vnímáme jako jednotlivá (typologická) slova a jejich individuální kompozici jako konkrétní, individuální větu.

V prvním kroku zkoumání krajinného rázu musíme na základě kompozičních vztahů vymezit konkrétní autonomní prostory – ohraničit je vůči ostatním. Dostaneme tak autonom-ní kompoziční celky.

Nejmenším autonomním kompozičním celkem je **konvizuální celek** (KvC). Je to „*indi-viduální krajinný prostor, vymezený pohledovými bariérami, který je uvnitř sebe pohledově spojitý z většiny pozorovacích stanovišť*“. Konvizuální celek je elementárním kompozičním prostorem krajiny. Jeho velikost nepřesahuje 2 km. Celky mohou být pohledově zcela uza-vřené i polootevřené. V naší práci je používáme pouze pro podchycení detailních působení elekträren v nejbližším okolí.

Ohraničení konvizuálních celků však často převyšují formou vedut či vzdálených hori-zontů součásti celků větších – supervizuálních. Ty jsou pro toto naše konkrétní hodnocení klíčové. **Supervizuální celek** (SvC) je „individuální část krajinného prostoru, vymezená krajinnými ohraničeními, který je uvnitř *sebe* v *nadhledech pohledově spojitý*.“ I on může být pohledově uzavřený, polootevřený i zcela otevřený. Supervizuální krajinný celek je tedy nej-větším, vnitřně členěným a ze země vnímaným, kompozičním krajinným celkem. Tyto celky tvoří i základní autonomní prostory krajiny. Řídí se tím, jak daleko zrakem rozeznáváme: nad 3 km se barevné vidění mění v černobílé s příměsí barev atmosféry a různé odstíny šedé už vnímáme pouze v případě jejich kontrastů (končí cca 10 km). Dále se uplatňuje pouze silueta proti obloze (cca 30-40 km). V supervizuálním celku se mohou nacházet konvizuální celky **krajinného suterénu**. Krajinným suterénem nazýváme pohledově skryté

části krajinných celků, zejm. se jedná o výrazněji zaříznutá údolí.

Způsob organizace těchto celků lze popsat pomocí základních kompozičně-ekologických prvků krajiny = její „větné skladby“.

Základní prostorové prvky v krajinné kompozici jsou:

Krajinné ohraničení - pohledové vymezení, okraje krajinného celku. Je tvořeno buď výraznou vedutou hraničních svahů, nebo pouze horizontem či dokonce nuanční hranicí dohledu (3 či 35 km).

Krajinná matrice - běžné typické znaky (malířsky pozadí) je tvořena běžnými a převážujícími typy uspořádání krajiny či jejich opakujícími se kombinacemi. Matrici tvoří i typická krajinná mozaika z opakujících se individuálních prvků. To, co je v dané krajině (krajinném celku) běžné, je logicky i základní platformou pro hodnocení nových, ale jinak běžných zásahů do ní. Popisujeme ji typologicky.

Krajinné singularity - výjimečné, kontrastní, typické znaky (figury) jsou místa v krajině s výjimečným, neopakovaným účinkem. Tvoří výjimky oproti dané krajinné matrici a je jich tedy v daném krajinném celku málo. Obecně se udává, že libovolné prvky v kompozici působí jako individuální, nepřesáhne-li jejich počet číslo čtyři. Singularity jsou v praxi často omylem zaměňovány za krajinné dominanty. Ty však jsou z hlediska zákona o ochraně přírody a krajiny jedním z dominantních typických znaků krajinného rázu. Dominanty tedy mohou být jak součástí matrice, tak i singularit. Krajinné singularity se v tomto měřítku kompozičně člení pouze na **krajinné osy**, **póly** a **komponované pohledy**.

Stejně, jako každý prvek hraje různou roli v krajinné kompozici, je i jeho význam a způsob ochrany různý.

Vyhodnocení a návrh ochrany krajinného rázu na široké, regionální, úrovni je uveden na příkladu Javornicka.

Vymezení znaků a hodnot krajinného rázu na příkladu Javornicka v Rychlebských horách

Jiří Löw

Javornicko – krajinný ráz

Kulturní krajina oblasti Rychlebské hory je součástí čelních, severovýchodních svahů Rychlebské hornatiny (v Polsku s názvem Góry Złote), které tvoří dominantní ohraničení Otmuchowské sníženiny (v Polsku Pradoliny Nysy), která je součástí rozsáhlé Slezské nížiny. Převýšení svahů dosahuje 400 až 550 m relativní výšky. Na jihu spadá do Kladské kotliny. Z celého masivu je vybrána pouze severní část, od hřebenu Špičáku nad Petrovicemi. Toto oddělení lze odvodit i ze změny geologické skladby oproti jižní části. Rychlebské hory jsou budovány složitou geologickou stavbou. Na severu převažují krystalické horniny (ruly, amfibolity) a vápence s vzácnými rudami zlata, arsenu aj. Jižněji převažují ruly, svory, fility, amfibolity, místy i čediče.

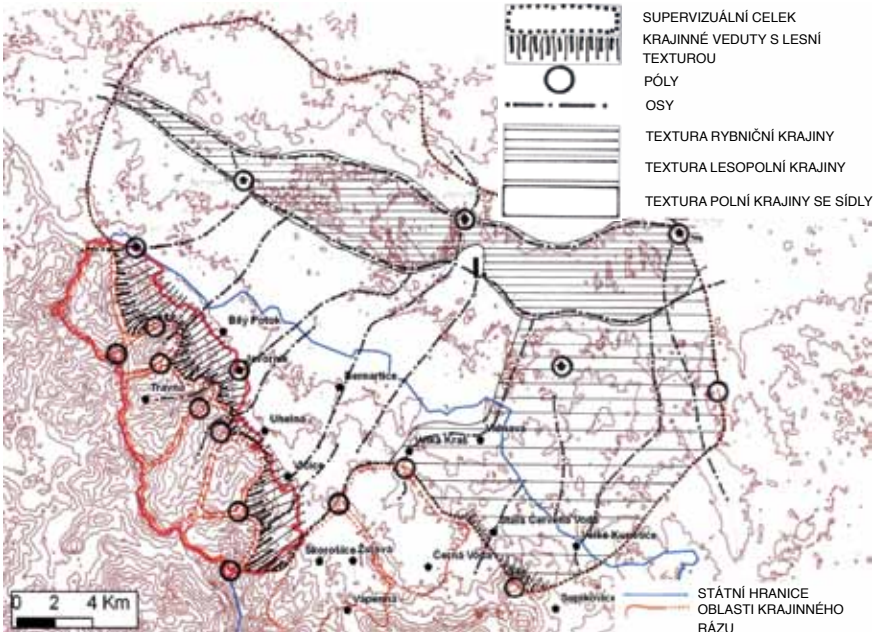
Oddělený masiv Smrku a Břidličného vrhu je typický vrstevnatou strukturou převážně biotitických hornin.

Krajina je na temenech a v horních třech čtvrtinách svahů lesní, v dolních částech svahů přechází přes pastviny a louky ke krajině polní. V centrální části hor jsou velké enklávy pastevních areálů v plochách dodnes dochovaných plužin, dnes zaniklých, či přeměněných vesnic.

Přirozeným kulturním centrem je městská památková zóna Javorník se zámekm Jánský vrch. To je doplněno klášterní a zámeckým areálem v obci Bílá Voda na severu. Oba památkové soubory zasahují širšími kompozičními vazbami i do okolní krajiny.

Území je cenné i pro jedinečné přírodní scenérie plné dalekých výhledů na Slezskou nížinu, jejíž obraz zároveň spoluvytváří.

Z hlediska památkové péče jsou, jak již zmíněno, centrum Javorníku a zámek Jánský vrch chráněny jako Městská památková zóna (původně těžba stříbra a arsenu, zámek letním sídlem Wroclawských biskupů, působiště skladatele Karla Ditterse z Dittesdorfu). Přirozenou součástí je i zámecký park s významnými kompozičními přesahy do volné krajiny ve směrech na neogotickou kapli Sv. Antonína Paduánského nad Račím údolím a na

15 Javorníky - rozbor supervizuálního celku. autor: Jiří Löw

poutní kapli P. Marie Salettské s křížovou cestou v Travné, nad radioaktivním pramenem. Z významnějších jednotlivých památek lze jmenovat klášter s kostelem v Bílé Vodě (zámek Liechtenštejnů, dnes blázinec, piaristická kolej byla koncentrační ubytovnou doživajících jeptíšek, dnes církevní museum), rekonstruovanou vápenku a zříceniny hradů.

Z hlediska ochrany přírody je prakticky celé území bez zvláštní ochrany přírody. Výjimku tvoří Přírodní rezervace Račí údolí. Na polské straně jsou přitom celé Rychlebské hory chráněny jako Śnieżnicki Park Krajobrazowy (Sněžnický krajinný park). Vzhledem k absenci jiných, zvláště chráněných území, je nutno konstatovat, že přírodní hodnoty oblasti buď nejsou výjimečné, nebo jsou orgány ochrany přírody silně podceněny. Cennější ekosystémy, vedle relativně přirozených listnatých lesních porostů, jsou vyvinuty na pastvinách a skalních výchozech (zejména v Račím údolí, na Vysokém kameni atd.).

Z hlediska krajinného rázu je vymezení tohoto území prakticky totožné s úbočními severovýchodními svahy masivu, včetně vnitřních zaříznutých údolí. Nesporná zvýšená hodnota krajinného rázu oblasti však nepoživá zvýšené ochrany.

Celé území tvoří severozápadní hranici rozsáhlé oblasti krajinného rázu - Otmuchowské sníženiny (I.), otevřené dále na všechny strany do rozsáhlých Slezských rovin. Členění Rychlebských hor zaříznutými údolními s vodními toky vytváří navíc v jejich úbočích soustavu malých oblastí krajinného rázu – II. Hluboký důl, III. Kotlinka, IV. Javornické údolí, V. Račí údolí, VI. Lánské a Červené údolí a VII. Vojtovické údolí (viz obr. 16). Tyto oblasti jsou z velké části hlavním dálkovým pohledům ze Slezské nížiny skryty a ve veduté Rychlebských hor se projevují jen jejich převýšené části – hlavní horský hřeben.

Všeobecně jde o mladší, horský typ reliéfu s táhlým horizontem hlavního hřebene, členitě vybíhajícími skloněnými kolmými hřebeny do úbočí. Mezi hřebeny jsou sníženiny místy proříznuté hlubokými, úzkými údolními toků. Ty jsou natolik skryty z širokých pohledů, že vytvářejí samostatné krajinné suterény, na obraze oblastí se nepodílejících.

V matricích všech sedmi supervizuálních celků můžeme odlišit hlavních krajinných textur, odrážejících odlišné krajinné struktury využívání (obr. 17).

Hlavní textury v území:

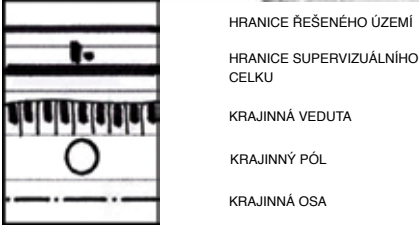
A. Úpatní polní textura bez sídel – k severovýchodu mírně ukloněné plochy úpatí Rychlebských vrchů, paralelně prořezávané kolmými mělkými, na dně zalesněnými údolními. Vypouklé svahy jsou přitom intenzivně zemědělsky využívány. Sídla (mimo popisované území) jsou tvořena dlouhými řadovými vesmi s délkovými plužinami. Jde o součást starosídelního území.

B. Úpatní polní textura se sídly v údolích – výrazněji a členitěji sklonité, ale zemědělsky využívané úpatí hor s mělkými údolními, vyplněnými dlouhými řadovými vesmi. Záhumenicová plužina je již prakticky zcela setřena.

C. Úpatní smíšená zemědělská textura – členitě a sklonitě úpatí hor s mozaikou polí, luk, sadů a lesních remízů s dobře dochovanou strukturou záhumenicové plužiny s řetězovými vesmi.

D. Textury travnatých porostů se sídly – zbytky horského osídlení vnitrozemí Rychleb s řadovými vesmi a dodnes dochovanou záhumenicovou plužinou. Dnes využíváno pro velkoplošné louky a pastviny

E. Textury lesních náletů na starých plužinách – bývalé součásti předchozí textury

16 Javorníky - Individuální členění. autor: Jiří Löw

zemědělské krajiny, dnes, včetně sídel, zalesněno náletovými dřevinami a novými lesními porosty. Zřetelné lokace bývalých sídel jsou vyznačeny dožívajícími ovocnými dřevinami v lesích a rumišti.

F. Úboční textura starých lesů – původní, staré lesy, v 19. století z velké části převedeny na smrkové monokultury, významné části však zůstaly v přirozené skladbě dřevin. Krajina bez sídel, pouze místy, na dně údolí samoty mlýna a hájenek.

Tyto typy struktur jsou různě zastoupeny v maticích jednotlivých supervizuálních celků:

I. Oblast krajinného rázu Otmuchovská sníženina (obr. 15)

Ohraničení: na jihozápadě, právě v této oblasti, je území výrazně ohraničeno vedutami celého pásu Rychlebských hor, tvořenými v prvním pohledovém plánu čelními svahy kopců Paseka, Jelen, Vysoký kámen, Pěnkavčí a Zaječí vrch, Štít, Špičatý kámen, Štěrková, Strážiště, Suř, Vápenný a Kokeš. V druhém pohledovém plánu se projevuje hřbet Rychlebských hor od Wielkego Jawornika přes Borůvkovou horu, Koniček, Černý vrch a Borůvkový vrch po Špičák. Veduta je zalesněna, pouze v úpatí svahů přechází v louky a pastviny.

Na severozápadě, mimo tuto oblast i republiku, je oblast otevřena přes sníženinu Nisy na pahorkatinu u Kamencie Zabkowiskiego. Na severovýchodě, mimo republiku, je polootevřena přes plochou pahorkatinu v linii Doboszowice, Lubnów, Maciejowice, Nieradowice, Goświnowice a Jędrzychów u Nysy. Na východ je, opět mimo republiku, oblast otevřena přes sníženinu Nisy v prostoru města Nysa na Podkamień a kopce Glowna a Dobra, kde začíná plochá Głubczická pahorkatina. Odtud vede ohraničení přes nivu Bělé na kopec Piekelnik a dále na vrch Plochy v ČR, nad Supíkoviciemi. Na jihu je, stále mimo území oblasti, polootevřena do oblasti ostrovních hor Žulovska a zpět na Rychlebské vrchy.

Krajinný suterén: není

Matrice: jádro tvoří polní starosídelní krajina (rámcové typy textur A a B), členená překvapivě dobře zachovanými délkovými plužinami s dlouhými řadovými vesmi. Na jihu přechází ve vrcholně středověkou kolonizační krajinu (typ textury C). Území bylo plně osídleno ve středověku. Okraje oblasti jsou tvořeny maticí zalesněných svahů (typ textur E a F). V 19. století výrazně převažovala německá populace.

Póly: v oblasti území jsou tyto póly: masiv Javorníku, masiv Borůvkové hory s rozhlednou, vrch Jelen, vrch Liščí skála, vrch Štít, masiv vrchu Koniček, masiv Strážiště a Kokeš, masiv Špičáku, Dvorský vrch a Kaní Hora v úpatí, městys Bílá Voda s klášteřem, město Javorník se zámekm a rekreační areál Račího údolí.

Hlavní póly, mimo území oblasti, jsou především vodní nádrže Otmuchovské a Niské jezero a významná města Paczków, Otmuchów a Nysa.

Osy: hlavní osou, mimo území oblasti, jsou okraje nivy Kladské Nisy.V oblasti jsou to dále na Nisu kolmé přítoky:

- Bílá Voda – Kamienica se sídly Bílá Voda, Kamienica, Paczkov
- Hoštický potok se sídly Horní Hoštice, Gościce, Unikowice a Stary Paczków
- Javornický potok se sídly Javorník, Trzeboszowice
- Vojtovický potok – Swidna se sídly Vojtovice, Buková, Bernartice, Dzewiętlice a Meszno.

II. Oblast krajinného rázu Hluboký důl

Ohraničení: oblast je ohraničena vedutou hlavního hřebenu Rychlebských hor – od vrchu Paseka přes Špičák a Javorník po Borůvkovou horu, kterou je ohraničena od jihu. Na východ je ohraničena vedutou bočního snižujícího se hřebenu od Borůvkové hory přes Jelena a Jahodník až ke Karlovým dvorům nad vsí Bílá Voda. Na sever je polootevřena údolím potoka Bílá Voda.

Krajinný suterén: uvnitř oblasti, jako krajinný suterén, leží soubor konvizuálních celků - údolí Bílé Vody – Hluboký důl. Jde o typické hluboké zalesněné, místy skalnaté údolí s cestou a cyklostezkou na dně.

Matrice: území bylo sporadicky osídleno až za pozdní středověké kolonizace a později formou samot a dvorců. Dvorce zanikly za socialismu a dnes je oblast tvořena lesní krajinou (rámcový typ textur E a F). Do ½ 20. století zde téměř výhradně žila německá populace.

Póly: hraniční zalesněný vrch Paseka s výhledem na Zloty Stok, hraniční zalesněný ostroh Špičák, hraniční zalesněný vrch Javorník, tvořený českým ostrohem Jaworniku Wielkego v Polsku, hraniční zalesněný a skalnatý vrch Borůvková Hora s rozhlednou, dominanta oblasti, zalesněný izolovaný vrch Jelen se skalními vyhlídkami v úbočí, zalesněný ostroh Muflon, členící zaříznuté údolí Bílé Vody a zámecký areál v Bílé Vodě – vsi.

Osy: údolí potoka Bílé vody s cestou.

III. Oblast krajinného rázu Kotlinka

Ohraničení: na západě je uzavřena vysokou vedutou zalesněné Borůvkové hory, na jih jejím snižujícím se hřebenem na Liščí skálu a Pěnkavčí vrch. Na východě je polootevřena údolím Hoštického potoka a na severu je uzavřena snižující se vedutou zalesněného hřbetu, od Borůvkové hory přes Bílou skálu na Vysoký kámen.

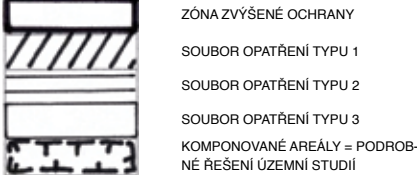
Krajinný suterén: uvnitř oblasti, jako krajinný suterén, leží soubor konvizuálních celků - Kotlinka. Jde o typické hluboké zalesněné, místy skalnaté údolí.

Matrice: je tvořena lesní krajinou na táhlých stráních, osvojenou v pozdním středověku (rámcový typ textury F). Území nebylo nikdy trvale osídleno.

Póly: hraniční zalesněný vrch Borůvková hora s rozhlednou, skalnatý zalesněný vrch Liščí skála, zalesněný Pěnkavčí vrch a skalnatý zalesněný ostroh Vysoký kámen s dalekými rozhledy.

17 Javorníky - krajinné textury. autor: Jiří Lów

18 Javorníky - návrh způsobů ochrany krajiny. autor: Jiří Lów

Osy: Hoštický potok na dně údolí.

IV. Oblast krajinného rázu Javornické údolí

Ohraničení: na západě je oblast ohraničena zalesněnou vedutou vrcholového hřbetu Rychlebských vrchů od Zadní hory přes Travnou a Čedičový vrch po Koniček. Na jiho-východě je ohraničena zalesněnou vedutou snižujícího se hřbetu od Konička přes Prostřední a Měřice na Štít. Na východ je polootevřena sevřeným údolím potoka Javorník. Na severovýchod je pak uzavřena zalesněnou vedutou zvedajícího se hřbetu od Strmého vrchu nahoru, přes Liščí skálu na Zadní horu.

Krajinný suterén: krajinný suterén je tvořen souborem konvizuálních celků soustavy zaříznutých údolí potoka Javorník a přítoků. Údolí je zalesněno, na dně však vede i silnice a leží zde samoty domků, přecházející v souvislou zástavbu Travné.

Matrice: jádro matrice je tvořeno pozdně středověkou lesopolní kolonizační krajinou (rámcové typy textur D, E a F). Sídla tvoří typické dlouhé lesní lánové vsi s řetězovou zástavbou a záhumenicovou plužinou, dnes zatrávněnou či zarostlou lesem. V 19. století zde byla pouze německá populace.

Póly: ostroh zalesněného Čedičového vrchu, zalesněný masiv Koničku, zalesněný ostroh Koničku, Štít, zalesněný ostroh Rozhraní nad rozvětvením údolí a sídlo Travná (dříve Krautenwälder) s poutním areálem P. Marie Saleské.

Osy: potok Javorník se silnicí a zástavbou Travné, obecní potok se vsí Zálesí (dříve Oberwalden).

V. Oblast krajinného rázu Račí údolí

Ohraničení: na západě je oblast ohraničena zalesněnou vedutou hlavního hřebene hor od Koničku k Černému vrchu, na jih je uzavřena zalesněnou siluetou Hraničního vrchu. Na jihovýchod je uzavřena vedutou snižujícího se hřbetu od Hraničního přes Roveň na Špičatý kámen, kde je na východě polootevřena Račím údolím do Otmuchowska. Na severozápadě je ohraničena zalesněnou vedutou stoupajícího hřebene od Štítu přes Měřice a Prostřední po Koniček.

Krajinný suterén: krajinný suterén je tvořen souborem konvizuálních celků zaříznutých údolí Račího potoka. Údolí se skalními výchozy je zalesněno, na dně však vede i silnice a u ústí je i rekreační zařízení. Vyhlášena je zde přírodní rezervace.

Matrice: tvořena je lesní krajinou na příkrých čelních stráních a v zaříznutých údolích, osvojenou v pozdním středověku (rámcové typy textur F a okrajově i E). Území nebylo nikdy plně osídleno.

Póly: zalesněný hraniční vrch Koniček, zalesněný dominantní Černý vrch, zalesněný Hraniční vrch s dalekými výhledy, Čertova kazatelna nad Račím údolím – skalní výchoz s rozhledem a zříceninou hradu Rychleby.

Osy: Račí potok s paralelní zpevněnou cestou, údolí Bušínského potoka.

VI. Oblast krajinného rázu Lánské a Červené údolí

Ohraničení: na západě je oblast ohraničena snižujícím se horizontem nevýrazného zalesněného hřbetu od Roveně po Špičatý kámen. Na jihu je ohraničena zalesněnou vedutou hřbetu Roveň, Strážiště a Vápenný, veduta se na východě ohýbá a přes Suř se sklání k soutěsce na Lánském potoce nad Uhelnou. Na sever zalesněný horizont stoupá po úbočí na Špičatý kámen.

Krajinný suterén: je tvořen zaříznutými zalesněnými částmi Lánského a Červeného potoka. Po jejich dně jde i silnice do obou osad.

Matrice: jádro matrice tvoří odlesněné enklávy současných pastevních areálů. V těchto strukturálně dobře dochovaných záhumenicových plužinách leží sídla Červený Důl, Nové Vilémovice a zaniklý Pilzberg (česky Hřibová). Jde o pozdně středověkou kolonizační krajinu hercynika (rámcový typ textury D). Toto jádro je obklopeno lesní krajinou (typ E a F). Území bylo před válkou ryze německé.

Póly: dominantní zalesněný vrch Strážiště – krajinná dominanta, zalesněný, skalnatý vrch Vápenný a centrum Nových Vilémovic s bývalou kaplí.

Osy: Červený potok s řetězovou výstavbou Červeného Dolu (dříve Rothengrund) okolo paralelní cesty, Lánský (Prostřední) potok s řetězovou výstavbou Nových Vilémovic (dříve Neu Wilmsdorf) okolo paralelní silnice, stromový nálet ve stopě bývalé vsi Hřibová (dříve Pilzberg).

VII. Vojtovické údolí

Ohraničení: na západě je oblast vymezena zalesněnou vedutou Hraničního a Roveně. Na jihu vedutou hlavního hřebenu Hraniční vrch – Borůvkový vrch - Špičák, prolomené-ho travnatým Gieraltowským sedlem v prostoru Hraniček. Na jihovýchodě je uzavřena zalesněnou vedutou klesajícího hřebene od Špičáku k Nové Věsce a opět nahoru na vrch Kokeš. Na severu je oblast ohraničena zalesněnou členitou vedutou vrchů Kokeš, Vápenný, Strážiště a Roveň.

Krajinný suterén: je tvořen třemi úseky souborů konvizuálních celků zaříznutých údolí Vojtovického potoka, Ostrého údolí a Nové Věsky.

Matrice: dřtivě převažuje matrice lesních krajin na svazích a v zaříznutých údolích (typ F, okrajově E), v enklávách bývalých vsí však zůstává lesopolní krajina, dnes pastevní (rámcový typ D). Osídlení bylo pozdně středověké, prakticky do války zcela německé. Počet obyvatel dnes je výrazně zredukován a využívání území je převážně převedeno na rekreaci. Plužiny byly záhumenicové, sídla řetězové lánové vsi (Vičice, Nová Véska), částečně však

již přecházela v rozptýlené osídlení sedlišť (Hraničky a zaniklý Petersdorf).

Póly: zalesněný dominantní Borůvkový vrch, zalesněný vrch Strážiště s dalekými rozhledy, zalesněný skalnatý Vápenný, sídlo Nová Véska a samota Hraničky se zbytky původního sedliště.

Osy: Vojtovický potok s řetězovou výstavbou Nové Vésky okolo paralelní cesty.

Cíle ochrany území Javornicka na regionální úrovni

Z rozboru krajinného rázu vyplývá celá řada opatření potřebných na jeho ochranu

a rozvoj. Z hlavních cílů ochrany je možno vyzvednout:

- ochrana působení čelních svahů (krajinných vedut) Rychlebských hor v dálkových pohledech ze Slezské nížiny;
- ochrana a tvorba komponované krajiny okolo Jánského vrchu a Bílé Vody;
- ochrana bezlesých sídelních enkláv v horách, dnes využívaných především pro chalupářství a velkovýrobní pastvu skotu;
- ochrana dominantních typických znaků hlavních kompozičních os a pólů, tak jak jsou vyjmenovány v rozborech;
- protipovodňová ochrana horních povodí potoků.

K dosažení těchto cílů se navrhuje zejména:

V územních plánech obcí respektovat navrženou zonaci (viz obr. 18), což znamená zejména:

V zóně 1 (krajinné zázemí Jánského vrchu v Javorníku a Piaristického kláštera v Bílé Vodě):

- na základě krajinářsko historického průzkumu navrhnout revitalizaci a kompletaci komponovaných alejí a cest vázaných na oba areály;
- nepřipustit změny siluety obou sídel.

V zóně 2 (čelní, pohledově exponované svahy Rychlebských hor):

- v úbočích připustit pouze takové změny ve využití ploch, které v dálkových pohledech splynou se stávajícími lesními matricemi;
- v úpatí udržovat kontrastní hranici matric (ty může tvořit změna barevnosti matric les – pole nebo i měřítko struktury drobná držba – scelené lány);
- udržovat dominantní zastoupení spádnicových liniových prvků.

V zóně 3 (bezlesé sídelní enklávy):

- respektovat současný typ využívání a jeho matrici (v daném území především luční a pastevní);
- respektovat dochované liniové členění záhumenicových plužin;
- nepřipustit novou zástavbu mimo půdorysy dříve zaniklých staveb;
- u novostaveb respektovat typické architektonické prvky dodnes dochovaných lidových archetypů 19. století.

V zóně 4 (ostatní krajina):

- nepřipouštět změny z lesa na bezlesí;
- nepřipustit novostavby mimo historické půdorysy dříve zaniklých staveb;
- dobudovat síť pěších, cyklistických, případně jezdeckých stezek, jiný typ rekreace do území nepouštět;
- v rámci protipovodňové ochrany povodí potoků zvyšovat jejich retenci v rámci hrazení bystřin, výstavby malých vodních nádrží a suchých poldrů;
- hlavní kompoziční osy a póly chránit v současném stavu.

Historie prostoru

Vstupní studie interakcí přírodních a kulturně historických daností s rozvojovými možnostmi Slezského přeshraničí

Jiří Löw

Dlouhý příhraniční pás krajin od Kladské kotliny až po Slezské Beskydy byl vždy přechodovým pásmem mezi horami a Slezskou nížinou na severu a českou kotlinou a moravskými úvaly na jihu. Jeho přirozené hranice však nerespektuje hranice současná, mezi Polskem a ČR. Pečlivému pozorovateli neujdou zvláštní, jakoby útržkovitá území na polské i české straně. Nemůže si nevšimnout marginální a chudnoucí oblasti Javornicka, Bruntálska, Hlubčicka či Krnovska v protikladu k urbanizované krajině Ostravska, Ratibořska a Těšínska. I přes dlouhodobé snahy vlád tato území zapojit do svých regionálních organismů (včetně bláznivého nápadu postavit tunel pod horami do Jeseníku, aby se napojil na Olomouc) zůstávají chudší území marginálními a všechny snahy vychází vniveč. K tomu se přidává i zřetelná stagnace oblastí urbanizovaných, závislých na těžbě a těžkém průmyslu. Nabízí se tak otázka, jak je možné, že tyto krajiny po celá staletí prosperovaly a dnes hynou? Odpověď musíme hledat v historii. Ta je právě v tomto příhraničním pruhu velmi složitá a propletená a navíc zatížená různými národnostně motivovanými zkresleními. V polském dějepisí se o Slezsku dočtete, že to je prastará polská země, která jen omylem a na chvíli uvízla v rukou českých a německých (Popiolek, 1984). Češi se dozví, že Slezsko je starobylá součást české koruny a k Čechům ostatně patřilo (a to včetně Krakovska) již za Velké Moravy (Hýsek, 2012). A podle německých dějepisů byly v území prvně germánské kmeny a přežily i při příchodu Slovanů. Na jejich zbytky navázala německá kolonizace, která do Slezska přinesla kulturu (Weczerka, 1977).

Pro pochopení, jak to bylo doopravdy, je třeba v první řadě oddělit různé aspekty státnosti v území.

Z hlediska „národnostního“ (v pojetí 19. století) je situace složitá a nejasná (celý středověk národ znamenal něco jiného):

- názory, zda po 4. století zůstali ve Slezsku i Germáni (ne Němci!) či dokonce Keltové, jsou nejednotné, stejně jako ztotožnění lidu lužické kultury se Slovany. Faktem tak je, že zde Germáni byli, ale nejpozději v 6. století se zde masivně objevují Slované;
- faktem je, že nejpozději od dob středověké kolonizace byl patriciát zakládaných měst, stejně jako těžebních revírů, téměř výhradně německy mluvící. Venkov však v starosídelních oblastech rozhodně zůstával ještě dlouho slovanský a definitivně byl v západní části poněmčen až za Luteránské reformace;
- již v době I. dělení Slezska byla většina nás zajímavějšího území protestantská a německy mluvící a Češi zůstali pouze jako malé enklávy. Polsky mluvící zůstávali hlavně v Horním Slezsku – na Těšínsku.

Problémem pro národovce navíc je, že většina Slovanů i Germánů se společně považovali za Slezany.

Z hlediska „státotvorného“ je situace naopak celkem jednoduchá:

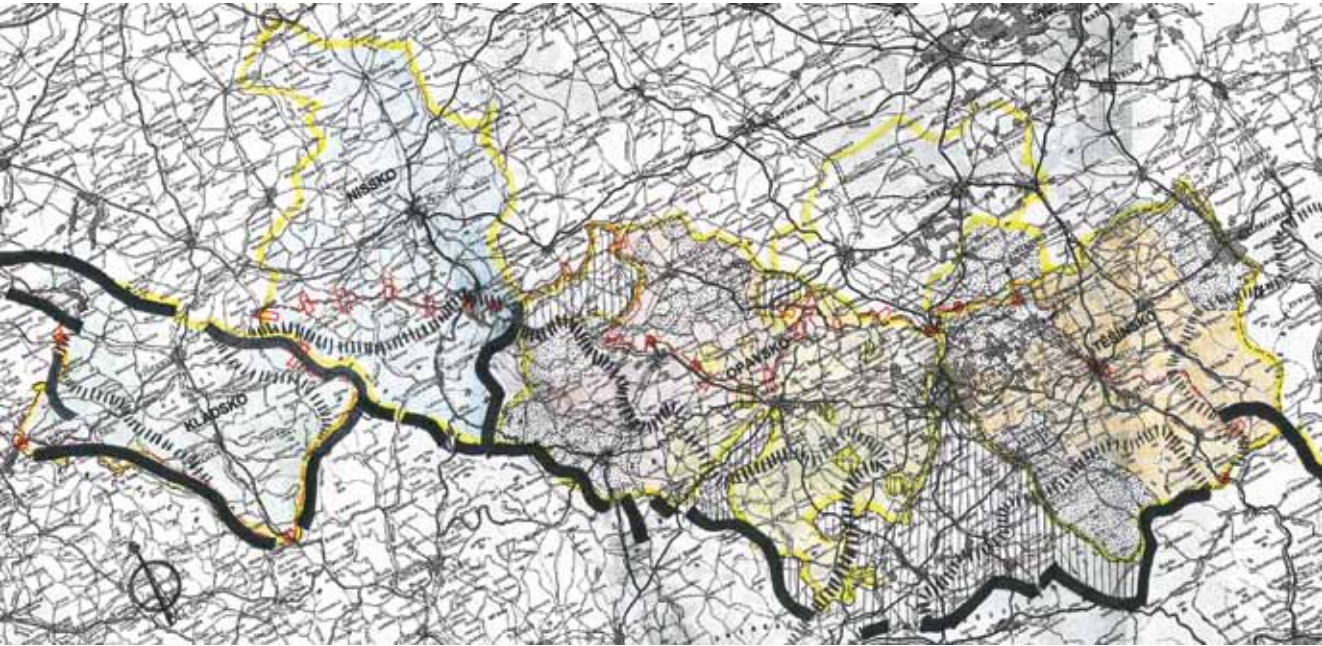
- Po lužické kultuře neznámého etnického původu se na většině území objevily keltské kmeny a po nich od 1. století po Kr. germánské kmeny, které zde vládly až do konce 4. století.
- Nejpozději v 6. století se zde objevily kmeny Slovanské (ani polské, ani české!)
- V letech existence Velké Moravy (833 – 906) se zde patrně uplatňoval vliv kmenových svazů Velké Moravy (ani českých, ani polských, ani slovenských).
- Část místních kmenů patrně byla krátkodobě pod vlivem prvních Přemyslovců (915, nejpozději 950), Piastovců (od r. 990 Měšek I.), v letech 999 – 1004 patřilo vše, včetně Čech, na několik let Piastovci Boleslavovi Chrabrému, ale po něm zase Přemyslovci Břetislavu I.
- V letech 1050 - 1335 bylo konečně Slezsko trvalou součástí piastovských zemí Polska.
- Od konce 13. stol. Piastovská knížata Slezska postupně opouštěla Polskou korunu a stávala se leníky českých králů.
- V r. 1356 – polský král definitivně uznává připojení všech slezských knížat k České koruně a v českém soustátí zůstalo Slezsko až do I. dělení Slezska r. 1742, kdy je získalo nově se konstituující Pruské království a u Čech zůstala jen malá část.
- Po I. světové válce bylo při II. dělení Slezska r. 1919 východní část Těšínska předána Polsku.
- Po II. světové válce přišlo Prusko (včleněné do Německé říše) o Slezsko ve prospěch Polska a tak je tomu dodnes.

Ve sporu o vlastnictví tak máme tato fakta:

- V r. 1050 – 1356, tj. 300 let součást polské koruny
- V r. 1356 – 1742, tj. 400 let součást české koruny
- Většina Slezska byla v r. 1742 – 1945, tj. 200 let součástí Pruska, potažmo Německa.

Slezské přeshraničí v nejstarších dobách

Do r. 1742 tak bylo příhraničí tvořeno řetězcem slezských knížectví, která vznikala

19 přírodní a historické danosti česko-polského příhraničí. Autor: Jiří Lów

a zanikala podle dělení jednotlivých vládnoucích rodů, kdy každý sourozenec dědil část původního celku. Toto dělení údělů probíhalo zcela jasně podle přírodních podmínek, v nichž nejvýznamnější roli hrály vlastnosti geomorfologické. Podle horstev byla především formována jihozápadní hranice Slezska – od Lužických a Jizerských hor přes Krkonoše až po Slezské Beskydy. Jednotlivá pohoří rovněž členila jižní Slezsko v kolmém směru a vyčlenila tak Kladsko, Nisko i Opavsko (viz obr. 19).

Při práci na posuzování záměrů výškových staveb Moravskoslezského kraje (Lów, 2013) zejména ke krajinnému rázu bylo území rozčleněno právě podle georeliéfu na kompoziční krajinné celky. Jsou tvořeny konvizuálními a supervizuálními krajinnými celky.

Konvizuální krajinný celek je „individuální krajinný prostor vymezený pohledovými bariérami, který je uvnitř sebe pohledově spojitý z většiny pozorovacích stanovišť“. Konvizuální celek je elementárním kompozičním prostorem krajiny.

Supervizuální krajinný celek je „individuální část krajinného prostoru vymezená krajinnými ohraničeními, který je uvnitř sebe v nadhledech pohledově spojitý.“ (Lów, 2011)

V daném měřítku a záběru byly vymezeny pouze supervizuální celky a jejich ukázka je na obr. 20. Při porovnání hranic celků (vycházejících z georeliéfních tvarů stejně jako

20 Vymezení supervizuálních celků opavské části příhraničí. Autor: Jiří Lów

např. jednotlivá povodí toků) byla zjištěna významná shoda s hranicemi nejen historických knížectví, ale i dílčích statků v statutu minor. Dělení původních velkých Slezských knížectví na menší tedy výrazně respektovalo přirozené reliéfní bariéry i hranice, a to i v případě malých a složitě uspořádaných údělů a stavovských panství.

Princip rozvodí, a tedy i malého převýšení, se z velké části uplatňoval i v nížinných částech polského Slezska, kde k němu ovšem přistupovaly i další přírodní fenomény – zejména mokřadní nivy toků. Je přitom možno vysledovat i jádrová kmenová území před údělným členěním – především Holasiců – osídlujících celé Horní Slezsko s přilehlým Krakovskem. Jejich kmenové centrum je kladeno do oblasti údolí řeky Opavy dodnes hraničních Holasic. Spolehlivě jimi bylo sídleno (nejen obsazeno) neobyčejně úrodné území mezi úpatími hor na jihu a neúrodnými nivami na severu, na levobřeží Odry. Z rozmístění supervizuálních celků je rovněž patrné rozdělení celých masivů hor na hřebeny a čelní svahy v úpatí. Právě čelní svahy tvoří zásadní předěl mezi starosídelní a mnohem později osídlenou, kolonizovanou krajinou, patrně již zcela německou.

Po správním stránce můžeme v tomto území nalézt celou řadu zcela odlišných osudů i jejich příčin. Jiná je výchozí situace i osud Kladska, Niska, Opavska i Těšínska. Proto stojí za to tyto danosti podrobněji sledovat po jednotlivých oblastech (tak jak jsou popsány na obr. 19):

KLADSKO:

Kotlina prakticky ze všech stran obklopená horami byla již v 10. stol. českým kmenovým územím Slavníkovců, od r. 1093 pak léno panujícího rodu. Pro svou izolovanost bylo často používáno jako zástava či vedlejší úděl. R. 1454 koupil Kladsko od koruny do své soukromé držby král Jiří z Poděbrad, který je povýšil na hrabství. Po vymření jeho rodu se stalo různě udělováným lénem Českého království a nikdy nebylo součástí Slezska.

NISKO:

K severu otevřená plošina v neúrodnější oblasti Slezska na jihu se opírající o Rychlebské hory. V r. 1199 bylo území dáno Wroclawskému biskupství jako samostatné léno, r. 1309 povýšené na biskupské knížectví. Již od 13. století zavedená těžba rud iniciovala kolonizaci úbočí hor, prakticky výhradně německými specialisty. Knižectví tvořilo rozhodující majetek Wroclawských biskupů.

OPAVSKO:

Centrum kmenového území Holasiců leží na západní větvi Jantarové stezky od Moravské brány na Pobaltí v neúrodnějším území. Po rozpadu kmenového zřízení bylo integrální součástí Moravy. Části oblasti se staly součástí lén v r. 1063 obnoveného biskupství Olomouckého povýšeného na říšské knížectví. Tato léna tvořila donedávna na Slezsku nezávislé Moravské enklávy ve Slezsku (Osoblažsko, Kietrzynsko, opavský koridor a další). V r. 1269 král Přemysl Otakar II. vymezit Opavsko jako úděl pro svého levobočka Mikuláše I. Úděl byl r. 1318 povýšen na knížectví a personálně spojen s knížectvím Ratibořským. Odtud se začalo Opavsko považovat i za součást Slezska. Při dělení knížectví mezi potomky bylo r. 1377 z Opavska vyčleněno knížectví Krnovské a nakrátko i Glubczycké. Po vymření Přemyslovců bylo knížectví Opavské i Krnovské udělováno různým rodům a byla z něj vyčleněna celá řada dalších panství se statusem minor (Bruntál, Albrechtice, Vrbno atd.). Výsledkem byla složitá mozaika samostatně spravovaných území a územíček jak v úrodné nížině, tak i v neúrodné vrchovině.

TĚŠÍNSKO:

Oblast Těšínska je méně úrodná, okrajová oblast starosídelní krajiny Opolska ovládající však východní větev Jantarové stezky na Mazovsko. Proto zde, na brodu přes Olzu, byl již r. 1155 připomínán strážní hrad. Těšínsko bylo vyčleněno v r. 1281 z Opolska jako úděl mladšího bratra knížete a postupně se konsolidovalo do podoby jednoho z nejstabilnějších slezských knížectví vůbec. Těšínsští Piastovci vymřeli v r. 1653 a léno spadlo na českého krále. Ten je uděloval vedlejšími či spřízněným větvím Habsburků. Vzhledem k zmíněné konsolidovanosti se v knížectví uchovalo dodnes autochtonní, převážně slovanské, obyvatelstvo až obrozením rozdělené na Čechy a Poláky. Němci zde tvořili vždy minoritu. I zde postupně vznikala mozaika panství se statusem minor (Frýdek, Orlová, Bílsko atd.).

Mezi oblastí opavskou a těšínskou je vklíněn severní výběžek Moravského markrabství, které zde bylo stvrzeno založením města Ostrava, typicky na brodu přes Ostravici a z druhého břehu hlídaného Slezskoostravským hradem. Území bylo dlouho mimo rozvojová území a bylo pouze předpolím Moravské brány s Jantarovou stezkou.

Slezské přeshraničí po I. dělení Slezska

Po smrti císaře Karla VI. nastaly vleklé války o Habsburské dědictví, ze kterých vyšla Marie Terezie vítězně, ovšem vážně oslabena. Výsledkem bylo i **I. dělení Slezska**. V r. 1742 se rozešly osudy pruského a českého Slezska, rozděleného podle nově vytvořené hranice. Ta vůbec nerespektovala dřívější územní členění a jakoby bez rozmyslu rozsekala dřívější autonomní území Niského, Krnovského, Opavského a Ratibořského knížectví, stejně jako historické Moravské enklávy na často neživotaschopné segmenty. Lze ve formování této hranice v jednotlivých oblastech nalézt nějakou logiku?

KLADSKO:

Pro Prusko bylo Kladsko přirozeně opevněné horami s výpadovými bránami na Broumov, Náchod a Králíky ideálním nástupním prostorem a pevností držící vojensky v šachu Čechy i Moravu. Bylo proto zabráno celé ve svých přirozených horských hranicích. Od r. 1742 tvořilo samostatnou pruskou zemi a až v r. 1818 bylo administrativně přičleněno ke Slezsku.

NISKO:

Jako hlavní majetek Wroclawských biskupů muselo Prusko respektovat alespoň z části jeho zájmy a logika pruského záboru tak byla biskupství sice oslabit (o polovinu knížectví), ale i dostatečně zachovat, kvůli poměru k církvi obecně (Prusko nápadně církevní domény respektovalo). Vznikla tak nová hranice, vojensky neschopná (v úpatí hor), přitom však vymezující dostatečnou hospodářskou základnu. To v budoucnu umožnilo protestantskému Prusku r. 1810 druhou část knížectví zkonfiskovat.

OPAVSKO:

Hranice na Opavsku byla vzhledem k územní roztríštěnosti vedena radikálně jako vojenská hranice po toku větších řek – Opavy a Opavice. Mimo ně byla pro Rakousko zachována prakticky pouze moravská biskupská enkláva Osoblažska (ze stejného důvodu jako v Nisku). Byla tak odtržena prakticky polovina Opavska, včetně Hlubčicka a Hlučínska. Hlavní města na hranici (Krnov, Opava) následně pod vojenskou kontrolou Pruska přišla o polovinu zázemí.

TĚŠÍNSKO:

Knížectví, které bylo od r. 1722 lénem Lotringů, spřízněných s Habsburky, zůstalo I. dělením Slezska nedotčeno. Až do r. 1918 zůstalo v majetku vedlejších větví císařského rodu.

V 19. století však v severozápadní čtvrti Těšínska (stejně jako v severnějších oblastech) nastal průmyslový rozvoj spojený s těžbou a zpracováním černého uhlí a železa. To vedlo k masivnímu přistěhovalectví (znásobený počet obyvatel) především Čechů, Slováků a později Romů. Moravské Ostravsko se tak propojilo se slezským a postupně vznikala průmyslová aglomerace až po Třinec za Těšínem. Jako předvoj postupovala i suburbanizace celé krajiny v celém knížectví. Hospodářská a kulturní váha Těšínska s Ostravou výrazně převýšila Opavsko.

Slezské přeshraničí po II. dělení Slezska

Poslední zásadní změnu do příhraničí vnesly výsledky I. a II. světové války. Po první světové válce a vzniku nových národních států došlo k **II. dělení Slezska** – tentokrát pouze ve východní části. Viz e vzniku národnostních států významně postihla ty oblasti, které byly díky dřívější otevřenosti národnostně smíšené, což bylo vedle českých Sudet i Těšínsko.

TĚŠÍNSKO:

Arbitrážní spory přerůstající v ozbrojené konflikty Těšínsko rozdělily podle toku řeky Olzy, čímž byla naplněna potřeba Československa mít na svém území železnici Ostrava – Žilina jako klíčové propojení východu a západu nové republiky. I z hlavního města knížectví tak stačila České republice pouze nádražní čtvřť (Český Těšín).

Na závěr

Fakt, že Československo kvůli podobným potřebám na všech stranách republiky potřebovalo drobné úpravy hranic a silnou národnostní politiku vůči dominujícím Němcům, vedl k znepráhelení prakticky všech sousedních států. To se potom ukázalo tragické při Mnichovkém diktátu.

Kvůli tomuto stavu byla i významně snížena příhraniční spolupráce, což se ještě prohloubilo za socialismu. Toto rušení přeshraničního styku bylo zvlášť osudné na Nisku, kde bylo zrušeno 6 silničních přechodů do Polska a území bylo odříznuto od svých přirozených center (Nysa, Otmuchów, Paczków). Obdobně bylo zrušeno dokonce 10 přechodů v Opavsku. Tehdy a takto byl podlomen rozvoj obou příhraničních oblastí a to jak na polské straně, tak i mnohem více na české, kde jsou oblasti od vnitrozemí izolovány horami. Pro další rozvoj oblastí Niska a Opavska je proto klíčové plně propojení polské části příhraničí s českou a to zdaleka nejen dopravně.

Průmyslový rozvoj Ostravské aglomerace vedl k postupné dominanci Ostravy nad Těšínem a uzavření hranic na Olze tak paradoxně zhoršilo rozvojové podmínky na polské straně. Jednostranné zaměření Ostravska na umělé podporovaný těžký průmysl však po r. 1989 vedlo k výrazné stagnaci zaměstnanosti i zde a celá oblast tak stojí před evoluční, ale zásadní restrukturalizací.

Ostravská aglomerace svou vahou částečně deformovala i odvěké dálkově dopravní schéma Jantarové stezky a tak zatímco dálnice na Těšín se staví, na Opavu není ani v záměrech a je snaha ji nahradit dálnicí přes Hradec Králové (je přece krajským městem).

Z úvodu studie však vyplývá poškození Slezského přeshraničí jako zcela zásadní, a tím bylo národně obrozenecké „běsnění“ 19. a 20. století, v jehož jménu se jednotlivé části obyvatelstva snažily navzájem vypudit, často i zcela vyvraždit.

Vybrané historické a socioekonomické souvislosti česko-

-polských příhraničních vztahů

Pavel Roubínek, Pavel Ptáček, Petr Kladivo

21 Země Koruny České do roku 1742 (Pramen: Josef Pekař)

Vývoj česko-polské hranice do roku 1918

Pokud chceme znát důvody průběhu současné česko-polské hranice a alespoň částečně jim porozumět, musíme se alespoň v krátkosti vrátit poměrně hluboko do historie, a to alespoň k roku 1526, který je všeobecně přijímán jako mezník pro vznik tzv. habsburského soustátí.

Monarchie byla v té době tvořena dědičnými zeměmi Habsburků (Horní a Dolní Rakousko, Štýrsko, Korutany, Tyroly a Kraňsko), zeměmi Koruny české (Čechy, Morava, Slezsko, Horní a Dolní Lužice) a částí Uher.

Severní hranice státu tedy nebyla totožná s hranicí dnešní, ale byla posunuta mnohem více na sever, na území dnešního Polska. Naproti tomu průběh severozápadní a západní hranice České republiky (s dnešním Německem) přibližně odpovídá stavu z roku 1526.

K území habsburského státu totiž navíc přináleželo celé Slezsko, Kladsko, Horní a Dolní Lužice. K důležitým teritoriálním změnám v rámci zemí koruny České, a tím i ke změnám průběhu hranic, došlo v důsledku průběhu třicetileté války. Roku 1635 byla Dolní i Horní Lužice (Dolní Lužice ovšem bez Chotěbuzska) postoupena Sasku jako dědičné léno koruny České. Později se ukázalo, že jde o ztrátu trvalou. Vídeňský kongres roku 1815 přiřkl Dolní Lužici spolu s větší částí Horní Lužice administrativně k Braniborsku, kdežto připojenou část Horní Lužice ke Slezsku. Roku 1831 pak přestal fungovat i lenní svazek Lužic s českými zeměmi (volně dle Trávníček 1984).

Nejpodstatnější územní ztrátu však české země utrpěly v době vlády Marie Terezie. Prusko, které v té době zaznamenalo mocenský vzestup, si na Habsburské monarchii vynutilo odsto upení větší části knížectví Slezského (asi 35000 km2) a hrabství Kladska (1635 km2). Berlínský (Vratislavský) mír z r. 1742 vedl hranice tak, že se z valné části přidřely vodních toků: Visly, Olše, Odry, Opavy, Opavice a Grosského potoka, pobočky Osoblahy. Bylo ztracené celé Dolní Slezsko a větší část Horního Slezska, totiž Opolsko, Ratibořsko s Bytómí, Pštínou, z Bohumínska území na pravém břehu řeky Olše. Tato území pak bývala označována jako Pruské, od r. 1871 pak Německé Slezsko. Ztráta Kladska znamenala faktický zánik Kladského hrabství, protože Prusové toto území okamžitě administrativně připojili k tzv. Pruské provincii Slezska. Koruně České zbyla z tehdejšího Slezska zhruba jedna osmina (5153 km2). Zbylé slezské území Marie Terezie organizovala jako tzv. České (Rakouské) Slezsko. Českému státu zůstalo Těšínsko s přilehlými panstvími: Bílsko, Fryštát, Ráj, Petrovice, Rychvald, Frýdek, Lutyně, Orlová, z bohumínského území část, přiléhající k Těšínsku až po soutok Odry s Olší. Z Opavska a Krnovska zbylo Českému Slezsku území na pravém břehu řeky Opavy a oběma městy na levém břehu s nepatrným předmostím, zabírajícím oblast Kateřinek. Česká zůstala i hornatá část Niska s Cukmantlem (dnes Zlaté Hory), Vidnavou a Javorníkem. Ztrátou převážné části Slezska a celého Kladska se rozsah mezi České koruny zmenšil o více než jednu třetinu (Trávníček 1984).

Z výše uvedeného, jakož i z obr. č. 21, je zřejmé, že v oblasti dnešního Javornicka, Osoblažska, Krnovska, Opavska a Těšínska vznikla nová hranice v důsledku politického rozhodnutí. Tato záležitost má důsledky trvající až do současnosti (např. existence rozdělených obcí v oblasti Javornicka).

Vývoj česko-polské hranice po roce 1918

Tyto změny, tedy ztráta Slezska a Kladska, byly prakticky poslední teritoriální změny až do konce první světové války. Ta přinesla zcela nové uspořádání v rámci střední Evropy. Československo, jakožto nástupnický stát Rakousko-uherské monarchie, měl na svých severních hranicích nové sousedy. Německou Výmarskou republiku a Polsko. Ovšem průběh hranic těchto států neodpovídal dnešnímu stavu. Ten je až důsledkem druhé světové války, která přinesla nejen v oblasti dnešního česko-polského pohraničí zásadní změny. Před druhou světovou válkou se táhla hranice východněji vzhledem k předchozí meziválečné poloze Polska; začínala v oblasti dnešní uhelné pánve nedaleko Katovic a Gliwíc a pokračovala zhruba souběžně s hranicí polsko-československou k oblasti dnešní Lodže, aby se později stočila opět na východ až k městu Gdyně, kde měla polská meziválečná republika svůj hlavní přístav. Navíc je nutné také brát v ohledu i oblast Východního Pruska, která byla po druhé světové válce rozdělena mezi Polsko a Sovětský svaz.

Dnešní německo-polská státní hranice vytyčená v důsledku druhé světové války, někdy také zvaná jako linie Odra-Nisa, počíná na česko-německo-polském trojmezí na řece Lužická Nisa. Táhne se jejím tokem okolo Žitavy na sever, protíná Zhořelec (dělic jej na německé Görlitz a polský Zgorzelec) a bývalý Guben (dělic jej na německý Guben a polský Gubin) a pokračuje až do soutoku Lužické Nisy s Odrou. Poté běží po toku Odry, protíná bývalý Frankfurt nad Odrou (dělic jej na německý Frankfurt nad Odrou a polské Ślubice) až k německé vesnici Staffelde, u které se od toku Odry odchyluje a běží blízko polského Štětína po zemi severně až do Baltského moře.

Je třeba si uvědomit, že markantní část dnešní česko-polské hranice (na západ od výtoku Odry z území ČR) byla až do roku 1938 (resp. 1945) hranicí česko-německou (resp. česko-pruskou).

Hlučínsko

Mezi poválečné změny týkající se dnešních česko-polských hranic západně od Odry

patří zisk Hlučínska. Tato oblast představuje v dějinách českých zemí specifikum – zvláštní, specifickou vývojovou cestu. Území o rozloze 316 km2 s největším sídlem městem Hlučí-nem mělo od roku 1742, kdy se stalo součástí pruského státu, poněkud jiný společenský a ekonomický vývoj. Ten se samozřejmě podepsal na osudech, kultuře a myšlení zdejšího obyvatelstva a jeho stopy můžeme vysledovat až do dnešních dnů. V roce 1920 byla tato část německého okresu Ratibof s převahou moravsky mluvícího obyvatelstva (tzv. Morav-ců) postoupena nově vzniklé Československé republice. Na základě mnichovského diktátu nacistické Německo připojilo v říjnu 1938 Hlučínsko ne k Sudetengau, ale přímo k Altreichu (informační centrum města Hlučín, 2008)¹. Po roce 1945 bylo Hlučínsko přičleněno zpět k Československu.

Těšínsko

a) Situace v meziválečném období
Ovšem ani na východ od Odry nebyla situace jednoduchá. Významnou událostí počátku první Československé republiky byl Československo-polský spor o Těšínsko. Českosloven-ská vláda je považovala jako součást Českého Slezska za české teritorium. Nárok na Tě-šínsko však velmi důrazně prosazovali i Poláci poukazující především na výsledek sčítání z r. 1910. Situaci nakonec řešily spojenecké mocnosti a 3. února 1919 se v Paříži rozhodly poslat na Těšínsko spojeneckou komisi. Ta stanovila demarkační čáru, rozhraničující česko-slovenské a polské pásmo v této oblasti. Náš stát ztratil 44,4 % území, tj. 1013,20 km2, 90 obcí se 148821 obyvateli, zůstalo mu 55,6 % území, tj. 1273 km2 a 310000 obyvatel.

Sporu o Těšínsko však neutichly a s větší či menší intenzitou provázely celé mezivá-lečné období. Naprostá většina obyvatelstva, které se na Těšínsku považovalo za Poláky, byla přesvědčena o tom, že region byl odjakživa polský, a že Češi a Němci se do něj pouze přistěhovali. Rozdělení Těšínska považovali za nespravedlivé a neudržitelné. Ve druhé polovině 30. let se polské požadavky stupňovaly a vyúsťovaly až v představu o českoslo-venském Těšínsku jako o území výhradní polské teritoriální expanze (Gawrecká 2004).

b) Polská okupace
30. září 1938 polská vláda zaslala československé vládě ultimátum o okamžitém vydání požadovaných oblastí a 2. října 1938 započalo obsazování východní části českosloven-ského Těšínska polskou armádou, které trvalo až do 11. října 1938. Polsko anektovalo východní část československé části Těšínska o rozsahu 869 km2; jednalo se o celé území okresu Fryštát, téměř celý okres Český Těšín a několik obcí či jejich částí z okresu Frýdek (Žáček 2004). Nadpoloviční většina obyvatelstva Polskem anektovaného území (56 % podle výsledků sčítání lidu z roku 1930) se hlásila k české národnosti. Místní Češi a Němci byli hospodářsky diskriminováni, vyvlastňováni, propouštění ze zaměstnání a nuceni k vysídlení, veškeré jejich národnostní projevy včetně školství, kultury či veřejného užívání mateřské řeči byly zakázány. Polština se stala jediným úředním jazykem. Přibližně 30000 Čechů a 5000 Němců bylo v době polského záboru donuceno odejít do zbytku Českoslo-venska (Kárník 2007, Žáček 2004).

Období polského záboru československého Těšínska netrvalo ani rok. Po porážce Polska Německem na počátku druhé světové války oblast obsadila německá armáda a Těšínsko bylo přičleněno k Německu. S cílem posílit česko-polské antagonismy a vzbudit vděčnost českého obyvatelstva k Třetí říši žádal říšský protektor Konstantin von Neurath u říšské kanceláře neúspěšně o připojení území bývalého československého Těšínska k Protektorátu (Žáček 2004).

c) Poválečná éra
Po druhé světové válce začalo Polsko opět požadovat připojení i československého Těšínska k Polsku. Hlavním argumentem Polska byl požadavek na vytvoření polského národnostně homogenního státu, který by (poté, co bylo Polsko nuceno odsto upit So-větskému svazu velkou část svých východních území, osídlených Bělorusy a Ukrajinci) ve svých hranicích zahrnoval všechny oblasti osídlené Poláky. Současně vznikly další československo-polské spory o bývalá německá území Kladska, Hlubčicka a Ratibořska, na kterých žila česká menšina, ale která Sovětský svaz předal do správy Polsku (Gabal a kol. 1999).

Po mnoha bezvýsledných jednáních byla nakonec na zásah Sovětského svazu v roce 1947 podepsána mezi Československem a Polskem smlouva o přátelství a vzájemné pomoci. V souvislosti s jednáním o uzavření této smlouvy Československo zastavilo při-pravovaný odsun přibližně 6000 tzv. polských okupantů (Poláků, kteří se v československé části Těšínska usadili v době polského záboru v roce 1938). Podpis smlouvy zklidnil situaci, i když vzájemné napětí přetrvávalo. Ke zdrojům neklidu patřila rozsáhlá propagandistická kampaň vedená z Polska a podněcující naděje místních Poláků na připojení celého Těšín-ska k Polsku (Gabal a kol. 1999).

Československo-polský spor o Těšínsko s konečnou platností ukončila Smlouva mezi Československou republikou a Polskou lidovou republikou o konečném vytyčení státních hranic podepsaná ve Varšavě 13. června 1958. Tato smlouva byla 17. října 1958 ratifiková-na Národním shromážděním Republiky československé, a to ústavním zákonem č. 62/1958 Sb. o konečném vytyčení státních hranic s Polskou lidovou republikou. Platností smlouva nabyla 14. února 1959.

Přestože byl spor o Těšínsko na mezistátní úrovni vyřešen, jeho dozvuky toto vyřešení přesáhly. V roce 1968 proběhla invaze do Československa, které se zúčastnila i polská armáda. Z důvodu historických reminiscencí polská vojska na území československého Těšínska nepůsobil. Na československém Těšínsku i tak vzniklo napětí a docházelo k projevům národnostní nesnášenlivosti z obou stran (Blažek a kol. 2006).

22 Rakouské Slezsko roku 1746 (Pramen: Daniel Bará-nek, WikimediaCommons)

23 Linie Odra-Nisa (Pramen: WikimediaCommons)

24 Dnešní rozdělení Těšínska mezi ČR a Polsko (Pramen: WikimediaCommons)

25 Československé územní požadavky na Kladsko v roce 1919 - varianta nejmenšího územního zisku, spojená s odsto upením části československého území Německu (Pramen: Vojenský kartografický ústav)

Kladsko

a) Situace do roku 1945
Ztráta Kladska byla v rakouském, resp. po roce 1918 českém prostředí chápána jako historická křivda a po vzniku první Československé republiky v roce 1918 usilovaly politické elity o jeho opětovné připojení.

V roce 1918 tvořili převážnou většinu obyvatel Kladska Němci. Na území tzv. Českého koutku však stále žila česká menšina. Polská menšina v Kladsku tehdy nežila. Žádosti československé vlády o připojení Kladska se nesetkaly z mezinárodně-politického hledis-ka s úspěchem, žádalo se tedy alespoň o úpravu hranic tak, aby byl k Československu připojen Český koutek s českým obyvatelstvem (Musil 2007). Za tuto úpravu hranic bylo Československo dokonce ochotno vzdát se ve prospěch Německa chebského výběžku (Peroutka 2003). Tato československá snaha se setkala s odporem místního německého obyvatelstva a podle závěrů Pařížské mírové konference zůstalo Kladsko součástí Němec-ka. Pro Československo tento výsledek představoval značné zklamání (Musil 2007).

Sovětská Rudá armáda obsadila území Kladska na začátku května 1945 a předala území do správy Polsku. V téže době do Kladska začali přicházet první polští osidlenci pocházející především z bývalých polských oblastí východně od Curzonovy linie odsto upe-ných Sovětskému svazu (Musil 2007).

b) Poválečná éra a stabilizace vztahů
Po druhé světové válce se hranice Československa vrátily do předmnichovské podoby. Polsko-německá hranice se posunula o několik set kilometrů na západ na Odru a Nisu (viz výše). Příchod polské správy do Kladska velmi zkomplikoval postavení tamní české menšiny. Pro polské úřady byli tito Češi příslušníky nacistického Německa a jako takoví měli být z Kladska odsunuti. Týkala se jich stejná politická a hospodářská omezení jako klad-ských Němců. Tato skutečnost vyvolávala silné napětí mezi Československem a Polskem. V Náchodě se ustavil Kladský komitét, který zastával zájmy kladských Čechů na českoslo-venských úřadech. V Praze vznikl Svaz přátel Kladska, který upozorňoval československou veřejnost na osudy a přání obyvatel Kladska a později pečoval o ty, kteří uprchli z Kladska do českého pohraničí (Kaplan 1990, Musil 2007).

Mimo sporu o Kladsko mezi Československem a Polskem v té době existovala celá řada dalších pohraničních sporů. Na předválečné československo-polské hranici se obnovil spor o Těšínsko (viz výše). Na předválečné československo-německé hranici vznikly vedle sporu o Kladsko i spory o Hlubčicko a Ratibořsko, kde žila česká menšina. Území Hlubčicka a Ratibořska předal Sovětský svaz do správy Polsku (viz výše). O sporná území se rozpou-tala mezi Československem a Polskem „tichá válka“, která šla mnohdy za pouhý diploma-tický souboj. V květnu 1945 obdržela československá vláda žádost dvanácti kladských obcí s českým obyvatelstvem, aby je obsadila československá armáda. Československo začalo připravovat vojenské obsazení Kladska přes Náchod. Československá armáda obsadila Ratibořsko, k obsazení Kladska však nedošlo (Kaplan 1990, Musil 2007).

Původní obyvatelstvo (Němci, ale i Češi) bylo postupně odsunuto do Německa (hlavně do Porýní a Dolního Saska). Část Čechů se s pomocí Kladského komitétu dostala do Československa. Národnostní poměry v Kladsku se podstatným způsobem změnily. Polští osidlenci zde již tvořili většinu a jejich příliv stále pokračoval. Polské úřady organizovaly demonstrace tohoto nově příchozího obyvatelstva, které rázně odmítalo československé územní nároky (Kaplan 1990, Musil 2007). Po mnoha bezvýsledných jednáních byla nakonec na zásah Sovětského svazu v roce 1947 podepsána mezi Československem a Polskem smlouva o přátelství a vzájemné pomoci obsahující klauzuli neměnnosti vzájem-ných hranic. Podpis této smlouvy zklidnil situaci, i když vzájemné napětí přetrvávalo (Friedl, Jirásek 2008).

Československo-polský spor o Kladsko, podobně jako spor o Těšínsko, s konečnou platností ukončila Smlouva mezi Československou republikou a Polskou lidovou republikou o konečném vytyčení státních hranic, podepsaná ve Varšavě 13. června 1958. Kladsko se s konečnou platností stalo součástí Polska.

Československo-polská hranice v oblasti Kladska se stala oboustranně neprostupnou a zůstala takovou až do počátku 60. let 20. století. Až uzavření dohody o malém pohra-ničním styku umožnilo od roku 1961 návštěvy českých turistů alespoň do části Kladska. V normalizační éře byla hranice rovněž nepropustná, a její propustnost se v případě česko-polské hranice obecně příliš nezlepšila ani po roce 1989. Definitivní prostupnosti se hranice v celém česko-polském úseku dostalo až v roce 2007, kdy byla Česká republika i Polsko implementovány do Schengenského prostoru v rámci Evropské unie.

V roce 1972 došlo k vyčlenění území Kladska z Pražské arcidiecéze do Vratislavské arcidiecéze, čímž došlo k přetržení posledního pouta Kladska s Čechami. (Musil 2007).

Historické reminiscence

Ani v současnosti ovšem nejsou historické územní spory v oblasti česko-polských hranic definitivně dorešeny.

Prvním z příkladů může být oblast Těšínska, kde se i v dnešní době se objevují spo-radické polské nacionalistické hlasy, žádající připojení celého Těšínska k Polsku. Rozruch vzbudilo i znovupostavení pomníku polským legionářům několik desítek metrů od bývalého hraničního přechodu z polského Těšína do Českého Těšína na mostě Družby (Zaolzie, Polski Biuletyn Informacyjny 2008).

Česká republika navíc desítky let dluží Polsku převedení zhruba 370 hektarů pozemků, a to kvůli poválečné změně trasy státní hranice. Jakékoliv vyjednávání s obcemi zatím

nevede k žádnému výsledku. Podivná tahanice o necelé čtyři kilometry čtvereční začíná v padesátých letech minulého století. Začalo to na přelomu jara a léta 1958 ústavním zákonem o vytčení státních hranic s Polskou lidovou republikou - právě na její popud. Krácení a napřimění hranice však znamenalo pozemkovou rošádu (Knitl, Archiv Českého rozhlasu 2009).

Finanční vyrovnání polská strana už dříve odmítla. Ministerstvo vnitra zatím vytipovalo zhruba polovinu pozemků, které by se měly vrátit. Většina obcí, kterých se to týká, je proti, některé vesnice se naopak vytipovaných pozemků klidně vzdají. Územní dluh se řeší už od roku 2003.

V květnu 2011 se uskutečnilo první společné jednání starostů obcí podél hranice, kterých se pozemkové změny týkají. Do Bílé Vody na Javornicku jich přijelo asi 15 a domluvilí se na společném postupu. Sepsali i dopis, ve kterém žádají vládu o společné jednání. Šance zvrátit rozhodnutí ministerstva je ale malá. Úřad vybírá území bez infrastruktury výhradně z majetku státu či polských občanů. Připustil však, že pozemky může z návrhu vyjmout, pokud má s nimi vesnice v rámci svého územního plánu nějaká záměry. Starostové se shodli, že pokud o pozemky přijdou, budou chtít po státu náhradu. Žádají kompenzace nejen pro farmáře, kteří na některých navržených pozemcích hospodaří, ale i pro své vlastní obce. Ty by totiž zmenšením katastru přišly o statisíce korun ročně v rozpočtu (Upraveno dle Hromádka, Švubová, Archiv Českého rozhlasu 2011).

Jak tato záležitost může ztrpčovat život lze konkrétně demonstrovat na příkladu malého příhraničního městečka – Vidnavy. Oblast Jesenicka je případnou náhradou pozemků postižena nejhůře z celé republiky. Ve Vidnavě vyměřovači v roce 1958 sebrali velkou část katastru, takže pětina městečka včetně zástavby leží dodnes sice v Česku, ale na polském území. Z této situace vyplývá, že lidé nemohou stavět nebo prodávat domy. Na pozemky nebo stavby v „zemi nikoho“ totiž nedostanou ani stavební povolení, katastrální úřad nepřepíše pozemek na jiného majitele, i kdyby prodávající s kupcem měli platnou smlouvu. Desítky hektarů půdy v katastru městečka nemají českého majitele. Patří někomu z Polska, komu pozemky kdysi sebraly tamní úřady, aby je mohli věnovat na srovnání hranice. V katastru je ale uvedeno „majitel neznámý“, protože ho po tolika letech není možné zjistit.

Oba státy se snaží problém s pozemky vyřešit, ale zatím bez výsledku. Přitom první etapa narovnání česko-polského pozemkového dluhu měla skončit už v roce 2011. To je ale vzhledem k vývoji nereálné. Pozemky vytipované na Jesenicku na smazání územního dluhu zatím nikdy neuspěly. Loni se proti vydání 68 hektarů postavila Vidnava a třiadvacet hektarů odmítl dát Javorník. Starostka Vidnavy argumentuje tím, že je nemyslitelné, aby se někteří lidé žijící ve městě dostali kvůli tomu do Polska. Javorník zase odmítl udělat zásek do česko-polské hranice, kterou kdysi úřady narovnal (upraveno dle Hanyáš, MF Dnes 2011).

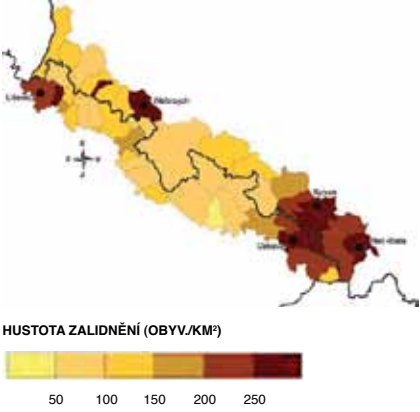
Stručná socioekonomická charakteristika česko-polského pohraničí

Pokud se podíváme na základní socioekonomické charakteristiky česko-polského pohraničí, které bylo pro analýzu vymezeno jako pás administrativních jednotek sousedících se státní hranicí (Kladivo, Ptáček, Roubínek, Ziener, 2012), obr. 6, tak tento pás vykazuje mnoho velmi zajímavých rysů. Navzdory tomu, že se jedná z větší části o území hornaté, kde státní hranici tvoří často hřebeny hor s nadmořskou výškou nad 1000 metrů, je zde velmi vysoká hustota zalidnění (182 obyvatel na km2). To je téměř o polovinu více, než je průměrná hustota v ČR i Polsku (136, resp. 126 obyvatel na km2). Je to dáno průmyslovou tradicí velké části pohraničí, která na české i polské straně sahá hluboko do minulosti a také tím, že velká města se nacházejí v blízkosti státní hranice (Ostrava (303 609), Bielsko-Biala (174 729), Rybník (141 757), Wałbrzych (120 197), Liberec (101 865), Jelenia Góra (83 963), Havířov (82 022), Karviná (60 679), Opava (58 274), Frýdek-Místek (58 200), vždy počet obyvatel k 31. 12. 2010). Navíc se zde díky této průmyslové tradici vytvořila i hustá síť menších průmyslových center a ukazuje to na značnou vzájemnou propojenost území už v minulosti. Navzdory tomu, že na většině hranice došlo k výměně obyvatelstva po druhé světové válce, byla sídla z velké části dosídlena, a tak využít i jejich ekonomický potenciál.

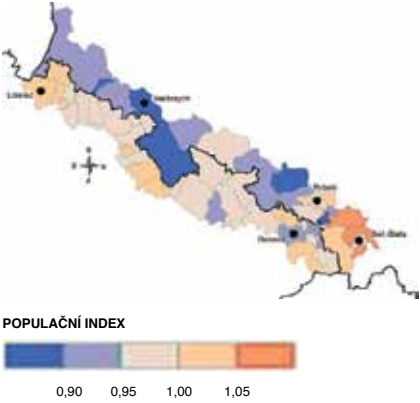
Pokud se podíváme na dynamiku vývoje počtu obyvatel za posledních dvacet let (od roku 1991 v české a od roku 1995 v polské části pohraničí do roku 2011) vidíme, že na polské straně došlo ke ztrátě asi 5 % obyvatel, zatímco na české straně došlo ke ztrátě asi 3 % obyvatel. To ukazuje na relativně negativní populační trendy. Na polské straně došlo k nárůstu populace pouze ve východní části území (powiaty Bielsko-Biala, Rybník), zatímco v západní části (Kłodzko, Wałbrzych) došlo k úbytku obyvatel o více než 10 %. Tyto populační ztráty lze dát do souvislosti s útlumem těžby a těžkého průmyslu a s poměrně značnou emigrací zejména mladých Poláků do zahraničí. Populační vývoj na české straně je odlišný. K populačním úbytkům zde dochází zejména v perifernějších oblastech Jeseníků a Krkonoš a v ostravské aglomeraci, zatímco v liberecké aglomeraci, v oblasti Orlických hor a v zázemí Ostravy můžeme pozorovat populační trendy kladné (obr. 26).

Pokud jde o věkovou strukturu zde žijících obyvatel, obě části pohraničí jsou charakterizovány podobnou strukturou – podíl obyvatel ve věku nad 65 let je zde velmi podobný, kolem 16 %, a lze pozorovat poměrně rychlý proces demografického stárnutí, který je dán prodlužováním střední délky života, poklesem porodnosti a emigrací zejména mladých lidí z území. Zároveň to lze do budoucna označit jako jeden z největších potenciálních problémů území. Jak už bylo řečeno, není to výrazné specifikum česko-polského pohraničí, ale obou států jako celku.

Struktura zaměstnanosti obyvatel podle hlavních sektorů ekonomiky ukazuje na podobnosti a rozdíly v dlouhodobém hospodářském vývoji sledovaného území. Podíl zaměstnaných v primárním sektoru (zejména zemědělství, lesnictví a rybolov) se dlouhodobě snižuje.

26 Vývoj počtu obyvatelstva v česko-polském pohraničí mezi léty 1991/1995 a 2010/2011 (Pramen: Český statistický úřad, Ústřední statistický úřad Polska)

27 Vývoj počtu obyvatelstva v česko-polském pohraničí mezi léty 1991/1995 a 2010/2011 (Pramen: Český statistický úřad, Ústřední statistický úřad Polska)

TYPOLOGIE PODLE ZAMĚSTNANOSTI V SEKTORECH

- ZEMĚDĚLSKÉ
- PRŮMYSLOVÉ
- SMÍŠENÉ
- OBSLUŽNÉ

28 Typologie zaměstnanosti podle hlavních sektorů ekonomiky v česko-polském pohraničí (2001/2002) (Pramen: Český statistický úřad, Ústřední statistický úřad Polska)

Pohybuje se u většiny okresů a powiatů pod 10 % a zejména v městských aglomeracích a průmyslových okresech je často kolem 1 % nebo méně. Nad 10 % obyvatel zaměstnaných v priméru vykazuje pouze powiat Głubczyce, který se nachází v úrodné části území s nízkou mírou urbanizace. Dalším trendem je neustálé zvyšování podílu zaměstnanosti v terciárním sektoru (sektor služeb). Více než 60 % ekonomicky aktivních zaměstnaných v tomto sektoru mají powiaty Żory, Jelenia Góra, Kłodzko, Cieszyn, Lwówek Śląski v Polsku a Ostrava v ČR. Většinou tato území jsou centry služeb a dojížděky za nimi. Specifikou česko-polského pohraničí je ale zejména vysoký podíl obyvatel zaměstnaných v sekundéru (zejména průmysl a stavebnictví), což souvisí s jejich dlouhodobou průmyslovou tradicí. Okresy a powiaty s podílem na zaměstnanosti v sekundéru vyšším než 50 % se nalézají v tradičních průmyslových oblastech. Na polském území jsou to zejména powiaty Pszczyna, Wodzisław Śląski, Bielsko-Biala ve východní části pohraničí a na české straně pak se jedná o okresy Železný Brod, Kravaře, Tanvald, Frýdlant. Komplexnější pohled na strukturu zaměstnanosti obyvatel je pak podán na obr. 27. Je zde vytvořena typologie okresů a powiatů podle struktury zaměstnanosti ekonomicky aktivních obyvatel. Kritéria pro zařazení jednotek do určitého typu jsou patrná v tabulce 1.

Typ	Počet územních jednotek	Podíl zaměstnaných v sektorech hospodářství (%)		
		I.	II.	III.
1. zemědělský	1	>10		
2. průmyslový	20	<10	>40, > III.	
3. smíšený	26	<10	>40, < III.	
4. obslužný	10	<10	<40	>50

Tabulka 1: Kritéria zařazení powiatů a okresů česko-polského pohraničí do jednotlivých typů podle struktury zaměstnanosti (Pramen: Kladivo, Ptáček, Roubínek, Ziener, 2012)

Stručná socioekonomická charakteristika česko-polského pohraničí ukazuje, že současný stav a vývoj obyvatelstva a hospodářství je odrazem dlouhodobého vývoje, jehož kořeny můžeme hledat až u průmyslové revoluce, která dala základ současné sídelní a ekonomické struktuře. Pro české pohraničí je nejcharakterističtější typ okresů, které se vyznačují tradiční průmyslovou strukturou, kde převládají města menší a střední velikosti s příznivou věkovou strukturou a vývojem obyvatelstva. Proces deindustrializace je charakteristický zejména pro tradiční regiony těžkého průmyslu v oblasti Horního Slezska, uhelnou pánev v oblasti Wałbrzychu a na jihozápadě Polska. Jsou charakterizovány populačními ztrátami a poměrně razantní změnou ekonomické struktury spojenou s vysokou nezaměstnaností. Téměř chybí tradiční zemědělské regiony (s výjimkou zmiňovaných Głubczyc) a na polské straně hranice je zastoupen také významně typ powiatů se smíšenou ekonomickou strukturou a nepříznivým populačním vývojem.

Komunikace, identita, jazyk

Česko-polské pomezí na Těšínsku: kulturně-geografický pohled Tadeusz Siwek

Celé česko-polské pomezí, které je předmětem zájmu tohoto projektu, lze rozdělit na několik více nebo méně odlišných úseků. Z hlediska kulturní geografie je podstatné to, kdo na obou stranách hranice žije. To jsou dnes Češi a Poláci a ten, kdo nezná historii, by po celé délce tohoto území (cca 200 km) nenašel žádná specifika. V minulosti by je však našel poměrně snadno. Státní hranice od podhůří Krkonoš až po levý břeh řeky Odry u Bohumína a Chalupek do roku 1918 oddělovala úplně jiné státy než dnes: na jih od ní leželo Rakousko a na sever Německo. Hranice neměla etnický charakter, protože po obou jejích stranách žili Němci – s výjimkou krátkého úseku u Náchoda, kde žili Češi. Úplně jiný charakter mělo toto pomezí na východ od Odry, tzn. na jejím pravém břehu. Zde se nachází Těšínsko, které v té době nebylo ještě rozděleno novodobou hranicí a které je dodnes jediným územím, kde spolu po celou dobu národní existence nepřetržitě sousedí Češi a Poláci. Tento článek je věnován právě tomuto území.

Těšínsko je historický a kulturně-geografický region, který má dvě poměrně rozdílné vývojové fáze: První byla dlouhá a poměrně statická a druhá, kratší, která zasahuje až do současnosti, je mnohem dynamičtější a proměnila ho k nepoznání. Zjednodušeně lze říci, že tento region už neexistuje, anebo přinejmenším, že neexistuje v podobě, ve které se po staletí utvářel. Cílem tohoto příspěvku je popsat současné kulturně-geografické charakteristiky Těšínska a podívat se zejména na ty její aspekty, které jsou kontinuální v jeho celé historii.

Těšínsko vzniklo v důsledku středověkého dělení Slezska, když zde vládnoucí vedlejší linie polské královské dynastie Piastovců vyčleňováním dědictví pro další a další generace vytvářela stále menší knížectví, která byla čím dál tím méně závislá na ústřední moci. Těšínské knížectví se vyčlenilo z většího Opolska koncem 13. století, ale pak už s minimálními změnami přetrvalo více než 600 let až do začátku 20. století. Nejdříve bylo součástí polského státu, v roce 1327 se stalo českým lénem a postupně bylo včleněno do českého království. Spolu s ním se dostalo v roce 1526 pod nadvládu Habsburků a do roku 1918 bylo součástí Rakouska.

Po 1. světové válce a krátkém česko-polském konfliktu bylo 28. 7. 1920 rozděleno na polskou a českou část, přičemž na české straně se ocitla početná, přibližně stotisícová polská menšina. Pokus o opětovné sjednocení Těšínska v rámci Polska v předvečer 2. světové války neměl dlouhého trvání (1938–1939) a ani pozdější německá okupace (1939–1945) – byť pro řadu obyvatel nesporně tragická – netrvala déle než 6 let. Po 2. světové válce byly obnoveny předválečné hranice a ty zůstaly v platnosti dodnes (Žáček 2004). Ani střídání režimů a rozpad Československa v roce 1993 je nijak neovlivnil.

Obě části Těšínska – česká i polská – dnes mají za sebou téměř 70 let nepřerušného vývoje odděleně ve dvou státních útvech. Je to z jedné strany periferní území Česka

a z druhé strany periferní území Polska. Ale zbylo něco z toho starého Těšínska, které tady bylo před 100 lety? Kdybychom se dnes vydali mapovat tuto oblast, našli bychom ještě vůbec nějaké stopy po tom, že tady po šest století existovalo území se specifickými kulturními charakteristikami, které nebylo rozděleno hranicí na řece, která dnes nemá ani stejné jméno na pravém i na levém břehu – Olza/Olše?

Takové mapování je úkolem pro kulturního geografa. Co lze v takovém případě sledovat: a) Hmotné prvky:

- podobu uměle vytvořených objektů (zástavba lidských sídel, formy zemědělských areálů, dopravních a průmyslových komplexů apod.)
- styl architektury (jednotlivých budov a objektů)

b) Nehmotné prvky

- názvy míst a přírodních krajinných prvků (např. hor, řek, lesů, vodních nádrží apod.
- názvy uměle vytvořených objektů (viz hmotné prvky)
- jazyk obyvatel včetně jeho regionálních zvláštností
- historická paměť a vnímání obyvatel

Jiné rozdělení atributů regionu je na atributy objektivní a subjektivní. Většina výše jmenovaných hmotných i nehmotných prvků jako jsou jazyk, zvyky, folklór, zástavba, způsoby hospodaření a využívání krajiny má objektivní a vědecky zdůvodnitelný charakter a jen historická paměť a vnímání obyvatel jsou atributy subjektivními. Ty mohou být rozděleny na subjektivní atributy vnitřní (vnímání vlastního regionu) a vnímání vnější (vnímání ostatních, především sousedních regionů).

Otázkou objektivních prvků regionu Těšínska se zabývají další příspěvky této publikace, proto se zde soustředíme na mapování subjektivních atributů regionu. Je přitom jasné, že pamětníky politicky nerozděleného jednotného Těšínska jsou v současnosti již pouze lidé v pokročilém seniorském věku a ani oni si nemohou pamatovat víc, než jen poměrně nestandardní válečnou epizodu v dějinách regionu. Je tedy na místě otázka, do jaké míry existuje Těšínsko na mentální mapě svých obyvatel jako celek nerozdělen státní hranicí, a v případě existence této hranice, do jaké míry je vnímán její význam a do jaké míry je tato stará mapa překrytá mapou novou, vytvořenou procesy bouřlivého 20. století, v jehož důsledku se stala hranice neoddělitelným fenoménem tohoto regionu. Změna tohoto úhlu pohledu se musí nutně projevit ve vnímání celku a jeho částí, regionálního centra a periferií, a s tím spojeným vnímáním významu regionu i jeho jednotlivých míst.

Na tomto místě je nutno vysvětlit fenomén mentálních map, který se v kulturní geografii objevil v 60. a 70. letech minulého století v anglosaské sociální geografii (Lynch 1960; Downs, Stea 1977; Gould, White 1974). Ve střední Evropě se o aplikaci tohoto konceptu mezi prvními pokusili polští geografové Janusz Ślodyczyk (1984), Małgorzata Bartnicka (1985) a Hanna Libura (1990). V Česku se mapování prostorových představ a preferencí objevilo na přelomu 70. a 80. let v publikacích Hynka a Hynkové (1979) a později i geografů pražské Karlovy univerzity Siwka (1988) a Drbohlava (1991).

Jednoznačná definice mentálních map není snadná, protože se na ní podílejí nejen kartografové a geografové, ale také psychologové a sociologové. Obecně lze shrnout, že mentální mapa je grafickým (kartografickým nebo schematickým) vyjádřením představ člověka o geografickém prostoru, nejčastěji o jeho kvalitě nebo uspořádání (Drbohlav 1991). Podrobnější vysvětlení co mentální mapy jsou a k čemu je lze využít je převzato z článku ze Sociologického časopisu:

„Každý člověk má své informace o geografickém prostoru uložené ve své mysli, ve svém vědomí, v podobě své vlastní mentální mapy. Na formování mapy ve vědomí myslí má vliv řada faktorů (vzdělání, informace z médií, osobní zkušenosti, převzaté zkušenosti a názory blízkých, důvěryhodných lidí, kterým člověk věří, atd.). Všechny informace o geografickém prostoru však nemusí být vždy pravdivé a kvalifikované, a navíc se vyvíjejí v čase. Největší slabinou informací sloužících k sestavení mentální mapy je to, že nikdy nejsou zcela vyčerpávající. Mentální mapa každého člověka vytvořená v mladém věku se svou komplexností vždy významně liší od mentální mapy stejného člověka ve věku pokročilejším: mladý člověk vidí svět mnohem jednodušeji a teprve zkušenost zaplňuje postupně tento obraz dalšími detaily.

Zkoumání subjektivního obrazu reality ve vědomí obyvatel v podobě mentální mapy probíhá stejně jako v ostatních sociologických průzkumech. Individuální nákresy map se shromáždí, aby umožnily vytvořit obraz o vědomí širšího celku. Pokud chceme získat přehled o převládající představě o zkoumaném území všech jeho obyvatel, musí být vzorek reprezentativní. Významnou informací jsou kromě map i odpovědi na doplňující otázky, které pomohou odhalit obecnější charakteristiky obyvatel zkoumané oblasti.

Z hlediska vztahu vyšetřovaného jevu k objektivní realitě se vytvořené mentální mapy dělí do dvou skupin. První typ je komparativní. Drbohlav (1991) ho označuje jako „lynchovský“ podle prvního autora, který s ním pracuje, Kevina Lynche (1960). Jeho průkopnická publikace odhalující, jak jsou vnímány vnitřní formy uspořádání města, vyšla nyní i česky (Lynch 2004). Mapa tohoto typu je vztažena k realitě a lze hodnotit její správnost a míru shody se skutečností.

Mapa se kreslí v podstatě tak, že se na čistý papír přenáší představa geografického prostoru. V případě výzkumu dostávají respondenti čistý papír a jsou požádáni o zakreslení daného území tak, jak si ho pamatují. Po komparaci s realitou je pak vidět, do jaké míry je jejich představa s realitou shodná, či nikoliv. Jde o správnost odhadu vzdáleností, směrů a rozlohy ploch. Důležité je také sledovat, které prvky v mapě jsou a které byly vynechány

– z toho je možné odvodit, které prostorové prvky jsou pro respondenta důležité a které ne. Komparativní mentální mapa může sloužit k určování míry znalosti daného geografického prostoru, nebo k určení váhy jednotlivých informačních zdrojů. Příkladem takové mapy může být mapa rozmístění ulic ve městě anebo mapa představ obyvatel o počtu cizinců na daném území (v tom případě respondenti dostávají obrysovou mapu dílčích ploch – např. administrativních jednotek a zakreslují do nich své odhady).

Druhý typ mentální mapy je preferenční, nekomparativní. Drbohlav (1991) je podle průkopníka označuje jako „gouldovský“. Mapu preferencí nelze porovnávat se skutečností, ani hodnotit její správnost a míru shody s realitou. Jejím smyslem je zjištění preferencí dotazovaného. Sestavuje se tak, že se respondentům dávají slepé mapky území s vybranými orientačními prvky (mohou to být např. administrativní hranice, poloha sídel, řek apod.) a jsou požádáni o zakreslení svých preferencí podle předem určené škály. Mají např. označit každou dílčí prostorovou jednotku předložené mapy podle intenzity vztahu, který k ní mají a který je předmětem výzkumu. Např. kde by chtěli bydlet a kde ne, kde by chtěli pracovat, kde se jim to líbí a kde ne atd. Příkladem takové mapy může být zjišťování preference území pro trvalé bydlení, práci nebo rekreaci“ (Siwek, Bogdová 2007).

První mapování mentálních map české části Těšínska provedli v roce 1998 geografové z Ostravské univerzity (Siwek, Kaňok 2000). Toto mapování bylo ale zaměřeno na regionální identitu a nezabývalo se vnímáním polské části Těšínska na druhé straně hranice. Výzkum prokázal, že slezská identita v regionu stále přetrvává především u původních obyvatel regionu vyššího věku. Výsledky byly optimističtější, než původní předpoklady, protože svou obec správně zařadilo do Slezska 81,4 % z 920 respondentů (Siwek, Kaňok 2000).

Na toto mapování navázalo podrobnější zkoumání regionální identity provedené Centrem pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR v roce 2003 mezi 1203 respondenty na celém území státu. Cílem nového výzkumu bylo zjistit, jak se na existenci kulturně-historických regionů – Čech, Moravy a Slezska – dívají jednak samotní jejich obyvatelé a jak se na ně dívají obyvatelé ostatních regionů. Tzn. jak vnímají Češi, Moravané a Slezané své regiony a jak vnímají ty ostatní ve vzájemné kombinaci. Výsledkem bylo určení intenzity existence českých kulturně-historických regionů a českých krajů ve vědomí obyvatel. Prokázalo, že Slezsko je jako historická země na úrovni Čech a Moravy tak méně často vnímáno než Čechy a Morava. Ale jako region nižšího řádu typu např. Valašska byla jeho pozice velmi silná (Siwek, Bogdová 2007).

Mentální mapy polského území Těšínska dosud nebyly sestaveny a to ani útržkovitě. Výzkumy sociologického typu zaměřené na vnímání vlastního území – bez zakreslování do map – však provedeny byly. Dobrým příkladem jsou publikace Jana Kajfosze (2005) z těšínské Fakulty etnologie a věd o vzdělávání Slezské univerzity (Uniwersytet Śląski). Jedna z jeho studentek ve své diplomové práci provedla průzkum mezi 90 obyvateli české a polské části Těšínska a zjistila, že obyvatelé české části Těšínska vnímají Těšínsko jen po státní hranici, dál je podle nich Polsko, o jehož regionálním členění prakticky nic nevědí. Stejně tak obyvatelé polské části tohoto regionu ho vidí také jen po hraniční řeku Olzu, za kterou se podle nich rozprostírá Česko, které je zcela odlišným územím a o jehož detailnějším členění také nic nevědí (Kaczmarek 2010, s. 55).

Jak tedy vypadá současná mentální mapa obyvatel regionu české a polské části Těšínska? Na tuto otázku můžeme odpovědět jen v podobě hypotézy, která je zatím ověřena pouze útržkovitě, jak je vidět z předchozích výsledků. Těšínsko dnes pravděpodobně není ani na české, ani na polské straně vnímáno jako jednotný region. Obyvatelstvo ho vnímá jen jako součást národního státu a hranice, kterou bylo Těšínsko v roce 1920 rozděleno v povědomí lidí, zde existuje „odjakživa“ Kajfosz (2005). Pokusem o odbourání tohoto vnímání hranice byl pokus podívat se na druhou stranu hranice sousedovými očima v publikaci Český Těšin polský? (Siwek 2002). Tato intelektuální hříčka, kde se ve fiktivních novinách ukazuje historie Čechů a Poláků na Těšínsku obráceně, kdy Češi jsou v roli Poláků a Poláci v roli Čechů, sloužila v minulém desetiletí jako pomůcka pro studenty na Ostravské univerzitě při studiu národních stereotypů.

Většina obyvatel historického Těšínska se na svůj region nedívá z historické perspektivy, ale jen z perspektivy svého života, kde 100 let znamená věčnost. Dosud ve vědomí části místní populace – převážně starší – přetrvávající prvky potvrzující jednotu regionu, jsou zanikajícími relikty, na kterých lze zdánlivě těžko budovat nové pojetí regionu. To se však může obnovit, jelikož takové případy z historie známe – např. obnovení izraelské společnosti po dvou tisíciletích diskontinuity. I na Těšínsku může v důsledku odbourávání působení hranic a v atmosféře posilování přeshraniční spolupráci a celoevropské integrace posílit i vědomí příslušnosti k regionu, které bylo v posledním století výrazně oslabeno. Ale toto nové vědomí a nové mentální mapy v hlavách obyvatel Těšínska nebudou pouhým obnovením těch starých, ale budou novou konstrukcí v nových podmínkách. Nelze vstoupit dvakrát do stejné řeky.

Czy intensywniejsza współpraca transgraniczna odzwierciedla się w stosowaniu nazw geograficznych?

Monika Choroś

Zmiany polityczno-społeczne, które zaszły w Polsce i Republice Czeskiej po roku 1989, otwarcie granic oraz wejście do Unii Europejskiej spowodowały znaczne ożywienie wzajemnych kontaktów. Pojawiły się nowe formy współpracy lokalnych samorządów i środowisk w ramach programów europejskich¹, euroregionów, miast partnerskich, szkół i placówek naukowych. Inicjatywy te niewątpliwie stały się załączkiem nowych, istotnych więzi między społecznościami Czech, Moraw i Śląska, których rozwój po 1945 r. utrudniały zamknięte dla swobodnego ruchu obywateli granice oraz zasiedlenie znacznej części pogranicza czesko-polskiego ludnością napływową.

Celem niniejszego artykułu jest próba odpowiedzi na pytania: czy intensywniejsza współpraca transgraniczna, różne formy wymiany między mieszkańcami, diametralnie zmieniona sytuacja społeczno-polityczna w Polsce, Czechach i Europie, a także polityka kulturalna Unii Europejskiej akceptująca pluralizm kulturowy i językowy odzwierciedliły się w nazwach geograficznych używanych po obu stronach granicy? Czy wpłynęły na częstsze używanie egzonimów oraz adaptację nazw geograficznych polskich do języka czeskiego oraz czeskich do języka polskiego? Czy widoczne jest ich częstsze występowanie i używanie? Materiał do niniejszych rozważań został zaczerpnięty z wydawnictw ostatniego dwudziestolecia, będących pokłosiem polsko-czeskich konferencji naukowych poświęconych problemom pogranicza czesko-polskiego, publikacji wydanych w ramach realizacji wspólnych projektów polsko-czeskich oraz wydawnictw przeznaczonych dla turystów publikowanych w Republice Czeskiej i w Polsce.

Nazwy geograficzne to nazwy własne obiektów geograficznych (kontynentów, państw, miejscowości, rzek, gór, regionów, krain geograficznych itp.). Zdarza się, że dany obiekt posiada kilka nazw. Często także w różnych językach występują odmienne formy i brzmienia nazwy określającej tę samą miejscowość, rzekę, górę. Wśród tychże nazw wyodrębniamy **endonimy** i **egzonimy**. Endonimy to „nazwy obiektów geograficznych w językach używanych na obszarze, gdzie dany obiekt się znajduje”², np. *Śląsk, Warszawa, Katowice, Olza, Praha, Ostrava, Hrubý Jeseník*. Egzonimami są „nazwy obiektów geograficznych, leżących poza granicami danego kraju, które cechuje duży stopień przyswojenia w języku zapożyczającym”(Jakus-Borkowa, 1987, str. 24), zaś ich forma oraz brzmienie zazwyczaj różnią się od nazw oryginalnych. Zatem egzonimami będą tradycyjne nazwy polskie stosowane dla obiektów znajdujących się poza granicami Polski, np: *Paryż* (Paris), *Praga* (Praha), *Olomuniec* (Olomouc), *Pilzno* (Plzeň), *Franciszkowe Łaźnie* (Františkovy Lázně), *Łaba* (Labe, niem. Elbe), *Wysoki Jesionik* (Hrubý Jeseník) oraz nazwy czeskie dla obiektów położonych poza Czechami, np: *Benátky* (Wenecja), *Norsko* (Norwegia), *Vratislav* (Wrocław), *Hlubčice* (Głubczyce), *Varšava* (Warszawa).

Egzonimy, niekiedy kształtowane od kilkuset lat, są częścią dziedzictwa kulturowego, świadczą o historycznych powiązaniach ich użytkowników z odległymi nieraz krajami. Znaczyły trasy różnorakich peregrynacji – podróży podejmowanych w celach dyplomatycznych, handlowych, religijnych, czasami artystycznych i zarobkowych, czy wypraw po wiedzę na zagraniczne uniwersytety oraz oglądę i obycie zdobywane na europejskich dworach. Z czasem pojawiły się jęzady po zdrowie i wypoczynek do modnych miejscowości uzdrowiskowych, a także wyprawy krajoznawcze i turystyczne. Wyrazem tych różnorakich kontaktów stały się przyswojone nazwy geograficzne, dostosowane do reguł fonetycznych i ortograficznych własnego języka.

Związki między współczesną Polską i Republiką Czeską, zwłaszcza te dotyczące interesującego nas obszaru historycznego Śląska, Czech i Moraw nie ograniczały się w przeszłości do kontaktów dyplomatycznych, handlowych, religijnych, edukacyjnych i krajoznawczych. Ziemie te bowiem nie tylko sąsiadowały ze sobą, lecz także przez stulecia należały do korony czeskiej, stanowiąc jeden organizm państwowy zamieszkały przez ludność słowiańską polsko-, czesko- i morawskojęzyczną oraz licznie reprezentowaną grupę ludności niemieckiej. Tym samym na Śląsku występowały obok siebie nazwy rdzennie polskie, czeskie i niemieckie. Słowiańskie zostały zasymilowane przez niemczyzną, a niemieckie dopasowane do zasad pisowni i wymowy języka polskiego oraz czeskiego.

Pierwsze dokumenty śląskie sporządzane były po łacinie. Na początku XV w. język czeski pojawił się w dokumentach księstw karniowskiego i opawskiego, następnie w kancelariach książęcych Cieszyna i Raciborza, a od połowy XV w. na całym Śląsku. Po 1470 r. czeski stał się językiem oficjalnym księstwa opolskiego, zarówno kancelarii książęcej jak i miejskiej. Ordynacja ziemska z 1562 r. stanowiła, że wszystkie pisma sądowe mają być sporządzone w języku czeskim, a dokumenty spisane po niemiecku i łacinie będą rozpatrywane dopiero po przetłumaczeniu na czeski. W kancelariach parafialnych oraz klasztornych język czeski zaczął ustępować polszczyźnie pod koniec XVI w, a w miastach i urzędach stanowych językowi niemieckiemu (Dziewulski, 1972, str. 39–41). W Raciborzu księgi cechowe i miejskie prowadzono w języku czeskim jeszcze w XVIII w, po włączeniu tej części Śląska do Prus. Fakty te pozostawiły wyraźne ślady w nazewnictwie geograficznym. Ponieważ czeski był przez długi okres językiem urzędowym, nazwy geograficzne, zwłaszcza nazwy miejscowości – także te leżące w dzisiejszych granicach państwa polskiego – posiadały czeskie warianty, które odnajdujemy w zbiorach dokumentów śląskich³. Są one świadectwem intensywnych kontaktów polsko-czeskich. Zakres ich użycia, formy oraz funkcje w porządku chronologicznym omówił Jarosław Malicki w pracy „Nazwy miejscowe Śląska w

języku czeskim (Malicki, 2002).

Czeskie egzonimy dla obiektów położonych w pruskiej, a następnie polskiej części Śląska były używane jeszcze w pierwszych latach powojennych. Później coraz częściej pojawiały się nazwy polskie ustalone po 1945 r, a zakres użycia czeskich nazw ograniczył się w zasadzie do najbardziej zakorzenionych Vratislav (Wrocław) i Kladsko (Kłodzko) oraz nielicznych nazw miast śląskich: *Ratibor* (Racibórz), *Opol* (Opole), *Nisa* (Nysa), *Hlivice* (Gliwice), *Kozlí* (Koźle)⁴.

Polskich nazw dla obiektów położonych w granicach Czechosłowacji było mniej, jednak także one były dość konsekwentnie używane w pierwszych latach powojennych, np: *Ołomuniec* (Olomouc), *Opawa* (Opava), *Ostrawa* (Ostrava), *Hluczyn* (Hlučín) (Vydra, 1925, str. 16-17), *Szpindlerowy Młyn* (Špindlerův Mlýn), *Karwina* (Karviná)⁵, *Bogumin* (Bohumín), *Widnawa* (Vidnava), *Frywaldów* (obecnie Jeseník) (Korowicz, 1948, str. 4-5).

W drugiej połowie XX w. wraz z repolonizacją i polonizacją nazewnictwa śląskiego stare zakorzenione substytuty nazw niemieckich i polskich były stosowane coraz rzadziej i ustąpiły miejsca formom wzorowanym na współczesnych nazwach polskich. Ich adaptacja polegała najczęściej na zastąpieniu liter niewystępujących w alfabecie czeskim najbliższymi im literami, np. *Katowice* – *Katovice*, *Wrocław* – *Vroclav*, *Kłodzko* – *Klodzko* (Malicki, 2002, str. 143). Podobny proces jest widoczny także przy adaptacji nazw czeskich do języka polskiego, np. *Benešov* – *Beneszow*, *Kutná Hora* – *Kutna Hora*, *Jičín* – *Jiczyn*. Jednak nawet te powierzchowne adaptacje będące substytucjami ortograficznymi były często trudne do wymówienia i odmiany, nie odpowiadały fonetycznym i morfologicznym właściwościom języka i często były odczuwane jako sztuczne. Bo jak traktować próby wprowadzenia nazwy *Vroclav*, skoro od wieków funkcjonował i był znany wariant *Vratislav*? Istniały ponadto czynniki pozajęzykowe, polityczne będące odbiciem stosunku, głównie w Polsce, do nazw niemieckich na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Zatem używanie wariantów nazw przypominających o niemieckiej przeszłości (np. *Valdenburk* na określenie Wałbrzycha, *Králova Huť* zamiast Chorzowa) było niewskazane i politycznie niepoprawne. Lepiej więc i praktyczniej było używać nazw oryginalnych, tym bardziej, że intensywnie, żywe kontakty między społecznościami po obu stronach granicy polsko-czeskiej byty dość ograniczone. Dodatkową komplikację stanowiło zasiedlenie większej części pogranicza ludnością napływową, która utraciła swe strony ojczyste oraz trwające jeszcze po zakończeniu wojny zabiegi strony czeskiej o przyłączenie części Śląska i ziemi kłodzkiej do Czechosłowacji.

Publikacje, z których wyekscerpowano materiał można podzielić na dwie grupy.

Pierwsza obejmuje pozycje wydane przy wsparciu finansowym Unii Europejskiej i będące efektem realizacji wspólnych polsko-czeskich projektów dotyczących dziedzictwa kulturowego, tożsamości regionalnej, euroregionów oraz podręcznika do edukacji regionalnej. W drugiej pomieszczono wydawnictwa propagujące walory turystyczne pogranicza polsko-czeskiego – przewodniki i mapy. Część z nich to także publikacje sfinansowane z funduszy Unii Europejskiej, pozostałe to przewodniki turystyczne wydane przez organizacje turystyczne i wyspecjalizowane w tej problematyce wydawnictwa. Publikacje zostały poszeregowane chronologicznie, by można było uchwycić ewentualne zmiany zachodzące w używaniu egzonimów wraz z postępującą integracją europejską na poziomie regionów.

W pracy „Region Opawa – Racibórz. Historia i perspektywy w Unii Europejskiej” (Heffner, 1996) zawierającej artykuły czeskich i polskich autorów, a opublikowanej w 1996 r, spotykamy zarówno endonimy jak i egzonimy. W tekstach autorów czeskich jedynie nazwy większych miast, jak: *Opawa* (Opava), *Ostrawa* (Ostrava), *Ołomuniec* (Olomouc) oraz przygraniczny Bogumin występują w polskiej wersji językowej, natomiast nazwy mniejszych miejscowości, nawet jeśli posiadają polskie odpowiedniki (np. *Kateřinky* – *Katarzynki*, *Nový Jičín* – *Nowy Jiczin*) występują jako endonimy: *Kylešovice*, *Vávrovice*, *Pusté Hostice*. Autorzy polscy używają więcej polskich odpowiedników. Do tych wymienionych wcześniej należą: *Hulczyn* (Hlučín), *Grodziec nad Morawicą* (Hradec nad Moravicí), *Karniów* (Krnov), *Górny Beneszów* (Horní Benešov), *Jawornik* (Javorník), Bruntal (Bruntál). Zaledwie w jednym artykule obok spolszczonych nazw w nawiasie umieszczono czeskie nazwy.

W dwujęzycznym raporcie z badań (Kosowska-Rataj, Nycz, 2008) nad tożsamością pogranicza występują tylko oryginalne nazwy. Jedyny egzonim to *Śleszko* (Śląsk). Mniej konsekwencji wykazali autorzy, tłumacze, redaktorzy dwujęzycznej publikacji o tożsamości lokalnej (Berlińska, Korzeniowski, 2007), w której pojawiły się Hlubčice i Kladsko. Ponadto w artykule Dana i Marie Gawreckich w wersji czeskiej występują warianty narodowe nazw wraz z ich polskimi odpowiednikami (np. *Kamenná Hora*, *Lanžhut* = *Kamienna Góra*, *Valbřich* = *Wałbrzych*), zaś w pozostałych już tylko aktualne nazwy urzędowe, jak: *Prudnik*, *Jarnołtówek*, *Moszna* w czeskiej wersji tekstu, a *Krnov*, *Praděd*, *Opava* w polskiej. Inne egzonimy to nazwy państw oraz jednostek administracyjnych (np. *kraj ołomuniecki*, *kraj morawsko-śląski*). Również w materiałach z konferencji poświęconej dziedzictwu kulturalnemu⁶ pojawiają się tylko nazwy państw, jednostek administracyjnych i regionów (np. *Hana*, *Morawy*), natomiast zapisy wszystkich nazw miejscowych za wyjątkiem dwóch: *Ołomuniec* i *Ratibor* występują zawsze w oryginale. W tekstach czeskich konsekwentnie pisze się: *Opole*, *Głubczyce*, *Prudnik*, a w polskich: *Śternberk*, *Opava*, *Opole*.

W ramach projektu „Dziedzictwo kulturalne – wspólne zadanie” opublikowano dwujęzyczny album „Ślady przeszłości”⁷ ukazujący najciekawsze zabytki województwa opolskiego i kraju ołomunieckiego. Tutaj również w nagłówkach i podpisach pod fotografiami znajdują się tylko polskie nazwy dla polskich obiektów i czeskie dla znajdujących się na obszarze Czech. Wyjątek stanowi *Góra św. Anny*, przy opisie której w nagłówku i tekście umieszczono nazwę *Hora sv. Anny* oraz *Olomouc*, który także w nagłówku i opisie posiada polski odpowiednik *Ołomuniec*. Czasem w tekście pojawia się obok polskiej nazwy jej cze-

ski odpowiednik (np. *Biała* – *Bělá*, *Głubczyce* - *Hlubčice*) lub wzorowane na współczesnym polskim nazewnictwie formy typu *Głogůvek* (Głogówek), *Jemielnice* (Jemielnica), będące przykładem swoiście rozumianej poprawności politycznej.

Odrębną publikację stanowi polsko-czeski podręcznik do edukacji regionalnej (Mika, Bělástová, 2000). Obejmuje on specyficzny obszar pogranicza polsko-czeskiego, ziemię raciborską i opawską. Odrębność tego regionu od pozostałych wynika między innymi z pewnej ciągłości kulturowej, zachowania lokalnych kontaktów handlowych, gospodarczych oraz religijnych. Tutaj w okolicach Bramy Morawskiej mieszały się polskie i morawskie cechy językowe tworząc gwary laskie, które w ograniczonym zakresie przetrwały do dnia dzisiejszego. Ponadto po obu stronach dzisiejszej granicy pozostały duże skupiska ludności rodzimej.

Na stronach parzystych podręcznika pomieszczono tekst czeski, a na nieparzystych polski. Autorzy, tam gdzie to możliwe używają narodowych wariantów nazw obcych. I tak w tekście czeskim o ziemi raciborskiej i dziejach Raciborza obok czeskich egzonimów w nawiasie podano polskie odpowiedniki. Nazwy miejscowości położonych poza ziemią raciborską, np. *Keř* (Kietrz), *Hlubčice* (Głubczyce), *Třebnice* (Trzebnicy), *Kendefín* (Kędzierzyn), z *Kelče* (Kielczy), *Pačkov* (Paczków), *Jelení Hora* (Jelenia Góra), *Kladsko* (Kłodzko) to najczęściej nazwy standaryzowane, odnotowane w wykazie czeskich egzonimów⁸. Natomiast nazwy miejscowości przyłączonych do Raciborza lub położonych w jego okolicy, jak np. *Ovsiště* (Owsiszczce), *Studená* (Studzienna), *Otic* (Ocic), *Mědoně* (Miedoni), *Benkovic* (Bieńkowic), *Bosač* (Bosacz), *Ostroh* (Ostróg), *Bronky* (Bronki), *Stará Ves* (Stara Wieś), *Prošovec* (Proszowiec), *Vodka* (Wódka) to określenia niewielkich obiektów o znaczeniu lokalnym, zatem nie występują w wykazie nazw geograficznych używanych poza granicami Republiki Czeskiej. Nieliczne są endonimy polskie, np: *Nędza*, *Dobrodzień*.

Nieco inaczej potraktowano nazwy w polskojęzycznym tekście dotyczącym Opawy i ziemi opawskiej. Tu również bardzo dużo nazw występuje w wersji polskiej, dość często jednak bez czeskich odpowiedników podanych w nawiasach, np: *Dolny i Górny Beneszów*, *Kilezowice*, *Katarzynki*, *Jarńskie Kąpieliska*, *Kobierzyce Nowy Dwór*. W innym miejscu przy nazwach polskich pojawiają się czeskie nazwy oryginalne, np: *Komarów* (Komarov), *Komarowskie Chałupki* (Komárovské Chalupky), *Małe Hosztice* (Malé Hoštice), *Podwígów* (Podvihov), *Jaktar* (Jaktař). Rzadko pojawiają się tylko nazwy czeskie: *Pusté Jaktartice*, *Vávrovice*, *Vlaštovičky*, *Rozstání*, *Kroměříž*, choć są one liczniejsze niż polskie endonimy w tekstach w języku czeskim. Ponadto pojawiają się tłumaczenia innych nazw, jednak bez podania ich czeskich odpowiedników, np: *Pogórze Opawskie* (Opavská pahorkatina), *Pagórki Hulczyńskie* (Hlučínská pahorkatina), *Pagórki Steborzyckie* (Stěbořická pahorkatina), *Wzniesienia Witkowskie* (Vítkovská vrchovina), *Wzniesienia Bruntalskie* (Bruntálská vrchovina), *Wzniesienia Bratnickie* (Brantická vrchovina), *Jarńskie Kąpieliska* (Jánské Koupele). Być może zabieg ten świadczy o tym, iż nazwy miejscowe, od których utworzone te toponimy są znane uczniom i nie wymagają dodatkowych objaśnień.

W tekście polskim oprócz uznanych egzonimów (*Opawa*, *Ołomuniec*, *Ostrawa*) i form dostosowanych graficznie i fonetycznie do języka polskiego pojawiły się także hybrydy, czyli nazwy złożone z polskich i czeskich elementów. Są to: *Hradec nad rzeką Morawicą* obok *Hradca nad Morawicą* i *Vrbno pod górą Pradziad* obok *Vrbno pod Pradziadem* oraz *Kružberk nad Morawicą*. Nazwy te oddają strukturę oryginału (Hradec nad Moravicí, Vrbno pod Pradědem) i wskazują na zaawansowany proces adaptacji do języka polskiego przez użycie drugiej nazwy przyjętej już do polszczyzny.

Mapy i przewodniki

Na mapach, również tych przedstawiających euroregiony, nie występują egzonimy – dla obszaru Polski używa się wyłącznie nazw polskich, a w granicach Republiki Czeskiej tylko czeskich. Podobnie jest w opisach szlaków pieszych i rowerowych oraz miejscowości⁹. W niektórych wielojęzycznych opisach atrakcji turystycznych pojawiają się one jako drugie, najczęściej w nawiasach, np: *Branka u Opavy* (*Branka przy Opawie*), *Hlubočec* (*Hlubo-czec*), *Vršovice* (*Wrzowice*)¹⁰. Inne przykłady to: *Budišov nad Budišovkou* (*Budziszow*), *Vitkov* (*Witków*)¹¹. Spolszczenia te są właściwie substytucjami ortograficznymi, ograniczającymi się do zastąpienia liter, których nie posiada alfabet polski. O tej bardzo powierzchownej adaptacji świadczy pozostawienie trudnej do wymówienia i niewystępującej w polszczyźnie zbitki głosek Wrsz-.

W profesjonalnych przewodnikach turystycznych¹² pojawiają się tylko nazwy standaryzowane, jak: *Ołomuniec*, *Opawa*, *Ostrawa*, *Karwina*. Zawsze jednak w drugiej kolejności i najczęściej w nawiasie. Nieco inaczej do tej kwestii podeszli autorzy przewodnika „Weekend w Bramie Morawskiej”¹³. Opisując atrakcje ziemi opawskiej dla większości miejscowości używają nazw polskich, a w nawiasie podają je w oryginale, np. *Hulczyn* (*Hlučín*), *Szylerzowice* (*Šilheřovice*), *Krawarz* (*Kravaře*), *Ludgierzowice* (*Ludgeřovice*), *Sudzice* (*Sudice*). Niewątpliwie część z nich to znane i używane warianty nazw czeskich, które można znaleźć także w innych publikacjach, zwłaszcza regionalnych, choć zdarzają się także substytucje graficzne, jak: *Dubowa* (*Dubová*), *Melcz* (*Melč*). Zgodnie z polskim zwyczajem językowym winno być *Dębowa*, *Mielec*. W pierwszym przypadku może to być forma gwarowa, gdyż na ziemi raciborskiej występują dialekty laskie, w drugim raczej dostosowanie do pisowni polskiej, gdyż w innych wydawnictwach, także tych firmowanych przez Euroregion Silesia występuje forma Melč. W przewodniku „Opawa i ziemia opawska”¹⁴ przygotowanym na zlecenie Euroregion Silesia i wydanym w 2001 r. pojawiają się dość często polskie warianty nazw czeskich z ich oryginalnymi odpowiednikami, np: *Kobierzyce* (*Kobeřice*), *Gniewoszycze* (*Hněvošice*), *Szczepankowice* (*Štěpánkovice*), *Kuchelna* (*Chuhel-*

Přesto zůstávají projevy architektonické kultury poznamenány slabostí potřebného zázemí, zatímco v polském Slezsku se architektonická kultura projevuje i s ohledem na lepší podmínky mnohem výrazněji a ve strukturovanější podobě.

Existující cézury nesouvisejí pouze s dramatickými dějinami uplynulého století, mohou být mnohem staršího původu. Slezsko se totiž z důležité tranzitní země stalo v průběhu 18. století zemí na periferii dvou rozdílných státních útvarů. Proces pefirerizace a marginalizace významu této historické země zesílil v průběhu 20. století. Teprve vývoj po roce 1989, zdá se, přináší možnost určité změny. Právě hranice, okraje, opomíjené oblasti poznání, mezioborový výzkum a přechodová území se stávají ústředním tématem postmoderní společnosti a vědy. Jelikož otevřená společnost, k níž se polské i české prostředí a oficiální místa od přelomu 80. a 90. let hlásí, zdůrazňuje volné prolínání idejí, vznikají tak vhodné podmínky pro upevňování důležitých rysů otevřeně pojaté architektonické kultury.

Výzkum architektury 18. – 20. století v rámci českého Slezska a Horního Slezska

Architektonický vývoj v českém Slezsku v období od poloviny 18. století do poloviny 20. století stal od konce 70. let minulého století soustavněji tématem prací českých historiků umění. Širšími souvislostmi počátků moderní architektury v rámci Moravy a Slezska se od té doby zabýval historik umění Pavel Zatloukal, do letošního roku ředitel Muzea umění v Olomouci⁵. Jindřich Vybíral, historik umění zprvu působící v Ostravě a poté v Praze (nyní v pozici profesora na UMPRUM), se zase zaměřil na podrobnější analýzu vývoje architektury Opavy, Krnova a díla krnovského rodáka a posléze vídeňského architekta Leopolda Bauera⁶. Zmínění badatelé se soustředili především na architekturu lokálních historických center českého Slezska – Opavy a Krnova a vztahy k dobovým kulturním a politickým střediskům, tedy především k vídeňskému uměleckému centru⁷. Hlubší a podrobnější výzkum zaměřený na Slezsko v celém jeho rozsahu a s důrazem na jeho složitou historii se rozvinul po roce 1989 a především v souvislosti se vstupem obou zemí do Evropské unie v roce 2004. To je patrné i na rostoucí odborné publikační produkci, zaměřené nejprve z české strany na vytvoření scházejících historických syntéz slezských dějin, doplněných o exkurzy do sféry umění a architektury⁸. Překonávání pozitivistických východisek a navazování na aktuální koncepce dějin umění se stalo typické i pro nastupující generaci badatelů. Zdejší architektonickou tvorbou 18. až 20. století, jejími konotacemi ve středoevropském rámci a proměnou společnosti se zabývá Pavel Šopák na příkladu architektury Opavy, šlechtických sídel českého Slezska nebo Českého Těšina⁹. Na tomtéž metodologickém základě založil Jiří Jung monografii o architektonickém díle Julia Bühlera ve slezských državách knížecí rodiny Lichnovských (Jung, 2011).

V té souvislosti se můžeme ptát, jaký vliv mají integrační procesy v rámci Evropské unie na konstituování současné architektonické kultury ve Slezsku. Pandánem k výzkumu architektury v českém Slezsku je činnost badatelů a institucí v hornoslezském vojvodství. Tu nejlépe reprezentuje syntetický přehled *Sztuka Górnego Śląska*, který vznikl pod vedením historičky umění Ewy Chojecké a který byl vydán Muzeem Slezska v Katovicích¹⁰. (Chojecka, 2009) Zatímco české práce tohoto druhu se obvykle striktně drží domácího prostředí a hranic vzniklých v 18. století a jen v krátkých exkurzech zabíhají do nynějšího polského Slezska, polští badatelé začlenili do své práce samostatné kapitoly o umění a architektuře rakouské, posléze české části kdysi jednotné země.

Vídeňským vlivem a nástupem avantgardy v českém Slezsku se ve výše zmíněné práci zabývala historička umění Barbara Szcyпка-Gwiazda, industriální architekturou, klasicismem a historismem Ewa Chojecka. Ta zpracovala i pasáže věnované hornoslezské výstavbě nových měst socialistického realismu (Nowe Tychy), B. Szcyпка-Gwiazda se zabývala urbanismem a architekturou 2. poloviny 19. století a za nově etablovaného Polska. Irma Kozina to doplnila rozbořem nacistické architektonické tvorby a vývoje po roce 1945. Příkladné je, že se autorky této práce neostýchaly dovést svůj výklad až do roku 2000, což nebývá v našem prostředí, plném opatrnictví a „metodologických“ zábran, obvyklé.

Zvolená metoda výkladu, podobně jako u uvedených českých badatelů, se zaměřuje naurčité do té doby opomíjené okruhy témat, zabývající se jednak mentalitou zadavatelů i tvůrců, různými formami geneze architektonické tvorby, pozicí architektury mezi ostatními projevy hmotné kultury jako takové. Širší záběr však umožňuje sledovat spojitosti i rozdíly mezi různými kulturami a státními celky, takže výklad je plastičtější a přirozeněji zapadá do středoevropského kontextu. Záměrné sledování proměn postavení stavitelů a architektů, osamostatnění architektů jako svobodného povolání, formování nových institucí v rámci různých národních společností a společenských vrstev, proměna vztahu k zadavatelům architektonických zakázek a změna samotných zadavatelů z individuálních na kolektivní včetně změny společenské prestiže architektury a jejich projevů, to vše se tematizuje bez ohledu na stávající hranice¹¹. (Strakoš, 2012)

Budeme-li stručně rekapitulovat proměny na straně investorů, důležitou roli do 19. století sehrávala aristokracie, církev, státní moc v pozici královské, císařské a zemské reprezentace, následovaná městy. V průběhu 19. století posiluje role buržoazie a vyšší střední třídy v čele s průmyslníky, právníky, lékaři a dalšími reprezentanty měšťanské společnosti. Následující 20. století v intencích individualismu moderny hledá nový výraz a jako důležité centrum vyniká Vratislav, kde vznikají a uskutečňují se viz e modernizace a avantgardy, jak to dobře zdokumentovala výstava a katalog vratislavského Muzea architektury, zaměřený na projekty výškových budov pod vlivem chicagské školy a německého expresionismu (Ilkosz, Störkuhl, 1997).

Trvalou součástí všech proměn architektury 20. století se stala problematika urbanismu, péče o památky a sociální výstavba, jejíž formy se proměňovaly podle příslušné státní

33 Erich Mendelsohn, obchodní dům Rudolfa Petersdorffa, ul. Olawska 7-8 a ul. Szewska 6-7, Vratislav, 1927–1928 (foto Martin Strakoš, 2012)

34 Hans Scharoun, Hotelový dům pro jednotlivce a bezdětná manželství, ul. Mikolaja Kopernika 9, Vratislav, 1929 (foto Martin Strakoš, 2007)

35 Theo Effenberger, dvourodinný dům, ul. Edwarda Dembowskiego 11/13, Vratislav, 1929 (foto Martin Strakoš, 2007)

36 Ludwig Moshamer, Heinrich Lauterbach, Moritz Hadda, Paul Häusler, Theo Effenberger, řadové rodinné domy, ul. Tramwajowa, Vratislav, 1929 (foto Martin Strakoš, 2007)

37 Adolf Rading, výškový obytný dům, ul. Tramwajowa 2 b, Vratislav, 1929 (foto Martin Strakoš, 2007)

38 Paul Heim a Albert Kempler, pavlačový bytový dům, ul. Tramwajowa 2, Vratislav, 1929 (foto Martin Strakoš, 2007)

39 Otto Reichner, městské koupaliště, Jaselská 35, Opa-va, 1929–1931 (foto Roman Polášek, 2010)

40 Leopold Bauer, tělocvična, Petrovická 2, Krnov, 1932–1933 (foto Roman Polášek, 2013)

politiky, kulturního zaměření a možností. Do toho zasahovaly nacionální principy nebo na druhou stranu internacionální úsilí avantgardy, což se projevovalo na jedné straně důrazem na tradici a vernakulární koncepci tvorby, na druhou stranu se prosazovala v rámci vratislavského architektonického centra do počátku 30. let Nová věcnost a funkcionalismus, obohacený hlavně v tvorbě Hanse Scharouna a Heinricha Lauterbacha o organicky pojatý přístup a úzkou spojitost mezi architekturou, organickými formami i obsahem a funkčním východiskem tvorby.

Tato krátká moderní tradice je násilně zlikvidována nástupem nacismu a Adolfa Hitlera. Od 30. a 40. let dominuje v Německu a potažmo v německém Slezsku a posléze i polském Slezsku role státu jak v rovině zadavatele, tak i určujícího prvku v teoretické rovině, zatímco podíl svobodné tvorby a s tím související privátní sféry se značně zmenšil, neboť se omezil pouze na sféru individuálního bydlení a drobné zástavby. Takováto situace přetrvala vpsled na území celého Slezska až do závěru 80. let minulého století. Od té doby se situace obrací ve prospěch soukromých stavebníků, velkých a středních firem. Uvedené změny samozřejmě nejsou otázkou ryze lokální, nýbrž mají v zemích bývalého sovětského bloku univerzální charakter s menšími či většími obměnami a rozdíly.

Populární dějiny a role architektury jako svědectví historie

Takovým prostředkem rozvíjení konceptu studia regionálních rozdílů kulturní povahy mohou být práce, zabývající se historií konkrétních míst. Patří k nim analytické články i monografické příručky o význačných stavebních památkách nebo sídlech. Hlavní město Slezska Vratislav má hned několik takových publikací. K velkým a do češtiny přeloženým pracím náleží dílo *Mikrokosmos. Portrét jednoho středoevropského města* od britského historika Normana Daviese a jeho spolupracovníka Rogera Moorhouse. (Davies, Moorhouse, 2006) Jejich kniha začíná popisem průběhu boje o *Festung Breslau* v závěru 2. světové války včetně zmínek o krutostech na obou stranách fronty a o dopadu bojů na samotné město a jeho obyvatele.

Podobně se k architektuře a obrazu města vztahuje i širěji pojatá monografie Gregora Thuma, která se v polštině jmenuje *Obce miasto Wrocław 1945 i potem*. (Thum, 2008) Obě publikace se podrobněji zabývají zlomovými válečnými událostmi, které poznamenaly nejen architektonickou a urbanistickou tvářnost Vratislavi a samozřejmě i ostatních míst a měst Slezska, ale samozřejmě které posléze pokračovaly radikální přeměnou obyvatelstva v souvislosti s odsunem německé většiny a s příchodem nových polských osidlenců z východu.

Za obdobu na české straně lze samozřejmě považovat dějiny města Opavy z produkce Nakladatelství Lidové noviny. (Müller, Žáček a kol, 2006) Ikonografický materiál k zaniklé podobě měst českého Slezska přinášejí knihy z edice *Zmizelá Morava a Slezsko*, kde zatím vyšly svazky věnované Opavě, Jeseníku, Karvině a Frýdku. Větší pozornost je z tohoto pohledu věnovaná lokálním kulturním centrům, tedy Opavě a Krnovu v západní části českého Slezska a Českému Těšinu v oblasti východní. Širěji pojatou koncepci kulturní krajiny jako projekční plochy společnosti, její architektury a dalších projevů umění a kultury v rámci českého Slezska se zabývá výstava a doprovodný katalog pod názvem *Město – zámek – krajina*, uspořádaná v historické výstavní budově Slezského zemského muzea v Opavě. (Šopák, 2012) Konečně retrospektivní publikace a internetové stránky představují další oblast formování povědomí o slezské minulosti a o podobě zdejší krajiny a sídelních celků. O potenciálu slezského území svědčí zpracování donedávna opomíjeného tématu aristokratických sídel v českém Slezsku, konkrétně na Těšínsku, umožňující propojit zájmy o architekturu s výzkumem šlechtické společnosti a jejího vztahu k výtvarným uměním a hudbě. (Makowski, 2005)

Soupisové práce architektonických a uměleckých děl

V případě polského Slezska uveďme z příslušných topografických a umělekohistorických příruček soupis památek Slezska, vydaný u příležitosti stého výročí zahájení vydávání soupisu památek v Německu pod vedením historika umění Georga Dehia. První svazek vyšel roku 1905, takže v roce 2005 vyšel nový svazek o památkách Slezska v němčině a o rok později v edici *Zabytki sztuki v Polsce* vyšla tatáž práce i polsky¹³. Kniha je uvozena studiiemi, pojednávajícími chronologickým způsobem o vývoji architektury, malířství a sochařství na území Horního i Dolního Slezska. Architektuře 19. století se věnuje kapitola zpracovaná Jerzym Kosem a Agnieszkou Zablockou-Kos, umění a architekturu 20. století zpracovali Barbara a Jerzy Ilkosz.

Podobnou strukturu, avšak mnohem větší formát a bohatší ikonografický materiál, přináší dílo Józefa Pilcha. Jeho *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska* z roku 2005 a obdobně koncipovaný *Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska* z roku 2008 umožňují podrobnější seznámení se s architektonickým dědictvím obou částí polského Slezska. (Pilch 2005, 2008) Tyto příručky jsou samozřejmě zaměřeny především na historicky prověřené památkové bohatství včetně hradů, zámků, panských sídel, radnic, středověkého opevnění, kostelů, kaplí, klášterů, měšťanských domů a dalších stavebních památek od středověku až po 20. století.

Adekvátní k výše uvedeným dílům jsou na české straně dva svazky soupisu památek od brněnského historika umění Bohumila Samka, vydané nakladatelství Academia v roce 1994 a 1999. (Samek, 1994, 1999) Zabývají se však Moravou a Slezskem společně, slezské téma není v práci nijak odděleno. Reflektován je spíše stav, jaký vznikl na sklonku 20. století, kdy Slezsko nepředstavuje samostatnou správní jednotku, nýbrž je spojeno se severní částí Moravy. Samkovo dílo zatím stále čeká na své dokončení. Jistou náhradou zvláště z hlediska urbanismu představuje již hotové encyklopedické dílo architekta Karla

Kuči – *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, které v osmi dílech podává přehled o urbanistickém, architektonickém, demografickém vývoji městských sídel včetně důležitých měst českého Slezska. (Kuča, 1996–2011)

Průvodce a atlasy architektury

Důležitou složkou poznání architektonického dědictví představují nejrůznější odborné nebo populárně zaměřené průvodce a atlasy architektury. Převážně se věnují tradičním typům památek: kostelům, hradům, zámkům, klášterům, palácům, radnicím, měšťanské či lidové architektuře. V menší míře zaznamenávají díla moderní architektury. Současnou architektonickou tvorbu evidují některé specializované příručky. Z takto zaměřených publikací vydaných před rokem 1989 uveďme například *ABC kulturních památek Československa*. V této práci však není Slezsko téměř registrováno, neboť z jednotlivých hesel sídelních útvarů se čtenář nedozví, zda se nacházejí v Čechách, na Moravě nebo ve Slezsku¹⁴. Ve dvojdílném Atlasu památek z roku 2002 se již u jednotlivých hesel, sestavených opět podle abecedního řazení sídel, objevuje údaj, v které historické zemi se sídlo nachází. (Kuča, 2002)

Podobně i ve velké polské práci *Atlas zabytkow architektury w Polsce* (Faryna-Paskiewicz, H, Omilanovska, M, Pasieczny, 2001) z roku 2001 se čtenář dozví, v které historické zemi se nalézá. Slezsku jsou určeny oddíly 11, 12, 16, 17, 18 a 2, zasahující zčásti i do jiných krajů Polska. U jednotlivých sídel je uveden název vojvodství a okresu. Nejsou zde však zaznamenány historické hranice jednotlivých zemí, tedy ani Slezska. Vojvodství Dolnoslezské, Opolské a Slezské zahrnují jádro historického Slezska. Opět jsou zde v menšině památky moderní architektury. Kniha zaznamenává jen ty nejvýznamnější – například Halu století od Maxe Berga nebo výstavní pavilon Hanse Poelziga ve Vratislavi, kostel od Hanse Poelziga v Malczycích či kostel sv. Josefa od Dominika Böhma v Zabrze.

Důležité přehledy podávají atlasy a průvodce architektury, věnované městům jednotlivých částí Slezska. V českém Slezsku mají takové publikace Ostrava a Opava, vytvořené za vedení autora tohoto příspěvku. (Strakoš 2009, Rosová, 2011) Průvodce architekturou Ostravy zaznamenává architektonické památky jak v moravském klínu mezi řekami Odrou a Ostravicí, tak i v částech Opavského a Těšínského Slezska, ale Ostrava nepatří k historickým centrům Slezska. Tím byla Opava, zpracovaná v Průvodci architekturou Opavy. Vydané svazky z řady architektonických Průvodců zachycují textem, fotografiemi i plány jak významné architektonické památky, tak i projevy architektury posledních desetiletí. Autor si totiž dal za cíl zaznamenat architekturu minulosti a zároveň zachytit projevy současné architektonické produkce, aby zaznamenal odpovídající bázi, nutnou pro formování architektonické kultury současnosti.

Na polské straně má takové publikace především největší město Slezska - Vratislav. Patří k nim především dvojdílný *Atlas architektury Wrocławia* Jana Harasimowicze zaznamenávající v téměř sedmi stovkách hesel architektonické památky města. (Harasimowicz, 1997) První díl zachycuje architekturu sakrální a ostatní veřejné budovy. Druhý díl pojednává o obytných budovách, industriální architektuře, parcích, hřbitovech a pomnících. Mladším přehledem celé historie výstavby města ještě širšího záběru s více než tisíci hesly je kolektivní dílo *Leksykon architektury Wrocławia* z roku 2011. (Eysymontt, Ilkosz, Tomaszewicz, Urbanik, 2011) V recenzích na uvedenou práci se v polském tisku opakovalo, že tímto dílem a předchozími pracemi se stává z Vratislavi jedno z nejlépe zmapovaných měst střední Evropy. Ve srovnání třeba s Vídní, Prahou či Berlínem lze zmíněné tvrzení brát spíše jako nadsázku. Rozhodně se však jedná z hlediska podchycení architektonického dědictví a zmapování výstavby města o nejpodrobněji a nejlépe zmapované sídlo v hranicích historického Slezska.

Na zmíněném základě vznikají další dílčí přehledy, věnované jen určitým částem nebo historickým epochám. K těmto pracím patří *Przewodnik po architekturze modernistycznej Breslau / Wrocław* autorů Konstanze Beelitze a Niclase Förstera z roku 2006. Uvedená práce vychází z výše zmíněného Atlasu, zaměřuje se však především na 1. polovinu 20. století, kdy ve Vratislavi působily význačné osobnosti modernistické architektury jako Max Berg, Hans Poelzig, Hans Scharoun, Adolf Rading Heinrich Lauterbach nebo Ernst May.

Architektonické osobnosti na obou stranách hranice

Právě tvůrčí osobnosti náležející k protagonistům modernismu nebo k těm, kteří různým způsobem reagovali na jeho teze, přitahují pozornost studentů architektury, architektů samotných i badatelů, zaměřených na vývoj modernismu. V českém Slezsku představuje takto inspirativní tvorbu díl architektů Lubomíra (1908–1983) a Čestmíra (1908–1999) Šlapetových. (Pelčák, Šlapeta, Zatloukal, 2003) Ti navíc zosobňují propojení jednotlivých kulturních center Slezska navzdory jeho rozdělení, protože po absolvování střední školy v Brně studovali na vratislavské Akademii krásných umění v letech 1928–1930 u Hanse Scharouna (1893–1972) a Adolfa Radinga (1888–1957). Následně rozvíjeli specifické funkcionalistické principy organické architektury, neboť zvláště H. Scharoun vtiskl své architektuře organické prisma, které výrazně ovlivnilo i jeho dva české žáky.

Jiným reprezentantem slezské architektury 1. poloviny 20. století orientované odlišným směrem je architekt Leopold Bauer (1872–1938), rodák z Krnova, který zakotvil již během vysokoškolských studií ve Vídni. Bauer se zvláště zásluhou historika umění Jindřicha Vybírala stal ikonickou postavou originálního stoupence rané avantgardy a následně tvůrce, který nepřestal cítit a zpracovávat architektonickou tradici¹⁵. (Vybíral, 2002) Ocenění Baue-rovy tvorby v souvislosti s pronikáním postmoderních idejí do střední Evropy na přelomu 80. a 90. let minulého století představuje další stupeň k rozpoznání specifických rysů architekto-

41 Leopold Bauer, kostel sv. Hedviky, náměstí Sv. Hedviky, Opava, 1933–1938 (foto Roman Polášek, 2010)

42 Lubomír a Čestmír Šlapetové, vila JUDr. Jaroslava Klimeše, B. Němcové 16a, Opava, 1936 (foto Roman Polášek, 2010)

43 Robert Konieczny, spolupráce Marlena Wolnik a Łukasz Prażuch, Aatriový dům poblíž Opole v zástavbě individuálních domů, 2003–2006 (foto KWK Promes)

44 Tomáš Beránek, Zdeněk Eichler, Rostislav Jakubec, tenisová hala K3, Smetanův okruh 19, Krnov, 2003–2006 (foto Martin Strakoš, 2011)

¹ K problematice konstituování architektonické kultury v závěru 20. století ve světových kulturních a hospodářských centrech západního civilizačního okruhu viz Frampton, 2004, str. 383.

² Polská architektura / Polish architecture. ERA 21 ročník 7, 2007, č. 6, str. 5. V editoriu zmiňného čísla architekti Roman Rutkowski a Łukasz Wojciechowski píší, že „... tato doba polské architektuře přeje...“ a o kus dál zase uvažují o „horečnatém dospívání současné polské architektury“. O regionálních rozdílech nebo nějakých příznacích v intencích A. Dudy se nezmínují.

³ Duda, 2007, č. 6, str. 66-67.

⁴ Architektuře a jejímu středoevropskému přesahu se věnuje ve svém příspěvku Šopák, 2011, str. 127-146.

⁵ Iničiační roli v uvedeném poznávání architektury před 2. světovou válkou souvislosti sehrála výstava a katalog - Zatloukal, 1981; Zatloukal, 1986. Poznatky z výzkumu vývoje architektury českého Slezska jsou shromážděny v publikaci Zatloukal, 2002.

⁶ Dilem Leopolda Bauera a souvisejícími projevy architektonické kultury se podrobněji ve svých studiích zabývá Jindřich Vybíral - viz Vybíral, 1989, str. 438-453; Vybíral, 1990, str. 156-164. Studie o díle Leopolda Bauera uveřejnil v publikaci Vybíral, 2002.

⁷ Například studie Zatloukal, Vybíral, Šlapeta, 1986, str. 229-242; Zatloukal, Vybíral, 1990, str. 521-533; Vybíral, 1991, str. 274-279 ad.

⁸ O novějších dějinách českého Slezska pojednává práce Gawrecki, 2003. Pasáže o umění napsal Petr Vojtal a kapitoly o architektuře psal Pavel Šopák. Ke starším dějinám Slezska z perspektivy české historiografie viz – Jirásek, 2012.

⁹ Např. Šopák, 1999; Šopák, 2000; Šopák, 2003; Šopák, 2010; Šopák, 2011 ad.

¹⁰ Chojecka, 2004. Nové vydání z r. 2009. V publikaci podrobnější bibliografie k tématu s uvedením dalších prací o architektuře Horního Slezska od E. Chojecké, B. Szcyпки-Gwiazdy, I. Koziny ad.

¹¹ Výzkum tématu s ohledem na vnitřní souvislosti realizoval autor tohoto textu v publikacích, pojednávajících o vývoji architektury i v oblasti českého Slezska – Strakoš, 2010; Strakoš, 2012.

¹² Podrobně se historické ikonografii Opavy věnuje publikace Kalus, Müller, 1995. V edici Zmizelá Morava a Slezsko nakladatelství Paseka dosud vyšly následující svazky věnované městům českého Slezska: GROWKA, Květoslav. Jeseník. Praha – Litomyšl: Paseka, 2008; HAJZLEROVÁ, Irena – MATROSOVÁ, Veronika. Karviná. Praha – Litomyšl: Paseka, 2009; MÜLLER, Karel – ŠOPÁK, Pavel. Opava. Praha – Litomyšl: Paseka, 2010; JUŘÁK, Petr. Frydek-Místek. Praha – Litomyšl: Paseka, 2011.

¹³ *Śląsk. Zabytki sztuki w Polsce*. Warszawa: Krajowy Ōsrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, 2006. Německojazyčná verze publikace vyšla u příležitosti stého výročí vydání prvního soupisu památek pod vedením německého historika umění Georga Dehia jako Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen – Schlesien. Berlin – München: Deutscher Kunstverlag, 2005. Základ tvoří katalog, tvořený abecedně seřazenými hesly obcí a měst a jejich památek od nejstarších dob až do 2. poloviny 20. století. Ikonografický materiál tohoto díla se omezuje na půdorysná schémata nejvýznamnějších architektonických děl a na mapu pojednávaného území v závěru svazku.

¹⁴ ABC kulturních památek Československa. Praha: Panorama, 1985.

¹⁵ Podrobněji k dílu Leopolda Bauera viz Vybíral, 2002; dále viz pozn. 6.

¹⁶ QUIRING, Claudia – VOIGT, Wolfgang – CACHOLA SCHMAL, Peter – HERREL, Eckhard. Ernst May 1886–1970. München / Munich – London – New York, 2011. Polskou verzi katalogu, rozšířenou o pojednání, zabývající se realizacemi ve Vratislavi a okolí, redakčně zpracoval Jerzy Ilkosz: Ernst May 1886–1970. Wrocław: Muzeum Architektury we Wrocławiu, 2012.

¹⁷ Období stalinismu v architektuře Dolního Slezska a Vratislavi připomněl katalog Architektura lat 1949–1956 we Wrocławiu i na Dolnym Śląsku. Wrocław: Muzeum Architektury Wrocław, 2004.

¹⁸ Např. Dobesz, 2005

¹⁹ K historii Muzea architektury ve Vratislavi. Na týtž

nické kultury náležející k dědictví určité části Slezska. V daném případě se jedná o souvislosti a mapování architektonické kultury rakouského Slezska, kdy vztahy k hlavnímu městu monarchie představovaly určující ideový zdroj pro formování lokální kulturní báze.

V případě polského Slezska se v posledních dvou desetiletích podařilo uskutečnit výstavy a vydat publikace mapující architektonickou kulturu v průběhu 19. století a v 1. polovině století následujícího. Především je třeba zmínit velké osobnosti architektury uplynulého století, představitele německé avantgardy, a to architektky Maxe Berga (1870 –1947) (Ilkosz, 2005), Hanse Poelziga (1869 –1936) (Ilkosz, Störtkuhl, 2000), Ernsta Maye (1886 –1970)¹⁶ a Heinricha Lauterbacha (1893–1973) (Ilkosz, 2012). V případě všech zmíněných čtyř osobností Muzeum architektury ve Vratislavi uspořádalo ve spolupráci s institucemi z Německa monografické výstavy a vydalo do polštiny přeložené německé nebo vlastní katalogy zaměřené obvykle nejen na dílo svázané s jejich vratislavským působením. Odborné zaměření muzea se neorientuje pouze na tvorbu osobností spojených s Vratislaví, nýbrž i na nejvýznamnější projevy architektonické kultury, jakým byla například výstava WUWA německého Werkbundu z roku 1929. (Urbanik, 2009) Tím muzeum navazuje na internacionální ráz modernismu a na obecné kulturní hodnoty, které reprezentuje tvorba nejen těchto zmíněných osobností náležejících k německé kultuře.

V polském prostředí probíhá již řadu let i výzkum odvrácených stránek umění a architektury. Podobně jako v českém kontextu se někteří badatelé věnují zkoumání vývoje architektury a umění v 50. letech minulého století, tedy v éře polského stalinismu¹⁷. Větší pozornost než česká odborná veřejnost zaměřují polští historici německému umění a architektuře z doby nacistické diktatury¹⁸. Je to přirozené dáno tím, že západní části nynějšího Polska patřily k historickým německým územím s řadou realizací dokladujících období nacistického režimu a oficiální architekturu té doby. Výzkum se převážně zabývá stavbami ve Vratislavi v širším kontextu bývalého východoněmeckého území včetně bývalého německého Slezska. Právě tato poměrně nedávná vrstva historického dědictví musí být začleněna do soustavy poznání včetně patřičné rezistence vůči extremismu.

Rozdělující nebo spojující architektonická kultura

Současná architektonická kultura ve Slezsku v jeho historických hranicích je logicky k rozdělení a směřování obou národních kultur heterogenní povahy. Zatímco na území polské mnohem rozsáhlejší části Slezska existují vlastní lokální a poměrně autonomní centra navázaná na hlavní polská i mezinárodní centra kultury, jakým je například Berlín, v české části Slezska se jen obtížně etabloje jedno lokální centrum v Ostravě. Periferní pozice této mnohem menší slezské územní části a zdejšího kulturního okruhu vede k většímu přijímání rozličných vlivů, jak z Polska, tak i z jiných částí českých zemí, tedy z Brna, Prahy nebo ze sousedního Slovenska či Vídně. Jedinečná pozice Vratislavi nejen jako historického centra celého Slezska, nýbrž také jako důležitého střediska architektonické kultury, je posílena mimo jiné i tím, že zde sídlí jediné polské a potažmo i slezské Muzeum architektury založené v roce 1965¹⁹.

Určitou paralelu k tomu vytváří na české straně Kabinet architektury, který působí pod vedením Tadeáše Goryczky a Jaroslava Němce v rámci Galerie výtvarného umění v Ostravě. Právě zde vyšel katalog *Vratislav architektura 1990–2010 / Wrocław architektura 1990–2010* zaměřený na zachycení procesu transformace města poznamenaného válkou a vysídlením Němců prostřednictvím nové architektonické vrstvy realizované po pádu komunistického režimu ((Goryczka, Němec, 2010). (Goryczka, Němec, 2010) V předmluvě Michala Dudy se objevuje fenomén místa, politické i společenské změny po roce 1989. K tomu je třeba dodat, že zde funguje i odezňívání či návrat traumat, souvisejících s tragickou historií 20. století. Projevuje se to tak, že převážná část prezentovaných projektů se týká zástavby parcel po válkou zničených či později zbořených domech, blocích či celých čtvrtích. Tyto možnosti samozřejmě nejsou vlastní jen Vratislavi, nýbrž všem válkou postiženým městům, jichž je právě ve Slezsku značný počet.

K recepci současné polské architektury v rámci Slezska patří i katalog věnovaný tvorbě nejvýznačnějšího architekta nastupující generace Roberta Konieczneho působícího v Katovicích (Goryczka, Němec, 2009). Jím rozvíjený nový modernismus s expresivními i organickými principy v sobě spojuje různé linie vývoje slezské architektury. Právě hlubší poznání regionálních souvislostí v rámci historického Slezska, jeho architektonického dědictví i nové tvorby, vede k recepci lokálních tradic a k jejich využití. Ač současné architektonické školství nestojí na studiu tradice, přesto se ukazuje, že zmíněné procesy umožňují studentům reagovat na lokální souvislosti přesahující hranice a národní výkladové rámce. Budování vazeb v odborné veřejnosti a mezi vysokoškolskými a vědeckými i uměleckými institucemi představuje trvalý princip navazování na rozdělené tradice. Z toho vyplývá povinnost studia architektury sousedních regionů nejen v rámci historického Slezska a potřeba navazování hlubší spolupráce spojené s tvůrčími a vědeckými pobyty a s programy zaměřenými na výzkum jednotlivých sfér architektonické kultury.

Slezská architektonická kultura jako nesamozřejmý fenomén:

- heterogenní architektonická kultura na území historického Slezska v důsledku jeho rozdělení, existence tří různých národních celků a nynější existence dvou rozdílných státních útvarů a zároveň odlišných národních kultur
- architektonická kultura současnosti souvisí výrazně s centry státních útvarů a národních kultur (Praha, Varšava) i s mezinárodními centry (Berlín, Vídeň ad.)
- zvyšování důrazu na regionální souvislosti a formování povědomí o architektonickém dědictví a zaniklých podobách architektonické kultury (průzkum architektury Dolního

- i Horního Śląska, historie německého osídlení a vývoj jednotlivých sídel)
- přeshraniční vztahy jednotlivých slezských regionů i sídel a důraz na spolupráci na poli vědeckém i popularizačním mezi institucemi i jednotlivci v Česku, Polsku, Německu a Rakousku.

Modernizm na peryferiach Granice państwowe a architektura gmachów publicznych Górnego Śląska w latach międzywojennych (1922–1939)

Ryszard Nakonieczny

architecture parlante

<i>„Budynki są jak ludzie, każdy ma coś własnego do powiedzenia. Opowieści niektórych są zachwycające i głębokie, innych emocjonalne i ekspresyjne, są też precyzyjne i wystylizowane, choć obojętne, jeszcze innych - kompletnie niezrozumiałe“</i> Krzysztof Ingarden'

Istotą architektury jest jej komunikatywność, czyli czytelność dla odbiorcy, by umożliwić mu łatwe postrzeganie jej przeznaczenia. Architekt od zawsze próbuje sprostać tym wymaganiom. Budowla jest najpierw schronieniem, zapewnieniem odpowiedniej izolacji od niekorzystnych warunków zewnętrznych. Nie na darmo odwołuje się więc do idei zadaszenia - trójkątnego tympanonu, wywodzącego się od dwuspadowych przekryć archaicznych domów, szalasów czy ziemianek. W historii element ten został nobilitowany przez wyniesienie go ponad grunt i oparcie na słupach i belkach, którym nadano określoną symbolikę kapiteła i bazy czy architrawu z ornamentalnym pasem fryzu i wierczącego go gzymsu. To trójkątne pole zyskało szczególne znaczenie w klasycznym portyku. Ta racjonalno-symboliczna brama między nieprzystępnym światem zewnętrznym a bezpiecznym, oswojonym wnętrzem stała się archetypem budowli nie tylko świeckiej, ale i sakralnej, modyfikowanym w zależności od potrzeb, od antyku, przez średniowiecze, nowożytność aż do współczesności. Z tej narracji korzystała zarówno architektura publiczna jak i mieszkaniowa. Inwestor widział tu możliwość indywidualnego wpływania na społeczeństwo, informując go o własnym statusie społecznym, bogactwie, pochodzeniu i przeznaczeniu realizowanego obiektu. W XIX wieku utrwaliło się nawet przekonanie, iż kościoły powinny komunikować swą funkcję przy użyciu estetyki średniowiecza, a ratusze czy muzea, odwoływać się do antyku grecko-rzymskiego. W XVIII wieku Étienne-Louis Boullée wypowiedział znaną maksymę:

„Uważam, że nasze budynki, nade wszystko **budynki publiczne**, powinny być, w jakiś sposób, poematami. Obrazy, które przedstawiają naszym zmysłom powinny budzić w nas uczucia odpowiadające użytkowi, któremu te budynki są poświęcone.“ (Lenartowicz, 2005, str. 11)

Radykalny modernizm zachwiał jednak porządkiem rzeczy zwracając uwagę na zupełnie inne aspekty budowli, jak oszczędność, higienę czy racjonalizm rozwiązań przestrzennych przy zepchnięciu symboliki na dalszy plan lub jak twierdzi Léon Krier całkowitym jej wyeliminowaniu. (Krier, 2001, str. 27-87) W 1966 roku Robert Venturi w „Complexity and contradiction in architecture“ wskazał dwa możliwe sposoby informowania o przeznaczeniu budowli: albo dosłownie poprzez jej formę - tzw. „duck“ lub też pośrednio, dzięki doczepionym znakom, udekorowanej w ten sposób budy-skorupy – tzw. „decorated shed“. (Jencks, 1987, str. 44)

Jak przebiegała komunikacja między budowlą użyteczności publicznej a jej użytkownikiem w okresie międzywojennym na Górnym Śląsku? Czy granice państwowe miały na ten proces wpływ?

Górny Śląsk jest geograficznym regionem kulturowym znajdującym się dziś na obszarze Polski i Czech. Wcześniej zmieniał wielokrotnie przynależność państwową, wchodząc najpierw w skład Rzeszy Wielkomorawskiej (ok. 890/900 - ok. 906/7) i Czech (ok. 906/7 - ok. 990), potem Monarchii Piastów (990-1392), następnie Korony Czeskiej (1392–1526), przechodząc z kolei w skład Monarchii Habsburskiej (1526–1918), z której w 1740 roku część ziem górnośląskich dostała się pod panowanie prusko-niemieckie (1740–1922). Po I wojnie światowej region ten znalazł się w granicach trzech państw: niemieckiego (Republika Weimarska: 1919–1933, III Rzesza: 1933–1939), czechosłowackiego (I Republika: 1918–1938, II Republika: 1938–1939) i polskiego (II Rzeczypospolita: 1918–1939). O wytyczeniu granicy południowej z Czechosłowacją i zachodniej z Niemcami miały rozstrzygnąć dwa plebiscyty. Ostatecznie Rada Ambasadorów na konferencji w Paryżu w dniu 28 lipca 1920 roku zrezygnowała z plebiscytu dotyczącego południowej granicy i samodzielnie dokonała podziału Śląska Cieszyńskiego. Zachodnia granica natomiast

stránkách lze najít aktuální přehled činnosti instituce i odkazy na publikované odborné práce z dějin architektury, zaměřené převážně na architekturu Vratislavi, případně význačných architektonických osobností svázaných se zdejším prostředím.

45 Gmach Nowego Rausza w Ostravie Moravskiej (Vladimír Fisher, František Kolář, Jan Rubý, 1924–1930)

46 Miejska Kasa Oszczędności w Ostravie Moravskiej (Karel, Kotas, 1927–1929)

47 Gimnazjum w Czeskim Cieszyne (Jaroslav Fragner, 1930–1395)

48 Dom Sztuki w Ostravie Moravskiej (František Fiala, Vladimír Wallenfels, Rudolf Karlich, 1923–1926)

49 Sanatorium w Jablunkovie (Miloš Laml, 1933–1935)

50 Pływalnia otwarta w Opawie (Otto Reichner, 1929–1931)

51 Kościół św. Jadwigi w Opawie (Leopold Bauer, 1933–1938)

ustalona została dnia 20 października 1921 roku przez ten sam organ paryskiej konferencji pokojowej, po przeprowadzonym plebiscycie z dnia 20 marca na spornych terenach niemieckich i zorganizowanym tu przez ludność polską III Powstaniu Śląskim². Dnia 20 czerwca 1922 roku dokonał się faktyczny choć nie ostateczny podział Górnego Śląska. Polsce przypadło 4216 km² powierzchni ziemi górnośląskiej. Na obszarze tym utworzone zostało autonomiczne województwo śląskie, którego powierzchnia zwiększyła się w 1938 r. do 5017,5 km² (przyłączono wówczas powiat frysztacki i cieszyński o pow.= 801,5 km²). Stolicą województwa mianowano Katowice³, miasto o największym znaczeniu politycznym, gospodarczym i kulturalnym nowopowstałego województwa. Konkurencją dla nich było Opole⁴, miasto stołeczne niemieckiej części Górnego Śląska czyli tzw. Rejencji Górnośląskiej (dawniej opolskiej), której powierzchnia po podziale wyniosła 9730 km². Po stronie Czechosłowackiej obszar górnośląskich ziem osiągnął powierzchnię 4459 km² (wielkość ta w 1938 r. pomniejszona została o 801,5 km² ze względu na przejęcie przez Polskę powiatu frysztackiego i cieszyńskiego). Miastem stołecznym w przeszłości dla czeskiego regionu była Opava⁵, na której terytorium powstało najstarsze Muzeum Śląskie (pierwsze z trzech tego typu placówek istniejących do dziś na Górnym Śląsku). Silnym konkurentem dla Opawy była Moravská Ostrava⁶, leżąca na granicy z czeskim Górnym Śląskiem, skupiająca zmierzony ruch inwestycyjny młodego państwa czechosłowackiego. Sąsiednia Śląska Ostrava zwana przed 1918 rokiem Polska Ostravą, połączyła się po II wojnie światowej w organizm miejski jednej wielkiej Ostravy, będącej od tej pory stolicą Kraju morawsko-śląskiego.

Kluczowym problemem w nowej sytuacji politycznej stało się zapewnienie odpowiednich warunków rozwoju administracyjno-gospodarczego i właściwej infrastruktury w postaci nowych gmachów użyteczności publicznej w każdej ze stron.

Teoria typów i funkcji psychicznych Carla Gustawa Junga wskazuje na zróżnicowanie postaw twórczych człowieka, opartych na: racjonalnym myśleniu, emocjonalnym odczuwaniu, zmysłowym i intuicyjnym postrzeganiu (percepcją). Architektura jako proces twórczy podlega tym samym prawom⁷. Można więc każdą twórczość architektoniczną rozpatrywać z pozycji autonomicznych i zarazem przeciwstawnych kategorii odzwierciedlających charakter bądź emocjonalno – romantyczny, bądź racjonalno-pragmatyczny. Oba nurty w zależności od skali nowatorstwa mogą przybierać formę skrajnej awangardy lub cechy akademickiej ariergardy. Postawa emocjonalna odbija się w formach ekspresyjnych i narracyjnych, postawa racjonalna w funkcjonalno-abstrakcyjnych.

Modernizm jako zjawisko artystyczne w sztuce, pojawia się w Europie wraz z początkiem XX wieku i szybko rozprzestrzenia na całym kontynencie, pozostawiając po sobie ślady w architekturze nawet prowincjonalnych miast. Na Górny Śląsk, dynamicznie rozwijający się region przemysłowy państwa pruskiego i monarchii austro-węgierskiej, położony z dala od wielkich metropolii europejskich propagujących wówczas nowe sposoby budowania, również docierają echa wielkich przemian zachodzących w architekturze. Począwszy od XIX wieku gwałtownie rozwijający się przemysł wymusił tu znaczący ruch budowlany. W pierwszym okresie są to ślady ekspansji kultury budowlanej stołecznego Berlina i Wrocławia dla części pruskiej oraz Wiednia i Pragi dla austriackiej. Stamtąd rozprzestrzeniały się idee protomodernizmu a następnie wczesnych nurtów modernizmu, jak secesja - jugend stil i ekspresjonizm.

Cezurą czasową staje się dzień 20 czerwca 1922 roku, kiedy to dokonał się faktyczny podział Górnego Śląska. Stolicą polskiej części w postaci autonomicznego województwa śląskiego stały się Katowice, które jako jedno z niewielu miast odegrało pionierską rolę w rozwoju architektury modernistycznej. Powstały tu pierwsze w Polsce przykłady nie tylko awangardowego budownictwa mieszkaniowego (wieżowce⁸, kolonie urzędnicze⁹), ale przede wszystkim sakralnego¹⁰ i muzealnego¹¹. Szczególnie w latach trzydziestych XX wieku zrealizowano tutaj wiele obiektów o wysokich walorach formalno-przestrzennych, dorównujących jedynie warszawskim realizacjom z tego czasu i nieodbiegających poziomem zastosowanych rozwiązań od panujących ówczesnie tendencji w architekturze europejskiej.

Na terenie Wielkich Katowic i Chorzowa podjęto pionierskie doświadczenia przy wznoszeniu obiektów mieszkalno usługowych w formie budynków wysokościowych o szkieletowej konstrukcji stalowej i to one przyniosły regionowi największą chlubę.

W latach międzywojennych architektura w polskiej części Górnego Śląska rozwijała się głównie w dualistyczny sposób: nurtem awangardowym (często eksperymentalnym, poszukującym nowych rozwiązań), odcinającym się od dotychczasowych kanonów estetycznych, technicznych i przestrzennych, który obejmował skrajną odmianę modernizmu czyli: funkcjonalizm, inaczej zwany stylem międzynarodowym¹² oraz nurtem zachowawczym opierającym się na tradycyjnym pojmowaniu formy, funkcji i technologii. W praktyce istniał jeszcze trzeci: nurt pośredni, licznie reprezentowany, łączący nowe i modne rozwiązania w tradycyjnej jeszcze formie opartej na zasadach przybierania jej w nowy repertuar modernistycznych środków wyrazu, to tzw. kostium modernistyczny¹³. W ramach tego nurtu wyróżnić można 4 podstawowe kierunki: polską sztukę dekoracyjną, styl dworkowy, klasycyzm akademicki i zmodernizowany klasycyzm¹⁴.

Katowice jako stolica województwa o największej sile gospodarczej w II Rzeczypospolitej, stały się najważniejszym skupiskiem nowatorskich obiektów architektonicznych, konkurując w tym względzie z połączonymi siłami niemieckich miast: Gliwic, Bytomia i Zabrza, leżących po drugiej stronie granicy¹⁵. Tam architektura rozwijała się odmiennie bazując na pluralistycznym współistnieniu dwóch podstawowych nurtów modernizmu: ekspresjonizmu i funkcjonalizmu (Żukowsky, 1994). Nurty te odzwierciedlały dwa paradygmaty postaw społeczeństwa Republiki Weimarskiej, a mianowicie postawę romantyczno-narodową, odwołującą się do wzorców rodzimych w sztuce i postawę republikańsko-oświeceniową,

propagującą wzorce kosmopolityczne i abstrakcyjne¹⁶. W czasach III Rzeszy, czyli od 1933 roku, wyrazem polityki narodowego socjalizmu w architekturze staje się tzw. „Heimatstil”, który przekształcił motywy ekspresjonistyczne na elementy „swojskie”, chłopsko-rękodzielnicze, pozostające w kręgu tradycji narodowych, eliminujących motywy abstrakcyjne stylu „Neues Bauen”. Elementy funkcjonalizmu będą jednak jeszcze zauważal-ne w postaci tzw. półmodernizmu. Wszystko to dotyczy głównie architektury mieszkaniowej bowiem architektura użyteczności publicznej przyjmie wówczas odmienny wzorzec - monumentalny neoklasycyzm (Krakowski, 1994, str. 56), najpełniej gloryfikujący dyktatorski sposób sprawowania władzy.

Czeska część Górnego Śląska ze stolicą w Opawie i ważnymi ośrodkami Morawskiej i Śląskiej Ostrawy oraz Czeskiego Cieszyzna była przeciwwagą dla niemieckiej i polskiej części tego regionu, rozwijając podobne estetyki w architekturze ale o nieco odmiennej proveniencji. Klasyka postwagnerowska wraz z drugą falą ekspresji kubizującego detalu stanowiły opozycję do silnie zaznaczających się tendencji funkcjonalistycznych, ukształto-wanych przez głośne doświadczenia czeskiego Werkbundu (Brno- Nový Dům, 1928; Praga - Baba, 1932/33).

Pierwszy obiekt użyteczności publicznej o wybitnych walorach awangardowych, wzniesiony został na Górnym Śląsku w latach 1921-22 w Gliwicach przez firmę budowlaną Richarda Kobana przy Wilhelmstrasse (ul. Zwycięstwa 37) jako **Dom Tekstylny Seiden-haus Weichmann**. Autorem projektu był berliński architekt **Erich Mendelsohn**, w imieniu którego nadzorem autorskim kierował prawdopodobnie **Richard Neutra** (Jodliński, 1994, str. 15). Obiekt posiada zwartą formę przestrzenną złożoną z trzech wzajemnie względem siebie przesuniętych brył zbliżonych do prostopadłościanów (dwie dolne z ostrym narożni-kiem). Pierwsza, najdłuższa odpowiada kondygnacji parteru. Druga, obejmująca 2 i 3 kon-dygnację, wysuwa się w stronę ul. Zwycięstwa. Trzecia najmniejsza i najniższa odpowiada 4 kondygnacji nad klatką schodową. Jest też kondygnacja podziemna. Elewacja przeciwnieglea do frontowej, zbudowana jest wertykalnie jako masyw wieżowy klatki schodowej. Bardzo istotnym elementem podziału elewacji są charakterystyczne horyzontalne gzymsy listwo-we grupowane po 3 lub po 2, co nadaje dynamiczny wyraz przestrzenny temu obiektowi. Niestety podczas ostatniej adaptacji na funkcje bankową nie zrekonstruowano wszystkich pojedynczych listew najwyższej kondygnacji. Okna mają również podziały poziome. Te tak bardzo mendelsohnowskie leitmotywy znajdują zastosowanie w okolicznych obiektach architektury publicznej, wyznaczając pewnego rodzaju łatwo rozpoznawalną modę. Elementy te będzie propagowała na terenie Gliwic firma budowlana Richarda Kobana¹⁷. Mocno wysunięte gzymsy płytowe będą stosowane zarówno w obiektach o formie ekspre-sjonistycznej jak i w obiektach funkcjonalistycznych z kręgu „Neues Bauen”. Ten pierwszy w twórczości Mendelsohna dom towarowy znamionuje odejście od form ekspresyjno - irracjo-nalnych wieży Einsteina i fabryki w Luckenwalde, ku formom bardziej racjonalnym i czysto funkcjonalnym, nie pozbawionym jednak ładunku indywidualnego dynamizmu. W Gliwicach powstały jeszcze w tym czasie dwa domy towarowe: **Geschäftshaus Fedor Karpe** (ul. Zwycięstwa 2), przebudowa z przełomu lat 1927/28 dokonana przez Richarda Kobana oraz **Kaufhaus „Defaka“** (dom handlowy Ikar przy ul. Zwycięstwa) projektu architekta Justusa Fieglera z 1929 roku.

Po czeskiej stronie w Moravskiej Ostravie Erich Mendelsohn wznioł **Dom Towarowy Bachner** (1930–1936) bardzo oszczędny, 6 kondygnacyjny, w konstrukcji szkieletowej, kubiczny wolumen z horyzontalnymi pasami okien. Ale znacznie wcześniej pojawił się w Opawie **Dom Handlowy Breda & Weinstein** za sprawą Juliusza Lundwalla i przede wszyst-kim Leopolda Bauera z lat (1927–1928, 1930) o bardzo ekspresyjnych elementach narracji quasi średniowiecznej przywodzących na myśl hamburskie realizacje Fritza Högera. Widać to zwłaszcza w dynamicznej formie gzymsu koronującego z siecią laskowań i ostrołukowych lunet.

Po polskiej stronie powstają 4 obiekty typu handlowego, 3 zlokalizowane w Katowicach: nieistniejący dziś **budynek sklepowy projektu Tadeusza Łobosa** sprzed 1932 r. przy ul. Kościuszki, kolejny po przeciwnej stronie torów kolejowych, również niezachowany przy ul. Dworcowej oraz wielka jednoprzestrzenna **hala targowa o parabolicznych spawanych dźwigarach stalowych** zbudowana w 1935 roku przez Lucjana Sikorskiego i Stefana Bryłę przy ul. Skargi. W jej wnętrzu o rozmiarach 40 m x 130 m x 16 m wysokości, można podzi-wiać dynamikę stalowych konstrukcji kratowych. W Świętochłowicach zrealizowano **zespół złożony z 2 hal targowych** zaprojektowanych przez Witolda Kłębkovskiego w 1938 r. tym razem w konstrukcji szkieletowej w postaci ram żelbetowych.

Do innych **modernistycznych** obiektów użyteczności publicznej o awangardowych cechach w Gliwicach zaliczyć trzeba: funkcjonalistyczny **dom młodzieży Carl Legien Heim** zaprojektowany przez Petera Birkmanna z 1929 r. (dziś przedszkole przy ul. Brzozowej), **Allgemeine Ortskrankenkasse** (Miejski Zakład Lecznictwa Ambulatoryjnego przy ul. Ziemowita) czy szpital **Landes-Frauenklinik** autorstwa arch. Oskara Goltza z Opola zapro-jektowany w 1929 r. (Szpital Onkologiczny przy ul. Wybrzeże Armii Krajowej). Budynki te, za wyjątkiem pierwszego, mimo swojej abstrakcyjności i powściągliwości formalnej oddziałują na obserwatora zindywidualizowanymi, dynamicznymi motywami w postaci ceramicznych wątków ścian. Są przez to ogniwami pośrednimi między racjonalizmem a ekspresjonizmem.

Bardzo nowoczesną formę reprezentuje czeskie **Sanatorium w Jablunkovie** Miloša Lamla z lat (1933–1935), którego cechy zdradzają kosmopolityczną estetykę stylu między-narodowego o bardzo prostym i skromnym detalu architektonicznym.

Polskie budynki szpitalno sanatoryjne jak np. **Sanatorium przeciwgruźlicze dla dzieci w Istebnej** Jadwigi Dobrzyńskiej i Zygmunta Łobody z 1937 r. to utrzymany w stylu mię-

52 Dom handlowy Breda & Weinstein w Opawie (Juliusz Lundwall, Leopold Bauer, Harald Bauer, 1927–1928, 1930)

53 Dom towarowy Bachner w Ostravie Moravskiej (Erich Mendelsohn, 1930–1936)

54 Gmach Urzędu Rejencji Górnośląskiej w Opolu (Friedrich Lehmann, 1932–1936)

55 Sparkasse und Provinzialbank w Zabrzu (Dominkus Böhm, 1929)

56 Eichendorf-Schule w Gliwicach (Karl Schabik, 1927–1930)

57 Muzeum Górnośląskiej (Oberschlesisches Landes-museum) w Bytomiu (Albert Stütz, 1928–1930)

58 Szpital Landes-Frauerklinik w Gliwicach (Oskar Goltz, 1929)

59 Miejski zakład kąpielowy w Bytomiu (C. Schmidt, 1930–1931)

dzynarodowym kompleks leczniczy będący odpowiednikiem fińskiego sanatorium w Paimio Alvara Aalto. Jego biała pudełkowa, abstrakcyjna architektura odcina się na tle krajobrazu gór oraz zieleni lasów. Uproszczone formy nawiązujące do systemu *Domino* willi Savoy Le Corbusiera widoczne są w budynku **kawiarni na basenie w Wiśle** autorstwa Stefana Tworkowskiego z 1934 roku, który niefortunnie został przebudowany. Budynek wsparty na *le pilo*is usytuowany jest między basenem otwartym a kortami tenisowymi. Znakomite dynamiczne formy posiada bytomski budynek **miejskiego zakładu kąpielowego** projektu C. Schmidt,a z lat 1930–1931. Pudełkową lapidarność brył łagodzi tu ceglana struktura elewacji, którą wzbogacają płyty szkliwionej ceramiki o żółtawym odcieniu, zastosowane w partii wejściowej.

Opawskie kąpielisko na otwartym powietrzu zaprojektował Otto Reichner w okresie (1929–1931). To horyzontalna, dynamiczna i zarazem ażurowa konstrukcja budynku szatni wraz z restauracją i pergolami na dachu, o cechach radykalnego modernizmu z symetrycz-ną jednak kompozycją przestrzenną.

Klasyczo ekspresjonistyczne wątki widoczne są w dwóch instytucjach finansowych znajdujących się po przeciwległej stronie tej samej ulicy w Moravskiej Ostravie: **Bank Anglo-Czechosłowacki** Jozefa Gočara z okresu (1923–1924) oraz **Moravsko-Ostravska Kasa Oszczędności** Karela Kotasa z lat (1927–1929). Oba w bardzo rzeczowy sposób in-terpretują klasyczne elementy podpór i poziomych podziałów artykulacji, stanowiąc ostatnie już ogniwo narodowych poszukiwań w zakresie estetyki kubizmu.

W zabudowie Gliwic można dostrzec także architekturę o czysto **ekspresjonistycznym** rodowodzie wywodzącym się z dekoracyjnego podejścia w kształtowaniu elewacji obec-nego u Michela de Klerka czy Fritza Högera. Do takich obiektów zaliczyć trzeba: **Marien-Lyzeum** Alberta Kucharza z lat 1927–1929 (Kolegium Nauczycielskie przy ul. Królowej Bony), **Eichendorf-Schule** Karla Schabika z lat 1927–1930 (Wydział Inżynierii Środowiska i Energetyki Politechniki Śląskiej przy ul. Konarskiego), **Städtische Spar-und Girokasse** (Bank PKO BP przy ul. Dolnych Wałów) czy nieistniejący budynek portu lotniczego. Ciekawym funkcjonalistycznym budynkiem aeroklubu są zabudowania **na lotnisku w Bielsku Aleksandrowicach** zaprojektowane przez Karola Schayera w 1934–1936.

Najbardziej znaczącymi symptomami nowoczesności w zakresie obiektów publicznych na polskim Górnym Śląsku stały się wieżowce, w których zastosowano najnowocześniejsze wówczas technologie konstrukcyjne, jak stalowy szkielet spawany i nitowany, nigdzie w Polsce ani nawet na pruskim Śląsku na taką skalę niestosowany. Ten pionierski wkład w rozwój architektury XX wieku podsumował Witold Kłębkowski w 1932 roku pisząc: *„Śląsk, ta najbardziej amerykańska dzielnica Polski, wyprzedził inne dzielnice pod względem pięcia się ku górze. Powstaje tutaj pierwszy wielopiętrowy budynek, jeden z najwyższych w Europie. Stal jest kośćcem budowli wielopiętrowej, to też nic dziwnego, że Śląsk – ojczyzna polskiej stali – pierwszy buduje szkieletowe drapacze“* (Kłębkowski, 1932, str. 169). Zaczęło się od mieszkalno –usługowego **domu profesorów Śląskich Technicznych Zakładów Naukowych** przy ul. Wojewódzkiej 23, pierwszego 8 piętrowego budynku wieżowego, nie tylko o nowatorskiej konstrukcji ale i o nowoczesnej formie zewnętrznej. Wieżowiec, zapro-jektowany przez Eustachego Chmielewskiego w 1929 roku, oddano do użytku w 1931 roku. Drugim przykładem „drapacza chmur” jest usługowo – mieszkalny, **14 piętrowy gmach** przy ul. Żwirki i Wigury 15 (1929 – projekt, 1934 – zasiedlenie), który mieści Izbę Skarbową i mieszkania pracowników Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego. Autorem projektu architekto-nicznego jest Tadeusz Kozłowski, natomiast stalowej konstrukcji szkieletowej tego budynku Stefan Bryła (Kłębkowski, str. 175-183). Na uwagę zasługuje również Chorzowski **drapacz chmur Komunalnej Kasy Oszczędności** o 10 kondygnacjach mieszkalnych wraz z biu-rowo bankowym korpusem bocznym przy ul. Wolności, projektu Stanisława Taberńskiego z 1936 roku, wykonany w konstrukcji szkieletu stalowego o rozbudowanej, asymetrycznej bryle złożonej z lapidarnych bloków prostopadłościennych z pionowymi lizenami w elewa-cjach. Zbliżoną stalową konstrukcję szkieletową posiada także zabrzański gmach miejskiej kasy oszczędności **Sparkasse und Provinzialbank** Dominikusa Böhma z 1929 roku przy ul.Wolności, o cechach rzeczowego funkcjonalizmu. Nie jest jednak wieżowcem. Po stronie niemieckiej powstają **3 budynki quasi wieżowe** o funkcji mieszkalno-usługowej: jeden w Bytomiu i dwa w Gliwicach: ekspresjonistyczna kamienica narożna ukończona w 1930 roku, być może autorstwa Schabika i Sattlera (Schabik, 1928, str. 63-64), o 6 kondygnacjach, usytuowana na rogu ul. Bohaterów Getta Warszawskiego i placu Piastów¹⁸ oraz o stylizacji funkcjonalistycznej, również 6 - kondygnacyjny, narożny dom mieszkalny u zbiegu ul. Powstańców Warszawy z ul. Orlickiego¹⁹. Budynek ma prostą, kubiczną formę przestrzenną o wklęsłej powierzchni walcowej w narożu. Nakryty jest płaskim dachem. Podziały elewacji to wertykalne lizeny i horyzontalne pasma łączące okna. Jest też charakterystyczny maszt flagowy. Bytomski quasi drapacz znajdujący się na Rynku to **budynek z kinem Capitol**, dziś Gloria, posiada cechy funkcjonalistyczne i częściowo opływowe naroża dynamizujące wąską ulicę.

Awangardowe cechy architektury nowoczesnej oparte na 5 punktach Le Corbusiera realizuje katowicki **dom usługowo-mieszkalny inż. Squedera** przy ul. Dworcowej 13 (Orodowski, 1994, str. 135-136) z 1932 roku, nieznanego autora, zrealizowany w konstrukcji szkieletu żelbetowego o filarach typu grzybkowego w parterze. Jego szlachetna bryła, zbliżona do sześcianu, nadwieszona została nad ażurowym parterem, w formie wykusza oplatającego oba naroża. Elewacja od ul. św. Jana posiada dynamiczny charakter poprzez swoje delikatne, finezyjne wygięcie. Wszystkie okna tworzą horyzontalne pasma. Bryłę urozmaicają dodatkowo: pozioma płyta zadaszenia nad parterem, trzy balkony-loggie oraz narożny, przekryty stropem taras ostatniej kondygnacji wsparty na delikatnych słupkach.

Przy jednym z nich niedawno jeszcze znajdował się maszt flagowy-nieodłączny element budownictwa z tego czasu. Niestety niefortunnie dziś ocieplony, zatracił częściowo pierwotne cechy. Całość zdradza jednak wybitnego architekta, obeznanego z twórczością awangardy europejskiej.

Wybitną osobowością projektującą i realizującą w Katowicach i województwie śląskim, a także w Warszawie, w duchu postępowej architektury na najwyższym poziomie zawodowym, był Karol Schayer²⁰. Jest on autorem wielu domów mieszkalnych o luksusowym charakterze, pochodzących z 1936, 1937 i 1938 roku. Wśród domów o funkcji mieszkalno usługowej wyróżniają się: przeznaczony dla **Międzynarodowego Banku Handlowego** przy ul. Mielęckiego 10 oraz dla **dr Radowskiego** przy ul. Korfanteo 60. Karol Schayer projektował je w duchu radykalnego funkcjonalizmu, gdzie racjonalna, geometryczna bryła zbliża się w widoku do sześcianu. Charakterystycznymi motywami są u niego dachy tarasy, często motyw krzywiznowych ścian o kształcie spłaszczonej litery S, ćwierci- lub półkola.

Do najwcześniejszych sakralnych gmachów użyteczności publicznej zalicza się **kościół pw. św. Kazimierza** przy ul. Skłodowskiej-Curie, z 1930 roku, projektu Leona Dietz d,Army i Jerzego Zarzyckiego. Obiekt jest abstrakcyjną kompozycją złożoną z plastycznie ukształtowanych prostych brył geometrycznych ustawionych w narożu ulicznym, bliską w ogólnej koncepcji szkole dr Bevinka w Hilversum, autorstwa Willema Marinusa Dudoka. Jest to, jak twierdzi Waldemar Odorowski, pierwszy w Polsce kościół zrealizowany według wzorców europejskiej architektury awangardowej (Odorowski, 1994, str. 143-144). Skrajnie nowatorskie formy posiada także **kościół Opatrzności Bożej na Zawodziu** w Katowicach zaprojektowany przez Tadeusza Łobosa w latach 1930–1937. Po niemieckiej stronie architektura sakralna łączy w sobie prostotę form z wyczuwalnym ładunkiem zredukowanej tradycji starochrześcijańskich bazylik bądź centralnych założeń przestrzennych w typie circumstantes. Czołową postacią jawi się tu działalność Dominikusa Böhma, który wzniósł w Zabrze **kościół św. Jozefa** w 1931 roku o niezwyklej formach trójnawowej hali z kampaniłą z boku. Od frontu bryłę poprzedza dziedziniec, tzw. paradisus, z motywem parawanowej ściany piętrzących się luków.

Po czeskiej stronie powstają także nowe kościoły, z których wyróżnia się dynamiką uformowań i wysoką wieżą, **opavski kościół św. Jadwigi**, autorstwa Leopolda Bauera z lat (1933–1938). Jego wertykalne podziały krzyżują się ze sobą wprowadzając interesującą artykulację wszystkich fasad. Architekt ten działał także na terenie Bielska, przebudowując wcześniej (1909–1910) kościół św. Mikołaja przy użyciu estetyki secesyjnej.

Na Górnym Śląsku zrealizowano trzy funkcjonalistyczne placówki muzealne: **Muzeum Górnośląskie** (Oberschlesisches Landesmuseum) w Bytomiu przez Alberta Stütza w latach 1928–1930, o dynamicznych formach żelbetowej klatki schodowej, której słupy mają kielichowe formy oraz **Muzeum Śląskie** (d,Arma, 1936, str. 66-69) w Katowicach, projektu Karola Schayera oraz jeszcze wcześniej, bo w latach (1923–1926) **Galerię Sztuki** w Morawskiej Ostrawie, zrealizowaną przez Františka Fialę i Vladimira Wallenfelsa w estetyce ceglanych ścian, będących ogniwem pośrednim między ekspresjonizmem holenderskim a funkcjonalizmem międzynarodowym. Budynek katowicki Schayera usytuowany został jako pendant do gmachu Sejmu Śląskiego, był gotów do użytku w końcu 1939 roku, niestety został rozebrany przez Niemców w 1941 roku, zapewne z powodów ideologicznych oraz dlatego, by nie stanowić konkurencji dla wcześniejszego obiektu tej samej funkcji. Z katowickiego gmachu zachowało się jedynie skrzydło mieszkalne przy ul. Kobylińskiego 5, z tarasem na dachu. Gmach katowicki był również dynamicznym budynkiem w konstrukcji stalowej, o planie zbliżonym do samolotu. Główny korpus wystawowy tworzył prostopadłościenny wieżowiec wsparty na słupach uwolnionego parteru, pod którym przebiegała ulica. Budynek posiadał wszelkie najnowocześniejsze udogodnienia techniczne, jak ruchome schody, system wentylacji i klimatyzacji.

Do innych nowatorskich obiektów należą: jeden z największych w Polsce gmachów szkolnych - **Śląskich Technicznych Zakładów Naukowych** przy ul. Krasińskiego²¹, autorstwa warszawskich architektów Jadwigi Dobrzyńskiej i Zygmunta Łobody, z lat 1928-32, z zewnątrz jeszcze przykład zmodernizowanego klasycyzmu, ale wnętrza całkowicie zdominował już funkcjonalizm. Szczególnie wyróżniają się 2 aule wykładowe o nowatorskim górno-bocznym sposobie doświetlenia. Na obszarze województwa śląskiego powstało wiele innych awangardowych budynków szkolnych, jak np: projektu Zbigniewa Rzepeckiego z 1937 roku, **Instytut Kształcenia Handlowego** przy ul. Raciborskiej,z podcieniem przy wejściu, wspartym na lekkich kolumnach, z tarasem na dachu i z klatką schodową o dużym narożnym, pionowym przeszkleniu. Ten sam architekt rok wcześniej zrealizował **dom Powstańca Śląskiego z kinem Zorza**, przy ul. Matejki 3, w konstrukcji szkieletowej. Nowatorska formę posiada **Zakład Higieny Środków Żywnościowych** przy ul. Raciborskiej 41 (Niezabitowski, 1980, s. 110), z 1931 roku, autorstwa Tadeusza Kozłowskiego, z obficie przeszklonymi, półokrągłymi klatkami schodowymi oraz **gmach Kasy Chorych** przy ul. Reymonta 8/10 z 1938 roku projektu Stanisława Gruszki. Ciekawym obiektem wystawowym z 1930 roku, nieistniejącym obecnie, był **pawilon Księżęcego Browaru w Tychach i Hala Wystawowa** przy parku Kościuszki²². Oba budynki wzniesiono na obszarze Katowickich Terenów Wystawowych, wg projektu Władysława Szwarценberg – Czernego.

Awangardowe szkoły powstawały także na terenie czeskiego Górnego Śląska. Wybitnym przykładem jest tu **Gimnazjum w Czeskim Cieszynie** Jaroslava Fragnera z lat (1930–1935) o bardzo powściągliwej funkcjonalistycznej estetyce białych wolumenów.

Oszczędną architekturę o orientacji funkcjonalistycznej posiadają budynki administracyjno -biurowe ukończone w 2 połowie lat 30-tych w Katowicach jako tzw. **gmach Urzędów Niezespólnych** Witolda Kłębkovskiego oraz potężny **gmach Urzędu Rejencji Górnoślą-**

60 Kościół św. Jozefa w Zabrzu (Dominikus Böhm, 1931)

61 Dom Tekstylny Seidenhaus Weichmann w Gliwicach (Erich Mendelsohn, 1921–1922)

62 Dom handlowy Kaufhaus „Defaka” w Gliwicach (Justus Fiegler, 1929)

63 Gmach Urzędów Niezespólnych w Katowicach (Witold Kłębkowski, 1935)

64 Drapacz chmur Komunalnaej Kasy Oszczędności w Chorzowie (Stanisław Taberński, 1936)

65 Instytut Kształcenia Handlowego w Katowicach (Zbigniew Rzepecki, 1937)

66 Muzeum Śląskie w Katowicach, współczesna rekonstrukcja (Karol Schayer, 1934–1939)

67 Sanatorium w Istebnej (Jadwiga Dobrzyńska i Zygmunt Łoboda, 1937)

68 Budynek kawiarni na basenie w Wisle (Stefan Tworowski, 1934)

69 Kościół pw. św. Kazimierza w Katowicach (Leon Dietz d,Arma, Jerzy Zarzycki, 1930)

70 Hala targowa w Katowicach (Lucjan Śikorski, Stefan Bryła, 1935)

71 Hala targowa w Świętochłowicach (Witold Kłębkowski, 1938)

skiej w Opolu zaprojektowany przez Friedricha Lehmana.

Na pograniczu budowli publicznych znajdują się budowle przemysłowe, których forma pierwotnie wyrastała z behrensowskiej klasyki, przechodząc przez ekspresjonistyczne wątki autorstwa Hansa Poelziga, by w końcu po obu stronach granicy osiągnąć podobną funkcjonalistyczna formę. Ilustracją trzeciego etapu poszukiwania nowego modelu estetyki fabrycznej mogą być **zabudowania dawnej kopalni Hohenzollern** dziś Szombierki w Bytomiu czy **kompleks zajezdni tramwajowej z Chorzowa Batorego**. W obu układach dominującą rolę odgrywają ceglane lica ścian o płaskich, powściągliwych formach zewnętrznych.

Wnętrze w fabryce

Podsumowując: modernizm lat międzywojennych w architekturze gmachów publicznych rozpoczął się tutaj epizodycznie od niemającego już nigdy później precedensu, polegającego na wczesnym i nagłym zaszczepieniu ładunku awangardy w postaci radykalnych form tekstylnego domu towarowego autorstwa Ericha Mendelsohna w Gliwicach. Incydent ten wywołał powstanie powierzchownej mody na nowoczesność po niemieckiej stronie granicy, co objawiło się przebudową kilku istniejących obiektów Gliwic i Bytomia z zastosowaniem elementów nowej architektury (jak wydadne horyzontalne podziały w postaci gzymsów płytowych). Szybko jednak modernizm upowszechnił się tutaj wydając głównie owoce z pogranicza Neues Bauen i ekspresjonizmu, o prostych kubicznych bryłach licowanych ceramiką, ale często ze stromymi dachami, które zdominowały ilościowo ruch budowlany na całym obszarze rejencji opolskiej. Tak liczne występowanie zachowawczych elementów w repertuarze ówczesnego budownictwa publicznego świadczyć może o genetycznym przywiązaniu do tradycji romantycznej na rubieżach państwa niemieckiego. Inaczej sytuacja wyglądała po polskiej stronie. Z początku poszukiwania tożsamości regionalnej w budownictwie publicznym odbywały się na drodze zaprzeczania wszystkiemu, co kojarzone było z formami pruskimi. Widoczna była opozycja wobec neogotyku marchii brandenburskiej, a zachwyt estetyką klasycyzmu quasi stanisławowskiego. Jednak około 1929 roku następuje przełom i gwałtowny zwrot ku awangardowej estetyce stylu międzynarodowego, która całkowicie zdominowała ruch budowlany w autonomicznym województwie śląskim aż do wybuchu II wojny światowej.

Architektura budynków publicznych w miastach przygranicznych stała się przejawem rywalizacji politycznej i gospodarczej sztucznie rozdzielonego organizmu terytorialnego. Paradoksalnie, ta niekorzystna sytuacja sprzyjała wytwarzaniu kreatywnej aury wyzwalania się z okopów prowincjonalizmu w sztuce, co w konsekwencji poprzez szeroką akcję inwestycyjną, doprowadziło do kreowania postępowych idei, w zakresie technologii, rozwiązań funkcjonalnych i estetycznych.

Miejscowa architektura publiczna w okresie międzywojennym osiągnęła w wielu wypadkach status awangardy stając się symbolem prestiżu politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego regionu, który awansował do roli przodującego zarówno w Czechosłowacji, Niemczech, Polsce jak i Europie.

Górnośląskie peryferia musiały zawsze mierzyć się z problemem własnej tożsamości, granicy politycznej, gospodarczej, kulturowej czy estetycznej. Ich odległe położenie względem metropolii, wymuszało tu tendencje do indywidualizacji i własnego samookreślenia. Nasiliło się to szczególnie w dwudziestoleciu międzywojennym (1922–1939) znajdując odbicie w architekturze reprezentującej idee nowej władzy i państwa. Budowle by być zrozumiałe w społeczeństwie wykorzystywały charakterystyczne komunikaty z zakresu klasyki, ekspresji i awangardy, stając się dzięki temu nośnikami pewnych idei masowego przekazu, informującymi nie tylko o przeznaczeniu budowli, inwestorze, ale także o politycznej czy narodowej przynależności.

Arbitralna decyzja o podziale obszaru Górnego Śląska na trzy części nie satysfakcjonowała żadnej ze stron, ale paradoksalnie ta niekorzystna sytuacja doprowadziła w końcu do wzrostu znaczenia tego peryferyjnego regionu w Europie, który w okresie międzywojennym stawał się nagle ważną wizytówką trzech narodów. Skutkowało to przygraniczną rywalizacją międzypaństwową, która zaowocowała szeroką akcją inwestycyjną, związaną z tworzeniem zrębów administracji, szkolnictwa, gospodarki nowych państwowości, co znalazło przełożenie w estetyce budowli użyteczności publicznej oraz mieszkaniowej na wszystkich trzech obszarach.

W pierwszym okresie budowano nową tożsamość w oparciu o hasła nacjonalistyczne, narodowe poprzez używanie archetypów formalnych znanych z historii każdego z trzech państw i wzorców estetycznych bezpośrednich (klasycyzm) i pośrednich (romantyzm) powszechnie kojarzonych jako kwintesencja architektury narodowej, historycznie polskiej, czeskiej i niemieckiej. Stąd duży ładunek klasyki w najwcześniejszym okresie powstawania budowli publicznych. Klasyka miała być symbolem stabilizacji, ładu i dyscypliny nowego porządku gospodarczego, politycznego i społecznego. Pokazem hołdu i przynależności do kultury ośrodków stołecznych Warszawy, Pragi czy Berlina. Architektura klasyczna często podążała także ku ekspresji romantycznych uwarunkowań, przenosząc wartości transcendentalne, duchowe poprzez eksponowanie rodzimych wątków narracyjno-symbolicznych. Pojawiały się odwołania do średniowiecznych korzeni architektury niemieckiej (stromie dachy, ceramiczna faktura ścian czy nawet ostrołukowe otwory), czeskie nawiązania do kubizmu i rondokubizmu - czyli indywidualnego, narodowego wkładu Bohemii w rozwój architektury europejskiej sprzed I wojny światowej oraz symboliczne przenoszenie polskiego sukcesu z wystawy paryskiej Expo w 1925 roku, w postaci kryształkowych form art déco w wystroju zewnętrznym i wewnętrznym architektury publicznej - czyli tzw. stylu II Rzeczypospolitej. Każde państwo w ten sposób próbowało zakorzenić i przywiązać historycznie i ideologicznie przygraniczne ziemie z macierzą. Zamanifestować światu ich przynależność

^[1] Inne domy mieszkalne o formie ekspresjonistycznej znaleźć można: na rogu Markgrafenstrasse (ul. Kucze-wskiego) i Bahnhofstrasse (ul. 1 Maja), przy Kaltbad-strasse (ul. Zimnej Wody), czy na rogu Katzlerstrasse (ul. Styczyńskiego) i Reudenerstrasse (ul. Daszyńskiego).

^[2] Przykładem stylizacji półmodernistycznej może być np. kamienica na rogu Bahnhofstrasse (ul. 1 Maja) i Oberwall-strasse (ul. Górnych Wałów).

^[3] Karol Schayer po II wojnie światowej kontynuował swoją twórczość w Bejrucie, gdzie zrealizował ponad 80 budynków w nurcie tzw. późnego modernizmu (wg Stanisława Kawki: Korespondencja z Libanu, Architektura 1961, s. 477 oraz relacji Georga Arbida wykładowcy Projektowania i Historii Architektury Współczesnej na Academie Libanaise des Beaux-Arts w Bejrucie, potem na Wydziale Architektury i Designu American University of Beirut)

^[4] AiB 1935, s. 27; AiB 1937, s. 163

^[5] Ze związku architektów na Śląsku AiB 1930, s. 10-13

^[6] (Barucki, 2009, str. 416)

^[7] Po I wojnie światowej 1914–1918 Górny Śląsk zamieszkuje w większości ludność polska i niemiecka. Na mocy postanowień artykułu 88 traktatu wersalskiego z dnia 28 czerwca 1919 roku o przynależności państwowej tych ziem ma zdecydować Plebiscyt, przeprowadzony 20 marca 1921 roku. Wynik nie satysfakcjonuje Polaków i wybucha III Powstanie Śląskie (2/3 maja 1921).

^[8] Katowice- Kattowitz, uzyskały prawa miejskie w 1865 roku i do wybuchu I wojny światowej były dużym ośrodkiem przemysłowym leżącym w przygranicznym pasie państwa pruskiego.

^[9] Opole otrzymało prawa miejskie przed 1217 rokiem

^[10] Opava- Troppau otrzymała prawa miejskie w 1224 roku.

^[11] Moravská Ostrava otrzymała prawo lokacyjne w 1267 roku.

^[12] Dychotomiczny układ nurtów w architekturze [w:] Przemysław Trzeciak, Historia, psychika, architektura, PIW, Warszawa 1988 s. 131

^[13] Tzw. „śląskie drapacze chmur”: 1. dom mieszkalno-usługowy, wielorodzinny, 8-kondygnacyjny przy ul. Wojewódzkiej 23, zaprojektowany przez Eustachego Chmielewskiego w 1929 roku dla profesorów Śląskich Technicznych Zakładów Naukowych; 2. dom mieszkalno-usługowy, wielorodzinny, 14-kondygnacyjny przy ul. Żwirki i Wigury 15, zaprojektowany przez Tadeusza Kozłowskiego w 1929 lub 1930 roku dla pracowników Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego

^[14] Kolonia urzędnicza przy ul. Raciborskiej 34a-c, 35a-c zaprojektowana przez Lucjana Sikorskiego w 1928 roku

^[15] Kościół garnizonowy pw. św. Kazimierza przy ul. M. Skłodowskiej-Curie zaprojektowany przez Leona Dietz d,Armę i Jerzego Zarzyckiego w 1930 roku

^[16] nieistniejące dziś Muzeum Śląskie, zaprojektowane przez Karola Schayera w latach 1934–1936

^[17] nazwę tą wprowadzili Henry Russell Hitchcock i Philip Johnson w 1932 roku na określenie architektury powstałej po 1922 roku w Europie i Ameryce, którą zaprezentowali na wystawie pod tym samym tytułem w Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Nowym Jorku i w publikacji towarzyszącej wystawie, The international style, W.W.Norton & Company, New York 1932.

^[18] pojęcie kostiumu np. gotyckiego, barokowego itp. jest powszechnie stosowane przez historyków sztuki dla określenia zjawisk w architekturze europejskiej XIX wieku.

^[19] za: Andrzejem K. Olszewskim, Dzieje sztuki polskiej 1890–1980, Interpress, Warszawa 1988 i Andrzejem Niezabitowskim, Polish avant-garde architecture of 1918-39 in relation to contemporary trends in Europe,[w:] Temes de Disseny 1995/12, Elisava Edition, Barcelona s. 115-120.

^[20] Odpowiednikiem Katowic na niemieckim Górnym Śląsku było stołeczne Opole - miasto rejencyjne.

^[21] Krzemiński Adam, To ja jestem naprawdę niemiecki, Gazeta Wyborcza 29/30. 01. 2000, str. 16, – esej o kulturze niemieckiej na podstawie Dzienników 1897–1960 Victora Klemperera.

^[22] Np. w Geschäftshaus Fedora Karpe przy Wilhelmstrasse (ul. Zwycięstwa 2), przebudowa z 1927/28r, wg projektu Richarda Kobana.

^[23] Inne domy mieszkalne o formie ekspresjonistycznej znaleźć można: na rogu Markgrafenstrasse (ul. Kucze-wskiego) i Bahnhofstrasse (ul. 1 Maja), przy Kaltbad-strasse (ul. Zimnej Wody), czy na rogu Katzlerstrasse (ul. Styczyńskiego) i Reudenerstrasse (ul. Daszyńskiego).

^[24] Przykładem stylizacji półmodernistycznej może być np. kamienica na rogu Bahnhofstrasse (ul. 1 Maja) i Oberwall-strasse (ul. Górnych Wałów).

^[25] Karol Schayer po II wojnie światowej kontynuował swoją twórczość w Bejrucie, gdzie zrealizował ponad 80 budynków w nurcie tzw. późnego modernizmu (wg Stanisława Kawki: Korespondencja z Libanu, Architektura 1961, s. 477 oraz relacji Georga Arbida wykładowcy Projektowania i Historii Architektury Współczesnej na Academie Libanaise des Beaux-Arts w Bejrucie, potem na Wydziale Architektury i Designu American University of Beirut)

^[26] AiB 1935, s. 27; AiB 1937, s. 163

^[27] Ze związku architektów na Śląsku AiB 1930, s. 10-13

^[28] (Barucki, 2009, str. 416)

^[29] Po I wojnie światowej 1914–1918 Górny Śląsk zamieszkuje w większości ludność polska i niemiecka. Na mocy postanowień artykułu 88 traktatu wersalskiego z dnia 28 czerwca 1919 roku o przynależności państwowej tych ziem ma zdecydować Plebiscyt, przeprowadzony 20 marca 1921 roku. Wynik nie satysfakcjonuje Polaków i wybucha III Powstanie Śląskie (2/3 maja 1921).

^[30] Katowice- Kattowitz, uzyskały prawa miejskie w 1865 roku i do wybuchu I wojny światowej były dużym ośrodkiem przemysłowym leżącym w przygranicznym pasie państwa pruskiego.

^[31] Opole otrzymało prawa miejskie przed 1217 rokiem

^[32] Opava- Troppau otrzymała prawa miejskie w 1224 roku.

^[33] Moravská Ostrava otrzymała prawo lokacyjne w 1267 roku.

^[34] Dychotomiczny układ nurtów w architekturze [w:] Przemysław Trzeciak, Historia, psychika, architektura, PIW, Warszawa 1988 s. 131

^[35] Tzw. „śląskie drapacze chmur”: 1. dom mieszkalno-usługowy, wielorodzinny, 8-kondygnacyjny przy ul. Wojewódzkiej 23, zaprojektowany przez Eustachego Chmielewskiego w 1929 roku dla profesorów Śląskich Technicznych Zakładów Naukowych; 2. dom mieszkalno-usługowy, wielorodzinny, 14-kondygnacyjny przy ul. Żwirki i Wigury 15, zaprojektowany przez Tadeusza Kozłowskiego w 1929 lub 1930 roku dla pracowników Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego

^[36] Kolonia urzędnicza przy ul. Raciborskiej 34a-c, 35a-c zaprojektowana przez Lucjana Sikorskiego w 1928 roku

^[37] Kościół garnizonowy pw. św. Kazimierza przy ul. M. Skłodowskiej-Curie zaprojektowany przez Leona Dietz d,Armę i Jerzego Zarzyckiego w 1930 roku

^[38] nieistniejące dziś Muzeum Śląskie, zaprojektowane przez Karola Schayera w latach 1934–1936

^[39] nazwę tą wprowadzili Henry Russell Hitchcock i Philip Johnson w 1932 roku na określenie architektury powstałej po 1922 roku w Europie i Ameryce, którą zaprezentowali na wystawie pod tym samym tytułem w Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Nowym Jorku i w publikacji towarzyszącej wystawie, The international style, W.W.Norton & Company, New York 1932.

^[40] pojęcie kostiumu np. gotyckiego, barokowego itp. jest powszechnie stosowane przez historyków sztuki dla określenia zjawisk w architekturze europejskiej XIX wieku.

^[41] za: Andrzejem K. Olszewskim, Dzieje sztuki polskiej 1890–1980, Interpress, Warszawa 1988 i Andrzejem Niezabitowskim, Polish avant-garde architecture of 1918-39 in relation to contemporary trends in Europe,[w:] Temes de Disseny 1995/12, Elisava Edition, Barcelona s. 115-120.

^[42] Odpowiednikiem Katowic na niemieckim Górnym Śląsku było stołeczne Opole - miasto rejencyjne.

^[43] Krzemiński Adam, To ja jestem naprawdę niemiecki, Gazeta Wyborcza 29/30. 01. 2000, str. 16, – esej o kulturze niemieckiej na podstawie Dzienników 1897–1960 Victora Klemperera.

^[44] Np. w Geschäftshaus Fedora Karpe przy Wilhelmstrasse (ul. Zwycięstwa 2), przebudowa z 1927/28r, wg projektu Richarda Kobana.

narodową. Wszystkie te elementy z czasem zostały wyparte przez czysto funkcjonalne rozwiązania przestrzenne. W latach 30. nie trzeba było używać już symboliki i narracji, dynamikę rozwoju miały wyrażać nowe środki wyrazu: nowoczesność, prostota i lakoniczność rozwiązań przestrzennych. Górnośląska architektura publiczna zrezygnowała więc z epatowania nacjonalistyczną estetyką klasyki i ekspresji, co wcześniej wskazywało na pewną peryferyjność tych ziem i ich zależność wobec ośrodków centralnych. Na tym etapie istotne stały się rozwiązania racjonalne i pragmatyczne o rodowodzie kosmopolitycznym, ponadnarodowym, ponadstołecznym czyli paneuropejskim i ogólnoświatowym. Nastął więc czas budowania tożsamości siły i progresu gospodarczego każdego z tych trzech regionów, co pozytywnie świadczyło także o stabilizacji państwa, które właśnie w ten sposób udowadniało światu swoją autonomię, konkurencyjność wobec innych, swą własną siłę i nowoczesność, nie tylko w centrum, ale tu na obszarze granicznym, jakim był trójjęzyczny Górny Śląsk. Niestety ten krótki choć znaczący okres rozwoju awangardowej architektury górnośląskiej został przerwany wybuchem II wojny światowej.

Dziś granice stają się płynne, roztopiając się w czasie i w przestrzeni, ale ich ślad w architekturze dwudziestolecia międzywojennego pozostał.

^[1] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[2] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[3] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[4] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[5] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[6] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[7] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[8] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[9] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[10] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[11] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[12] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[13] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[14] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[15] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[16] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[17] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[18] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[19] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[20] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

^[21] W tym celu wykorzystano przede wszystkim historię i tradycję, które miały być dowodem na przynależności do wspólnoty państwowej.

vznik aktivit třetí kategorie – aktivit společenských (rozhovor se sousedy, veřejná diskuse, slavnost, trh, demonstrace, průvod...). Závislost vzniku aktivit na kvalitě hmotného prostředí popisuje graf na obrázku.

Gehl píše, že: *„Největší atrakce jsou lidé. Lidé se shlukují tam, kde se něco děje a spontánně vyhledávají přítomnost jiných lidí“*.¹

Zatímco společenské akce na návsih se mohou konat nahodile, kulturní bývají většinou spjaty s lidovými tradicemi a v převážně katolické oblasti Hlučínska a Ratibořska nejvíce s křesťanským kalendářem a slavnostmi. V místech, kde nebyla sociální struktura příliš narušena odsuny ani příchodem nových obyvatel, se řada tradičních slavností zachovala, jinde stojí za to usilovat o jejich obnovu nebo vytváření nových – třeba i ve spolupráci s bývalými obyvateli odsunutými do Německa nebo jejich rodinami (např. na „Píšťský odpust“ se každoročně sjíždějí rodáci a jejich potomci z Německa i Polska).

Hřiště

Podobně jako návsi jsou pro život vesnic důležitá i hřiště. Vytvářejí prostor pro aktivní i pasivní sportovní vyžití a pro vznik místního patriotismu (fandění domácím sportovním týmům).

Od roku 2007 v Polsku probíhal program spuštěný premiérem Donaldem Tuskem „Moje Boisko – Orlik 2012“, který si vytkl za cíl vystavět v každé polské gmině bezplatný sportovní komplex s hřištěm a zázemím na podporu sportovních aktivit mládeže. Ve Slezském vojvodství takto vzniklo celkem 149 nových hřišť.²

Kostely, fary

V minulosti byl kostel prakticky jediným kulturním centrem v obci, kde se pravidelně při mších scházela celá komunita. V silně religiozní oblasti Prajzska je důležitým centrem dodnes. A to nejenom kostel, ale i fary, kde se pořádají všelijaké společenské akce, a různá poutní místa (např. farní zahrada Bohuslavice, Mariánské poutní místo v Pišti). Výsadní postavení kostelů je ve většině vesnic v oblasti viditelné nejen v reliéfu obce, ale i v umístění kostela do průhledu na osu hlavní komunikace.

Sokolovny, kulturní domy, společenské sály

Tělovýchovná organizace Sokol byla založena v roce 1962 a první sokolovna byla postavena již o půl roku později v dnešní Sokolské ulici podle návrhu architekta Ignáce Ullmanna. Po ní rychle následovaly sokolovny v dalších městech a vesnicích. Ačkoliv se jejich architektura vzájemně lišila, společným znakem byla velká tělocvična v jádru dispozice doplněná klubovnamí a šatnami. Vzhledem k původnímu zacílení Sokola na prostná cvičení a cvičení na nářadí, nepodléhaly sokolovny parametrům míčových her (rozměry hrací plochy, výšky stropu, ochrana stěn a oken, lajny na podlaze) a dávaly tak větší prostor architektonickému vyjádření. Zato byl kladen důraz na kulturní rozměr sokolského hnutí a tak byly sokolovny vybaveny jevišti a zázemím pro společenské akce. Na Hlučínsku je dochovaná sokolovna v Háji ve Slezsku, která však dvacet let sloužila jako obecní kino (dvacet let již neslouží) a vestavěná šikmá podlaha hlediště dosud nebyla uvedena do původního stavu. Sokolovny se většinou vyznačovaly nápaditým architektonickým řešením interiéru i exteriéru, kterým tvůrci většinou respektovali kontext okolí.

Totéž se bohužel nedá říci o kulturních domech stavěných od 50. let 20. století. Jejich primárním posláním bylo: *„Vychovávat člověka politicky vyspělého, všestranně vzdělaného a vysoce odborně kvalifikovaného s bohatým vnitřním citovým životem, oproštěného od všech přžitků minulosti, s novou socialistickou morálkou.“*³ Architektonickým zadáním tedy bylo potlačením autority kostela a ostatních „přežitků minulosti“ všemi dostupnými prostředky. Výběrem exponované polohy v obci počínaje a necitlivou, nepřiměřenou, dominující formou konče. Tyto kulturní domy, postavené často svépomocí v akci „Z“, dodnes hyzdí řadu obcí a svou předimenzovanou a obtížně adaptovatelnou dispozicí jsou pro ně bez nákladné rekonstrukce spíše přítěží.

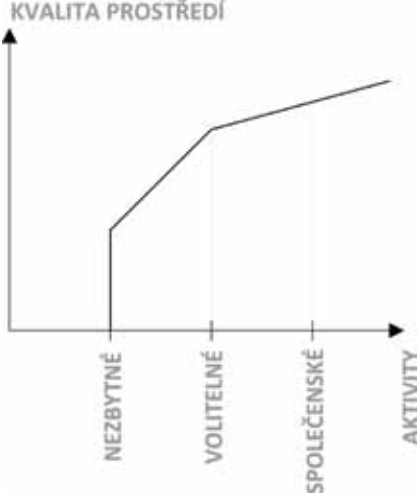
S podporou všelijakých programů rozvoje venkova a evropských dotací se ujala v posledních letech výstavba různých obecních domů či víceúčelových sálů, které, buď jako rekonstrukce stávajících objektů, nebo častěji jako novostavby, plní funkce kulturně-společenských center (např. realizovaný víceúčelový sál v Bělé nebo projekt na kulturně-informační centrum v Pišti od architektů Knesla a Kynčla).

Školy, školky

Škola (ZŠ 1-9, ZŠ 1-5, MŠ) je pro obec mimořádně důležitým jednotlivým prvkem. Plní úlohu při socializaci dětí, a pokud leží v místě bydliště, tak v nich spoluvytváří vazbu na obec jako na domov a pocit identifikace s ní. Na rozdíl od obcí, které vlastní školu nemají, zde jak mezi dětmi, tak mezi rodiči vznikají sousedské vztahy, které jsou dobrým základem pro sdružování a vzájemnou výpomoc. Potenciál školy jako společenského centra je však často málo využívaný. Kromě základní vzdělávací funkce může objekt školy plnit i řadu dalších rolí.

Například může sloužit jako komunitní škola, což je: *„...vzdělávací instituce, která nabízí možnost celoživotního učení komunitě (dětem, rodičům, veřejnosti) a reaguje na její potřeby a zájmy. Pracuje na principu otevřenosti aktivním zapojování rodičů a občanů a budováním partnerství zlepšuje sociální klima školy i komunity. Efektivně využívá místních zdrojů a napomáhá místnímu rozvoji.“*⁴

Další náměty na lepší využití prostor školy přináší ve své studii sociolog Jiří Musil z Univerzity Karlovy, který navrhuje využívat prostory škol nejen k výuce, kultuře a sportu, ale

72 Graf závislosti aktivit na kvalitě prostředí. Zpracováno podle [GEHL: Města pro lidi]

73 Krzyżanowice – kostel na příjezdu do obce

74 Náves a Kulturní dům v Hati

75 Vztah kostela a kulturního domu v Bohuslavicích

i k posilování aktivní politiky zaměstnanosti. Tedy obohatit náplň o poradenskou a rekvalifikační činnost pro lidi bez zaměstnání nebo v obtížných životních situacích.

*„Dosavadní zkušenosti proto naznačují, že komunitní centra jsou na venkově potřebná, zejména v periferních oblastech České republiky, že by se neměla omezovat na tradiční společensko-kulturní aktivity, nýbrž na sociální služby, a zejména na informace o pracovním trhu a na zlepšení šancí nezaměstnaných získat opět práci.“*⁵

*„Doplnění funkce škol, knihoven, a případně dalších institucí (např. bývalých kulturních domů) v periferních územích o komunitní centra by mohlo pomoci - při promyšlené organizaci a spolupráci s pracovními úřady v regionálních centrech - zlepšit situaci nezaměstnaných a umožnit kontakt se složkami sociálních služeb. Mohlo by také přispět k rozvoji občanské společnosti a k zlepšení kulturní a jiné společenské aktivity obyvatel v těchto územích.“*⁶

Důležitá pro kvalitu života v obcích je i možnost trávení volného času pro děti a mládež. Tuto roli mohou zastávat nejrůznější organizace a spolky (sokol, hasiči, skaut, církevní instituce i jiná občanská sdružení). Pro tyto spolky v zásadě není nutné vytvářet žádné speciální podmínky ani prostory, protože se většinou dají nalézt ve stávající vybavenosti obce – ideální je součinnost se školou (hřiště, tělocvična, učebny...). O kvalitě a rozsahu těchto služeb většinou rozhoduje spíše lidský potenciál (ochota a schopnost s mládeží pracovat) než materiální vybavenost.

Hostince, spolky, klubovny

Hospoda je jedním z nejstarších a nejzákladnějších center společenského života obce a jako taková je také indikátorem kvality života v sídle. Vesnice, které mohou její fungování nějak ovlivnit (například jsou-li jejím majitelem a pronajímatelem) by toho měly plně využívat a snažit se o její kultivaci a otevřenost pro co nejvíce občanů.

Řada venkovských hostinců je vybavena prostorným sálem a jeho fungování často přímo souvisí s fungováním hospody. Tam, kde je příznivé prostředí, venkovní posezení, hřiště pro děti a podnikavý hostinský, většinou dobře funguje i tento sál (plesy, koncerty, ping-pongové turnaje, výstavy ovoce a zeleniny, bleší trhy...) a naopak ve spojení se špinavým, zakouřeným lokálem pro několik štamgastů, zůstávají sály prakticky nevyužité.

Ve většině obcí na Pražské kvete bohatý spolkový život. Jsou zde sdružení hasičů, včelařů, folkloristů, holubářů, myslivců, rybářů, zahrádkářů, paličkářek, různé sportovní kluby a například v Bělé (661 obyvatel) funguje i ochotnické divadlo. Problémem je, že většina těchto spolků si buduje vlastní klubovny, centra, hřiště a jiná zařízení a často na jejich provoz žádá o příspěvky z veřejných (obecních, krajských, evropských) rozpočtů. Tím dochází k plýtvání jak lidskými, tak finančními zdroji, a obce by měly tomuto štěpení svou politikou zabráňovat. Nepodporovat deset různých zařízení, kde se lidé scházejí jednou týdně, ale akumulovat co nejvíce funkcí do jednoho centra, které bude maximálně využíváno sedm dní v týdnu a kde se budou moci potkávat lidé různých zájmových skupin, diskutovat o společných problémech a vymýšlet nové, společné aktivity.

*„V místě, které je místem setkávání, jde také o příležitost k demokratické výměně názorů, k níž mají lidé otevřený přístup: mohou vyjádřit svou spokojenost, smutek, nadšení nebo strach... Četná setkání s ostatními lidmi tváří v tvář a tyto společné manifestace tvoří dohromady důležitou podmínku demokracie.“*⁷

Historické a industriální památky

Některé obce mají na svém území historické památky jako záměčky, usedlosti nebo velké hospodářské statky. Jiné disponují nevyužívanými stavbami industriálního charakteru (mlékárny, pily, cihelny, sýpky, mlýny...). Využití těchto objektů pro kulturní účely a jejich případná revitalizace na společenská centra, může být žádoucím krokem ke zvýšení identifikace obyvatel s místem, neboť jsou součástí jeho paměti, identity a genia loci.

Závěr

Pro zvyšování či udržení kvality života ve svých obcích je v zájmu samospráv dbát o rozsah a jakost hmotného prostředí pro společensko-kulturní aktivity tak, aby zajišťovalo emocionální sepětí lidí s místem bydliště, fungování místní společenské kontroly a politického života, existenci sousedských vztahů a kulturního života.

Rizikem v tomto ohledu ale může být přecenění vlastních sil a investice do neudržitelných projektů. Megalomanské předimenzování občanské vybavenosti (například s pomocí evropských dotací), na jejíž provoz a údržbu nebudou v budoucnu peníze, může být pro obec stejně zhoubné, jako podcenění sociálních a kulturních potřeb místních obyvatel.

4 Workshop / Warsztaty Prajzsko 2012

Úvod

Prajzsko. Pohraničí, nikoli příhraničí.

Kraj vrásčitý, nikoli zvrásněný

Tomáš Bindr

Narodil jsem se tady, jsem císařák a za vodou jsou Prajzáci. Narodil jsem se tady, a přesto jsem polovičním cizincem... dějinné souvislosti způsobily, že jsme si cizáky. Navzájem i sobě samými.

Polovina let sedmdesátých, ještě nechodím do školy, první vzpomínky.

1/ jsem poloviční rodák, po mamince

S babičkou jezdím uklízet hroby. Nesnáším to, musím být potichu, chodit jen po upravených chodnících a pumpovat vodu. Proč se o hroby nestarají jejich děti, proč já? Proč bydlí tak daleko a proč nemohou přijet? A pak cestou domů už postě slyším, tady bydlel Ginter, tady byla apotheka tety Pozzí, co nám posílá vonící balíky se sladkostmi odněkud z ciziny a tady to je dům nejlepší kamarádky Grétky, která žije u Brém. Ta cizí jména mi připadala pohádková, vzbuzovala příjemné pocity, neznal jsem hořkost dějinných souvislostí. A tajemná vůně kostela ve vyprahlém létě, oáza babiččiných vzpomínek na první přijímání, ta nemohla být vynechána nikdy. Koneckonců nápisy ve švabachu jsou pro mne dodnes tajemnější než latinka.

2/ jsem poloviční cizinec, po tátovi

Rok 1942, atentát na Heydricha, zatýkání, popravy, koncentrační tábor Mauthausen. Děda přežil, dá-li se to tak nazvat, a za zásluhy dostává zkonfiskovaný dům po vysídlených Němcích s umístěnkou v Opavě.

Je po obědě, v kuchyni se vznáší sluncem ozářený obláček cigaretového dýmu, voní káva a za okny v prudkých manévrech křičí jirčičky. Z půdy jsem přinesl zvláštní pruhované pyžamo s červeným trojúhelníkem, býčí ocas a kožený náramek s číslem a s tajně zašitým křížkem. Poklidné odpoledne střídá napětí. Nikdy mi o tom nechtěl, zvědavému chlapci, vyprávět. Asi nikdy neodpustil, nikdy nezapomněl, zřejmě nikdy nedošel ke smíření. Všichni ti Ginterové a Grétky mu ze vzpomínek navždy učinili bolest, vzali mu víru v Boha.

Počátek let osmdesátých, nevím kdo je Wałęsa, co Solidarność, ze zeměpisu už vím, kde je přístav Gdaňsk.

Jedeme s maminkou na Jesenicko. Rychlíková trať vede přes Gluchołazy. To nádraží je jiné než ostatní, nejsou na něm žádní lidé. Nikdo nenastupuje, ani nevystupuje. Na peróně stojí bez hnutí vojáci s připravenými samopaly. Až budu velký, budu také vojákem. Mami, ty z toho nemáš radost? Tenkrát jsem netušil, že mamčin smutek nevyvolala dětská touha. A že letmé pohlazení nebylo povzbuzením, ale latentní otázkou bez odpovědi.

A večer u babičky pláče její kamarádka, že se nedostane za dcerou do Ratiboře, že od hranic vytrhali koleje.

Konec let osmdesátých. Už není babička, není dědeček, nikdo neposílá voňavé balíky

z Reichu. Na místě domů po vystěhovaných Němcích se hrdě tyčí paneláky, tak trochu jiné konečné řešení. Netuší, že už to mají komunisté „za pár“. Tam, kde stávala lékárna, hráváme fotbal. Jsem na střední škole, neumím být osobností, jednodušší je přijmout názory tlupy. A tak se stále dělíme na císařáky a Prajzáky. Prajzáci jsou totiž hodni pohrdání. Bigotní katolíci s konzervativními a neměnnými názory, spořiví a lakomí, úzkoprsí a nadmíru pořádní. Tradicionalisté, kteří jen tak někoho mezi sebe nepřijmou.

Listopad roku 2012. Narodil jsem se tady, jsem císařák a za vodou jsou pořád Prajzáci. Dávno jsou pryč rakousko-pruské sváry, za humny nejezdí tanky, ani na hranici už nestojí patroly s automaty. Už není proč překrucovat paměť k obrazu svému. Chlapec vyrostl, nastal čas odpuštění a smíření.

Studie regionálního rozvoje příhraniční oblasti jižní Moravy a Dolního Rakouska - spolupráce tří univerzit - VUT Brno, TU Wien a UNI Kaiserslautern

Mojmír Kyselka

Inspirační zdroje

V předjaří roku 1990 propukla oboustranná euforie z otevření dosud železně střežené hranice mezi ČSSR a Německem, ale z brněnského hlediska hlavně s Rakouskem. Ještě však s celníky a pasy. Učitelé a studenti Institutu prostorového plánování a stavby měst Technické univerzity Vídeň (TU W) již v únoru 1990 připravili exkurzi „Grenzenlos“ – Bez hranic – a postupně se setkávali s kolegy na slovinské, maďarské, slovenské a moravské hranici. K té jihočeské už nedorazili – byli velmi unaveni a také poněkud alergičtí na Teme-lín. Jejich první setkání s učiteli a autorem tohoto příspěvku na Fakultě architektury VUT Brno proběhlo v Mikulově a jeho podzemí, ale jen v duchu kolegiálního nadšení.

Průzkum vztahů a všeobecná ujišťování o spolupráci

Podstatnějším impulzem pro ni byla pracovní exkurze učitelů a studentů FA na němec-kou Universitu Kaiserslautern v zemi Porýní – Pfalz v březnu 1991. Město leží nedaleko hranic Francie a škola – ústav urbanismu - nám předvádějí regionální územní plány spojující určité malé regiony na hranicích Německa a Francie, zejména severního Alsaska. Ještě před 25 lety to byli odvěci nepřátelé. Avšak ta spojená území jsou realizována a prosperu-jí: využívají daňových a tarifních výhod obou zemí, bez bariér. Idea podobné integrace některých hraničních regionů jižní Moravy a Dolního Rakouska dostává obrysy. Proti většině hranic Čech zde nejsou geografické tj. téměř neměnné horské, vodní a lesní překážky mezi sousedícími státy a národy s blízkou tisíciletou historií. Od Velké Moravy přes Přemyslovce až po Habsburskou říši. Iniciativa ke konkrétní spolupráci vychází z Brna.

Příprava koncepce

Nikoliv ústav urbanizmu, ale architekti ústavu venkova FA VUT koncipují v září 1991 záměr příhraničního regionálního plán pro získání dotaci z grantu „Aktion“ určeného výhrad-ně pro česko-rakouskou spolupráci. Postupně angažují vedoucí učitele Institutu prostoro-vého plánování a stavby měst TU W. Ti na počátku váhají s určitým despektem k neznámé škole v komunistické zemi a nevyzkoušené spolupráci. Po opatrných přípravných jedná-ních však během zimy a jara 1992 přebírají hlavní iniciativu. Pravděpodobně podpoření z politických důvodů na úkol nasazují třicet pět učitelů, doktorandů a studentů, Brno osm a dva stážisty z USA, přidává se Kaiserslautern se šesti, vysoce kvalifikovanými asistenty a studenty. Každá škola s dílčími ideami. Brno však velí – bez složitých koncepčních váhání pořádá workshop v centru polozdevastovaného sudetského jihomoravského pohraničí.

Řešení

Na konci dubna 1992 se týmy tří škol setkávají ve zchátralém vinařském městečku Jaroslavice u Znojma, 1,6 km od rakouské hranice. Veliký renesanční zámek na návrší nad městečkem vyklidili pohraničníci téměř devastačně. Přesto v něm probíhá intenzivní pětidenní workshop. Pracovní nadšení stimuluje starosta sponzoringem místních sklepů. Myšlenky propojení asi 30 km širokého a 90 km dlouhého pásu území podél společné hranice od Vranovské přehrady po soutok Moravy s Dyjí, vznikají spíše živelně – v sou-těžní atmosféře studentů, jednajících kolegiálně lámanou angličtinou. Učitelé převážně jen moderují a krátce syntetizují diskuze a skici – dlouho do noci. Mapové podklady rakouské a naše zrovna neseďí. Nejsou žádné průzkumy a rozbor. Studenti však s podivuhodnou intuicí rozdělují hraniční pás geograficky a kulturně přibližně na třetiny. Půvabně pahorkaté, doznívající vinařské krajíně na západě se sousedícími královskými městy Znojmo a Retz udělují název „Autonomia“, střední, nížinná a pohostinná část zeleniny, ovoce a vína dostá-vá jméno „Hospia“ a třetí, východní, malebná a výtvarná dietrichsteinsko-liechtensteinská krajina Mikulova, Valtic a Lednice „Artia“. Iniciály tvoří logo regionu „AHA“. Hlavním společ-ným motivem atraktivity jsou různé formy turistiky: vinařská cesta „Weinstrasse“ proplétající

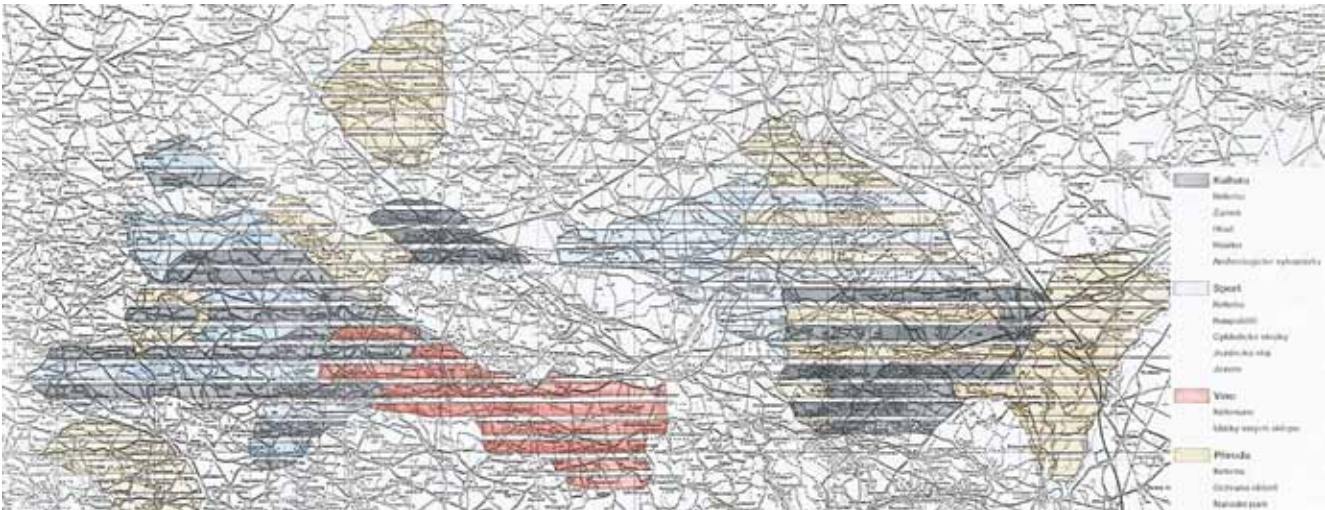
76 Hraniční zámek Hlohovec, spojující historickou moravsko-rakouskou hranici. Foto: M. Mičochová

77 První analýzy, využití půdy

78 Rozbor urbanismu Jaroslavic

79 Rozbor funkčního členění na obou stranách hranice

80 Návrh příhraniční vinné stezky

sedlácké sklepní uličky se středověkými až klasicistními hrady a zámky, památkovými sídly a přírodními chráněnými oblastmi, vše s masivně stále zjevnými rozdíly nedávné historie. Kongresová a kulinářská turistika. Tvrdá práce s množstvím grafiky a krátkých zásad řeše-ní. Pracovní výstavka na zámku pro místní správu i rakouské zájemce. Pak práce doma. Na seriózních průzkumech a rozborech vedoucích k návrhu, přebírá hlavní práci TU Wien. Brno dodává podklady, data a varianty, Němci metodicky konzultují a objektivizují koncepci. Na podzim 1993 probíhá putovní workshop TU Wien a FA VUT s ověřením koncepce. Společně autobusem podél navržené vinařské cesty s pracovními zastávkami na klíčových místech trasy. Rozdíly mezi oběma zeměmi jsou zde největší v zemědělství. Krajina je při stejné konfiguraci podstatně odlišná. Průměrná velikost rakouského hospodářství je 23 ha s malými pozemky a stromovou zelení. Na naší straně hospodaří bývalý státní statek, nyní, a. s. Znojmo na scelených tisícovkách ha, na Mikulovsku bývalé JZD, nyní, s. r. o. na stovkách ha pod intenzivní závlahou z velké Novomlýnské nádrže a řeky Dyje. Vesnice na obou stranách stagnují, neboť zde u drátů ještě nedávno končil svět. Začínají přirozenou spolupráci na obecní úrovni. O to rychleji nastupuje šedá ekonomika: Češi pracují ne zrovna legálně v Rakousku, Rakušané nakupují levně u nás, v kýčovitých marketech bezcelní-ho prostoru nakupují všichni. Sportovní a církevní události bývají společné. Nutno však přiznat, že nepanuje jen nějaká pohodová idyla. Bohatší a pokročilejší Rakušané se zmiňují o odsunu – vyhnání: bezpráví zůstane bezprávím. Vzniká však a rychle se realizuje řada společných příhraničních výstav v blízkou sousedících městech. Znojmo – Retz, elitní Telč – Horn. K tomu TU Wien zpracovává průzkumy a analýzy a vytváří varianty návrhů. Brno syntetizuje hlavní myšlenky variant do finálního tvaru, ale už např. s přechodem regionální-ho biokoridoru podél říčky Jevišovky do Rakouska, které ÚSES odmítá. Navrhují se, a ještě před Schenginem neoficiálně realizují, další hraniční přechody i na horších silničkách. Vše s jednoduchým dvojjazyčným komentářem. V zimě 1994 práce končí. TU Wien pak realizuje poměrně velkou mobilní výstavu doplněnou řadou velmi působivých fotografií. 47 segmentových panelů 100x200. V dubnu 1995 se koná vernisáž výstavy projektu v právě rekonstruovaném Hraničním záměčku mezi Lednicí a Valticemi. Zahajuje rektor VUT Brno s děkany urbanistických institutů Vídně a Kaiserslauternu. Výstava pak putuje po několika městečkách podél hranice, na rektorátě VUT v Brně a evropské výstavě životního prostředí ve Vídni. A tam se také ztrácí. Škoda, že jsme ji do Brna nezcižili.

Ohlasy

Práce byla oceněna v Bruselu při přípravě otevření schengenského prostoru pro nově-země EU. Hlavní řešitel za VUT byl vyznamenán zlatou medailí rektorem TU Wien. Katedra územního plánování ČVUT Praha se inspirovala a zpracovala ve spolupráci s VUT Brno a TU Wien podobný regionální plán pro krátký úsek hranice jižních Čech a Dolního Rakous-ka. Rakouský tým pak získal prestižní práci na projektu izraelsko-jordánského příhraničí.

Další vývoj

Tato stále aktuálnější problematika je na pořadu dne nejen na česko-polské hranici v regionu Slezska, které má geograficky stejné bezbariérový terén a politicky a kulturně podobnou historii. To víno se sem dá přivézt, ale i lokálně nahradit. Ale ve vhodné historické situaci postupné evropské integrace se musí rozrušit tvrdost hranic i v nacionalisticky tvrdě oddělených státech jihovýchodní Evropy. Co kdyby naše vysoké školy – jejich urbanistické i sociologické ústavy – předběhly v podobné sondě integrace maďarsko-rumunského nebo bosensko-chorvatského pohraničí. Žádný z těchto států se zrovna nemiluje. Jsou to však, žel, jen dnešní studenti, kteří se dočkají realizace plného společenství svých států nejen se sousedními. Na takovou idylu srbsko-kosovskou si budou muset i oni dlouho počkat. Bude to pravděpodobně připomínka poměrů v celé Evropě před II. válkou – 1938.

Dílčí realizace idejí studentů Fakulty architektury VUT v Brně a Technische Universi-tät Wien

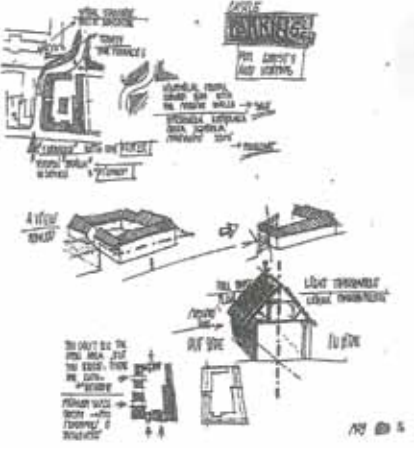
Velikost společného přeshraničního plánu, tj. asi 95 km dlouhý a asi 30 km široký prostor, je příliš rozsáhlý pro současnou možnost zpracování oficiálního dokumentu ve spoluprá-ci územně plánovacích odborníků obou krajů – zemí. Iniciativa VUT Brno a TU Wien však pokračují ve spolupráci na jiných projektech v řešeném pohraničním pásmu se spolupráce realizuje na místní úrovni obcí – vesnic i měst sousedících u hranice na jihomo-ravské a dol-norakouské straně. Přestože nebyla snaha o společný územní plán sousedí-cích obcí, dala si malá obec Zwingendorfd vypracovat studii územního plánu, který detailně navazuje na jihomoravskou hranici. Společné sportovní, církevní a společenské slavnosti městeček Ja-roslavice a Seefeld-Grosskadolz vyvolaly jejich nejvýhodnější propojení lepší polní cestou bez územního plánu. Daleko významnější jsou však společné zemské výstavy sousedících, vždy velmi půvabných příhraničních měst. Na vysoké úrovni byly takové vý-stavy realizovány v Telči a Hornu a Znojmě a Retzu. Vinařská cesta - Weinstrasse, přestože není oficiálně vy-hlášena, funguje jako cyklostezka podél sklepních uliček a vinných sklepů. Na autobusovou trasu s koštem, jídlem a ubytováním si budeme muset počkat na nějakou chytrou cestovku, která spojuje tyto základní atraktivitu ještě s kulturními památkami. Pro slezské česko-polské pohraničí je však inspirací právě sousedících příhraničních měst a mikroregionů – jídlo a pití je tím přirozeným začátkem. Hranice není konec, ale začátek.

Pro memento Josef Kiszka

Na konci léta roku 2008 proběhl v Žaclěří, městě na historické Slezské stezce, u pra-mene řeky Bobr, v sedle mezi Krkonošemi (Rychorami) a Vraními horami, první samostatný workshop studentů a pedagogů ostravské katedry architektury. Z technického pohledu nic významného, workshop na mrtvém dole Jan Šverma a jako úkol hledání možností využití v reakci na stereotypní představy a návrhy (sjezdovka na haldě, museum, atd). Jenže pro mnohé účastníky z Ostravska to bylo setkání s historií pomezí, s přemyslovským „*castrum Scheczler*“ i předválečnými bunkry, náměstím s roubenými měšťanskými domy, památníkem připomínajícím návštěvu císaře Josefa II, jako připomínkou slávy a prosperity, s ještě přežívající porcelánkou. Též s legendou o útěku Komenského z perzekvovaného království, setkání s německou otázkou, komunistickými kasárnami, s krajinou s ránou po těžbě, s úpadkem hospodářství a splínem obyvatel. Též s nečekaným spaním na pryčnách socialistického kulturáku. Ajntopf minulé slávy a poválečné i polistopadové devastace. Vzorek Sudet a slezského pohraničí. Vzorek konce průmyslu a plánování. Vzorek sociální diskontinuity, ukryvaného mindráku a bezmoci.

Tento workshop se stal začátkem tří projektů, od této doby na katedře v ateliérech trvale rozpracovávaných: „Hranice“, „Industriál“ a „Natura / kultura“. Poslední dva nejsou zásad-ním předmětem této publikace a jsou / budou reflektovány na jiném místě.

V roce 2010 jsme se zaměřili na, s Žaclěřskem sousedící, Broumovsko. Díky vstřícnosti architekta Prokopa se broumovský workshop stal etalonem pro další. Setkání s duchovní barokní krajinou, architekturou opatství a zvláště se souborem vesnických dientzenhofferov-ských kostelů byl pro Dílnu povznášející. Historicky první Symposion v křínickém poloprázd-ném hostinci se soustředilo na tematiku křesťanství, benediktinů, kolonizace, národních hranic na hřbetu Broumovských stěn, vysídlení Němců, socioekonomie... Objížďka pláno-vaná na pátek, byla tak poučná a naplňující, že se protáhla i na sobotu. A pak i noc byla dnem a výsledky byly milým zadostiučněním. Některé navazující semestrální práce jsou prezentovány v Notesu 1. Charakteristické francké dvorce poněmeckých bohatých statků,

81 Rozbor místní tradiční zástavby

82 Skica zámku v Jaroslavici

uspořádání rurální struktury, duchovno v krajině, obecní hala, to jsou témata, která studenti oslovila a která řešila podrobněji.

Pokračovat kontinuálně a seznámit se s Kladskem se nepodařilo. Problémy s organizací workshopů v „cizině“ tomu nedovolily. To bylo i popudem k navázání spolupráce s opolskou technikou a její katedrou architektury. Na následující workshop v Bohušově byli pozváni na rekognoskaci i studenti z Opolí. Workshop Osoblaha 2011 navázal na témata z minulého, avšak důraz se přenesl na ekonomickou obrodu a obnovu, na problémy spojené s abso-lutní periferizací území u nepropustné hranice. Ale nejen. Symposion začal již při výjezdu a probíhal i během objíždky a jednotliví aktéři přednášeli v autobuse i na místech, jichž se téma tykalo své referáty. Na osoblažském židovském hřbitově jsme byli seznámeni během rozsáhlé hodinové přednášky s historií Židů v moravských enklávách i Osoblaze samotné. Od tohoto okamžiku nás toto téma stále provází i v době mimo projekt Hranice (zabrzan-ský mezinárodní workshop a starý imaginativní hřbitov a synagogy, synagoga v během výjezdu na východní Slovensko, atp.). I stále přetrvávající problémy s organizací a deskripcí v polském zahraničí s Hlubčicemi (Hlubczyce), Prudníkem. To se napravilo v roce 2013, kdy polský partner uspořádal svůj workshop v Prudniku a sousedící území kolem Zlatohorské vrchoviny (Góry Opawskie) byla doplněna až po Zlaté Hory a s Bílou Vodou.

Zatím poslední workshop projektu Hranice, se konal v roce 2012 v Opavě a hodnotil území jižní části Ratibořského knížectví z českých území tzv. Prajzské, preussische Schle-sien. Popis této události je v další kapitole. Všechna témata a workshopy se budeme snažit více přiblížit v dalších tematických Notesech.

Zbývá nám Kladsko, Krnovské knížectví, Těšínské knížectví a knížectví Osvětimské, až po Oravu. V roce 2013 se soustředíme na hraniční prostor knížectví Těšínského s Ratiboř-ským, tedy prostor pozdějších hranic prusko-rakouských.

Workshop Žaclěř (24. – 27. 9. 2009)

Místo: kulturní dům Žaclěř

Téma: Revitalizace areálu bývalého dolu Jan Šverma v Žaclěří

Pedagogové: Ing. arch. Josef Kiszka, Ing. arch. Jan Sedlák, Ing. arch. Kateřina Riedlová Ph.D, Ing. arch. Kamil Zezula

Studenti: Martin Nedvěď, Martin Náhlavský, Jana Stehlíková, Valerie Zámečníková, Petr Žák, Petr Opěla, Jiří Peterek, Andrea Stočková, Martin Šilhan, Radim Trajkov, Jiří Valenta, Jiří Papoušek, Sylvie Labzová, Marcela Lacinová, Petra Sovjaková, Andreas Katapodis, Jiří Hořínek, David Wojaczek, Radim Duda, Jana Sandriová, Dagmar Kutá, Jaroslav Klega, Adéla Klimešová, Václav Potůček, Pavel Nikl, Zbigniew Sikora, Iveta Závodná, Petr Doležal

Workshop Broumovsko (30. 9. – 3. 10. 2010)

Místo: bývalá základní škola Křínice

Téma: Broumovsko (hranice, duchovno, kostely, vesnice, barokní krajina, Broumov)

Pedagogové: Ing. arch. Josef Kiszka, Ing. arch. Jan Sedlák, Ing. arch. Jan Zelinka, Ing. arch. Martin Náhlavský

Studenti: Martina Bedrunková, Petr Žák, Jana Stehlíková, Martin Nedvěď, Valerie Zámeč-níková, Petr Pospíšek, Jan Hrnčárek, Markéta Appeltová, Evžen Entner, Martina Mlčocho-vá, Ondřej Turoň, Patrik Bílý, Markéta Knobová, Pavla Franková, Jana Cigošová, Dáša Dupkalová, Helena Hordějčuková, Monika Henželová, Andrea Pitronová, Vít Hrtus, Martin Herzán, Petra Adámková, Milan Čáp, Kateřina Doudová, Marie Vepřeková, Petr Harazim, Tomáš Krejčí, Radka Pšenčíková, Martin Křivánek, Veronika Šulková, Lenka Jurníčková, Iva Marcoňová, Jana Kochová

Workshop Osoblážsko (14. – 16. 10. 2011)

Místo: penzion Pod duby, Bohušov

Téma: Osoblážko (hranice, obce, udržitelný rozvoj, hospodářství, Osoblaha)

Pedagogové: Ing. arch. Josef Kiszka, Ing. arch. Tomáš Bindr, Ing. arch. Jan Zelinka, Ing. arch. Igor Krčmář

Studenti: Martin Náhlavský, Martin Nedvěď, Jan Hrnčárek, Štěpán Vrána, Evžen Entner, Markéta Knobová, Pavla Franková, Martina Mlčochová, Roman Anderle, Vendula Belová, Klára Konečná, Jakub Kupka, Lucie Malárová, Veronika Stavinohová, Andrej Žabka, Inka Brablecová, Klára Chudárková, Aleš Makový, Diana Orsáková, Vladimír Šobich, Kateřina Marťanová, Lukáš Drozd, Michal Duraj, Anna Šašková, Lubomír Fiala, Karolína Žižková, Jakub Antoš, Jiří Phillippe Janda, Veronika Laryszová, Václav Machů, Patrik Bílý, Martin Herzán, Anita Glubczyk, Sandra Hurek, Hubert Piekawczyk, Joanna Maseli,

Workshop Hlučínsko (23. – 25. 11. 2012)

Místo: Střední průmyslová škola stavební v Opavě

Téma: Prajzsko (socioekoton, kulturní stabilizace, jádro a forma sídel, kulturní fragmenty v krajině, udržitelný rozvoj, antikvariát – vetešnictví – bazar)

Pedagogové: Ing. arch. Josef Kiszka, Dr. hab. inž. arch. Piotr Obracaj, Dr. inž. arch. Marcin Spyra, Mgr. inž. arch. Mariusz Tenczyński, Ing. arch. Tomáš Bindr, Ing. arch. Jan Zelinka, Ing. arch. Valerie Zámečníková, Ing. arch. Martin Nedvěď

Studenti: Martina Mlčochová, Pavla Franková, Markéta Knobová, Hana Nováčková, Ondřej Turoň, Jiří Papoušek, Milan Čáp, Jaroslav Klega, Roman Anderle, Jakub Antoš, Aleš Mako-vý, Petra Prokopičová, Alžběta Bílková, Eva Sedláčková, Petra Ončová, Dominik Čermák, Tomáš Gábor, Martin Struhala, Michal Kletenský, Filip Ciahodný, Roman Jančo, Marek Sta-říčný, Hana Staňková, Adéla Lukášová, Ivona Dlábíková, Agnieszka Husarek, Dorota Kalita,

Katarzyna Jurek, Klaudia Penkala, Lilanna Paradowska, Martyna Zawitowska, Alexandra Buś, Jagoda Kus, Sabina Plichta, Karolina Magdalena Sznura, Martyna Świerczyńska, Natalia Walas

Wprowadzenie do workhopu Martyna Świerczyńska

Temat, który z początku wydawał się łatwy do zrozumienia i opracowania, w miarę rozwoju pracy, stawiania kolejnych pytań i tworzeniu różnego rodzaju analiz, okazał się niezmiernie skomplikowany. Wszystkie narodowości, władze, umowne zasady, przepisy, które przewijały się przez te ziemie przez bardzo długi okres czasu, aż do teraz, odcisnęły na nich silne piętno tworzące poczucie sztucznie wytworzonej odrębności, która w miarę upływu czasu coraz bardziej się pogłębia.

Teren przedzielony jest niewidzialną, aczkolwiek niezmiernie silną linią (granicą dwóch państw), która oddziela to, co w naturalny sposób było i nadal jest ze sobą połączone. My jako mieszkańcy obydwu stron, którzy wspólnie zastanawiają się nad własnym pochodzeniem i językiem, odnajdujemy wspólne mianowniki po przeciwnych stronach granicy.

Analizując pojęcia takie jak symbioza, adaptacja, refleksje, implantacja, tożsamość, religijność, duchowość w kontekście tego regionu zagłębialiśmy się w historię starając się zrozumieć swoisty kocioł kulturowy. Odnaleźliśmy w nim potencjał i miejsce na rozwój. Pracując wspólnie w grupach zaczęliśmy rozumieć znaczenie słowa euroregion.

Granica, która wcześniej była dla mnie czymś naturalnym, nagle stała się przeszkodą, rzeczą która zaburza pewien naturalny przepływ. I wtedy powstało pytanie, a właściwie zadanie, co zrobić, żeby historia nie poszła w niepamięć, żebyśmy znaleźli sposób na pielęgnowanie i rozwój pogranicza, zacierając dawne błędy i uprzedzenia.

Staraliśmy się to osiągnąć poprzez skoncentrowanie się na integracji obydwu narodowości, zarówno przez język (m.in. tworzenie szkół wielojęzycznych) jak i religijność, duchowość. Symbolem duchowej wspólnoty miałby być cmentarz biegnący wzdłuż granicy pokazujący przynależność do ziemi ponad granicami oraz szklane dzwony z popękanego szkła przypominające mieszkańcom o kruchości lokalnej kultury.

Najcennieszą wartością jaką mogliśmy wynieść z tych warsztatów była dyskusja, wzrost świadomości i próba zrozumienia swoistego ekotonu jakim jest teren pogranicza Czech i Polski, jego charakteru i problemów z jakimi musimy się zmierzyć, aby zintegrować mieszkańców dając jednocześnie szansę na rozwój i odkrycie ogromnego potencjału, który tkwi w tym terenie.

Eksperymentowanie z metodami planowania strategicznego na obszarze Euroregionu Silesia Marcin Spyra

„Nie możemy rozwiązywać problemów na tym samym poziomie, na którym je tworzymy.“
(Einstein)

Wstęp

Cykl warsztatów planistycznych

Tekst zawiera uwagi dotyczące planowania rozwoju obszaru pogranicza polsko – czeskiego na przykładzie studenckich warsztatów planistycznych zorganizowanych na obszarze Euroregionu Silesia. Wydarzenie to jest elementem cyklu warsztatów, których tematyka związana jest z obszarem pogranicza polsko–czeskiego. Warsztaty organizowane są przez uniwersytet Wysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava oraz Politechnikę Opolską. Cykl przedmiotowych spotkań został zainicjowany przez wykładowców uniwersytetu Wysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava w roku 2008. Od roku 2010 zacieśniona została współpraca pomiędzy VŠB Ostrava a Politechniką Opolską dotycząca problematyki rozwoju pogranicza polsko – czeskiego. Zaplanowana w roku 2010 seria wspólnych polsko–czeskich studenckich warsztatów planistycznych miała swój początek w roku 2011. Pierwsze warsztaty dotyczyły obszaru dawnego Księstwa Karniowskiego. Kolejne projekty dotyczyły problematyki rozwoju Euroregionu Silesia i Euroregionu Pradziad (rok 2013). Planowane są warsztaty, których tematyka będzie związana z Euroregionem

Śląsk Cieszyński oraz kolejnym fragmentem Euroregionu Silesia, zlokalizowanym w pobliżu Wodzisławia Śląskiego.

Planowanie rozwoju

Na podstawie przeglądu światowej literatury przedmiotu warto zwrócić uwagę na wybrane trendy związane z planowaniem rozwoju regionów

- uelastycznienie planowania, w którym ważniejszym od określenia ostatecznych celów planistycznych staje się skoncentrowanie na samym procesie planistycznym opartym o holistyczne pojmowanie krajobrazu (m.in. Palang, Mander & Naveh, 2000),
- wzrost roli konsultacji społecznych prowadzonych w trakcie opracowywania strategii (m.in: Steiner 2008, Hall & Tewdwr – Jones 2011),
- opowiadanie historii (ang. storytelling) jako element procesu zrozumienia przemian, jakim podlegał krajobraz regionu oraz gromadzenia pomysłów związanych z rozwojem regionu (m.in. Sandercock 2003, Van Hulst 2012),
- tworzenie scenariuszy rozwojowych (m.in. MacKay & McKiernan 2010).

Studenckie warsztaty planistyczne, do których odnosi się niniejszy tekst, znajdują również umocowanie w wymienionych powyżej trendach. Jako jeden z ważniejszych elementów materiału zgromadzonego przed rozpoczęciem warsztatów należy wymienić różne lokalne historie związane z przekształceniami krajobrazu Euroregionu. Metoda organizacji warsztatów oraz upowszechniania ich rezultatów poprzez organizowane wystawy, stronę internetową i publikację spełnia rolę konsultacji społecznych. Wyniki owych konsultacji są cennym materiałem, który powinien zostać uwzględniony podczas planowania rozwoju Euroregionu Silesia. Ponadto w toku dyskusji toczonych podczas warsztatów analizowane były różne scenariusze rozwojowe przedmiotowego regionu, a wyniki owych dyskusji zostały zapisane w formie opracowanych projektów. Należy oczywiście zauważyć, iż studenckie warsztaty planistyczne były jedynie inspirowane powyżej wymienionymi metodami.

Opis metody

Tekst analizuje wyniki studenckich warsztatów planistycznych przeprowadzonych w listopadzie 2012 roku w Opawie. Ich tematyka dotyczyła przygranicznego fragmentu Euroregionu Silesia, znanego w Republice Czeskiej jako Hlučínsko.

W trakcie trwania warsztatów studenci z Opola i z Ostravy zostali podzieleni na sześć polsko–czeskich grup projektowych. Każda z grup miała zadany temat, który służył jako motto rozważań projektowych związanych z fragmentem Euroregionu Silesia oraz powinien inspirować do nieszablonowego myślenia o rozwoju tego miejsca. Kolejno były to: socjoekoton, symbioza kultur, rdzeń i forma jednostki urbanistycznej, zagrody/dworki/gospodarstwa, rozwój zrównoważony i antykwariat. Schemat warsztatów oparty był o kilka podstawowych etapów: zgromadzenie danych dotyczących analizowanego regionu, wycieczka studialna po regionie, praca projektowa oraz publiczne prezentacje projektów.

Po zakończeniu warsztatów polscy przedstawiciele wszystkich grup projektowych zostali poproszeni o przedstawienie w formie pisemnej swoich przemyśleń związanych z kilkudniową, intensywną pracą warsztatową. Materiał został zgromadzony w okresie od 11/2012 do 06/2013 Pozyskano pisemne wypowiedzi od sześciu polskich uczestników warsztatów, reprezentujących pięć grup projektowych. W opracowaniu tekstów wzięli udział następujący uczestnicy warsztatów w Opawie: Aleksandra Buś (motto *antykwariat/rupiecie*), Jagoda Kus (motto *rdzeń i forma jednostki urbanistycznej*), Martyna Świerczyńska (motto *symbioza kultur*), Karolina Magdalena Sznura (motto *zagrody/dworki/gospodarstwa*), Natalia Walas (motto *rozwój zrównoważony*), Martyna Zawitowska (motto *symbioza kultur*).

Zastosowana metoda pozwoliła uporządkować doświadczenia uczestników, zgromadzone w trakcie trwania warsztatów oraz zsyntetyzować najistotniejsze aspekty, które powinny zostać uwzględnione podczas dalszego planowania rozwoju Euroregionu.

Rezultaty

Poniżej zamieszczone i omówione zostały obszernie cytaty zaczerpnięte z wypowiedzi wymienionych powyżej przedstawicieli grup projektowych. Należy zwrócić uwagę, iż cytowane osoby wykazały się różnym zaangażowaniem w wykonanie powierzonego im zadania. Niektóre przedstawione opisy są lakoniczne i odnoszą się głównie do suchego opisu prac projektowych (Aleksandra Buś, Jagoda Kus, Martyna Zawitowska), inne natomiast są bardziej szczegółowe i zawierają szereg interesujących autorskich spostrzeżeń (Martyna Świerczyńska, Karolina Magdalena Sznura, Natalia Walas).

Symbioza kultur

Martyna Świerczyńska na początku swojego krótkiego tekstu pisze: „Temat, który z początku wydawał się łatwy do zrozumienia i opracowania, w miarę rozwoju pracy, stawiania kolejnych pytań i tworzeniu różnego rodzaju analiz, okazał się niezmiernie skomplikowany.“ Stwierdzenie to potwierdza znana z literatury tezę mówiącą, iż w planowaniu rozwoju również ważny, a może i ważniejszy od ostatecznego efektu, jest sam proces zrozumienia problemu, jego interpretacji i wysnucia elastycznych propozycji projektowych (Nelson 2010).

Dalej pani Świerczyńska pisze: „Analizując pojęcia takie jak symbioza, adaptacja, refleksje, implantacja, tożsamość, religijność, duchowość w kontekście tego regionu zagłębialiśmy się w historię starając się zrozumieć swoisty kocioł kulturowy. Odnaleźliśmy w nim potencjał i miejsce na rozwój. Pracując wspólnie w grupach zaczęliśmy rozumieć znaczenie słowa euroregion. Granica, która wcześniej była dla mnie czymś naturalnym, nagle stała się

przeszkodą, rzeczą, która zaburza pewien naturalny przepływ. I wtedy powstało pytanie, a właściwie zadanie, co zrobić, żeby historia nie poszła w niepamięć, żebyśmy znaleźli sposób na pielęgnowanie i rozwój pogranicza, zacierając dawne błędy i uprzedzenia.“

Rdzeń i forma jednostki urbanistycznej

Jagoda Kus rozpoczyna swój opis od interesującego, a jednocześnie nieco kontrowersyjnego spostrzeżenia: „Teren Euroregionu Silesia to jest teoretycznie rzecz ujmując spójna całość, praktycznie jest to obszar przedzielony umowną linią (granicą polsko-czeską), rozdzielając to, co naturalnie jest połączone.“ Dalej w swoim tekście autorka poszukuje uzasadnienia dla postawionej na początku hipotezy o jednolitości naturalnego i zbudowanego krajobrazu Euroregionu. Pani Kus zwraca uwagę na podobieństwo systemów urbanistycznych położonych po obydwu stronach granicy. Przedstawiony przez autorkę opis jest jednak zawiły, rozwijane wątki rwą się, a całość sprawia wrażenie szkicu, który powinien zostać rozwinięty i uporządkowany.

Celne spostrzeżenie pani Kus dotyczy natomiast dialogu, jaki odbywał się w trakcie prac projektowych, i który powinien być kontynuowany w dalszym toku planowania rozwoju Euroregionu, bądź jego fragmentu: „Niewątpliwie odbywane dyskusje pomogły nam w zrozumieniu problemów oraz wzmocnieniu świadomości z jakimi mieszkańcy obszarów przygranicznych muszą się zmagać.“

Zagrody/dworki/gospodarstwa

Karolina Magdalena Sznura proponuje zastosowanie na potrzeby projektu interesującej metody zwanej „akupunktura architektoniczna“. Doświadczenia ze stosowania w praktyce projektowej zbliżonej metody zostały opisane w polskiej literaturze na przykładzie projektu rewitalizacji Parku Centralnego w Świdnicy (Czora, Spyra 2009) oraz na przykładzie projektu konkursowego rewitalizacji Parku Kulturowego w Sieradzu (Spyra 2010). Opisana metoda polega na projektowaniu w starannie dobranych miejscach rewitalizowanej przestrzeni elementów małej architektury oraz na działaniu w tych miejscach przy pomocy sztucznego światła (iluminacja). Mała architektura charakteryzuje się interesującym designem, wysoką funkcjonalnością oraz co najważniejsze odpowiadają na potrzeby użytkowników daną przestrzeń ludzi. Światło natomiast zwiększa poczucie bezpieczeństwa, poprawia funkcjonalność oraz odświeża wizerunek przestrzeni.

Opierając się na ogólnych wnioskach wypływających z wykonanej podczas warsztatów analizy struktury zabudowy czeskich i polskich wsi, członkowie grupy projektowej przechodzą do zastosowania akupunktury architektonicznej. Pani Sznura interpretuje metodę w następujący sposób: „Polega ona na punktowym działaniu rewitalizacyjnym, występującym równolegle na całym obszarze. W obu przypadkach, zarówno w Polsce jak i w Czechach, opustoszałe obiekty zyskują nowe funkcje, będące odpowiedzią na realne potrzeby naszych czasów. Wprowadzając „nowe życie“ w istniejące obiekty zachowujemy świadectwo historii danego regionu, z poszanowaniem dla lokalnej tradycji i przyzwyczajęń, nie ignorując aktualnych potrzeb mieszkańców.“ Celem akupunktury architektonicznej jest stworzenie miejsc integrujących lokalną społeczność czeskich i polskich wiosek. Po stronie polskiej przykładem zastosowania tej metody jest gospodarstwo w okolicach Raciborza. Autorka opisuje to słowami: „Do istniejącej struktury zaproponowano wprowadzenie nowych funkcji społeczno- oraz kulturowych, spełniających podstawowe potrzeby integracji międzyludzkiej. Wykorzystano do tego całą działkę, w tym teren pomiędzy przekształcanymi obiektami, zyskując różnorodność i spójność całego założenia“. Po stronie czeskiej natomiast „zaproponowano wykorzystanie zabudowy gospodarczej na aktywne centra agroturystyczne. Podstawową różnicą pomiędzy nadaną a pierwotną funkcją jest wprowadzenie różnorodności oferującej użytkownikom wielu doznań“.

Rozwój zrównoważony

Natalia Walas zwraca uwagę na obfitujący w różnorakie wydarzenia historyczny proces kształtowania się regionu: „W wyniku wielu „przeżyć“ tego regionu, Hlučínsko jest swoistym fenomenem etnicznym i kulturowym.“ Pani Walas konstatuje jednak szybko, iż „teren ten, pomimo swoich walorów estetycznych i możliwości produkcyjnych, nie jest dobrze wykorzystywany ze względu na granicę przechodzącą przez sam jego środek. Do tego dochodzą m.in. utrudnienia komunikacyjne, kulturowe, a także bezrobocie.“

Pani Walas pisze dalej: „Atutem miejsca, którym się zajmowaliśmy są wysokiej jakości grunty. Uznaliśmy, że najlepszym, a zarazem najtańszym rozwiązaniem, jest po prostu ich wykorzystanie, wpojenie mieszkańcom, że uprawa roślin, hodowla zwierząt, a także przetwarzanie tych dóbr, to najlepsze, czym mogą się zająć, co sprawi, że ich pozycja wzrośnie. Poza tym, poprzez nasze działanie odnieśliśmy się do historii, a dodatkowo wzmocnilibyśmy więzi pomiędzy mieszkańcami, a tym samym zatarlibyśmy granice.“ Na szczególną uwagę zasługuje dostrzeżenie przez autorkę potrzeby „zatarcia granic“ poprzez wzmocnienie więzi międzyludzkich.

Autorka upatruje możliwości rozwojowych w stworzeniu elastycznej sieci transgranicznej współpracy pisząc: „Pojedyncze gospodarstwa rolne są zbyt małe, by odnieść sukces w partnerstwie dużym spółkom zajmującym się pośrednictwem i handlem, a także by sprostać wszystkim wymaganiom konkurencyjnych, zrzeszonych w korporacjach rolnikom. Drobni rolnicy zazwyczaj są skazani na jednego nabywcę, co uniemożliwia im rozwój. Jednak gdyby połączyć tych drobnych rolników w „Grupę producentów rolnych“, stanowiliby oni silną konkurencję i podniosłoby to ich pozycję na rynku.“ Ponadto pani Walas zauważa, iż „Sieć, którą zaproponowaliśmy ma jeszcze jedną zaletę. Ze względu na to, że nie jest ona

83 Uczestnicy warsztatów projektowych podczas prezentacji. Foto: M. Spyra

narzucona, lecz wynikowa, umożliwiałoby to ciągłe włączanie się nowych gospodarstw, które chciałyby uczestniczyć w jej rozwoju. To mogłoby stać się samodzielną machiną, która przynosi zyski, działa bez zarzutów i przede wszystkim, łączy mieszkańców różnej narodowości“. Natalia Walas słusznie konstatuje, iż podstawą do sprawnego funkcjonowania omawianej sieci musi stać się dobrej jakości transgraniczna infrastruktura komunikacyjna.

Antykwariat/rupiecie

Autorka tekstu Aleksandra Buś w syntetyczny sposób odnosi się do opisu zadania projektowego, interpretacji zadanego motta projektu (antykwariat/rupiecie) oraz omawia najważniejsze decyzje projektowe. Swój opis autorka podsumowuje stwierdzeniem: „Poprzez zwrócenie uwagi na potrzebę rewitalizacji kluczowych obiektów, wartość danych miejsc ma szansę wzrosnąć, przez co cały obszar opracowania zyska na atrakcyjności i przyciągnięciu większej liczby użytkowników.“

Dyskusja i podsumowanie

Podsumowując warto zwrócić uwagę na kilka aspektów, przywołanych przez autorów tekstów, które są istotne dla planowania rozwoju Euroregionu:

1. Dialog jako niezbędny element procesu planistycznego
Cytowana powyżej wypowiedź Jagody Kus, dotycząca toczących się podczas warsztatów dyskusji, może być interpretowana jako podkreślenie roli dialogu jako niezbędnego elementu nowoczesnego procesu planistycznego. W podobnym tonie utrzymane jest stwierdzenie pani Świerczyńskiej: „Najcenniejszą wartością, jaką mogliśmy wynieść z tych warsztatów była dyskusja, wzrost świadomości i próba zrozumienia swoistego ekotonu jakim jest teren pogranicza Czech i Polski, jego charakteru i problemów z jakimi musimy się zmierzyć aby zintegrować mieszkańców dając jednocześnie szansę na rozwój i odkrycie ogromnego potencjału, który tkwi w tym terenie“.

2. Zrozumienie procesu przemian regionu, jako podstawa planowania jego rozwoju
Można stwierdzić, iż praktycznie każda z cytowanych osób odnosi się do tego zagadnienia. Bodaj najcelniej ujmuje to pani Świerczyńska pisząc, że temat odnoszący się do rozwoju Euroregionu, pozornie tylko wydawał się być oczywisty. Dokładna analiza uwarunkowań historycznych, ekonomicznych, społecznych, jakie wpływały na to miejsce, uświadamia uczestnikom warsztatów złożoność i wielowymiarowość problemu. Ujęcie holistyczne zagadnienia rozwoju Euroregionu zdaje się być najlepszą drogą do zrozumienia przemian jego transgranicznego krajobrazu (Naveh 2000).

3. Nowoczesny wizerunek Euroregionu, jako czynnik przyciągający do niego młodych i aktywnych ludzi
Karolina Sznura zwraca uwagę na wyludnianie się obszarów wiejskich Euroregionu Silesia, szczególnie po jego polskiej stronie, pisząc: „miejscowości (...) borykają się z problemem migracji ludzi do miast. Główną przyczyną tego zjawiska jest brak perspektyw dla młodych ludzi w kwestii pracy i rozrywki. Młodzież nie jest zainteresowana kontynuowaniem rodzinnych tradycji i prowadzenia gospodarstwa po rodzicach, gdyż wiąże się to często z ciężką pracą fizyczną.“ Wydaje się, że pani Sznura trafia w sedno problemu związanego z rewitalizacją obszaru Euroregionu Silesia. Pytanie: jak zachęcić kreatywne osoby do zamieszkania, bądź pozostania na jego obszarze pozostaje aktualne. Do tego problemu odnosi się również Aleksandra Buś pisząc o potrzebie podnoszenia atrakcyjności regionu, jako podstawowym warunku przyciągania do niego młodych i aktywnych ludzi.

4. Elastyczność oraz oddolne inicjatywy rozwojowe
Natalia Walas bardzo słusznie uwypukla rolę procesu wzmacniania międzyludzkich więzi, jako podstawę do dalszego procesu konstruowania transgranicznego regionu. Ponadto zwraca uwagę na elastyczność planowanych działań związanych z rozwojem Euroregionu. Szeroko pojmowana elastyczność sprzyja angażowaniu się w różne inicjatywy mieszkańców zarówno Polski, jak i Czech oraz ułatwia planowanie rozwoju w okresie spowolnienia gospodarczego.

Odniesienie się podczas procesu planowania rozwoju czesko–polskiego Euroregionu do „grupy wsparcia“, jaką stanowią studenci architektury i urbanistyki czeskiej i polskiej uczelni, pomaga spojrzeć na problematykę planowania rozwoju z innej perspektywy, niejako postarać się rozwiązać problemy planistyczne na innej platformie, niż zostały one zdefiniowane. Powyższe podsumowanie rozważań wskazuje również na celność spostrzeżeń uczestników studenckich warsztatów planistycznych. Otwartą kwestią pozostaje cały czas możliwość i chęć wykorzystania efektów warsztatów planistycznych przez osoby odpowiedzialne za rozwój pogranicza polsko–czeskiego. Jest to jednak problem, z którym zmagają się również inne kraje europejskie, dysponujące większym doświadczeniem w kwestii organizacji warsztatów planistycznych. Doświadczenia holenderskie wskazują również na konieczność precyzyjnego zaplanowania scenariusza warsztatów oraz jasnego określenia ich celów (Arciniegas & Janssen 2012). Cenne są natomiast doświadczenia wyniesione z przedmiotowych warsztatów, które znajdą zastosowanie na kolejnych etapach prac planistycznych związanych z pograniczem polsko–czeskim. Prace będą kontynuowane w zespole eksperckim składającym się z przedstawicieli VŠB w Ostravie i Politechniki Opolskiej.

84 Wycieczka studialna po analizowanym obszarze. Foto: M.Spyra

Kulturní dimenze a historický background

Mikrosonda přeshraniční spolupráce - Jesenicko

Pavel Roubínek, Pavel Ptáček, Petr Kladivo

Pro lepší představu o konkrétních osudech a příbězích na česko-polské hranici jsou zde uvedeny mikrosondy do života obcí v posledních letech, zejména v souvislosti se zrušením hraničních kontrol na společné hranici.

Více než deset nových přechodů do Polska přibýlo koncem roku 2007 a začátkem roku 2008 na Jesenicku. Obě země totiž v prosinci 2007 vstoupily do tzv. schengenského prostoru. Vzájemná hranice se tak stala výrazně propustnější, o což především Olomoucký kraj, ale i jeho polské protějšky usilovaly řadu let. V této chvíli by jich mělo být šestnáct včetně čtyř nynějších, tedy Bílého Potoka, Starého Města pod Sněžníkem, Mikulovic a Zlatých Hor. Obce otevření hranice vítají. O tom, co to přinese, ale starostové zatím mluví s rozpaky. Plní očekávání jsou i šéfové firem z regionu. Doufají, že v Polsku najdou pracovní síly, které jim chybí.

Mezi nové přechody, které by měly být otevřeny nejdříve, patří Bernartice– Dziewiętlice, Bílá Voda–Kamienica, Travná–Lutynia, Vidnava–Kałków, Velké Kunětice–Slawniowice, Horní Heřmanice–Jasienica a Stará Červená Voda–Jarnoltów. Mnohé z těchto obcí nesou dědictví historie, kdy byly po prohrané prusko-rakouské válce v roce 1742 nepřírozně rozděleny mezi dva státy. Situace se tím alespoň částečně vrací do normálu. (Upraveno dle: Marek, 2007)

Zdejší kraj vždycky tíhnul k severní rovině. Pokud má tedy Schengen někde fungovat jako spojovatel sousedních zemí, pak je to právě tady. Za zády mají Jeseníky a před očima polskou rovinu.

Tradiční hraniční cesty dávno nejsou tím, čím bývaly. Jednu z nich stále lemuje stromořadí, jinak jsou to jen koleje v uježděné hlíně, uprostřed tráva. Obyčejná polní cesta, která se po pár stech metrech mění v lesní a v zatáčce se spouští k potoku s malým můstkem. Za ním jsou vidět pohraniční patníky, na nichž se pod namalovaným polským P stále rýsuje vytesané německé D.

Do druhé světové války totiž na obou stranách hranice žili Němci, na severu pruští, na jihu sudetští. Ti po válce zmizeli, přišli sem noví lidé – z československého vnitrozemí a polského východu. Dobře prostupnou hranici komunisté zavřeli a jedinou vzpomínkou na zašlé časy se stala vratislavská arcidiecéze, pod níž Jeseníky patřily až do roku 1978.

Roswitu Kozlovou a její německé rodiče po válce neodsunuli jen proto, že „uměli pracovat v lese a neměli žádný majetek“. Tak je poslali alespoň do vnitřního vyhnanství na Prostějovsko a domů se směli vrátit až v 50. letech. „Němkou se cítím být jen občas, třeba když se sestrou mluvíme německy,“ říká. Po těch letech už jí prý ani nevadí, že Němci z kraje zmizeli, protože srostla s novými lidmi.

Dvaosmdesátiletá paní Paprskářová si ještě pamatuje, jak tu s Němci sbírali jejich

poslední úrodu brambor. Přišla z Valašska v roce 1945 a od té doby z okna hledí přímo do polské roviny. „Za patníky pohraničníci zorali pruh hlíny, aby bylo vidět šlápoty. A za tím už měli Poláci svoje pole.“ Měla tam kamarádku Kristinu, jejich děti se kamarádily přes oranici, několikrát taky přeběhly, ale pohraničníci je nikdy neviděli, a tak jim nedali pokutu. Někdy si rodiny i pomáhaly. „Házela mi přes oranici balíčky s cukrem, jim se tenkrát žilo líp.“ A co za to? Neřekne. Co se tenkrát v Polsku nedalo koupit? „Co vám budu povídat, to je naše tajemství.“ Kristina zmizela, paní Paprskářová je už dávno v penzi a zajímá ji hlavně políčko u domu. Polsko pro ni zůstává cizí zemí za humny.

„Vždycky jsme si sedli tady na kopeček, odkud bylo pěkně vidět na všechny strany, a povídali si přes čáru,“ vzpomíná její soused Láďa na osmdesátá léta. „V Polsku tenkrát měli různý zajímavý věci, taková rádia Grundig, ta už za něco stála. Tak jsme je v noci vyměnili, třeba za basu pív.“ Vesnice Bílá Voda, v jejímž okolí se tohle odehrávalo, je dokonalá výspa na konci světa. Zdejší lidé mají za zády kopce a silnici do čtyřicet kilometrů vzdáleného města Jeseníku. Před očima směrem do Polska rovinu a pět kilometrů do Paczkowa, města stejně velkého jako Jeseník. Jenomže hranice v dobách komunistického bratrství fungovala jako zeď. Silniční zátarasy, vykopané příkopy a pohraničníci se samopaly spolehlivě udrželi lidi od nadějí, že by se kraj mohl někdy znovu propojit. „Ještě loni v prosinci jsme tu byli v pasti – když nasněžilo, vítr zafoukal silnici, děti se nedostaly do školy a z města nám sem vozili chleba traktorem. To nám asi bude scházet,“ žertuje v malém domku obecního úřadu starosta Miroslav Kocián. A doplňuje, že něco takového už vesnici nehrozí, protože se k nim právě velkým obloukem vrátila historie a věci se vracejí k normálu.

Důkazů k vidění však zatím moc není. Na veliké násvi chátrá mezi ošumělými rodinými domy prázdná někdejší piaristická kolej a velký barokní chrám, kam komunisté hned na počátku své vlády internovali sestry z rozpuštěných řádů. A v zámku na konci vesnice zřídili psychiatrickou léčebnu, kde se nemocní dali dobře vytěsnit na okraj světa i zájmu. Svě si užila také hlavní obecní cesta, která se stáčí kolem kostela a vede dál přes hranici do polské části vesnice. Pohraničníci ji rozdělili hlubokým příkopem a závorou po obou stranách. „Přerušit tenhle kraj bylo jako roztrhnout stovku. Dvě padesátky z toho nemáš,“ kroutí hlavou Kocián.

Když na cestu přicházíme teď, je tam už bílým kamením vyrovnaný mlat, který volně pokračuje do Polska, napojuje se na asfalt a mizí v zatáčce. Hranice vytyčují pouze patníky a zbytky drátěného plotu podél potoka. Logika krajiny začíná pomalu ožívat.

Češi mají náskok

„Chodit si jen tak přes hranici a hledat v tom pocit svobody, to je téma tak pro turisty a intelektuály,“ říká Miroslav Chovanec, který v okresním městě vydává Jesenický týdeník. Podstatné jsou prý konkrétní výhody, což v kraji s obrovskou nezaměstnaností a platy kolem 15 tisíc korun znamená hlavně peníze. Jak je vydělat nebo ušetřit. Jenomže hledat práci v Polsku je těžké, protože hned za hranicí jsou lidé ještě o něco chudší a nezaměstnaných je ještě víc. A protože ani pro Poláky není snadné najít zaměstnání v Česku a v jesenickém kraji jich prý pracuje pouze kolem osmi desítek, nikdo toho o severním sousedovi moc neví.

„V Polsku jsem nebyl už několik let, protože nevím, co bych tam dělal. Památky jsem si prohlédl a na obchody nejsem,“ shrnuje jesenický historik Tomáš Knopp dojem, že otevřená hranice tady prostě zatím není tématem. Poláky znají hlavně jako turisty, kteří jezdí utrácet do lázní, restaurací a na sjezdovky. A prý také jako mladé nájezdníky, kteří se tu opíjejí a chovají jako na dobytém území. „Policie neví, jak na ně. Jsou drzí a agresivní, občas někoho zmlátí. To by si doma nedovolili,“ stěžuje si Knopp.

„Opravdu?“ diví se Paweł Szymkowicz z Glucholaz na druhé straně hranice. „U nás se zase říká, že česká policie je Poláky úplně posedlá a pokutuje za to, čeho si u svých lidí ani nevšimne.“ Szymkowicz pracuje v pohraničním městečku Glucholazy na radnici. Otevřená hranice je podle něj téma především pro lidi, kteří na ní žijí a jimž může zjednodušit nebo zlevnit život. Pro příklad zajíždí s návštěvníkem do nedaleké polské obce Podlesie, které je na tom podobně jako Bílá Voda – uzavřená kapsa za kopcem, kam v zimě dojede možná tak sněžný pluh. Česko tu přitom bylo celou dobu na dosah, ale za neprostopupnými hranicemi. Až vloni 21. prosince se lidem otevřel most přes říčku Olešnici a oni to náhle mají pár kroků na hlavní českou silnici a železniční zastávku v Ondřejovicích. Mostů je tu ostatně celá řada, česká samospráva se ale nemůže domluvit se státem, komu patří a kdo by je měl opravit. A protože jsou polorozpadlé, zůstávají raději uzavřené, aby nedošlo k tahanicím o odškodnění v případě, že někdo spadne do vln.

Cesty se přesto rozšiřují a kraj stále více propojuje, což může mít více významů než jen dopravu a obchod. Z Bílé Vody do protější polské Kamienice to bývalo přes nejbližší hraniční přechod kolem 110 kilometrů. Dnes je to od radnice k radnici deset minut chůze, autem něco přes kilometr.

První, na čem se starosta Kocián s Poláky shodl, je vytvoření společné hasičské jednotky. „Poláci z okresních Zabkowic mají koupit auto s žebříkem, my nějakou terénní cisternu. Złoty Stok opraví svou hasičskou zbrojnicí, kde by se všichni cvičili. K tomu pro každého sadu českých a polských vysílaček. Výjezdy bude každý platit ze svého. Všichni vydělají,“ slibuje si Kocián.

Jaké ale existují každodenní důvody k tomu, aby se někdo po stávajících i obnovených cestách vydal na druhou stranu? Jsou to malé praktické věci – pro našince je v Polsku levnější maso, zelenina nebo některé stavební a zámečnické zboží. Pro Poláky zůstává Česko zemí zaslíbenou pivu, ušetří se na obědě v hospodě, levnější jsou tu také domy a byty, do kterých se už přistěhovaly i první rodiny. Poláci také využívají blízké kostely na české straně.

Paweł Szymkowicz navíc uvažuje o tom, že by z Głuchołaz dal svou dceru do školky v pár kilometřů vzdálených Mikulovicích, protože tam mají volné místo, a ještě to vyjde levněji. Malé dítě prý necítí jazykovou hranici a rychle se přizpůsobí, zatímco pro starší děti a studenty zavedli na základních školách a gymnáziu v Głuchołazech češtinu jako povinný cizí jazyk, aby dohonili tradičně lépe rozumějící obyvatele jesenické strany hranice. To má podle místních kořeny v 80. letech, kdy polská televize úspěšně konkurovala přenosům z komunistických sjezdů svým nočním kinem s nevidanými západními filmy. Dnes to znamená, že na jednáních se Češi většinou domluví lépe a mají náskok.

Návrat k normálu

Konec hranice přinesl kromě volného pohybu lidí ale také volný pohyb kamionů a to lidé u silnic těžce nesou. Na vesnici se zase mluví o vykradených chatách, rozbitých oknech nebo údajných obchodních výjezdech polských turistů do hor. Podle lesáků vjíždějí auty až mezi stromy a pak v rojnici vysbírávají houby a borůvky „na kšeft a nechají za sebou rozdupaný les, plechovky od piva a láhve od vodky“. Jiní mluví o normální dani za sžívání se a zvykání si na sebe, kdy alternativou je jen znovu zavřená hranice. „Pro mne je to návrat k normálu,“ říká Szymkowicz. „Skončil poslední blok, který jsem měl při každé pohraniční kontrole. Ukázat doklady, občas ven z auta a otevřít kufr. Je to pryč,“ poznamená, zatímco volně přejíždíme mezi státy a on se po telefonu s někým polsky domlouvá, že je zrovna v Česku, ale za 10 minut už bude u sebe v kanceláři.

Podobně to komentuje rodák ze Zlatých Hor na české straně hranice Miroslav Petřík: „Vracíme se k tomu, co tu bylo před 100 lety. Tehdy se tu žilo z hor a z lázní, lidé volně překračovali hranici, běžně měli majetky na druhé straně, přes hranici se uzavíraly sňatky. O víkendech jezdil do Jeseníku vlak s turisty až z Vratislavi. Byl to bohatý a kvetoucí kraj.“

Zatím je těžké odhadovat, kdy se tyhle vzpomínky změní ve hmatatelnou viz i budoucnosti. S panem Petříkem stojíme na další ze zapomenutých cest – dnes pomalu ožívající spojnici mezi oběma státy. Uprostřed leží kusy navalené suti, hluboký příkop po straně pochází z 90. let, kdy měl bránit pašování aut. „Podle mne by tohle měla být už jen cesta pro pěší a cyklisty. Aby se zarazili hned ve Zlatých Horách a něco tam utratili. Právě turistika je nadějí, že se kraj zase postaví na nohy.“

Napadlo by vás to?

Slezsko s výjimkou jižního cípu ztratila císařovna Marie Terezie v roce 1742, kdy jej po prohrané válce postoupila pruskému králi Fridrichu II. A tam, kde tenkrát vytyčili zcela novou hranici mezi Rakouskem a Pruskem, je dnes bez velkých změn dělicí čára i mezi Českem a Polskem.

Nikdo zatím neví, co druhá strana nabízí. To se týká i Biskupské kupy, hory ležící na severním okraji hor. Hranice vyznačená patníky prochází jen několik metrů od vrcholu, kde stojí nejstarší kamenná rozhledna v Jeseníkách. Už od roku 1898 je z ní skvělá vyhlídka do hor i do polské roviny, a lákala proto vždy velké množství lidí z obou států.

Dnes jsou to hlavně Poláci. Podle Miroslava Petříka, který věž spravuje od jejího znovuotevření v roce 1996, je to tím, že Češi jsou zvyklí držet se vyšších hor. A navíc je to sem pro ně daleko a nikdo pořádně neví, co kraj nabízí. „Místo letáků na křídovém papíře tištěných za evropské peníze bych potřeboval kvalitní informační centra, kde nepracují lidé proto, že jinou práci nesehnali, ale protože je zajímá. A kde se dozvíte, že v Česku jsou hory a památky, v Polsku jezera a památky, na obou stranách lázně a staré zlaté doly. Zkrátka že tohle je unikátní kraj pro kompletní rodinné prázdniny.“

A to je pro něj i skutečný smysl Schengenu. Zatímco ještě nedávno kolem jeho věže polští pohraničníci zatýkali a deportovali lidi, kteří si zapomněli pas či přešli hranici po zavírací hodině, teď se najednou krajina může probudit k zaniklému životu. A on sám tomu napomáhá vlastní aktivitou, jako jsou dobré internetové stránky, pravidelný program na věži, poštovna s vlastními známkami a razítky nebo vztyčení kříže smíření. A také rozestavěnou horskou boudou, jež by měla částečně nahradit nedaleký horský hotel Rudolfsheim, který režim nechal v 50. letech strhnout právě pro jeho umístění na samé hranici.

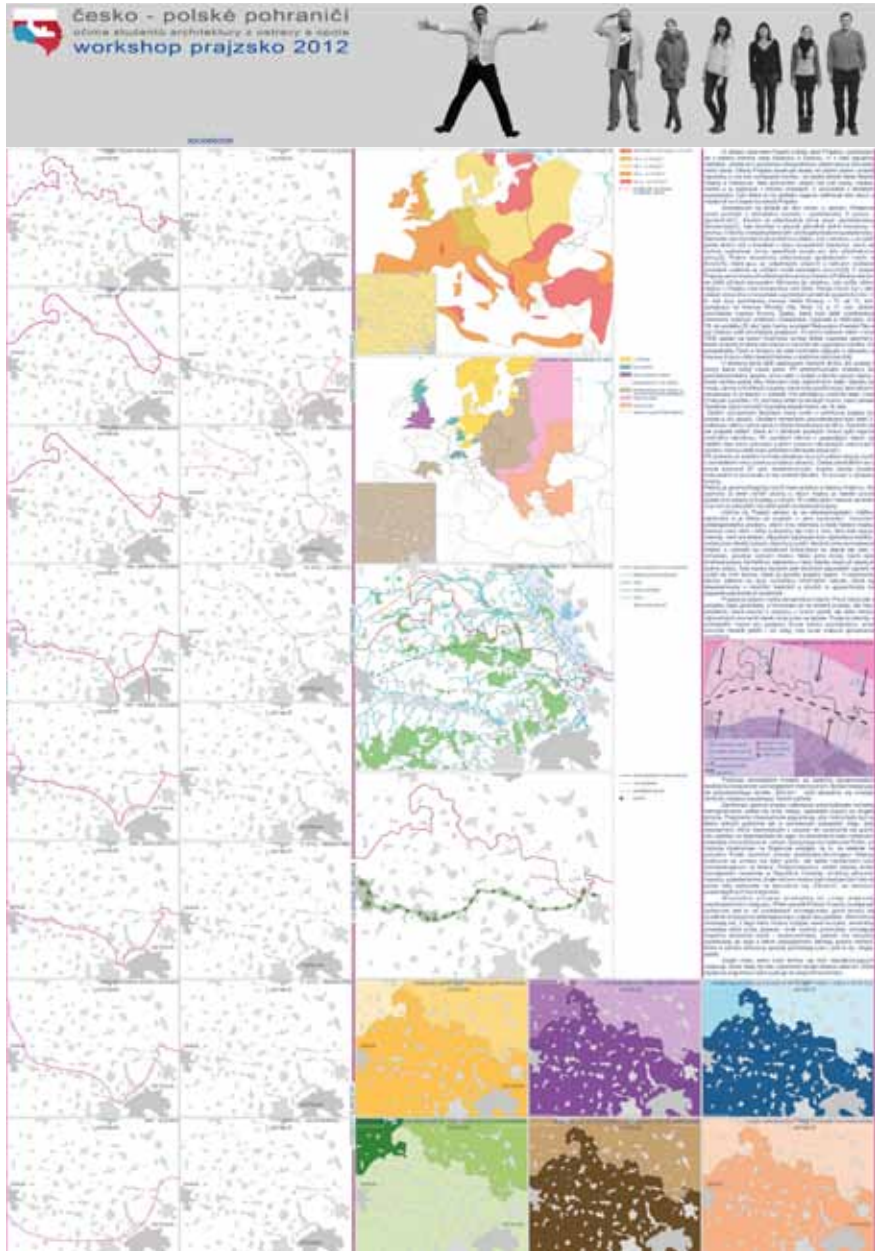
„Přerušit tenhle kraj bylo jako roztrhnout stovku. Dvě padesátky z toho nemáš,“ říká starosta Kocián. Ruiny jsou pořád i u lesní cesty, která se obloukem drží hranice podél bývalého kamenolomu ve Zlótém Stoku. Tam, kde z rozvalených zdí vyrostly stromy, bývala na české straně výletní restaurace. Do ní volně chodili lidé ze všech směrů a z jedné země hleděli do krajiny té druhé. Co bývalo kdysi dobré místo k setkávání, odpočinku a obchodu, stalo se později ze stejných důvodů problémem a důvodem ke zničení. Teď by se mohly staré časy vrátit, těžkost je ale zatím v tom, že nikdo pořádně netuší, co mu druhá strana nabízí. Přitom hlavně z pohledu z Česka toho nebude zřejmě málo: zatímco v Jeseníkách žije jen zhruba 40 tisíc lidí, přilehlý polský kraj čítá nějakého půl milionu obyvatel.

Starostové z obou stran hranice si proto teď za peníze z bruselských fondů dělají studii, která jim zmapuje možnosti a na papír dá třeba adresy a telefonní čísla lidí i firem či otevírací doby všech možných služeb. „Já to sám v Polsku ještě pořádně neznám,“ komentuje tuhle snahu starosta Kocián. „Ale napadlo by vás třeba, že v tomhle zapadlém kraji je velké golfové hřiště? A 30 kilometrů odsud? To je přece pro vás Pražáky v dojezdu, ne?“

(Upraveno dle: Jazairi, 2008)

Prajzsko jako socioekoton

Josef Kiszka, Martin Nedvěd, Ondřej Turoň

85 plakát k workshopu. Výsledky práce skupiny: Ondřej Turoň (litr), Roman Jančo, Dorota Kalita, Petra Ončová, Sabina Plichta, Hana Staňková, Vedoucí: Ing. arch. Jan Zelinka

Pojem ekoton je v biologii (ekologii) definován jako „*Přechodové společenství na styku dvou krajinných segmentů (např. les – louka, louka – vodní plocha/tok atd.) s charakteristickými životními podmínkami a zvýšenou druhovou diverzitou*“ (Kyselka, 2007). Pojem „socioekoton“ tedy naznačuje charakter území ležícího na styku několika politických, národnostních, jazykových a kulturních sociálních organismů. A podobně jako se řeka může vylít z břehů nebo vymíláním meandrů měnit své koryto, ani hranice v oblasti Slezska, a zde konkrétně Ratibořska a Hlučínska, nebyly trvalé a v minulosti se několikrát posouvaly.

Prostorová sociologie (tedy sociologický obor zkoumající společnost v kontextu jejího životního prostředí) rozlišuje několik dimenzí prostoru. Dimenzí přírodní, kulturní (symbolickou, duchovní, politickou), psychickou (emocionální, vztahovou), estetickou a ekonomickou (Heřmanová – Patočka, 2007).

Přírodní dimenze

Přírodní podmínky Hlučínska umožnily osídlení již v době kamenné. Nejstarší archeologické nálezy pocházejí z období před 150 tisíci let a důkazy o tábořišti na Landeku, včetně sošky tzv. „Landecké Venuše“, jsou staré 30 – 40 tisíc let (Chrástský, 2008, str. 13).

Dostatek zvěře a ryb, úrodná půda a mírný reliéf krajiny svědčil osídlení, takže místo bylo nepřetržitě osídleno 23 000 let a již v 10. století vznikaly mocenská slovanská hradiště. Území nemá v podstatě významných přírodních hranic a je součástí severo-j jižního migračního koridoru na styku Českého masivu a Karpat.

Kulturní dimenze

Do 13. století bylo Hlučínsko, jako holasická provincie, součástí slovanského živlu (kmen Holasiců), od dob Přemyslovců sem přicházeli postupně němečtí a moravští kolonizátoři.

Německy mluvící obyvatelstvo se usazovalo spíše v severní části kolem Ratiboře a Slované dominovali v jižní části u Hlučina, ale přesto postupně vznikaly vícejazyčné obce.

Hlučínsko je historicky součástí Ratibořského (dříve Opolského) knížectví. Hlučín byl zemskou pevností, chránící obchodní stezku Opava – Krakov. Postupně patřilo i opavským Přemyslovcům, těšínským Piastovcům, svobodným pánům Vlčkům z Hlučina a Dobrozemice, pánům ze Zvole, pánům z Gašina a v roce 1694 byli obyvatelé města Hlučina uvolněni z poddanství.

V roce 1742 po válce o rakouské dědictví se Hlučínsko stalo součástí Pruska (glubczyc-ká správní oblast, později okres Ratiboř). Až do roku 1871 si obyvatelstvo Hlučínska v rámci Pruska zachovávalo celkem bez problémů svůj jazyk („moravštinu“)¹ a kulturu. Vyučovacím a úředním jazykem sice byla němčina, ale germanizace byla nenásilná a lidé hlásící se k moravské národnosti (Pruští Moravci) užívali své nářečí k běžnému dorozumívání a omezeně i ve školách (nařízení z roku 1842 umožňovalo užívat v národnostně smíšených školách i český a polský jazyk). Jazyk a tradice v regionu pomáhali udržovat „moravští“ buditelé a zejména katoličtí kněží, kteří se takto bránili i protestantskému vlivu Pruska. Nejvýznamnějším buditelem v tomto období byl kněz Cyprian Lelek, který byl jediným českým poslancem v pruském sněmu, autorem českého slabikáře pro Hlučínsko a spoluzakladatelem českého časopisu Holubice.

Po vzniku Německého císařství v roce 1871 byl Kancléřem Otto von Bismarckem zahájen tlak na úplnou germanizaci a evangelizaci země. Jediným vyučovacím jazykem se stala němčina a katolická církev podléhala státnímu doзору. Křesťansko-konzervativní strana Centrum proti tomuto tlaku bojovala a na Hlučínsku začala vydávat „Katolické noviny pro lid moravský v Pruském Slezsku.

30. 1. 1920 byla jižní část Ratibořska s celkem 50 tisíci obyvateli přičleněna k Československu. Rozdělení nebylo provedeno příliš ohleduplně (6 převážně moravských obcí zůstalo Německu a 2 čistě německé naopak připadly Československu) a v roce 1922 bylo mírně korigováno přičleněním obcí Hař a Pišť k Československu.

Změna státní příslušnosti nebyla obyvateli přijata příliš příznivě a proto bylo Hlučínsko 4. 2. 1920 obsazeno československou armádou. Stejně jako Hlučíňané dříve odolávali germanizaci, bránili se nyní počešťování, jehož nástrojem se stalo zejména školství a státní správa. Při sčítání lidu v roce 1921 byl stanovaným klíčem k určování národnosti mateřský jazyk a uvádění „nesprávných“ údajů bylo trestáno pokutami a vězením. Cílem československých úřadů bylo dokázat neoprávněnost požadavků na zřízení německých škol na Hlučínsku. Občané hlásící se k německé národnosti byli proto zváni na Okresní hejtmanství v Hlučině a pod hrozbou sankcí přesvědčováni k opravě. Výsledkem sčítání po korekcích bylo 81 % obyvatel české, 12 % německé a 7 % polské a jiné národnosti.

4604 osob z Hlučínska využilo svého práva daného Versailleskou mírovou smlouvou, přihlásilo se k německému občanství a vystěhovalo do Německa. Tzv. opčního prohlášení využila zejména inteligence (učitelé, úředníci), což výrazně oslabilo německý spolkový život.

Česká kultura se naopak rozvíjela, byly zakládány různé osvětové spolky (Matice opavská, Slezská matice osvěty lidové), které pořádaly přednášky, kurzy a hromadné zájezdy do Prahy na setkání s prezidentem a představiteli československé vlády.

V roce 1937 proběhl proces počešťování německých příjmení. Opravy byly prováděny v matrikách podpisem předloženého formuláře a pod různým nátlakem (například pro horníky mohl nesouhlas znamenat i ztrátu zaměstnání). Z Liczky se tak stal Lička, z Placzka Plaček a ze Schaffarczyka Šafarčík.

Výrazem odporu proti československým úřadům byla podpora Henleinovy SdP a vzestup německého nacionalismu.

Po mnichovské dohodě nepřipadlo Hlučínsko Sudetům, ale Slezské župě, čímž měla být odstraněna křivda Versailleské smlouvy. Všichni Hlučíňané narození před rokem 1910 získali automaticky německou státní příslušnost, což znamenalo pro muže i povinnost narukovat do německé armády. Muže povolané do války (přibližně 12 000) v práci na polích a v továrnách postupně nahrazovali zajatci z Polska, Ruska, Jugoslávie a Francie. Hlučínsko bylo obsazeno 29. 4. 1945 sovětskou armádou a znovu se stalo součástí Československa.

Z Hlučínska po válce odešlo nebo bylo odsunuto přibližně 2000 lidí, což bylo řádově menší procento než v oblastech Sudet. Díky tomu se od sudetského pohraničí na první pohled odlišuje, neboť většině lidí zůstaly jejich domy a majetek. Výjimku tvoří obce Sudice a Třebom, z nichž byla naopak většina obyvatel odsunuta a nahrazena dosídlenci z různých částí země. Rozdíl oproti zbytku Prajzské je dodnes patrný na vzhledu vesnic a domů, sociální struktuře, nezaměstnanosti i kriminalitě.

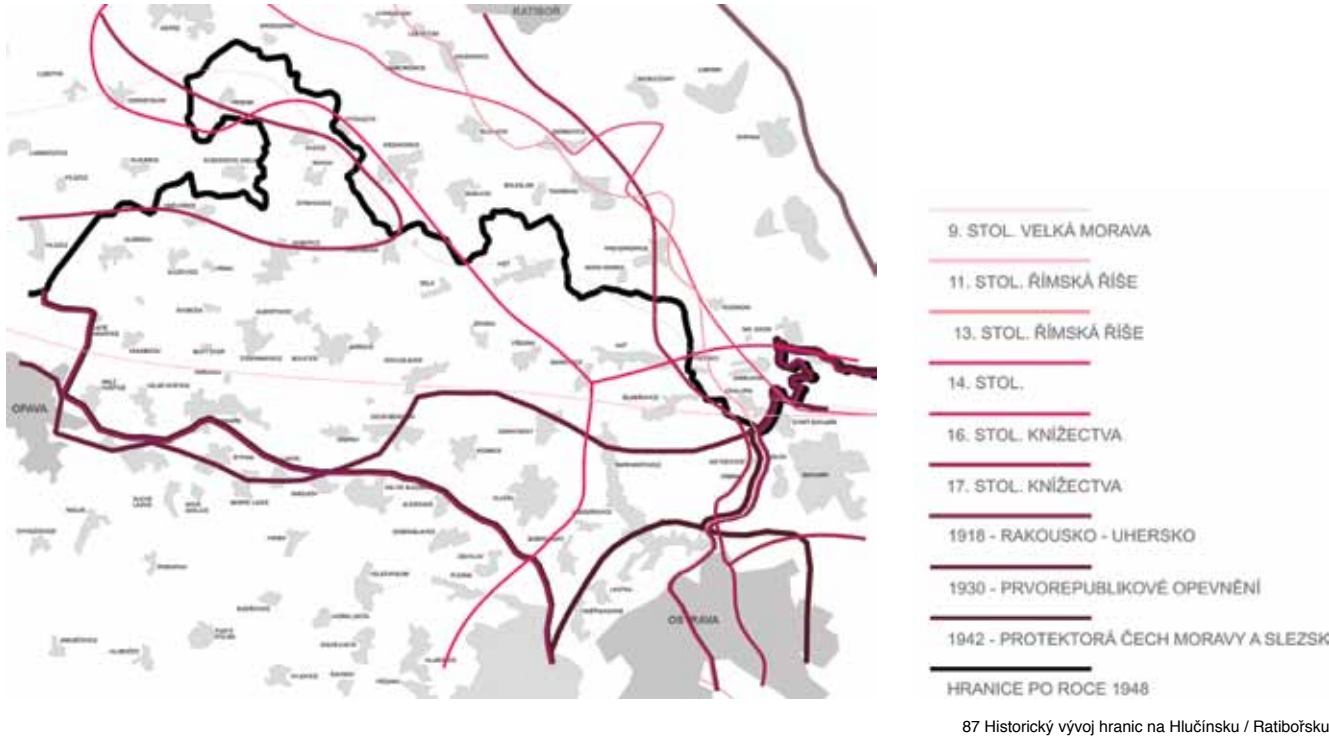
Psychická dimenze

Výrazné historické mezníky (1742, 1920, 1938, 1945, 1948 a 1989) měly vliv nejenom na politické uspořádání a státní příslušnost, ale také na psychiku obyvatel. Lidé se zde museli postupně vyrovnávat s germanizací, protestantskými vlivy, počešťováním, nacismem, komunismem i kolektivizací zemědělství.

Zpráva o školských poměrech na Hlučínsku z roku 1920 uvádí: „*Celkové smýšlení obyvatelstva je německé, prusácké. Nějakého vědomí národního nemají vůbec. Říkají o sobě,*

86 Jádro Slezska

87 Historický vývoj hranic na Hlučínsku / Ratibořsku

že jsou Moravci, ale citěním Němci. Přitom tvrdí, že jejich mateřská řeč se hodí do rodiny, ale do školy a do úřadu patří němčina, řeč světová. Ačkoliv jsou Moravci, v jejich žilách koluje – jak říkají – německá krev, v těle jim bije – ein treues Herz.2“

Estetická dimenze

Přes všechny vnější zásahy si region Hlučínska uchoval svůj svéráz, identitu a silnou katolickou víru. S „pruským“ citěním souvisí také větší pracovitost, smysl pro řád a pro pořádek. Údržba domu, okolí i veřejných prostor je pro obyvatele Hlučínska větší samozřejmostí a „viz itkou“, než bývá na českých vesnicích běžné. „České“, „polské“ a „německé“ vlivy na architekturu v této oblasti rozebírá na jiném místě této publikace architekt Nakonieczny.

Ekonomická dimenze

Proměny hranic v minulosti měly na Prajzsko i závažné ekonomické dopady. Připojení k Prusku znamenalo odříznutí od obchodní cesty Opava – Krakov, její přeložení na druhý břeh Opavy a pokles tržeb. Hlučínsko se změnou hranic ocitlo na ekonomické periferii a je-likož se všichni obyvatelé nemohli žít jenom zemědělstvím, byli nuceni odcházet za prací jinam (sezónní práce v Sasku, hornoslezské uhelné doly a stavební řemesla v německém Porúří).

Po připojení k Československu se situace opakovala. Hospodářské vazby byly opět zpřetrhány a ekonomická krize ve 30. letech opět nutila mnoho lidí k práci v Německu.

Další ranou místní ekonomice bylo znárodnování a kolektivizace po roce 1948. Statkáři, kteří nevstoupili do družstva, byli nejdříve perzekuováni a později i zavíráni. Byl narušen vztah lidí k půdě, který se již nepodařilo obnovit. Kromě zemědělství bylo postiženo i soukromé podnikání a s ním zanikla řada drobných průmyslových podniků a dílen v celém regionu.

Závěr

Sociální ekoton jako oblast míšení různých kulturních a národnostních vlivů je díky své diverzitě odolnější než jiné regiony. Ačkoliv se lépe adaptuje na nové podmínky (politické, ekonomické), zachovává si své jedinečné rysy.

Postupem času došlo na Hlučínsku k takřka úplné integraci obyvatel do České republiky a vazba na Německo zeslábla, zejména proto, že od poválečného uspořádání Evropy není bezprostředním sousedem regionu. Spolupráce s „novým“, polským sousedem zatím probíhá na úrovni euroregionu a jednotlivých obcí a jde spíše o společné kulturní, sportovní a vzdělávací projekty.

Otevření hranic po vstupu Česka i Polska do Schenghenského prostoru nabízí možnosti prohloubení hospodářské spolupráce mezi příhraničními regiony a obnovení historických obchodních vazeb v rámci Horního Slezska.

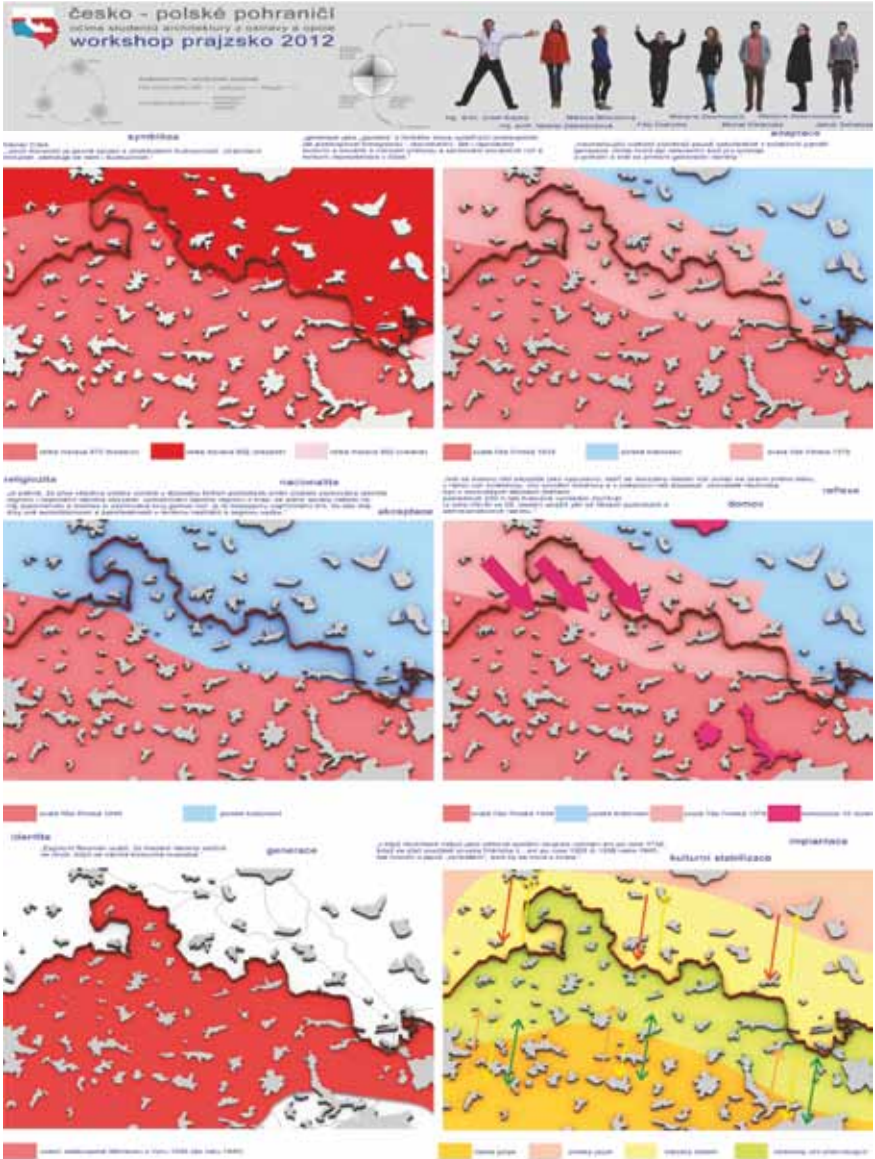
Potenciál ke spolupráci je i v silné pozici katolické církve na české i polské straně hranice a souvisejícími konzervativními hodnotami – orientací na rodinu a domov.

¹ Pojem „Moravci“ a „Moravština“ – viz PLAČEK, V. *PRAJZÁCI aneb k osudům Hlučínska 1742–1960*. s. 5

² PLAČEK, V. *PRAJZÁCI II aneb Hlučínsko ve staronové vlasti 1920–1938*. s. 24

Symbiotický prostor - kulturní stabilizace

Josef Kiszka, Martina Mičochová, Martin Nedvěd

88 plakát k workshopu. Výsledky práce skupiny: Martina Mičochová (lídř), Filip Ciahotný, Michal Kletenský, Jakub Sahatqia, Martyna Swierczynska, Martyna Zawitowska, Vedoucí: Ing. arch. Valerie Zámečníková

Celé Slezsko se po staletí potýká s pohyby, přísuny a odsuny obyvatel, se změnami hranic a s tím spojenou problematikou „domova“. Ale co znamená domov? Je to pocit v nitru zakořeněný bez ohledu na momentální lokaci? Je domov spojen s místem?

Při zamýšlení se nad tím, co tvoří symbiotický domov a jak by v této souvislosti bylo možné provést kulturní stabilizaci, bylo třeba vydefinovat pojmy - symbióza, adaptace, akceptace, reflexe, religiozita, nacionalita, domov, identita, implantace a kulturní stabilizace. V několika pojmech byly nápomocné názory a výroky lidí, kteří se touto problematikou zabývají nebo ji vnímají. K nim patří například Václav Cílek a Zygmunt Bauman.

Byly definovány tři základní aspekty, které ovlivňovaly a ovlivňují vývoj na daném území. Jedná se o aspekty národní, politický a duchovní.

Historicky kontinuální promíchávání a prolínání rozdílných národů a jejich kultur, zanechalo v území v populaci stopy, které jsou do dnes patrné. Jedná se o stopy v pozitivním i negativním smyslu. Územní identitu člověka definuje vnější a vnitřní prostředí. Vnější je tvořeno fyzickou a geografickou složkou krajiny a také kolektivitami a jejich sociálněekonomickými aktivitami. Vnitřní prostředí tvoří vědomí člověka, jeho intelekt, volní a emoční vlastnosti. Oboje je ovlivňováno historickým vývojem i soudobými jevy a tendencemi (Chromý, 2003).

Je důležité, aby historie, zejména kulturní, nebyla opomíjena a zapomenuta, ale zpřítomněna a aby byla základním stavebním materiálem pro kulturní vědomí, identitu zdejšího obyvatelstva a symbiotickou stabilizaci hodnot a vztahů v území.

Dramatický vývoj událostí na zdejšího území nutil obyvatele k neustálému pohybu - nemuselo jít jen o pohyb fyzický. Rozdělování a následné spojování vytvořilo svébytnou, ale

89 Schéma rozdílného obrazu zemědělské krajiny na české a polské straně

polyvalentní kulturu ovlivněnou nestabilitou, ze které dodnes pramení pocity zapomenutí, křivdy či únavy.

Byla sledována fluktuace rozmanitých hranic. Tak jako ve většině pohraničních situací se i zde za staletí vystřídaly mnohé kultury, národy, národnosti a etnika. Některé zde ponechaly stopy výraznější než jiné. Své stopy zde zanechal už člověk neandertálský. Území bylo odjakživa migračním koridorem a stopy osídlení na Landeku (gravetienská Petřkovičská Venuše) nebo kolem Ratiboře (ratibořská Venuše) či u Kończyc Wielkich (okrouhlice z doby kol. 2000 před Kristem) se projevují vykopávkami až dodnes. Tento projev a tím zpřítomnění a zpřítomňování dávných obyvatel této země může být vnímáno jako podmínka zakořenění, identifikace a symbiotického sousedského pobývání všech v prostoročase. Po době keltské a starogermánské, se území stalo součástí Velké Moravy, kdy se v jeho blízkosti stýkaly kmeny Holasiců, Opolanů a Vislanů. Holasicové se usídlili v jihovýchodní části Horního Slezska. Germáni a následně kolonizátoři z území Svaté říše římské byli předchůdci i následníky Slovanů a zapustili zde své kořeny. Ve 13. století bylo území drancováno i mongolskými nájezdníky, ale zejména drancováno a pustošeno polskými a českými knížaty soutěžícími o vliv ve Slezsku. Z důvodů především hospodářských (úbytek obyvatelstva důsledkem vpádu vojsk) byla země kolonizována Němci (Velká německá kolonizace) a částečně též Moravany. Hlavní jádro obyvatelstva měst bylo německé, nicméně obyvatelstvo jako celek bylo spíše slovanské (nalezené listiny jsou v českém jazyce). Od 14. století, za vlády Lucemburků, se stalo doposud piastovské polské Slezsko součástí Koruny české. Ze slezských knížectví byli v roce 1582 vyhnáni Židé. Mohli se uchýlit do Osoblahy, která nebyla podřízena císařskému ediktu o vyhnání. Za třicetileté války bylo území zdecimováno dánskými a švédskými vojsky, které zapříčinily opět velký úbytek obyvatelstva a zánik některých vesnic. Roku 1742 za vlády Marie Terezie byla větší část Slezska odstoupena Prusku.

Do roku 1848 zde převládala zemská příslušnost a lidé se cítili být Slezany (německý, český, někdy i polský jazyk). Po roce 1848 dochází k národnímu uvědomění - především německé části obyvatelstva. Roku 1851 je němčina vyhlášena národní řečí a čeština a polština se stávají pouhými dialekty. Následující léta docházelo ke stále většímu zapojování zdejších občanů do politického dění, většina dominantní německé majority se ztotožnila s Bismarckovou pruskou ideologií.

Po válce (po roce 1918) se řešila tzv. hlúčinská otázka - Pražáci se odmítali připojit k Československé republice, cítili se být Němci. Tento proces byl spojen s velkými problémy, docházelo k ovlivňování obyvatel, nebylo možné uvádět národnost Moravci (kteřou Hlučínští žádali). Ačkoli byla od roku 1920 čeština stanovena národním jazykem, zdejší mluvili moravsky, smýšleli pruský a odmítali dát své děti do českých škol. V roce 1921 stále zůstávají Češi národnostní menšinou - ač zastávají veškeré státní funkce. Vyvrcholením těchto přetrvávajících problémů se staly v roce 1935 volby, kdy více než 70 % voličů zdejšího území hlasovalo pro německé nacionalistické strany. Dne 8. října roku 1938 se Hlučínsko stává součástí Pruského Slezska - součástí Německé Říše, nikoli Sudet jako většina českého pohraničí. Tento akt navrácení vypovídal o povědomí německé strany o příslušnosti obyvatelstva i území k Německu. Období po roce 1945 bylo poznamenáno násilím, vyháněním a nepochopením. Němci byli odsunuti (ačkoliv zdaleka ne v takovém rozsahu jako v sudetských oblastech) – po staletí zde usazení obyvatelé byli nahrazeni osidlení z vnitrozemí, kteří zde neměli kořeny a vztah k místní kultuře a katolickému náboženství.

Z hlediska aspektu národnostního je jedním z nejzřetelnějších znaků jazyk a identifikace s jeho prostorem. Česká část území ratibořského knížectví je specifická i z pohledu dnešní České republiky. Zdejší obyvatelé, tzv. Pražáci, se doposud cítí vázaní na německý kulturní prostor a mají dvojí občanství - české i německé. Toto privilegium je známkou toho, jak silný byl a stále je vliv německé kultury na zdejší oblast. Polština, ačkoliv za humny, z historicky logických příčin zde nemá tak silné zastoupení jako již zmíněná němčina. I přesto je zde prolínání nově tří jazyků záležitostí podstatná a výrazně ovlivňující.

Mezi politické aspekty lze zařadit různorodost zemědělství a obrazu plužiny podmíněných historicky rozdílným vývojem na české a polské straně území v poválečném období. Zatímco je česká strana hranice důsledkem kolektivizace zemědělství rozdělena na rozsáhlé celky obhospodařované donedávna kolektivisticky, dnes pak velkoproducenty, na polské straně můžeme vidět drobné rozparcelování charakteristické pro individuální rodinné hospodaření.

Jako další logický, avšak problematický, politický aspekt lze vnímat různorodost legislativy na české a polské straně. Z důvodu existence oné legislativní a organizační hranice může docházet i k životu ohrožujícím okolnostem. Především vezmeme-li v potaz zdravotnictví, které je právě kvůli již zmíněné legislativě na obou stranách hranice pro druhé „národ“ nedosažitelné – případně dosažitelné za velmi nevhodných podmínek – stává se formální hranice bariérou. Nelze však na druhé straně nevnímat i přínos medicínské turistiky i v měřítku pohraničí zejména z Polska do ČR. Zde přicházíme k příčinám vzájemného setkávání mezi Čechy a Poláky, za čím lidé jezdí na druhou stranu hranice? Zatímco Češi vidí za hranici možnost výhodného nákupu kvalitních potravin, Poláci jezdí do Čech především za turistikou.

Při hodnocení duchovního aspektu byly vyznačeny prvky duchovní kultury vnímané jako významné a které s ohledem na historický dlouhodobý společný vývoj celého ratibořského knížectví tvoří relativně jednotný soubor - hřbitovy, kostely, zámky a zříceniny. Při vzájemném prolnutí veškerých těchto kulturně duchovních aspektů je možné vidět, že procházejí celým územím.

V rámci vyhodnocení rozborů území a stanovených tří stěžejních aspektů byl kladen

90 Ilustrace

akcent na metodu, jak pomocí drobných impulsů přispět k symbiotické stabilizaci zdejšího území.

Z jazykového hlediska je šance v prohloubení jazykového vzdělání – především v rámci výuky základních škol formou doplňkové výuky „sousedských“ jazyků. Zásadní je však společná percepce a reflexe historie, likvidace bílých míst a vzájemné pochopení, přiznání, pokání a odpuštění křivd. Cestou k tomu je zájem o vzájemnou národní historii, v dnešní době zde funguje řada spolků, které se touto tematikou zabývají, prohloubení této činnosti by bylo jistě žádoucí.

Z duchovního hlediska by bylo možné říct to stejné. Nediskriminační politika a umožnění kultivace tradic dnešní majoritou a zpřítomnění paměti všech historicky „sousedských“ kolektivit pomůže porozumění a sociální i morální stabilizaci a současně kulturní dynamice.

Z politického hlediska by bylo jistě vhodné umožnit bezproblémovou komunikaci a spolupráci v oblasti pohraničí. Důkladnějším propojením pomocí autobusových a vlakových spojů by bylo území rychleji přístupné a tudíž atraktivnější.

Jako symbol, jakým způsobem je možné připomínat důležitost společné historie i s přihlédnutím na vzájemné přiznání si chyb a křivd sobě způsobených během staletí, byl nastíněn znak, který má symbolizovat životy, události, akty již zapomenuté, ale ne nedůležité. Prvek různě uspořádaných pomníků na pomezí symbolizuje vzájemnou neodlučitelnou minulost, přítomnost i budoucnost. V rámci duchovních fragmentů je naznačena duchovní cesta – pouť konaná vícejazyčně po kostelích v řešené oblasti na obou stranách hranice. Další možnost je v umístění symbolických monumentů - křehkých prvků do krajiny. Skleněné plastiky se symbolem zvonu ze skla mají symbolizovat křehkost zdejší kultury, mizející historie a paměti, kterým zvoní hrana ve skleněné skořápce nezájmu.

Výsledkem dalšího rozpracování myšlenek z opavského workshopu je i semestrální projekt studenta Jaroslava Klegy. Předmětem obou prací v urbanistickém (obr. 95 – 96) i architektonickém (obr. 92 – 94) ateliéru, byly problémy slezského pohraničí, fluktuujících hranic, vysídlení německého obyvatelstva a s tím spojená kulturní, fyzická i duchovní degradace postižených oblastí a návrat paměti místa a nové identity. V prostoru exemplární obce Bílá Voda v rakouské části historického Niského knížectví, se drama historie projevilo v plném rozsahu a v malém prostoru se vrství dramata jednotlivých období. Bohatá obec, která vyrostla ve zlatém obdařeně oblasti, s klášterem, gymnáziem, zámkem, intenzivní zemědělskou a sídelní strukturou nedaleko slezského Carcassonne Paczkowa je emblematickým reprezentantem zkoumaného pohraničního prostoru. První dělení Slezska potvrzené i dělením druhým se na životě obce projevilo málem nesmazatelně. Komunistické období bylo vyvrcholením tragédie – vyhnání, lágry, smrt. Smrt lidí, jejich kultury, ducha. Život se sem vrací pomalu a těžce. Pokus o predikci nového „restartu“ a hledání podmínek nutných pro obrodu a obnovu jedné z mnoha obdobných obcí v obou semestrálních pracích kontinuuje východiska předjímaná workshopem.

Zpřítomnění paměti místa je vnímáno jako první krok k vytvoření nové identity, ozdravný akt nivelujiící stará traumata, přiznání vin a pokání za hříchy spáchané svým bližním a zemi, akt odpuštění a smíření mezi starými a novými časy, mezi starými a novými hospodáři. Memorabilia v krajině vnitřní i vnější, objekty připomínající a oživující minulost, objekty kulturní i přírodní, mají být základem, symbolickou kostrou pro přicházející.

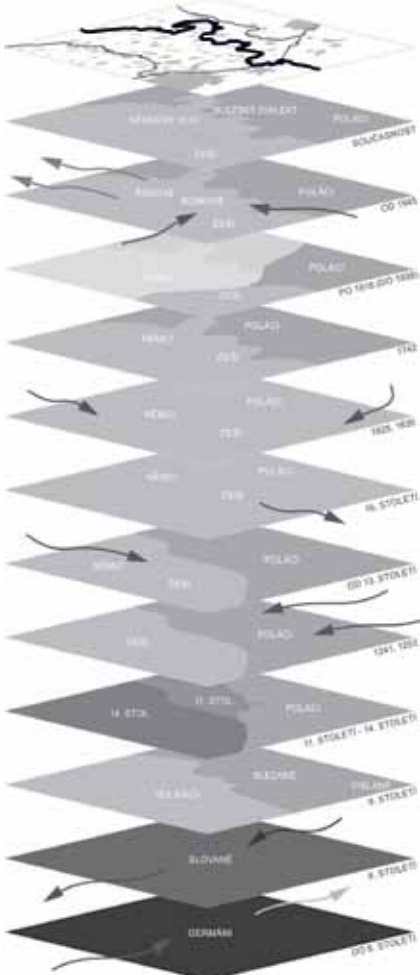
Stejný důvod mají i memorabilia a nově tvořené duchovní, kulturní místa v krajině inspirované historickými drobnými objekty křížů, kamenů, kaplí z dob barokní duchovní celistvosti krajiny v pracích studentek Jany Stehlíkové (obr. 97 – 98) a Martiny Mlčochové (obr. 110 – 112).

Nestihlo se zmapovat místa a události nedávných tragédií z doby válečné i po ní. Na mnoha místech jsou „zapomenuté“ hroby synů této země, kteří k jejich neštěstí neválčili na straně vítězů. Jen jako příklad uvedme hřbitovy židovské. I ty, co přečkaly do dneška jsou ve zbědovaném stavu. (obr. JK). K hrobům, hřbitovům a problematice působení polské Zemské armády, padlým vojákům Wehrmachtu, událostem spojeným s osvobozením a k jiným bílým místům historie, se určitě budeme věnovat v dalších zkoumáních.

V kontextu výše uvedeného nesmíme zapomenout na vztah národy a kultury. Řeka Odra a lužní pás podél ní byly po tisíciletí jedním z nejfrekventovanějších migračních koridorů v Evropě. Tvoří jižní hranici námi zkoumaného území. Vztahy mezi přírodním a kulturním se vyhrtily v minulém industriálním období. Dnešní doba je pro prostor Odry šancí k narovnání a obnově rovnovážného stavu a vztahů. V ateliéru landscapu se několik studentů touto problematikou zabývalo (obr. 110 – 112). Je pochopitelná důležitost fragmentů industriálního dědictví pro identitu regionu a rozumíme ekonomické logice vedení liniových infrastrukturálních elementů jako dálniční a železniční cesty. Tyto nezbytné prvky v krajině je však třeba dát do souladu s novou přírodní tvářností řeky (P. Doležal – doly Landek a Odra: obr. 144 – 146, M. Mlčochová: obr. 127 – 128, J. Cigošová – Koblov). To stejné platí i o „vnitrozemí“ Pražska a vztahu mezi těžebními prostory a jejich rekultivací.

Ač nejreprezentativnější díla architektonická všech zde usedlých kultur, jsou soustředěna do lokálních center jako Opava, Ostrava, Ratibor i na venkově můžeme shlédnout práce z kulturního pohledu opravdu hodnotné. Architektonická řešení v panství Lichnovských jsou tohoto příkladem (Jung, 2011). To uvádíme příklad samozřejmě z těch méně známých. A máme zde i mnohé další, dodnes využívané stavby jako chrámy, kaple i drobné krajinné objekty. O tom zanedbaném a ležícím ladem pojednává kapitola Bazar. Chráněné objekty, tedy to nejcennější co se v kraji nachází, je přiloženo v samostatném příloze.

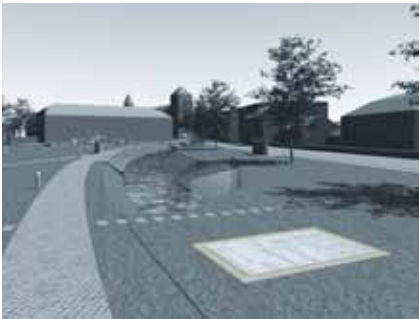
Na území knížectví je možné vidět stopy od paleolitu po dnešek. Některé časoprostor-

91 Národnostní vlivy v řešené oblasti

¹ Gravetien – střední část mladého paleolitu cca 30 – 20 tis. let před n. l.

² Viz Ptáček P, Mikrosonda předpokladů přeshraniční spolupráce – Jesenícko (kapitola 4.2.1)

rové události teprve čekají na zpřítomnění. Kvalita žitého prostoru, kulturní dimenze života člověka i společnosti závisí na kterémkoli činu kohokoli z lidí, zejména však na těch, co tu jsou dnes „doma“ a na jejich vztahu k těm, co zde doma byli včera a co zde doma budou zítra.

92, 93, 94, 95, 96 Jaroslav Klega, Bílá Voda - paměť místa, Ateliér architektury 3, Ateliér urbanismu 2, 2012, Vedoucí: J. Kiszka

97, 98 JANA stehlíková, Lesní posluchárna, vodní posluchárna - drobné objekty v krajině Broumovska, Ateliér architektury 3, 2010, Vedoucí: J. Kiszka

Urbanisticko-architektonické uspořádání

Jádro a forma sídel

Pavla Franková, Josef Kiszka, Martin Nedvěd

Výsledky práce zaměřené na jádra a formu sídel obsahují soubor korekcí a doporučení pro jednotlivá sídla oblasti Prajzsko na základě znalosti historických souvislostí i soudobých tendencí. Nahlížení na vesnice jako součásti širšího systému, pochopení jejich geneze a širších souvislostí nám pomáhá odkrýt některé místní jevy, které mohou být skrytým potenciálem vesnic.

Podle Bohuslava Blažka (Blažek, 2004, str. 63) je zdánlivě zastaralý venkov právě tím místem, které v současném světě na pokraji biologického i psychického kolapsu náhle nabízí šanci regenerace nebo i uzdravení. Lidé znovunacházejí kvality bydlení na venkově, avšak původní vazby na půdu, krajinu a vesnické zvyklosti jsou značně zpřetrhány. Schází pak základní kultivace prostředí, společné hodnoty i participace obyvatel.

Historické území ratibořského i opavského knížectví v Horním Slezsku je specifické starým osídlením a prolínáním různých národností a kultur způsobeným zejména politickými vlivy a s tím spojenými posuny hranic. Rozdělením Slezska r. 1742 došlo k nepřírozenému rozdělení původního historického území a obyvatelstva a především hospodářství a přirozených vazeb, což se posléze opakovalo v roce 1919 připojením dříve pruského regionu k Československu.

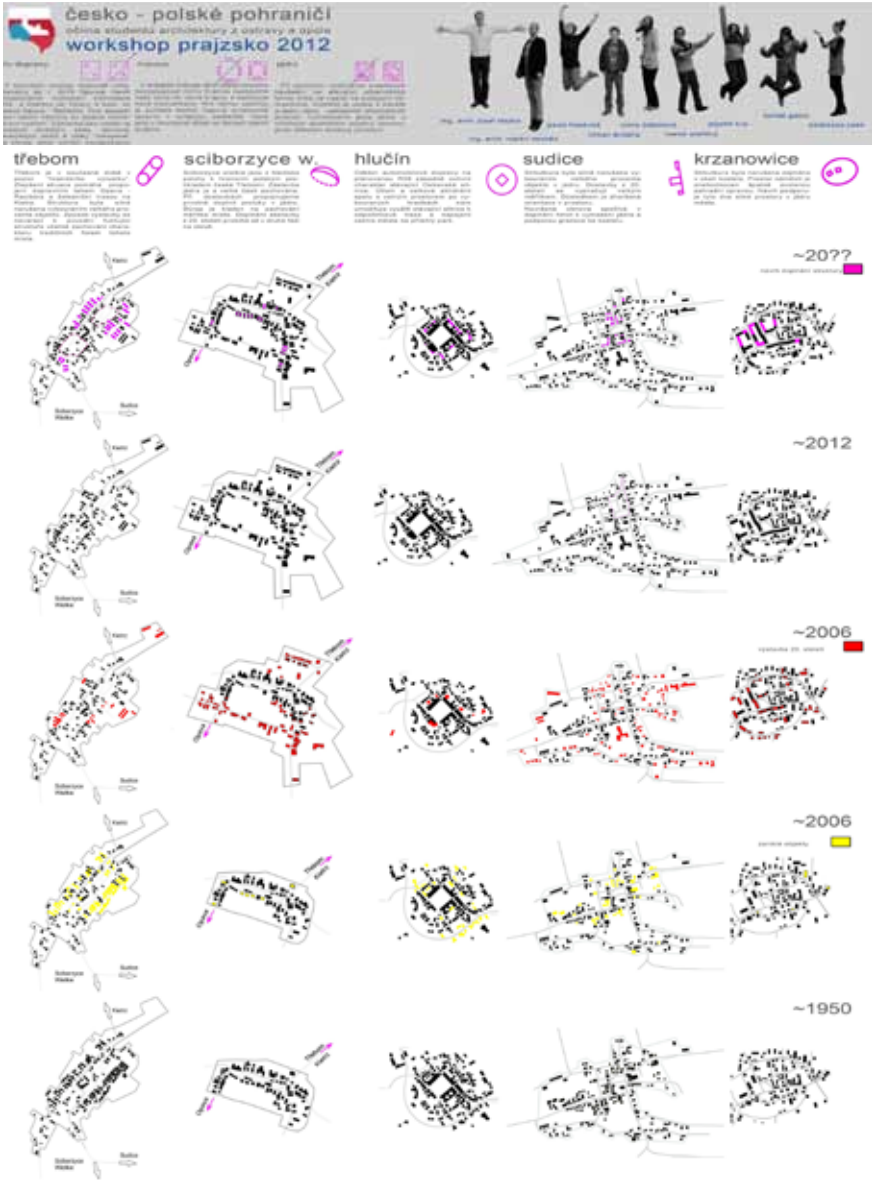
Základními půdorysnými typy vesnic v oblasti jsou obměny uličního a návesního charakteru. Zejména ulicový půdorys se vyskytuje ve své čisté formě nebo se rozšiřuje v dlouhou náves. Jindy se vytváří návesní vesnice s uzavřenou nebo nedokonalou návší. Obměnou ulicového půdorysu bývá i půdorys lánový tam, kde vlivem terénu není možné vytvořit dvě protilehlé řady domů. Dalším vývojem a vnitřní kolonizací se mění původní půdorys na půdorys hromadný nebo nepravidelný. (Knopp, 1994, str. 190)

Jednotlivá sídla na daném území byla rozčleněna do kategorií uličních, lánových, návesních a pravidelně založených struktur a vybrali zástupce jednotlivých kategorií na české i polské straně hranic. Na těchto konkrétních příkladech jsme analyzovali původní strukturu i dnešní stav, zaměřili jsme se především na centrální části jednotlivých sídel a pokusili jsme se nastínit možné úpravy a doplnění při dalším rozvoji vesnic. Pro strukturu návesní jsou to na české straně obec Třebom, na polské straně Sciborzyce Wielkie. Zástupci struktur s přesně vytyčeným jádrem jsou pak obce Sudice na straně české a Krzanowice na polské. Zástupcem většího města je Hlučín, jehož polským ekvivalentem by mohla být Kietrz. Návrhy pro tato konkrétní sídla jsou popsány níže.

Mezi obecné principy je možné zařadit zachování a podporu místního rázu pro zachování rozmanitosti - diversity jako jednoho ze zdrojů stability systémů. Normování je vlastně tendence k unifikaci, kdežto kutilství, lidová vynalézavost, tvorba z místních zdrojů a pro místní podmínky, tedy v duchu genia loci, to vše jsou projevy zvyšující schopnost přežití a nabízející možnosti uplatnění pro velké množství místních obyvatel. (Blažek, 2004, str. 73)

99 Pavel Řihák - rozvoj obce Služovice, Ateliér urbanismu 1, 2013, Vedoucí: J. Kiszka

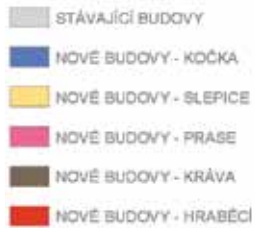
100 plakát k workshopu. Výsledky práce skupiny: Pavla Franková (lídř), Roman Anderle, Ivona Dlábková, Tomáš Gábor, Katarzyna Jurek, Jagoda Kus, Marek Stařichý, Vedoucí: Ing. arch. Martin Nedvěd

Neméně důležitým principem je respektování hranic zastavěné části obce, omezené vstupování do volné krajiny a potlačení potřeb budovat nové komunikace. Pro novou zástavbu je potřeba hledat nejprve prostorové rezervy v existující zástavbě, které jsou v současné době na daném území značné. To však neznamená, že by měly být bezmyšlenkovitě zaplněny všechny mezery v zástavbě. Tyto césurý mohou být charakteristickým rysem daného sídla a jejich necitlivé zastavění by vedlo k narušení obrazu obce. Případné rozšíření obce mimo hranice by mělo být předmětem diskuse až po zaplnění intravilánu, přičemž ne vždy je vhodné k tomuto kroku vůbec přistupovat. Toto řešení také odpovídá ekonomicky výhodným požadavkům i tradičním zvyklostem na vesnici - prostému principu recyklace: na venkově nebývalo nic, co by se stalo pouhým odpadem, všechno se vracelo do životních cyklů.

Velký důraz je kladen především na centrum obce, jakožto symbolicky nejvýznamnější a nejexponovanější prostor. Na návsi se odedávna odehrával každodenní i sváteční život obce. Z tohoto důvodu věnovali občané úpravě obce náležitou pozornost. Náves byla vždy viz itkou hospodářské, společenské a kulturní úrovně obce, ale často je dnes nejméně čitelným místem, neboť se do něj obvykle z celé obce nejvíc vepsaly různé historické tlaky a zlomy. Zachování a obnova hodnotné historické zástavby, zvláště ucelených skupin domů, se zřetelem k půdorysné stopě a architektonickému řešení objektů, dosavadního měřítka vesnické zástavby, spolu s vymezením linie jádra a vhodným doplněním objemů obnovuje základní hodnoty prostoru. Při parcelaci pak uvažujeme prostorové navázání na původní urbanistické formy sídla ve vazbě na existující komunikace. Klíčem pro případnou parcelaci může být nalezení původního modulu obce (jednoho lánu), který byl nastaven při zakládání vesnice lokátorem a který se v každé obci trochu liší.

Kromě centra charakter obce definuje i funkční kostra veřejných prostor a symbolická kostra zásadních veřejných staveb jako kostel, fara, hřbitov, škola, hostinec, obecní úřad, knihovna, hasičská zbrojnice a další.

Nově navržené objekty by měly, společně se stávajícími, vytvářet veřejný prostor, silue-

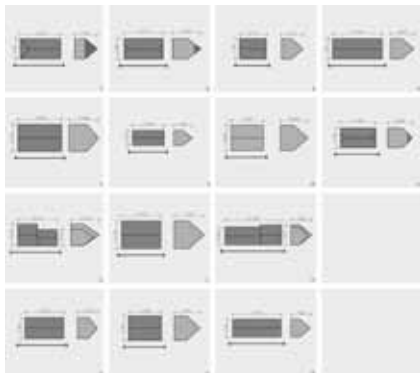
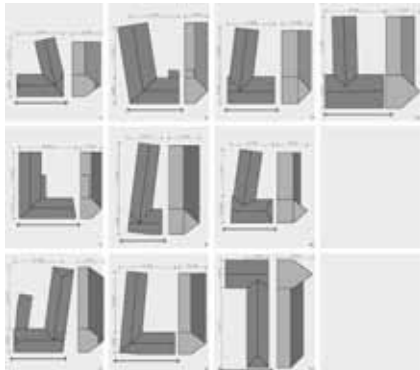

101, 102 Jiří Papoušek, Rozvoj obce Hostim, Ateliér urbanismu 2, 2012, Vedoucí: J. Kiszka

tu obce a případně vstupy nebo její vnější hranici na přechodu do krajiny. Jejich provedení předpokládáme v soudobé reinterpretaci estetických pravidel místních forem zástavby.¹ Výsledkem by mělo být harmonické začlenění nových objektů. Mezi citlivé prvky řadíme zejména: zachování historické půdorysné stopy, proporcí půdorysných, proporcí fasád, objem, tvar střech, dostavby k stávajícím objektům, hledání vhodných způsobů využití stávajících objektů a možnosti jejich úprav. Tradiční poopavská či slezská forma domu má převážně štítovou orientaci. U větších usedlostí stává rovnoběžně s hlavní budovou i výměnek rovněž obrácený štítem do ulice. Oba štíty jsou spojeny plotem nebo zdí s vraty a dveřmi, které uzavírají otevřený dvůr, vzadu často uzavřený příčně situovanou kolnou nebo zděnou stodolou. (Knopp, 1994, str. 190) Vymezení veřejného komunikativního prostoru obce vedle substanciální struktury a jejího obrazu, kostra symbolické struktury a její projev jako celku i separátně jednotlivých elementů dovnitř i navenek, charakteristická silueta a vnější veduty s jasným charakteristickým limitním předělem mezi strukturou a plužinou a další, jsou bazálními elementy koncipování kulturní udržitelnosti místa.

Kromě vnitřních prostorových a strukturálních vazeb jsou důležité i vazby vnější, pozice v síti ostatních sídel a jejich vzájemné propojení. V koncepci rozvoje dopravní infrastruktury po r. 2018 figuruje návrh čtyřproudové rychlostní komunikace R56 z Ostravy do Opavy a doplnění komunikace mezi Hněvošicemi a Třebomí ve směru Opava – Racibórz. Tato rychlostní spojení staví okolní vesnice do pozice výhodné pro bydlení (kvalitní dopravní dostupnost větších měst: Ostrava, Opava), avšak jejich nevhodné technokratické vedení je i ohrožením pro obec a potenciálním zdrojem neovladatelné živelnosti „rozvoje“ a následné ztráty nezbytné jednoty, kvality, poznatelnosti (čitelnosti) a ve výsledku estetiky a krásy jako vyjádření kulturní dimenze společenského bytí. Výstavba bez vazeb na současné struktury sídla, absence zachytných bodů, celky dolepené na okraje vesnic vytváří neuspokojivý prostor „sídelní kaše“, který drasticky mění tvář a stávající strukturu obce. Stejně tak je nutné stanovit únosnou kapacitu území a tu nepřekračovat. Cílem je vyvarovat se těchto negativních trendů a na příkladech konkrétních vesnic doložit doporučení pro způsob rozvoje sídla umožňujícího zástavbu s minimem negativních vlivů.

Metodologicky princip byl následně konkretizován na neslezské lokalitě (Hostim) v semestrální práci Jiřího Papouška (obr. 101-104). Práce klade důraz na problematiku logické a pragmatické obnovy venkova a hledání možností návratu k prapodstatě venkova, tj. jednoty místa a života, práce a bydlení. Východiskem jsou modely ekonomické a hospodářské obnovy² a obrody. Bez této zásadní socioekonomické změny a návratu k tradiční jednotě bytí nelze vrátit „žitému prostoru“ venkova³ původní podstatu a obraz (Chromý, Jančák, Marata, & Havlíček, 2011). Podržení si vlastnických vazeb v oblasti, dává určitou naději principů endogenního udržitelného života⁴ i přes sociokulturní stav dnešní společnosti a ko-

103, 104 Jiří Papoušek, Ideální Hostim, Diplomová práce, 2013, Vedoucí J. Kiszka

105, 106 Daniela Venusová, Kulturní dům v Třebomí, Ateliérová tvorba 2, 2013, Vedoucí: J. Kiszka

munity. Zásadní je soběstačnost. Proto se práce nezaměřuje na tuhé plánovačské formální konstrukty a architektonické exhibice, ale na hledání a nabízení možností a definování hlavních prostorových a formálních principů pro zachování jednoty a ducha místa. Práce reflektuje a definuje podstatné aspekty sídla jako definování veřejného prostoru a vymezení jeho hranic, charakteru (image), jeho užítkovosti (multifunkčnosti) a sociálnosti, vymezení vnějších hranic sídla jako podmínky udržitelnosti charakteristické diferenciací mezi urbánní strukturou, plužinou a lesem. Ze sociokulturního hlediska je vyznačení a zhodnocení elementů prostorové kostry a souběžně symbolické struktury obce stabilizační podmínkou obnovy stejně tak jako primární socioekonomická báze.

Na obdobné premisy reaguje v prostoru Prajszka v obci Služovice práce Pavla Říhák (obr. 99). Akcentace vnějších hranic na původním plánu s využitím záhumenních cest a novým pohledem na trajektorii silnice je možná diskutabilní, avšak přínosná jako ochrana před bezohledným rozrůstáním struktury novými vředy výstavbou katalogových kobercových lewistownů.

Možnost a cestu proměny vnitřní krajiny obce v urbanistickém detailu s novou architektonickou intervencí alokací „obecního domu“ ukazuje Daniela Venusová na příkladu Třebomí (obr. 105,106). Rozšíření funkční struktury v prostoru u statku a prodejny, dostavbou

107, 108, 109 Lucie Kočí, obec Třebom, Ateliér urbanismu 1, 2013, Vedoucí: J. Kiszka

hasičské zbrojnice, dotváří prostor a vytváří jasné ohnisko obce a ohnisko přímé komunikace. Třebomí, zpustlou výspou v hraničním výběžku, se ve své studii zabývala Lucie Kočí (obr. 107,109).

Bílá Voda je již zmíněná jinde. Nelze však v tomto kontextu tuto práci opět nejmenovat. Velmi jednoduché submisivní řešení jádra obce bez nároků na masivní investice obnovuje citlivě image, ducha a identitu centrálního komunikativního prostoru i aplikaci memorabilií. Nejde zde jen o image. Funkční logická delimitace ukazuje cestu reálnosti perspektivy obrody komunity.

A ještě Polanka nad Odrou (semestrální urbanistický projekt Pavly Frankové). Obec ohrožená rozpínavostí, donedávna velmi agresivního souseda – města Ostravy. Krize regionu je pro tuto obec a zachování vlastní jedinečnosti blahodárná. Komunita se svým velmi bohatým kulturně společenským životem se na nějaký čas nepotřebuje obávat rozpuštění v aglomeračním organismu a má čas na posílení vlastního uvědomění. Má symbolicky hodnotné centrum a v sousedství přírodní celek CHKO Poodří na jednom konci a na druhém své dvojče, lázeňské Klimkovice. Nekompaktní objemová struktura a nadměrný komunitní veřejný prostor je příčinou ztráty energie. Kvantum problémů neumožňuje soustředění se na kvalitu a vyjádření kulturní dimenze. Vymezení v pracích z tohoto pohledu zásadních míst, koncentrací zájmu a položení důrazu na kvalitativní stránku těchto symbolických ostrovů řádu (Prigogine I, 2001) je pro obec motivující. Styk struktury s přírodním Poodřím se může vyvinout v ekonomický akcelérátor v návaznosti na měkký turismus výstostně s CHKO spojený.

¹ Viz semestrální projekt Jiřího Papouška

² *Obnova venkova není návrat k nějakému datu, ale k základnímu principu bytí venkova, a tím je neustálé obnovování sebe sama (Blažek B.)*

³ *Venkov - socioprostorový proces, během něhož vzniká prostorová jednotka jako část struktury společnosti a stává se viditelnou a jasně identifikovatelnou v různých stádiích sociální praxe a sociálního povědomí - tedy jako žitý prostor*

⁴ *Opatření přicházející pouze z vnějšku nepůsobí pro- rozvojově sama o sobě. Lokální rozvoj nemůže vzniknout a pokračovat bez lokální vůle a iniciativy (Ševčíková 2010)*

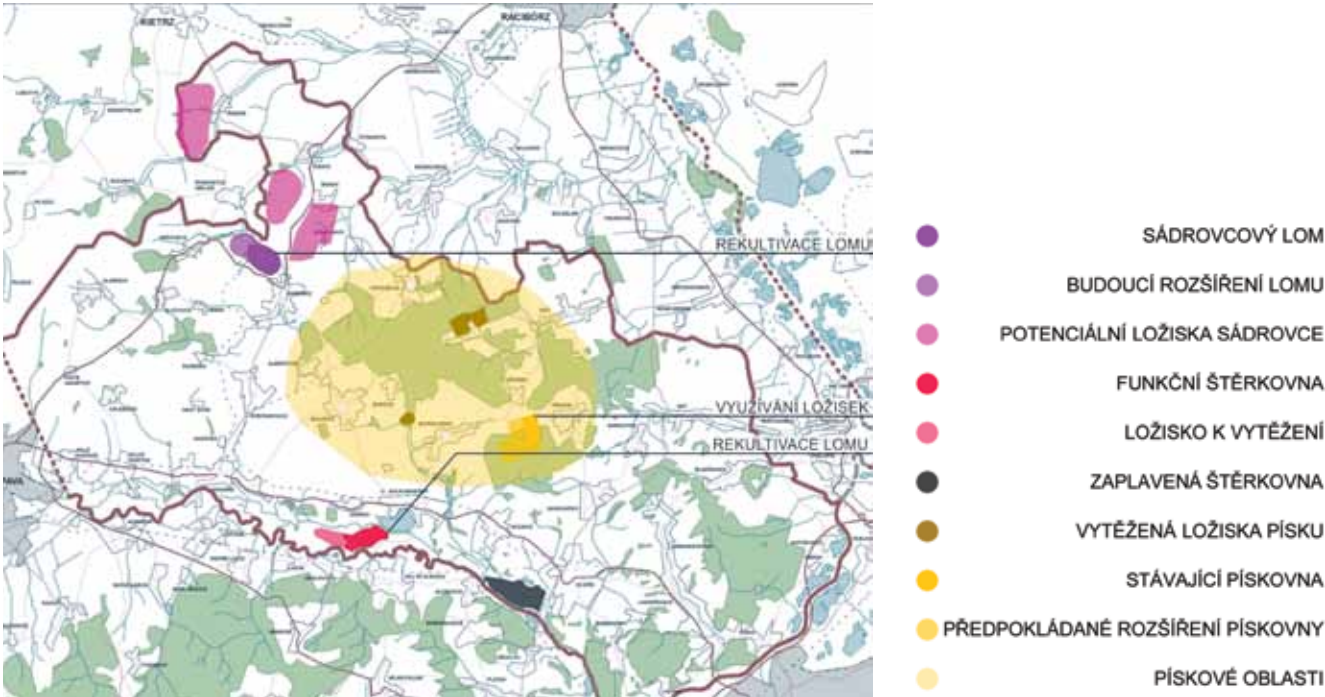
110, 111, 112 Pavla Franková, Polanka nad Odrou, Schémata, Ateliér urbanismu 1, 2013, Vedoucí: J. Kiszka

Krajina a kulturní fragment v krajině

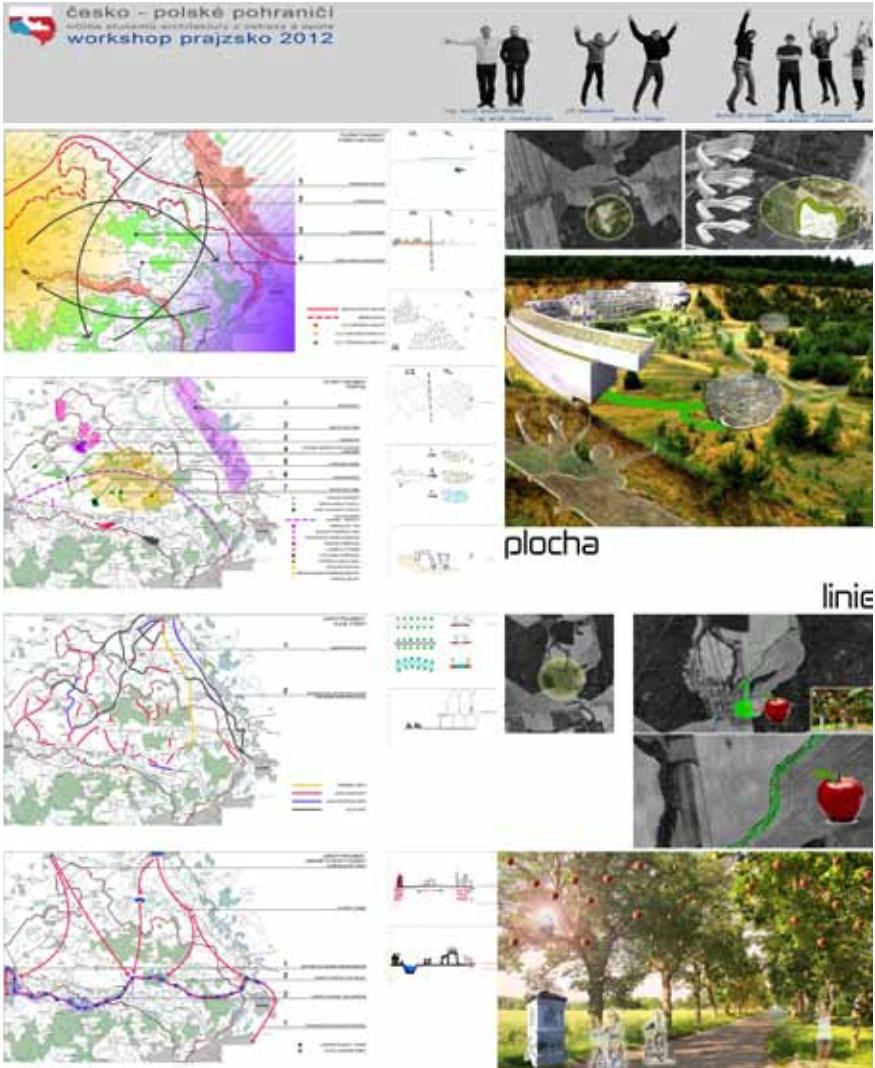
Josef Kiszka, Martin Nedvěď, Jiří Papoušek

Pro zpracování práce zadáním tematicky zacílené na krajinu a speciálně na kulturní fragment v krajině bylo prvořadým zájmem jasné definování pojmu kulturní fragment. Pro účely výzkumu byl vymezen jako jakákoliv stopa lidské činnosti, která se projevila nebo projevuje v krajině, mohou to být děje, stavby nebo jiné zásahy do do té doby přírodní krajiny. Toto byl první z kroků. Dále byly stanoveny cíle: Rozdělení jednotlivých fragmentů do skupin, jejich analýza a návrh řešení pro vybrané reprezentanty z jednotlivých skupin fragmentů.

Za klasifikační princip byla přijata dimenzionalita jednotlivých elementů (fragmentů). Fragmenty lze dle toho principu rozdělit na plošné (2D - jejichž představiteli mohou být: lesy, plůžina, vodstva, průmyslové areály, sídla), liniové (1D - liniové strukturální prvky jako

113 Plošné fragmenty - lomy

114 plakát k workshopu. Výsledky práce skupiny: Jiří Papoušek (lídr), Jakub Antoš, Dominik Čermák, Jaroslav Klega, Klau-dia Penkala, Karolina Szadura, Vedoucí: Ing. arch. Tomáš Bindr

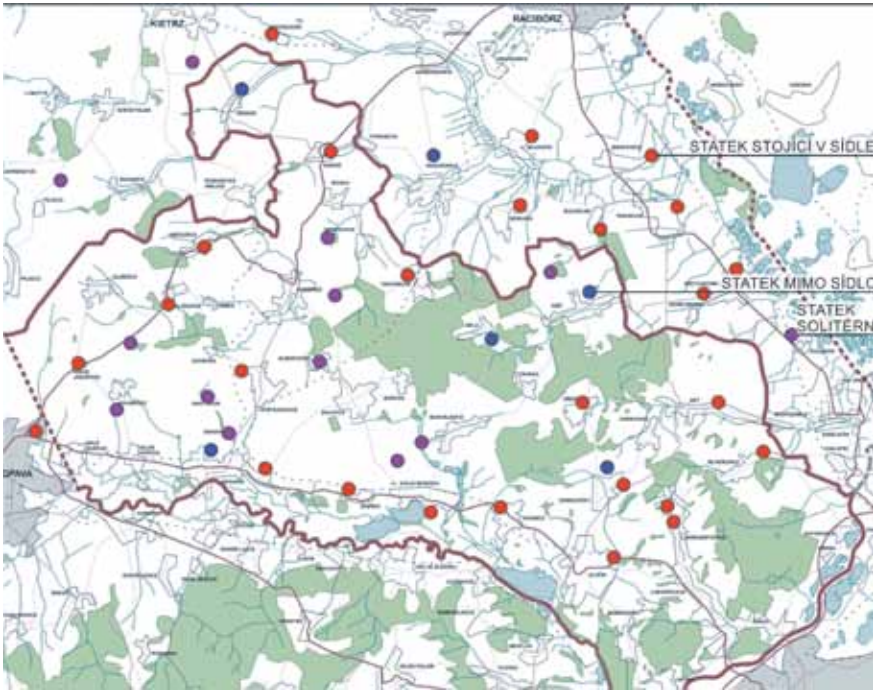
toky, aleje, stezky a cesty, technické sítě, linie opevnění) a bodové (0D – objekty, artefak-ty, solitérní zeleň) a rovněž rozsáhlejší jednotlivosti v měřítku celku projevující se někdy bodově (hřbitovy, rybníky...). Výzkum se záměrně vyhýbal homogenním sídlům – obcím a městům, protože sídla a jejich centra byly předmětem řešení jiné skupiny, ačkoliv mezi kulturní (antropogenní) prvky v krajině rozhodně patří. Samozřejmě bylo možno zvolit jiné hledisko klasifikace, jak je možno postřehnout u SP s obdobným pohledem na obnovu a obrodu venkova kupříkladu podle času – paměťová struktura, podle duchovního obsahu, podle mytické hodnoty či nacionality. Při položení však důrazu na jevovou stránku je tato klasifikace přínosná (Perlín – Kučerová, 2010).

Vlastní analýze kulturních zásahů do krajiny předcházela výzkum krajinného rázu, vlivů přírodního utváření krajiny (vrásnění, moře, ledovce), tedy jevů, jejichž vlivem vznikly přiro-zené předěly mezi územími (hranice). Tento přirozený reliéf na okraji epivariské platformy Českého masivu měl vliv nejen na tvorbu politických hranic, ale na veškeré přírodní kva-litativní, kvantitativní relační i modální určení (uspořádání) jako míra a kvalita (druhovit) zalesnění, kvalitu půdy, a následně i kulturu (způsoby hospodaření, osídlení). Kromě vlivů přírodních mají dopad na krajinný ráz i vlivy kulturní, v tom i politické, například kolektivi-zací zemědělství v 50. letech v Československu s následným zcelováním polí vznikl zcela odlišný obraz krajiny než v Polsku, kde kolektivizace kromě původně německých území (Pomořansko, Prusko a částečně i Slezsko) v takové podobě neprobíhala (Mencl, 1980).

Plošné fragmenty

Pro plošné fragmenty byly tyto výchozí premisy nejdůležitější, protože jak zalesnění reaguje na raz krajiny a její využitelnost, tak i těžba nerostného bohatství (na kterou dále navazuje průmysl) reaguje primárně na výskyt ložisek, která byla dána právě jednotlivými geomorfologickými ději. V této kategorii byl jako reprezentant plošných fragmentů vybrán jeden z vytěžených lomů a v lustracním řešení byly ukázány možnosti udržitelné revitaliza-ce takovéto oblasti. Právě udržitelnost, trvale udržitelný rozvoj (či útlum) je velmi důležitý pro smysluplnou práci s krajinou a adekvátně vynakládané finance na její případnou „rekultivaci“.

Nejprve se práce s plošnými útvary (zejména lesy) soustředila na vhodné lokace pro opodstatněnou doplnění nových. K takovým polohám vhodným pro zalesnění patří přírodní cesty jako toky, říční meandry a nivy, vrcholy kopců, svahy, na kterých dochází k odplavová-

115 Bodové fragmenty - statky

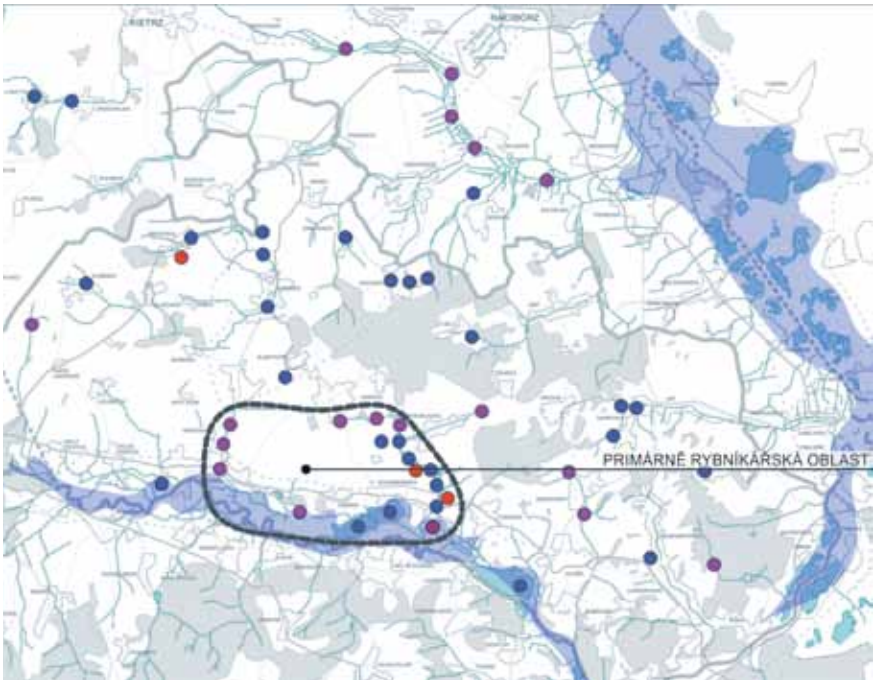
ní půdy a sesuvům. Dají se k tomuto využít rovněž pásy kolem liniové dopravní infrastruktury – silnic a železnic. Výsledkem by mělo být propojení izolovaných ploch do jednotného provázaného systému (ÚSES) a jednoznačné vymezení hranic a horizontů sídelních jednotek.

Kromě lesů lze počítat i s výsadbou sadů, které souvisejí i s udržitelným rozvojem, zemědělskou prvovýrobou a navazujícím zpracováním na potravinářské produkty.

Pozitivní vliv na krajinu, přírodu (zadržení vody v krajině, vlhkost a teplota ovzduší, zpomalení povodňové vlny, domov pro různé rostliny a živočichy) i ekonomiku má rybníkářství. Návrh tedy v první fázi počítá s obnovou již zaniklých chovných rybníků v jejich původních stopách, protože místa pro ně nebyly volena náhodně, ale na základě zkušeností a dobré znalosti místních podmínek. Po obnovení zaniklých rybníků by bylo možné jejich síť i vhodně rozšířit.

Liniové fragmenty

Nejvýznamnějším liniovým prvkem v krajině jsou toky a dopravní komunikace (silnice, železnice, cesty). Jejich trasování má zásadní vliv na obraz krajiny a na její prostupnost. Rozborem krajinného rázu v řešeném území bylo pozorováno, že zatímco na české straně převládá většina komunikací je lemována alejemi stromů, na polské straně jsou jenom velmi zřídka. Proto by bylo vhodné síť alejí kontextově doplnit, případně zvýšit i hustotu mezi a polních cest (rovněž s doprovodem) a zajistit tak větší přírodní hodnotu a pestrost

116 Plošné fragmenty - rybníky

- STATEK STOJÍCÍ V SÍDLE
- STATEK MIMO SÍDLO- KOMUNIKUJÍCÍ
- STATEK SOLITERNÍ

- OBNOVENÝ, ZNIČENÝ PAMÁTNÍK
- VÁLEČNÉ HROBY MIMO SÍDLO
- PAMÁTNÍK HISTORICKÉHO LETIŠTĚ
- KAPLE, KŘÍŽE
- TRAGEDIE
- VÁLEČNÝ PAMÁTNÍK

- ZÁPLAVOVÁ PLOCHA
- NOVĚ VZNIKLÝ RYBNÍK
- STÁVAJÍCÍ RYBNÍK
- OBNOVENÝ, ZANIKLÝ RYBNÍK

krajiny.

Zajímavým úkazem je fragmentovaná fronta obranných pevností, táhnoucí se v území podél proměnlivé slezsko-moravské, česko-německé a stejně tak podél staré meziválečné polsko-německé, česko-polské hranice. Tyto linie jsou pro řešenou oblast (a pohraničí obecně) charakteristické až symbolické. Nejzachovalejší je ta nejmladší řada bunkrů z období před 2. světovou válkou. Doporučení počítá s kompletním zmapováním pozůstatků opevnění z různých časových období a vytvoření přehledného systému vypovídajícího o vývoji a identitě místa, což by mělo význam jak turistický, tak kulturně sociální. Pozůstatky opevnění, bunkry mohou sloužit jako památník, muzeum nebo třeba jako alternativní forma ubytování pro turisty.

Bodové fragmenty

Mezi bodové fragmenty podrobené analýze patří prvky drobné architektury a sochařství, solitérní vegetační prvky, kostely, hřbitovy a zemědělské statky.

Různé pomníky, kříže, boží muka, kapličky nebo křížové cesty tvoří barokní tělesnost, duchovní rozměr krajiny na rakouské straně Slezska. Dotvářejí význam a identitu jednotlivých míst a posilují kulturní výraz krajiny. Pro jejich uchování je třeba zachovávat cesty a místa, na kterých leží, a případně na vhodně zvolených místech dotvářet prvky nové – pro tvorbu nových prvků se nabízí řada nepřipomínaných okamžiků historie území. Podobný význam mají solitérní stromy na hranicích pozemků, u křižovatek, u drobné architektury nebo volně stojící uprostřed polí. Ty spoluvytvářejí prostorovou strukturu, viz uální diverzitu a kulturní identitu krajiny. Proto je třeba je chránit a vhodně doplňovat.

Pro život obyvatelstva území na české i polské straně je velmi důležitá víra a proto jsou

117 Bodové fragmenty - monumenty

důležitým bodovým fragmentem kostely, jejichž nedostatek byl, zejména na české straně, částečně saturován výstavbou v průběhu 90. let 20. století.

Z ekonomického hlediska jsou nejdůležitějšími bodovými fragmenty hospodářské celky, především zemědělské statky. Statky na Prajské je možné rozdělit podle jejich polohy vůči kompaktním obcím na ty, které stojí uvnitř sídel, statky, které k sídlům těsně přiléhají, a na statky stojící samostatně ve volné krajině. Návrh ukazuje několik příkladů konverzí nevyužívaných statků pro všechny tři typy. Zatímco v zastavěném území je nejvhodnějším využitím bydlení, případně provoz drobné živnosti, u nevyužitých statků v extravilánu se nabízejí funkce hlavně hospodářské, zpracování zemědělských produktů či jiná výroba včetně rekreace a služeb pro rekreaci. Příkladem může být Albertovec. Práce je hrubou analýzou jednotlivých prvků s náznakem možných řešení, ale každý výše zmíněný jev by vyžadoval mnohem podrobnější průzkum a hlubší vhled do vztahů v území. (Josef Kizska, Martin Nedvěd, Jiří Papoušek)

Příkladem možností řešení, reflexe nad potřebami komunit i hlubším zamyšlením nad cestou ke kvalitě obnovy venkova je několik navazujících semestrálních projektů, jako kupř. využití vojenského prostoru ve Služovicích (Filipovská P. obr. 118, 119). Původní klasické hierarchické uspořádání rurální struktury se zde alokací raketové základny přetvořilo v zárodek bipolárního systému. Výstavbou kapacit primárních i kapacit rezidenčních nevenkovského, nevládního charakteru se změnil nejen obraz místa, ale i sociální profil komunity. V pozdější době pak byla struktura dále poněkud chaoticky doplňována o další usedlosti a do rejstříku obyvatelstva přibyl nový segment neautochtonního původu¹. Hledání nové funkce pro opuštěný vojenský prostor uvedenou bipolárností akceptuje a dále rozvíjí. Obdobná situace je i v jiných obcích.

Tematikou statku, jeho využití, rozvoje a formální adaptace se zabýval Jan Hrnčárek v Ateliéru architektury 1 (obr. 124-126). V klasické silniční vesnici Křinicích na německé straně Broumovska s dvorci statků rozložených na horní plošině mimo zátopovou rýhu potoka se pokusil o řešení navrácení a rozšíření zemědělské funkce rozvrácené struktury. Odmítl regionalistický přístup v kreování celistvosti formy, ale ctí charakteristickou jednotu původní rurální jednotky a původní statek a jeho tvárnost respektuje a s novotvory doplňovaných objektů uctivě od původní formy odstůpuje. Zcela opačný přístup ukazuje práce Markéty Appeltové, která ponechala charakteristickou aditivní organizaci statku na klasickém dvorcovém základě, avšak s celkovou rekonstrukcí stávající struktury a změnou funkcí. Výsledkem je minimální doplnění konzervativního regionálního charakteru o submisivní detaily.

V semestrální a diplomové práci Jiřího Papouška, lídra tohoto týmu, vidíme typologický rozbor formy statku v kompaktním sídle. Obdobnou problematikou se zabývala v Bílé Vodě diplomová práce J. Klegy, avšak s těžištěm v obnovení struktury založené na nových módních ekologických principech. Do oblasti i okolí (Orlické hory, Sněžník, atd.) směřují již léta ekologicky smýšlející jedinci i skupiny, o tento trend se opírá realita projektu autonomní farmy.

Koexistence průmyslu s krajinou přináší i konfliktní momenty. Těžba a s ní související utilitární areály, vnášejí do území na jedné straně pozitivní hospodářský faktor a na druhé způsobuje krajinně dlouhodobě nehojící se rány. Vznikají zde vedle greenfieldu i brownfieldy. Reprezentantem takového je zde sádrovcový lom u Koběřic, jehož revitalizaci se zabývali studenti třetího ročníku, nebo lom v Mladecku (Hana Nováčková – ateliérová tvorba 3, (obr. 123), případně v Novém Dvoře (Zuzana Chládková – ateliérová tvorba 3, obr. 120-122). Způsob eliminace těchto defektů není jednoznačný. Lze celou vytěženou oblast následně rekultivovat, uvést do původního stavu, a lze vidět v takových útvarech i rozvojový potenciál a zárodek nové kvality. V Mladecku se povedla kombinace technologické instalace s výrobním zařízením i rekreačními aktivitami v dramatickém prostoru. Naopak v lomu u Koběřic se upouští i od uvedení do původního stavu i od alokace nových funkcí a navrhuje se opuštění náročného odčerpávání vod a udržování hladiny pod nívau platformy, čímž se voda stabilizuje na své přirozené úrovni a vznikne vodní plocha i mimořádná scenerie sádrovcových stěn. Vnesení určitých navržených sociálních funkcí (azylové centrum v lomu – studenti Čermák, Babor, Hrbková, Kaděrová) by bylo experimentem a nedá se normativně plánovat.

Vztahy v nivě řeky Odry na styku natury a kultury jsou obsahem souboru prací studentů P. Frankové, M. Mlčochové, P. Bílého a J. Cigošové. Odra s Opavou jsou historickou jižní hranicí území Pražska a oddělují průmyslem nezdevastovanou, dominantně zemědělskou krajinu od industriální Ostravy a celé postižené pohorní oblasti OKR, venkov od města. Situace regionu nahrává přírodnímu elementu nivy řeky a posílení její ekologické hodnoty. Stále méně naplňované právo na krajinu nevnímá náš byrokratický stát jako důležitý. Sotva se toleruje technický aspekt a uzákoněný územní systém ekologické stability. O péči o optickou a estetickou hodnotu krajiny a její ráz se nedá hovořit. Je teď tedy možnost situaci otočit. Ostrava nemá sílu na další expanzi. Je přirozené, že „soutěskou“ Poodří jsou vedeny globální komunikační systémy, železniční i silniční. Souběh a křížení přírodního s infrastrukturou je dobrým vztahem k reflexi a predikci. Studenti zkoumají vztahy mezi tím přírodním a kulturním. Obě práce (M. Mlčochová a P. Bílý) se snaží co nejméně „civilizovat“ prostor, jen incidentně využívají existujících možností pro vytvoření kulturních fragmentů. Tento přístup vytváří zřetelný rozdíl mezi urbánním prostorem, kulturní krajinou a přírodním koridorem v nivě Odry. Přírodní danosti inspirují k transkripci principu drobných historických objektů v krajině, k vytváření duchovních zastavení čekajících na poutníky hledajících kouzlo objeveného a sílu a energii z kontaktu s přírodou. Procítění krajiny ovládané duchem křesťanské symboliky broumovských benediktinů iniciuje vytváření nových míst soustředění a kontemplace (Stehlíková J.) v duchu kontinuity mimořádného broumovského souboru vesnických kostelíků z dílny Dietzenhoferů po vzoru severských mistrů Rintaly a Eggertssona².

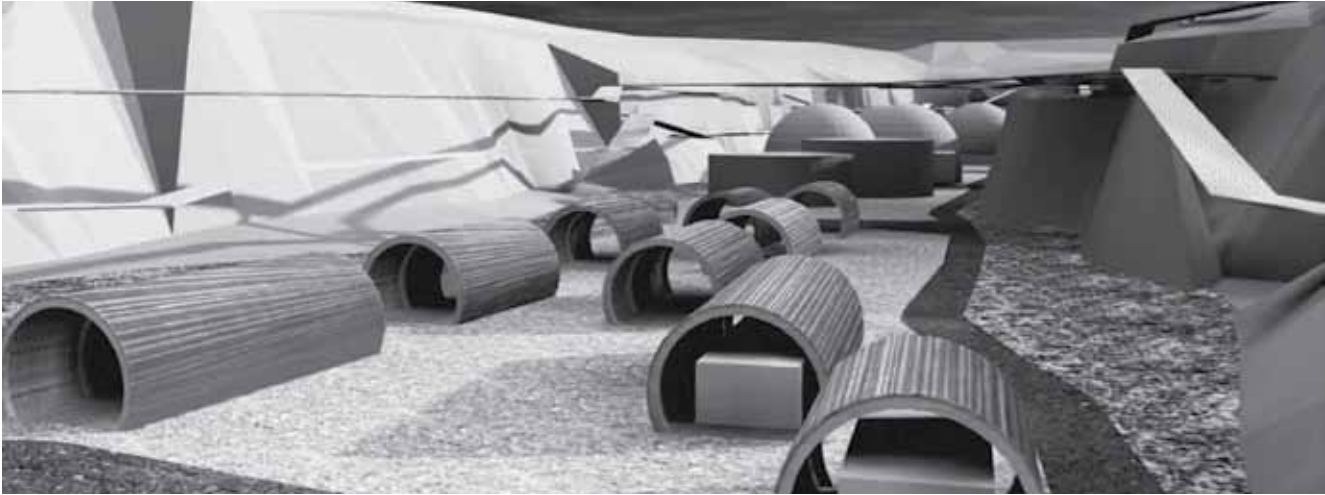
Je zde třeba zmínit i negativní zkušenost s „drobnými objekty“. Obsazování krajiny městským konzumním člověkem vede k zaneřádění krajiny objekty pro vetřelce „nezbyt-nými“, pro lokální obyvatelstvo zcela zbytečnými a zbytečnými i pro přicházející pokorné a citlivé „poutníky“. Významně iritující je literarizace krajiny. Obrovské množství literárních souborů placených rozhazovačně z evropských fondů zřizovaných pro zvyšování turismu formou instalace informačních systémů je pro krajinu neúnosné a likvidační pro identitu. Ač drobná v měřítku, tato ingerence se dá srovnat s druhotnou, současnou kolonizací okolí sídel a dopravních tepen. (Josef Kiszka)

118, 119 restaurace a Hotelový pokoj v přírodě, Petra Filipovská, Využití bývalé raketové základny ve Služovicích, Ateliérová tvorba 2, 2013, Vedoucí: J. Kiszka

120, 121, 122 Amfiteátr v lomu na Opavsku, Zuzana Chládková, Ateliérová tvorba 4, 2013, Vedoucí: T. Bindr, J. Zelinka, J. Kovář

123 Rekultivace lomu v Mladecku na dřevozpracující závod, Hana Nováčková, Ateliérová tvorba 4, 2011, Vedoucí: T. Bindr, J. Zelinka, J. Kovář

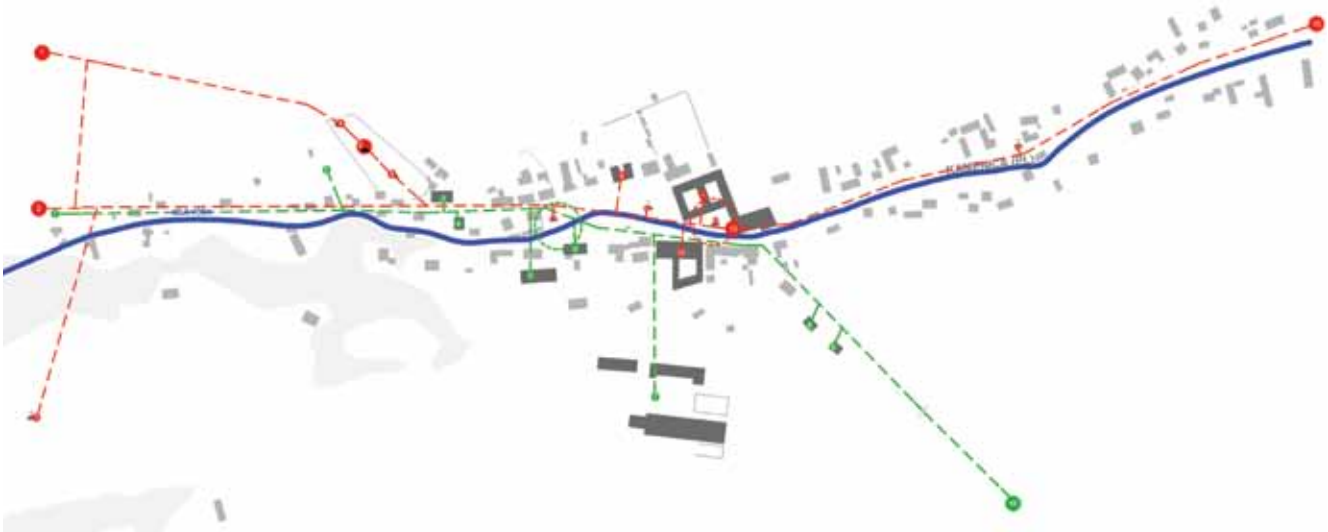
124, 125, 126 Viz ualizace a Situace, Revitalizace statku v Křinicích, Jan Hrnčárek, Ateliér architektury 1, 2010, Vedoucí: J. Kiszka

127, 128 Drobné objekty v krajině Poodří, Martina Mlčochová, Ateliér urbanismu 1, 2013, Vedoucí: J. Kiszka

¹ Viz semestrální projekt Pavla Říhák z Ateliéru urbanismu 1 (obr. 99)

² <http://www.ri-eg.com>

FORMÁLNÍ KOSTRA

- 1 ZLOTY STOK - KOPÁLNĚ ZLOTA
- 2 ZÁMEK
- 3 KAPLIČKA
- 4 KAPLE HŘBITOVA
- 5 POMNÍK
- 6 KŘÍŽ
- 7 SOCHA
- 8 MUZEUM
- 9 SOCHA
- 10 PIARISTICKÁ ŠKOLA
- 11 KLÁŠTER
- 12 KŘÍŽ
- 13 KOSTEL
- 14 BOŽÍ MUKA
- 15 FORTIFIKAČNÍ OPEVNĚNÍ

FUNKČNÍ KOSTRA

- 1 KNIHOVNA, KAMENICTVÍ, LÉČEBNA
- 2 HŘIŠTĚ
- 3 OBCHOD - JEDNOTA
- 4 HASIČSKÁ ZBRŮJNICE
- 5 VÝROBNÁ HOSTIÍ
- 6 HOSTINEC
- 7 JZD
- 8 POŠTA
- 9 OBECNÍ ÚŘAD
- 10 JAVORNÍK - SLUŽBY

- 1 PŘEMÍSTĚNÍ VEDENÍ OBCE
ŠKOLKA - ŠKOLA
- 2 SOLITÉRNÍ OBJEKTY
UDÁLOSTÍ BILÉ VODY
- 3 HISTORICKÉ NÁMĚSTÍ
- 4 PARKOVÁ ČÁST
- 5 MUZEUM UDÁLOSTÍ
INTERNACE - PIARISTÉ - PODEPSÁNÍ ROZDĚLENÍ

129, 130 Jaroslav Klega, Ateliér urbanismu 2, Bilá voda, 2013, Vedoucí: J. Kiszka

Udržitelnost

Zrównoważony rozwój Euroregionu Silesia.
Synteza pracy podczas warsztatów projektowych.
Marcin Spyra

1. Wstęp

Podczas konferencji zatytułowanej „Możliwości i ograniczenia czesko-polskiej współpracy transgranicznej” zorganizowanej w ramach projektu „Euregio PL-CZ” zwracano uwagę na fakt, iż współpraca w ramach euroregionów na pograniczu polsko – czeskim stawiana jest za wzór tego typu działań w Europie Centralnej¹. Najistotniejszymi organizacjami wspierającymi współpracę transgraniczną w Europie są Euroregiony. Zgodnie z definicją *Association of European Border Regions* Euroregion jest jednostką organizacyjną umożliwiającą współpracę lokalnych władz po obydwu stronach granicy, która działa w oparciu o stały sekretariat zatrudnionych ekspertów oraz zespół administracyjny (European Commission 2000). Kolejno od zachodu na pograniczu polsko – czeskim zlokalizowane są następujące euroregiony: Nysa (obejmujący również przygranicze Niemieckie), Glacensis, Pradziad, Silesia, Śląsk Cieszyński oraz Beskidy (obejmujący również przygranicze słowackie). Powierzchniowo w porównaniu z pozostałymi euroregionami położonymi na granicach Polski, przedmiotowe euroregiony charakteryzują się mniejszą powierzchnią. W większości jednak obejmują one obszary silnie zurbanizowane, charakteryzujące się nagromadzeniem rozlicznych problemów rozwojowych. Niniejszy tekst odnosi się do problematyki przygranicznego fragmentu Euroregionu Silesia.

Realizowane w ramach Euroregionów mikroprojekty, dofinansowane w ramach Programów PHARE CBC oraz INTERREG III A, są jednym z czynników wspierających ich dynamikę rozwoju. Euroregion Silesia w latach 1995 – 2003 zrealizował 93 projekty dofinansowane w ramach funduszu PAHRE CBC na ogólną kwotę 539 500 €, co stawia go pośrodku stawki pośród pozostałych euroregionów tego pogranicza. W zestawieniu tym zdecydowanie przoduje Euroregion Neisse-Nisa-Nysa z wynikiem 836 projektów za ogólną kwotę 5 013 400 € (Urząd Statystyczny we Wrocławiu 2007). W latach 2004 do 2006 Euroregion Silesia zrealizował 87 mikroprojektów dofinansowanych w ramach programu INTERREG III A za łączną kwotę dofinansowania 2 159 100 zł. Jest to rezultat porównywalny z pozostałymi euroregionami tego obszaru za wyjątkiem Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa, który wydatkował kwotę 8 048 400 zł (Urząd Statystyczny we Wrocławiu 2007).

Jeśli chodzi o strukturę urbanistyczną, na obszarze czesko-polskich euroregionów dominują małe i średniej wielkości miasta. Do największych ośrodków miejskich, będących jednocześnie ośrodkami lokalnej administracji na poziomie województw (NUTTS 2²) zaliczamy Opole oraz Ostrawę. Drugie z tych miast położone jest na obszarze Euroregionu Silesia.

Rozwój czesko–polskich Euroregionów powinien przebiegać w zgodzie z wytycznymi rozwojowymi Unii Europejskiej. Ponadto Euroregiony powinny poszukiwać odpowiednich narzędzi planistycznych, zapewniających ich harmonijny rozwój. Opisane poniżej doświadczenia wpływające z realizacji czesko – polskiego projektu pt. „Szkoła bez granic:

pogranicze polsko-czeskie oczyma przyszłych architektów z Ostrawy i Opola“ są związane z poniższym problemem. Tekst opisuje wybrany aspekt związany z planowaniem rozwoju Euroregionu Silesia, mianowicie zrównoważony rozwój jego przygranicznej części.

2. Problematyka zrównoważonego rozwoju w szerszym kontekście

Kluczem do zrozumienia roli zrównoważonego rozwoju w kontekście regionów i miast jest holistyczne podejście do problematyki ich dotyczącej. Klasyczne spojrzenie na otaczający nas krajobraz², jako na zbiór niezależnych elementów, które współistnieją, ale które są zastępowalne niczym części w wielkiej maszynie odchodzi do lamusa. Ervin Laszlo w swojej książce „The Systems View of the World“ podkreśla nierozzerwalne zależności, jakie występują pomiędzy poszczególnymi elementami tworzącymi krajobraz, czy też w szerszym kontekście otaczający nas świat. Kwestionuje on możliwość wymiany owych elementów, jak zużytych części maszyny i podkreśla wagę ich relacji (Laszlo 1996). Różnorodność owych elementów tworzących mozaikę krajobrazu regionu, czy też miasta, jakość ich oddziaływania jest podstawą do zrównoważonego rozwoju takich obszarów.

Jednym z najistotniejszych wyników ostatniej konferencji Narodów Zjednoczonych „Rio+20“, która odbyła się w czerwcu 2012 w Rio de Janeiro, dotyczącej zagadnień zrównoważonego rozwoju, było zdefiniowanie potrzeby opracowania nowych celów zrównoważonego rozwoju (*Sustainable Development Goals - SDG*). Cele te powinny zostać oparte na wytycznych zawartych w dokumencie *Millenium Development Goals*, który został rozpisany w perspektywie roku 2015. Perspektywa wdrażania celów zrównoważonego rozwoju zaczyna się w roku 2015, natomiast ciężar jej realizacji ma spoczywać na barkach państw członków ONZ. Szczególną rolę w tym procesie ONZ przewiduje dla organizacji pozarządowych, sektora prywatnego oraz sektora naukowo – badawczego (Lingán, Cornforth, Pollard 2012). Sześć celów zrównoważonego rozwoju społeczności oraz planety Ziemi zostało doprecyzowanych i opublikowanych w marcu 2013 na łamach „Nature”. Zdaniem autorów publikacji są to: rozkwit życia oraz jego ekonomicznych podstaw istnienia, bezpieczna i ekologiczna żywność, zabezpieczenie stabilnego dostępu do wody pitnej, uniwersalna i czysta energia, zdrowe i produktywne ekosystemy oraz stymulowanie rozwoju zrównoważonych społeczeństw (Griggs, Stafford-Smith, Gaffney, Rockström, Öhman, Shyamsundar, Steffen, Glaser, Kanie, and Noble, 2013). Cele te są dalekosiężne oraz obejmują wiele aspektów związanych z naszym życiem codziennym. Ponadto podczas konferencji „Rio+20“ United Nations Environment Programme (UNEP) oraz European Union’s Committee of the Regions (CoR) podpisały dokument definiujący pięć podstawowych obszarów współpracy mającej na celu wzmacnianie zrównoważonego rozwoju. Są to: wielopłaszczyznowe zarządzanie środowiskiem; ekologiczna gospodarka oraz efektywne wykorzystanie zasobów naturalnych; łagodzenie wpływu zmian klimatycznych; różnorodność biologiczna oraz właściwe zarządzanie ekosystemami; promowanie zdecentralizowanej współpracy dla zrównoważonego rozwoju⁴.

Omawiane poniżej warsztaty projektowe nawiązują dialog z wybranymi, z pośród opisanych powyżej, celami zrównoważonego rozwoju w zakresie związanym z planowaniem przestrzennym, urbanistyką i architekturą. Ponadto praca warsztatowa z udziałem naukowców i studentów czeskich i polskich, późniejsze prezentacje i dyskusje nad projektami warsztatowymi, niniejsza publikacja i strona internetowa wpisują się w postulowany przez ONZ proces angażowania społeczeństwa obywatelskiego oraz sektora naukowo – badawczego w zrównoważony rozwój w tym przypadku Euroregionu Silesia.

Pytanie, jakie warto sobie postawić analizując współczesne tendencje związane ze zrównoważonym rozwojem dotyczy możliwości propagowania i wdrożenia idei zrównoważonego rozwoju w regionach i miastach, które pozostają nieco na uboczu głównych obszarów rozwoju globalnej gospodarki. Debata, jaka toczy się w kręgach naukowych podkreśla fakt, iż od roku 2008 ponad połowa ludności Ziemi zamieszkuje obszary miast (UNEFPA 2007)⁵. UNEFPA zwraca również uwagę, że tak zwane „globalne miasta“ (oraz w domyśle związane z nimi regiony) przykuwają największą publiczną uwagę, to będzie również wzrastała rola mniejszych i słabszych ekonomicznie lokalnych miast i miasteczek. Bardzo możliwe, że to właśnie takie miasta i miasteczka będą stanowiły o potencjale rozwojowym regionów oraz w skali Europy również euroregionów. Za próbę wpisania się w taką debatę można uznać warsztaty projektowe, które są opisane poniżej.

Wracając do idei holistycznego pojmowania otaczającego nas krajobrazu. Tego typu spojrzenie warto również odnieść do zagadnienia zrównoważonego rozwoju miast. Idea „miasta jako zrównoważonego ekosystemu“ oparta jest o spojrzenie na krajobraz miejski jako na składający się z różnorodnych elementów system. Wszystkie składowe elementy muszą pozostać we wzajemnej ekologicznej równowadze (Newman, Jennings 2008). Zastanawiając się więc nad zrównoważonym rozwojem miasta należy brać pod uwagę elementy składowe jego ekosystemu oraz planować działania w sposób niezakłócający jego harmonii.

3. Obszar objęty analizą

Obszar projektu obejmuje przygraniczną część Euroregionu Silesia. Euroregion Silesia jest jednym z trzech Euroregionów, położonych w historycznych granicach Górnego Śląska⁶. Pozostałe to Euroregion Pradziad i Euroregion Śląsk Cieszyński. Wymienione Euroregiony nie obejmują całego obszaru historycznego Górnego Śląska, zajmując jednak jego część przygraniczną odzwierciedlając jego transgraniczny charakter. Dla niniejszego opracowania istotne jest odniesienie się do wielokulturowego charakteru analizowanego obszaru. Wpływ na niego mają związki nie tylko z Polską i Czechami, ale i z Niemcami oraz

również z kulturą żydowską i słowacką. Owa „mieszanka“ tworzy charakterystyczny krajobraz regionu transgranicznego, którego jednym z elementów jest obszar objęty opisanymi poniżej działaniami projektowymi⁷.

Dokładnej analizie w ramach projektu poddano obszar Ziemi Raciborskiej położonej po polskiej stronie granicy oraz po stronie czeskiej ziemi Hlučinsko, czy też jak czasem mówią lokalni mieszkańcy Prajsko. Przedmiotowy teren zamyka się pomiędzy Kietrzem, Raciborzem, Krzyżanowicami po stronie Polskiej, a Hlučinem i Opavą po stronie Czeskiej. Spoglądając na przedmiotową lokalizację w pewnym historycznym uroszczeniu teren projektu jest położony na styku dawnych ziem księstw Raciborskiego i Opawskiego (stan w roku 1390). Należy jednocześnie zwrócić uwagę na znaczną dynamikę przekształceń granic pomiędzy dawnymi księstwami górnośląskimi, a następnie granic państw narodowych Prus, Austro – Węgier, a w późniejszym okresie również Polski i Czechosłowacji.

4. Opis metodologii pracy w ramach projektu czesko – polskiego

Studenckie warsztaty projektowe zostały zorganizowane przez Katedrę Architektury uniwersytetu Wysoká škola baňská – Technická univerzita Ostrava we współpracy z Politechniką Opolską, Katedrą Architektury i Budownictwa. Warsztaty projektowe są jednym z najistotniejszych elementów projektu pt. „Szkoła bez granic: pogranicze polsko-czeskie oczyma przyszłych architektów z Ostrawy i Opola“ współfinansowanego w ramach Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej 2007–2013 Republika Czeska – Rzeczpospolita Polska.

Pierwszym etapem pracy projektowej było zbieranie i porządkowanie informacji dotyczących obszaru projektowego (mapowanie). Idea „mapowania“ oparta była o pracę polskich i czeskich studentów. Odpowiednio studenci z Ostrawy gromadzili informacje dotyczące czeskiej części Euroregionu, natomiast studenci z Polski byli odpowiedzialni za informacje związane z jego polskim fragmentem. W trakcie dyskusji w ramach polskiej grupy projektowej zdecydowano, że skoncentrujemy się na pięciu polskich gminach: Krzanowice, Kietrz, Krzyżanowice, Pietrowice Wielkie oraz Racibórz. Podstawową trudnością napotkaną podczas tej pracy była symetryczność (równoważność i możliwość uzupełnienia) informacji dotyczących strony czeskiej i polskiej. Studenci z Opola podzielili gromadzone informacje na kilka podstawowych kategorii:

- omówienie lokalizacji Euroregionu w kontekście Europy,
- wnioski wpływające z uwarunkowań historycznych istotnych dla Euroregionu,
- charakterystyka klimatu okolic Euroregionu,
- uwarunkowania związane z ochroną środowiska naturalnego,
- analiza istniejącej i planowanej infrastruktury komunikacyjnej,
- dane demograficzne obrazujące Euroregion w kontekście Unii Europejskiej, przyległych powiatów polskich i czeskich oraz prezentujące analizowane gminy,
- najistotniejsze zabytki i ich rola w kontekście transgranicznego krajobrazu kulturowego obszaru projektowego,

Zgromadzony materiał został zaprezentowany na początku warsztatów projektowych. Podstawowe wnioski, które zostały omówione po zaprezentowaniu czeskiego i polskiego materiału „mapującego“ obszar projektowy to:

A. Dominująca po stronie polskiej Euroregionu rola Raciborza, jako miasta usługowego, węzła komunikacyjnego.

Objawia się to zarówno w statystykach dotyczących bezrobocia (procentowo jest ono najniższe po polskiej stronie), ilości ludności w wieku produkcyjnym, dostępności edukacji. Spostrzeżenie to potwierdza historyczną rolę jaką odgrywał Racibórz dla rozwoju tej części Górnego Śląska.

B. Lokalizacja obszaru projektowego w promieniu oddziaływania Aglomeracji Katowicko – Krakowskiej oraz Ostrawskiej. Fakt ten wpływa korzystnie na możliwość bardziej efektywnego powiązania komunikacyjnego analizowanego obszaru z istotnymi w skali Unii Europejskiej ośrodkami wzrostu, a co za tym idzie umożliwienie intensywnej interakcji pomiędzy obywatelami, przedsiębiorcami, czy też całymi gospodarkami (Strategia rozwoju transportu do roku 2020). Realizacja takiego celu będzie wymagać rewitalizacji zaniedbanej infrastruktury komunikacyjnej (dworce kolejowe i autobusowe) głównie w gminach Pietrowice Wielkie, Krzanowice i Krzyżanowice. Interesujące w kontekście aspektów transgranicznych jest również bliska lokalizacji obszaru w stosunku do Ostrawy. Przykładowo analiza czasu dojazdu do międzynarodowych lotnisk wskazuje, że z Raciborza najszybciej (około 70 minut) można dostać się do czeskiego lotniska pod Ostrawą.

C. Spadek atrakcyjności analizowanego obszaru przejawiający się w wysokim saldzie migracji (ponad 30 % dla gminy Kietrz, okolice 3 % dla gmin Krzanowice, Krzyżanowice, Pietrowice Wielkie).

Drugi etap prac to warsztaty projektowe, które zorganizowane zostały w listopadzie 2012 w Ostrawie i w Opawie. Punktem wyjścia do projektów opracowanych w toku warsztatów były omówione powyżej analizy i wpływające z nich wnioski. Autor tekstu był odpowiedzialny za pracę jednej polsko – czeskiej grupy projektowej.

W pierwszym dniu warsztatów, po zaprezentowaniu i omówieniu informacji dotyczących obszaru projektowego, zostały rozdzielone tematy, którymi zajęły się poszczególne grupy. Tematem przewodnim grupy projektowej, za której prace odpowiedzialny był autor tego tekstu, był zrównoważony rozwój Euroregionu Silesia. Kolejny dzień warsztatów projek-

towych upłynął uczestnikom na wycieczce studialnej do najistotniejszych miejsc położonych w przygranicznym pasie Euroregionu Silesia. Po zakończeniu objazdu rozpoczęła się właściwa praca projektowa w Opawie, która trwała przez dwa dni.

Opracowany w trakcie warsztatów projektowy scenariusz zrównoważonego rozwoju przygranicznej części Euroregionu Silesia opiera się na dwóch najważniejszych elementach:

A. Turystyka

Główną gałęzią, jaka zdaniem autorów projektu, miałyby szansę rozwijać się na przedmiotowym terenie jest agroturystyka. Mogłaby ona znaleźć oparcie w starannie zrewitalizowanych zagrodach rolniczych położonych w atrakcyjnych miejscach po polskiej i czeskiej stronie. Ponadto należy wzmacniać rozwój transgranicznej turystyki rowerowej i pieszej. Rozwój turystyki jest możliwy dzięki atrakcyjnemu krajobrazowi obszaru pogranicza. Na jego jakość wpływają m.in: zespoły architektury rezydencjonalnej w Hlučinie i Krzyżanowicach, historyczne miasta takie jak Racibórz oraz różnorodne środowisko kulturowe.

Ponadto wzmiankowane działania wpisują się w założenia wybranych strategii rozwoju przestrzennego obejmujących obszar polsko – czeskiego przygranicza. Odnosi się do tego między innymi dokument „Studium Zagospodarowania Przestrzennego Pogranicza polsko – czeskiego“, czy też strategia rozwoju przestrzennego dla Europejskiego Korytarza Rozwojowego Via Regia.

Krytycznym pytaniem, jakie należy postawić w tym miejscu jest możliwość konkurowania przygranicznego fragmentu Euroregionu Silesia z innymi atrakcyjnymi pod względem turystycznym regionami pogranicza polsko–czeskiego. Odpowiedzią na ten problem mogłoby być specyficzne dla tego miejsca „sprofilowanie“ oferty turystycznej i oparcie jej zgodnie z wytycznymi wynikającymi z projektu warsztatowego na gospodarstwach agroturystycznych powiązanych siecią wygodnych i interesujących ścieżek rowerowych.

B. Rozwój transgranicznego *klastra rolniczego*⁸

Sieć taka powinna być oparta o horyzontalny w swoim układzie system tworzony przez zainteresowane współpracą lokalne czeskie i polskie podmioty gospodarcze, operujące w ramach zbliżonych sektorów związanych z produkcją rolną. Podczas prac projektowych zostały zidentyfikowane i opisane przykładowe możliwości współpracy pomiędzy firmami związanymi z uprawą i przetwarzaniem jabłek. Zwrócono również uwagę na możliwość hodowli ryb w wybranych stawach na terenie Euroregionu. Opisywany klaster korzystnie wpływałby na rozwój lokalnego rolnictwa oraz dawał możliwość wspierania zrównoważonej, opartej o lokalne zasoby produkcji rolnej. Ponadto, zgodnie z sugestią autorów projektu, uprawiane lokalnie płody rolne powinny być również lokalnie przetwarzane, czerpiąc, a może nawet odnawiając tradycję regionalnej kuchni. Takie podejście korzystnie minimalizuje ślad ekologiczny Euroregionu rozumiany jako wpływ wywierany przez niego na lokalne i globalne ekosystemy⁹.

Dane dostępne na stronie Cluster Observatory wskazują, że w roku 2011 na terenie Unii Europejskiej w działalność klastrow z sektora rolniczego zaangażowanych było ponad 125000 podmiotów gospodarczych. W tym na terenie Polski i Czech liczba ta wynosi 18781¹⁰. Dane te wskazują na wyraźną dynamikę tego typu działań i dają podstawę do uwiarygodnienia powyższej propozycji projektowej.

Otwarte pozostaje oczywiście pytanie: jaki model rozwoju takiej współpracy powinien zostać przyjęty? Czy będzie to inicjatywa sektora prywatnego, publicznego (co wydaje się bardziej prawdopodobne również w kontekście możliwości pozyskiwania funduszy UE), czy też forma partnerstwa publiczno – prywatnego?

Klaster mógłby być również oparty o odtwarzanie historycznych powiązań komunikacyjnych i handlowych pomiędzy polskimi i czeskimi miasteczkami i miastami.

5. Dyskusja – możliwości zrównoważonego rozwoju Euroregionu Silesia

Obecnie, jak zauważa Herbert Girardet, nasza cywilizacja przekształca się w mobilizację opartą na intensywnym przepływie (przesyle) zasobów naturalnych, ludzi oraz produktów. Miasta oraz ich infrastruktura komunikacyjna stały się naturalnymi węzłami wspierającymi ową mobilizację (Girardet 1999). Dodając do tego procesu postępującą urbanizację, wzrost zatrudnienia w sektorze usługowym (czy też w sektorze „usług kreatywnych“), można postawić hipotezę mówiącą, iż korzystnym dla wzmocnienia potencjału zrównoważonego rozwoju całego Euroregionu Silesia będzie wzmocnienie pozycji jego najważniejszych miast. Stawiając taką hipotezę należy jednak wziąć pod uwagę kilka aspektów. Po pierwsze pozycję jaką zajmują najważniejsze miasta Euroregionu wobec innych ośrodków miejskich zarówno w skali Republiki Czeskiej i Polski, jak i w skali Europy. Zarówno Racibórz, jak i Opawa stoją przed wieloma wyzwaniami związanymi z ich transformacją. Są to wyzwania typowe dla miast o zbliżonym potencjale rozwojowym¹¹. Po drugie ważne jest zagadnienie związane z rolą jaką mają w przyszłości odgrywać obszary o mniejszym stopniu zurbanizowania, położone na terenie Euroregionu Silesia. Należy wspomnieć o potrzebie wzmacniania mniejszych ośrodków miejskich położonych „pomiędzy“ wymienionymi miastami. W taką strategię wpisują się zaproponowane i opisane w punkcie 4 A i B działania. Drugie zagadnienie jest szczególnie istotne, gdy spojrzymy na nie poprzez pryzmat zrównoważonego rozwoju całego euroregionu.

Podstawowe wytyczne wynikające z dwóch omówionych powyżej etapów prac projektowych to:

- Konieczność wzmacniania transgranicznych powiązań infrastrukturalnych przedmiotowego terenu z ościennymi ośrodkami wzrostu: Aglomeracją Ostrawską i Aglomeracją

⁸ Na potrzeby niniejszego tekstu, zgodnie z opracowaniem Kordeckiego i Smolorza, za historyczne granice Górnego Śląska przyjmuje się obszar odpowiadający międzywojennemu polskiemu województwu śląskiemu (do roku 1939), międzywojennej niemieckiej prowincji górnośląskiej (do 1938) oraz czeskiej jednostce administracyjnej „Kraj Śląski“ (do 1928) (Kordecki, Smolorz 2011)

⁷ Krajobraz zarówno w rozumieniu krajobrazu naturalnego, jednak ze szczególnym naciskiem na krajobraz zbudowany i kulturowy.

⁹ Klaster, zgodnie z definicją spopularyzowaną w artykule Adriana Grycuka „Klastry jako instrument polityki regionalnej“ wydanym przez Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu RP, jest „geograficznym skupiskiem powiązanych ze sobą firm z tego samego lub pokrewnych sektorów, wyspecjalizowanych dostawców i usługodawców oraz związanych z nimi instytucji (wyższych uczelni, ośrodków badawczo-rozwojowych, organizacji wspierających przedsiębiorców, stowarzyszeń branżowych) konkurujących i współpracujących ze sobą“ (Grycuk 2010)

¹⁰ Pojęcie śladu ekologicznego (ecological footprint) pojawia się w światowej literaturze za sprawą Williama E. Reesa (porównaj Rease 1992). Wpisuje się w rozważania podkreślające rolę (pozytywną i negatywną) jaką działalność człowieka odciska na otaczających nas ekosystemach. Systemy zurbanizowane (miasta, aglomeracje, intensywnie zabudowane regiony) szczególnie intensywnie odciskają swój ślad ekologiczny na ekosystemach.

¹¹ Dane dostępne na stronie www.clusterobservatory.eu zarządzanej przez Center for Strategy and Competitiveness (CSC) na Stockholm School of Economics we współpracy z Basque Institute of Competitiveness z Hiszpanii.

¹² Można mówić tu między innymi o restrukturyzacji przemysłu, poszukiwaniu nowoczesnych miejsc pracy, zwiększaniu atrakcyjności tych miast poprzez promocję ich marki („transgranicznej“ marki?), czy też poprawie jakości przestrzeni publicznej.

Udržitelný rozvoj, hospodářská obroda, substance a fragment

Josef Kiszka, Martin Nedvěď, Hana Nováčková

Katowicko – Krakowską. Działanie takie zdaje się być podstawowym jeśli chodzi o wzmacnianie potencjału gospodarczego analizowanego obszaru w tym proponowany rozwój klastra rolniczego.

- Konieczność wprowadzania ułatwień dla sektora prywatnego w zakresie podejmowania nowych transgranicznych inicjatyw gospodarczych (kalster rolniczy, gospodarstwa agroturystyczne)
- Konieczność poszukiwania nowych narzędzi umożliwiających współpracę pomiędzy publicznymi i prywatnymi podmiotami zlokalizowanymi po stronie czeskiej i polskiej (np. partnerstwo publiczno–prywatne).

Ogólny wniosek jaki nasuwa się po przeprowadzeniu warsztatów i przeanalizowaniu rezultatów prac stwierdza, że przed podjęciem decyzji planistycznych związanych z rozwojem Euroregionu, istotne jest zrozumienie procesu zachodzących przez lata przemian krajobrazu tego miejsca oraz umiejętność syntezy tego procesu. Taka wiedza wraz z odpowiednio interpretowanymi danymi dotyczącymi Euroregionu musi stanowić podstawę do podejmowania decyzji planistycznych związanych ze zrównoważonym rozwojem Euroregionu Silesia.

6. Podsumowanie

Spojrzenie na przyszłość euroregionów w Unii Europejskiej jest poddawane krytycznej analizie. Jednym z wyzwań, przed którym stoją Euroregiony jest wspólna polityka dotycząca planowania przestrzennego. Euroregiony muszą zwrócić swoją uwagę na wypracowywanie czytelnej wizji rozwoju swoich terytoriów (porównaj np. Medeiros, 2011). Jest to jeden z najistotniejszych czynników wpływających na wdrażanie europejskiej polityki spójności w latach 2014 – 2020. Wizja rozwoju euroregionu (również Euroregionu Silesia) powinna uwzględniać wytyczne wypływające z idei zrównoważonego rozwoju.

Analiza scenariusza zrównoważonego rozwoju dla przygranicznej części Euroregionu Silesia, opracowanego w trakcie projektu, wskazuje na kilka istotnych jego elementów wpisujących się zarówno w wytyczne opublikowane na łamach „Nature“ jak i te opracowane we współpracy UNEP i CoR. Są to: koncentracja na tworzeniu nowych miejsc pracy we współpracy sektora turystycznego i rolniczego, wspieranie rozwoju czeskiego i polskiego społeczeństwa obywatelskiego oraz opieranie zrównoważonego rozwoju Euroregionu o zdecentralizowaną strukturę (np. klaster rolniczy).

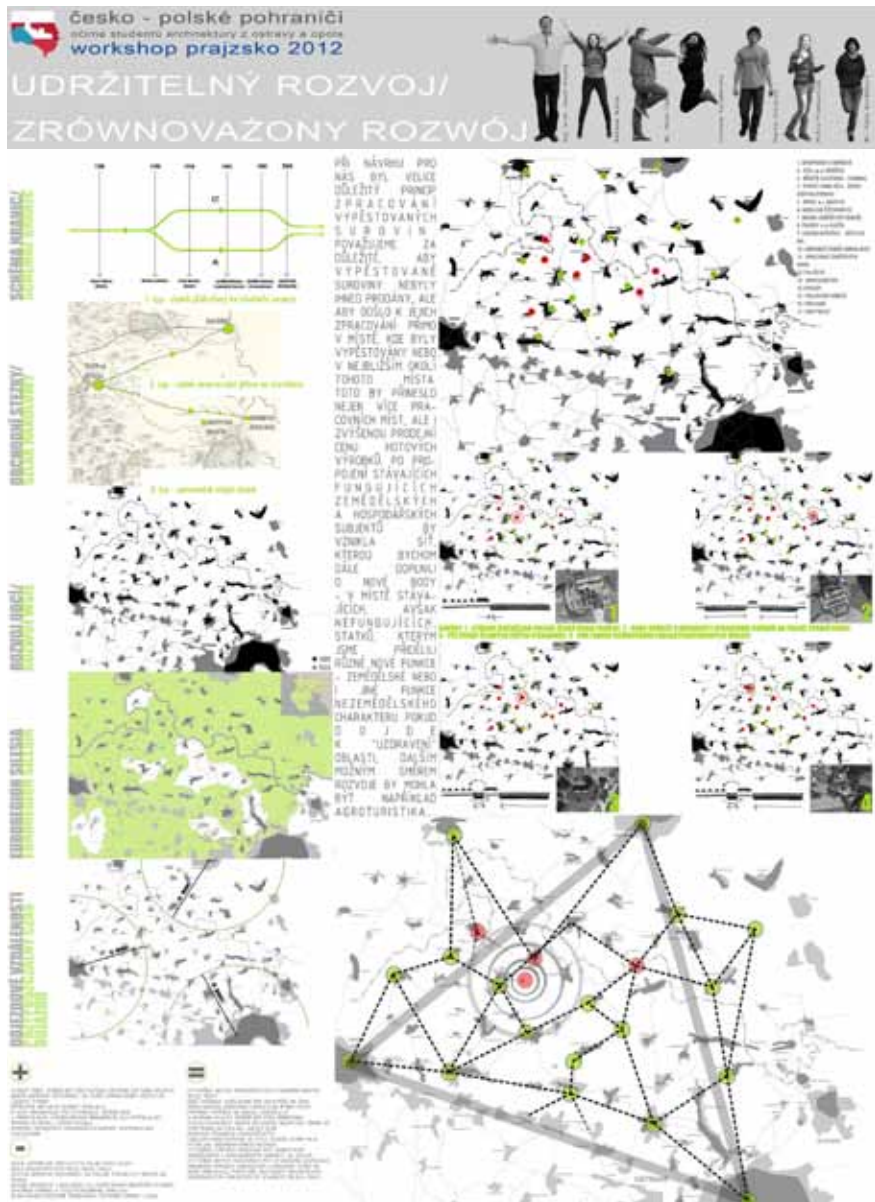
Koncepcje (trvale) udržitelného rozvoje¹ je alternativou pohledu na vývoj společnosti oproti dominující ekonomice, honbě za ziskem a růstem. S ohledem na environmentální limity je prosazována korelace hospodářského a společenského vývoje s možností živého světa a jeho ekosystémů pro zachování přírodních hodnot a biologické rozmanitosti pro nynější i příští generace. Klasická definice ze zprávy Komise OSN pro životní prostředí a rozvoj (tzv. Zpráva Brundtlandové) z r. 1987 zní takto: *„Udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který zajistí potřeby současných generací, aniž by bylo ohroženo splnění potřeb generací příštích, a aniž by se to děllo na úkor jiných národů.“* Právo člověka na příznivé životní prostředí je obsaženo v **Zákoně o životním prostředí** (Zákon č. 171/1992 Sb. ve znění 100/2001 Sb.). V roce 2004 byla v ČR schválena první Strategie udržitelného rozvoje, na ní pak navazuje dokument Strategický rámec udržitelného rozvoje České republiky (SRUR ČR) schválen usnesením vlády ČR č. 37 ze dne 11. ledna 2010 pro politická rozhodování v kontextu mezinárodních závazků ČR (EU, OECD a OSN) s přihlédnutím k specifickým podmínkám ČR. SRUR ČR prokazuje plnění závazků vyplývajících ze závěrů Světového summitu o udržitelném rozvoji v Johannesburgu (2002), závěrů konference Země v Riu de Janeiru (1992), rozvojových cílů Deklarace tisíciletí OSN, závěrů jednání Komise OSN pro udržitelný rozvoj (2003). V návaznosti na SRUR ČR Rada vlády pro udržitelný rozvoj dohlíží na vypracovávání situačních zpráv, které mapují plnění cílů ze Strategického rámce. SRUR ČR je podkladem pro zpracování koncepčních materiálů (sektorové politiky, akční programy) a pro strategické rozhodování v rámci státní správy a územní veřejné správy.

Pojem udržitelný rozvoj ve většině svých definic vyjadřuje vztah mezi blahobytem (životní úrovní, kvalitou života) a okolním prostředím jako primárním zdrojem tohoto blahobytu.

V souvislosti s udržitelným rozvojem území se nejčastěji hovoří o tzv. třech pilířích udržitelného rozvoje a to pilíři ekologickém, sociálním a ekonomickém, které je nutno udržovat ve vzájemné rovnováze. Kromě těchto tří bývá zmiřován ještě čtvrtý pilíř kulturní a jako pátý pilíř dobrá správa věcí veřejných. Z pohledu architekta je zcela zásadní pilíř kulturní.

Při aplikaci poznatků o udržitelném rozvoji na řešené území se zde projevují různé defekty odpovídající poloze konkrétních sídel a jejich historickému vývoji.

V blízkosti velkých měst a v sídlech s dobrou dopravní dostupností dochází k různým negativním externalitám (znečištění, suburbanizace) a ve větších vzdálenostech je to

131 plakát k workshopu. Výsledky práce skupiny: Hana Nováčková (lídr), Milan Čáp, Liliana Paradowska, Petra Prokopičová, Martin Struhala, Natalia Walas, Vedoucí: Dr inž. arch. Marcin Spyra

naopak špatná dostupnost služeb, nezaměstnanost a z toho vyplývající vylidňování sídel a úpadek využívání nejen zastavěného území.

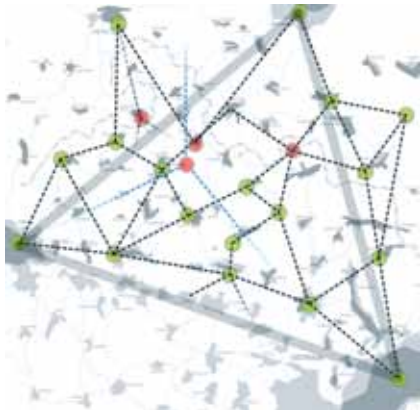
Historický vývoj (posuny hranic, odsuny obyvatelstva, socializace hospodářství...) se projevil narušením sociální struktury většiny obcí a tím i jejich prosperity. Obecně se dá říci, že v obcích, kde zůstalo více původního obyvatelstva dnes lépe fungují sociální vztahy, společenský život, kultura i podnikání a naopak v sídlech postižených odsuny a odríznutím státní hranicí je vidět vysoká nezaměstnanost, minimum sociálních kontaktů, zanedbané veřejné prostory a nízká úroveň služeb.

Na základě analýzy ekonomických, sociálních a ekologických podmínek v území byly pojmenovány exemplární možné scénáře směřující k udržitelnému životu řešeného regionu:

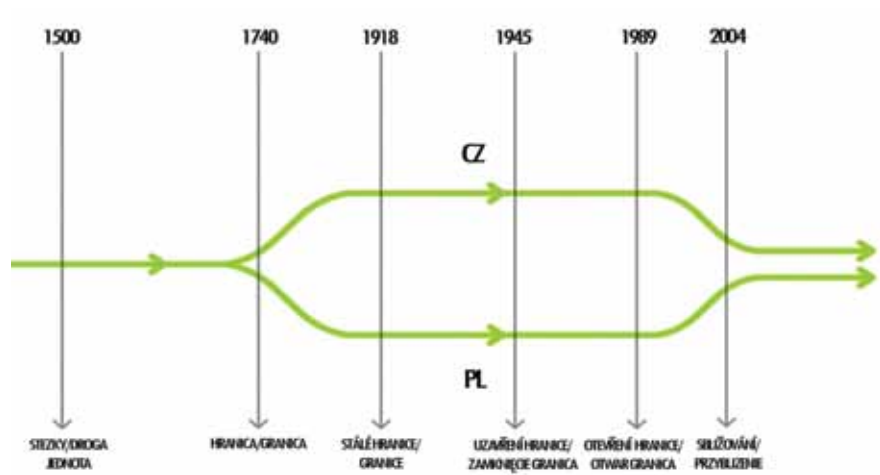
1. Orientace na zemědělství

Silnou a zároveň slabou stránkou řešeného území je orientace na zemědělství. Kvalitní zemědělská půda byla v minulosti zdrojem prosperity regionu, ale v situaci, kdy primární zemědělská výroba zaměstnává méně než pět procent obyvatel a čelí silné konkurenci z dotovaných Evropských trhů a zemí s lepšími klimatickými podmínkami a levnou (až otrockou) pracovní silou, není možné na ni spoléhat jako na jediný zdroj obživy. Jedním z návrhů proto je podpora rozvoje zpracování zemědělských produktů přímo v místě jejich pěstování, protože prodej hotových výrobků s regionální značkou přináší větší zisky a vyšší zaměstnanost než obchod se samotnými plodinami. Lokální zpracování zdrojů (džus, mošt, pálenka, pečivo, sušené ovoce...) navíc zajišťuje zemědělcům větší jistotu odbytu.

V souladu s touto ideou byla vypracována mapa stávajících místních zpracovatelů a navržen scénář jejího doplnění o možné další výroby s lokalizací využívající stávající zemědělské brownfieldy - především stávající, nevyužívané velkostatky a pozůstatky zemědělských družstev.

132 Návrh přeshraničního hospodářského propojení - síť zpracovatelů zemědělských produktů

133 Schéma historického vývoje

2. Síťové propojení mezi subjekty

Kromě sekundárního zpracování zemědělských produktů by byla vhodná i jejich společná distribuce v rámci jedné sítě, pokud možno pod společnou regionální značkou. Spoluprací by výrobci získali lepší pozici při jednání s odběrateli a vytvořením česko-polské regionální sítě i přístup na trhy obou zemí. Taková síť by rozšířila již existující vazby, které existují u veřejného sektoru (Sdružení obcí Hlučínska, Euroregion Silesia)

3. Podpora a rozvoj rybníkářství

Jeden z nejstarších rybníků na území českého království byl vybudován v polovině 13. stol. u Markvartovic². Další rozkvět rybníkářství však na Opavsku nastal až v 15. a 16. století s rozvojem velkostatků a podnikání šlechty. Největší soustava rybníků vznikla v okolí Dolního Benešova, kde bylo do 18. století vybudováno přibližně sto hektarů rybníků. Po letech úpadku a rušení rybníků za pruské nadvlády následovala jejich obnova od 40. do 60. let 20. stol. kdy byly stavěny nejprve jako zásobníky vody pro ostravský průmysl a později využívány pro chov ryb a rekreaci. V současnosti funguje rybníkářství zejména na území Dolního Benešova a Bohuslavic. S ohledem na tradici, hospodářský, ekologický i estetický efekt lze označit další rozvoj rybníkářství v regionu za žádoucí (Václavíková, 2011).

4. Upřednostnění kvality před kvantitou

Řetězce obchodů s potravinami nabízejí ovoce, zeleninu a potraviny, jejichž cenám prakticky nelze konkurovat. To však s sebou nese čím dál horší kvalitu tohoto zboží a s přibývajícím kritikou a osvětou roste i poptávka po alternativě. Nemusí to být zrovna potraviny se zprofanovaným označením BIO, ale například lokální potraviny (nezatěžující životní prostředí zbytečnou přepravou) bez nadužívání pesticidů a umělých hnojiv (ekologický pilíř) s jasným původem budou zřejmě stále žádanější. S kvalitou produkce souvisí i kvalita péče o zemědělskou půdu a tím i o krajinu – zabraňování erozi a odplavování živin, větší diverzita a prostupnost krajiny. Právě kvalita péče o krajinu by měla být jedním z kritérií přerozdělování veřejných financí na podporu zemědělství spíše než množství obhospodařovaných hektarů řepkové monokultury.

5. Agroturistika a měkký turismus

Agroturistika jako terciérní sféra navázaná na zemědělství se jeví jako vhodný doplněk k předchozím návrhům a další zdroj příjmů kompenzující sezónní charakter prací na poli. Navíc by rozšířila dnes nedostačující ubytovací kapacitu v regionu Hlučínska-Ratibořska.

Doporučovaný měkký turismus je takový, který „minimalizuje vliv nežádoucích aktivit spojených s cestovním ruchem na místní komunitu a životní prostředí. K jeho základním principům patří maximální zapojení místních zdrojů (suroviny, lidé, know-how, tradice, kultura) a malokapacitní cestovní ruch“ (Zelenka, Pásková, 2002). V praxi to znamená například venkovskou rekreaci, s decentralizovaným ubytováním (v rodinných domech, malých penzionech, na farmách), s různorodými, individuálními aktivitami, pro které není třeba vytvářet žádné složité podmínky a provádět zásahy do krajiny.

Krajina (polnosti, lesy i rybníky, celky velké i drobné útvary) má charakter nejen ekologický, ale i ekonomický a hospodářský. Nejen ten přímý, bezprostřední, související s primárním sektorem a produkcí, ale i ten vedlejší související se službami jako turismus. Pro tyto oblasti využít je nezbytné hledět na krajinu ne jako na dobyté území, ale jako na prostor života.

6. Těžba

Ačkoliv se mnoho obyvatel Hlučínska živilo těžbou uhlí, jediné doly na Pražské se nacházely u Ostravy podél Odry. Řada horníků proto pracovala za Pruska v dolnoslezských dolech a potom za Československa na šachtách ostravských.

Ložiska šterku u Hlučína již byla vytěžena a šterkovna přeměněna na rekreační nádrž. V současnosti probíhá těžba nerostných surovin v sádrovcovém lomu u Kobeřic, kde se

stále nachází rozsáhlé ložisko sádrovce, sahající až na polskou stranu a dotěžují se ložiska písku u Bohuslavic. Rozsáhlé zásoby písku jsou v okolí obce Bělá, která se však těžbě dlouhodobě brání v obavách z narušení krajiny a zdrojů vody³.

7. Výroba

Historii průmyslu a výroby na Hlučínsku celkem zevrubně popisuje V. Plaček ve svých knihách Prajzáci a Prajzáci II. Oblast nikdy nebyla průmyslově založená a řemeslníkům komplikovaly život změny hranic a tím i odbytišť zboží. Obyvatelé proto často jezdili za sezónními pracemi do Saska a Porúří. Jedním z mála větších zaměstnavatel na Hlučínsku byl začátkem 20. stol. hrabě Lichnovský, který měl v Chuchelné prosperující továrnu na zpracování lnu.

V současnosti funguje na Hlučínsku několik větších firem (např. ARMATURY Group, a. s. Dolní Benešov, PF PLASTY CZ, s. r. o. Chuchelná, FORM Design Kozmice...), ale velká část obyvatel dojíždí za prací do velkých měst v sousedství (Ostrava, Opava, Rti-boř). I díky tomu se celková nezaměstnanost na Hlučínsku drží pod celostátním průměrem (s výjimkou periferních příhraničních obcí Třebom a Sudice). Problémem některých obcí je, že samospráva a statní správa místo podpory místních podnikatelů hledají rychlá řešení v podobě zakládání průmyslových zón na okolních polích a lákání investorů odjinud. Tato strategie však kromě maření úrodné půdy vede k pasivitě obyvatel a spoléhání se na cizí pomoc⁴.

8. Kreativní kapitál

Jako o dalším remediu na dnešní problémy se často hovoří o kreativitě, kreativním kapitálu, kreativní třídě (Florida, 2011). Kreativita je lidskou přirozeností a je dána všem jedincům. Je zde ale otázka, jak kreativní společnost budeme definovat a co z toho vyvozovat. Kreativní komunita, dle definic Floridy, je součástí městské kultury, která na přírodě chce být nezávislá. Venkov umí být soběstačný a na kulturním a civilizačním světě méně závislý. Dnes však „ze soběstačného venkova se stává či stala zproletarizovaná městská periferie, která je na městu závislá“ (Blažek, 2004). Další převádění přirozeného lidského potenciálu na výrobní proces venkovu neprospěje. Zatřít hranice mezi těmito světy a vytvořit průměrný mezistav není šťastné. Navíc každý kapitál je mobilní, nestabilní, nelokální, tedy globální, a stejně, respektive zejména, kreativní komunita je k lokálnímu pomalému venkovu zcela nekompatibilní. Používáme terminu kreativní komunita, jelikož kreativní třída je termín poněkud nešťastný, zavádějící, účelový a zavání symbolickým násilím⁵. To nevylučuje alokaci zařízení jako Albertovec, zde se nejedná o kreativní produkci, ale o projev kulturnosti.

Tematicky navazující semestrální práce můžeme rozdělit obdobně jako na workshopu. Těžiště jedné semestrální práce⁶ je v turistice. Rozsáhlé rozbory zpracované již v přípravě na workshop a rozvinuté následně dle výsledků rekognoskace na místě se vyplatily a kolektivní práce má nejen školní hodnotu. Komplexita pohledu na turistické využití v sektoru měkkého turismu je logickým výsledkem postavených předpokladů a tezí. Pestrá nabídka aktivit situovaná na síti respektuje možností a danosti stavu. Predikce využívá existence krajinných kvalit, potenciálu rybníků, obor, zemědělských statků, jízďaren a husté turistické sítě včetně cyklostezek. Jiná práce vsadila na rozvoj alternativní sociální péče⁷. Takové iniciativy jsou však neplánovatelné a záleží jen a jen na lokální iniciativě. Rekonverzí přeživších zemědělských usedlostí a statků na původní účel se zabýváme již od „broumovského“ workshopu. Příklady obnovy a rozšíření se změnou uspořádání respektující soudobé požadavky v pracích studentů J. Hrnčárka, M. Appeltové a J. Klegy v Bílé Vodě jsou toho důkazem. Jiná práce studenta Jana Hrnčárka reaguje na existenci mnohých zahrádkářských osad v okolí městských aglomerací a jejich zaměnitelnost ze sekundárního bydlení a postupnou nenásilnou přeměnu na bydlení primární (obr. 150-152).

S turistikou určitým způsobem souvisí i rybníkářství. V jižní i východní hranici území jsou rybníční soustavy z části opuštěné. Návrh jejich obnovy na bázi společných podniků dle majetkoprávních podílů je pro udržitelný život zajímavým podnětem.

Výroba a průmysl jsou spojeny nikoliv s venkovem, ale především s městem. Na okraji území jsou rozsáhlá průmyslová centra, avšak i ona se potýkají s problémy. Krize konce těžby uhlí dopadá zejména na ně a nelze již dále spoléhat na jejich regulační schopnost. Lokální hospodářství, využití potenciálu a zdrojů v místě je cestou jistější. Po těžbě zůstávají nezahojené rány na krajině. Cesta k nápravě může být různá. Využití a revitalizace lomů a brownfieldů po povrchové těžbě štěrku, písku či sádrovce může probíhat i více přínosným způsobem než prostá rekultivace obnovením původního stavu. Několik studentských prací se o prognózu možností pokusilo. Kombinace využití, jak pro rekreaci a turismus, tak pro pokračování výroby se jeví jako zvláště aktuální. Využití každé možnosti je pro udržitelný život rozhodující. Vše, co ještě lze zužítovat, se musí hospodárně využít. Různá lobby mají na tento hospodářský přístup zcela odlišný názor a vždy se budou snažit o realizaci megalomanských řešení, která jsou bohužel vždy dočasná a ke škodě lokální komunity. Dnes plytce ekonomický pohled na regionální rozvoj, ač podepřen různými teoriemi klasickými či neoliberálními a zejména typu „*path dependece*“ - teorie závislosti na zvolené cestě anebo polarizační („teorie jádro - periferie“) jako Perrouxova teorie růstových pólů, založená na existenci hnacího odvětví v regionu, kupř. automobilky, pro regionální problematiku nazývána teorií růstových center a růstových os, předpokládá jako samozřejmost exogenní faktory. Efektů aplikace této teorie se Ostrava a okolí v nedaleké budoucnosti zajisté bohužel dočká. „Rozvoje/udržitelnosti venkova není možné dosáhnout jen díky podpoře venkova („shora“), ale především snahou a činností samotného venkova („zdola“). Lze předpokládat, že klíčovou součástí procesu rozvoje venkova je iniciativa jednotlivců

(„aktérů“), image území (vnitřní i vnější), vytvoření a existence institucí, vytvoření symbolů, existence venkovské literatury, lokálních a regionálních médií apod, respektive identita - nezaměnitelnost, jednota, shodnost, harmonie v chování obyvatel území v konkrétním čase“ (Chromý, Kučerová, Kučera, 2009). Ale to platí nejen pro venkov. Příliš těsné spojení hospodářských teorií s regionalistickými charakterizuje svět poněkud jednostranně. Máme za to, že vhodnějším pojmem a ukazatelem než sledování růstu HDP je pojem udržitelného života a sledování indikátoru HDI (index lidského rozvoje), neboť kvalita lidského života nesouvisí pouze s příjmy, postihuje lépe skutečnou kvalitu lidského života a nepodřizuje vše pouze hospodářskému růstu. HDI zahrnuje bohatství, zdraví a vzdělanost. Tomuto aspektu bude věnována v dalším výzkumu rozhodující pozornost.

Doporučení

Výsledkem práce skupiny je soupis několika doporučení: korekce dopravní sítě / zlepšování přiměřené dopravní dostupnosti do center (Ostrava, Opava, Ratiboř...) / korekce dopravní sítě (I 11, I 56, I 57, I 46, Třebom, Sudice. Železnice Krzanowice – Chuchelná, kanál do Bohumína a přehrada u Ratiboře...) / doplnění lokálních propojení (Třebom, Šciborzyce) / rozvoj funkční infrastruktury, dostupnost vysokorychlostního internetu, dostupnost služeb / ochrana a rozvoj přírodních ploch a cest (ÚSES) / posílení přírodní hranice na Odře, Opavě / zodpovědný rozvoj sektorů respektujících místní podmínky / podpora drobných producentů a měkkého turismu / podpora producentským skupinám / zamezení kulturní (i estetické) degradaci, literarizaci krajiny vč. reklamního smogu / obrana před suburbanizací regionu, přiměřená ochrana obrazu obcí a krajinného rázu / regulace nové kolonizace / zákaz hromadné a katalogové cizorodé výstavby, zejména rodinných domů, a přebujelé technické a dopravní infrastruktury / zajištění mnohoúčelovosti veřejných vnitřních prostorů / zkvalitnění veřejný prostor a zhodnocení symbolického a kulturního potenciálu.

A závěrem poznámka: „Hodnotu místa vždy hodnotíme na základě kvality spojení (propojení, dostupnost, prostupnost ve všech formách a mutacích), užítkovosti, sociálnosti a projevu (image, kulturního obrazu, a to i ve vztahu k vyšší úrovni systému - kontext). Tato základní kritéria hodnocení by si každá komunita a její reprezentace měla co nejdříve a nejsilněji uvědomit a ke zvyšování kvality zaměřit své počínání jako podmínce obnovy a obrody území“.

¹ www.mzp.cz/cz/udrzitelny_rozvoj

² http://www.rybarstvi-hodonin.cz/strediska/dolni-benesov

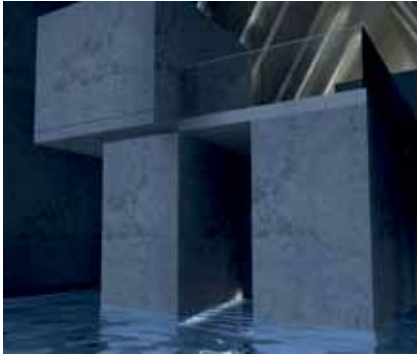
³ *Bělou ohrožuje písek za miliardy, o pozemky svádí boj investoři* [Online]. Reportéři ČT [vid. 7. 5. 2013] Dostupné z: http://www.ceskatelevize.cz/ct24/regio-ny/183825-belou-ohrozuje-pisek-za-miliardy-o-pozemky-svadi-boj-investori/

⁴ „Opatření přicházející pouze z vnějšku nepůsobí pro- rozvojově sama o sobě. Lokální rozvoj nemůže vzniknout a pokračovat bez lokální vůle a iniciativy“ (Ševčíková, 2010).

⁵ Bourdieu

⁶ Gábor, Rec, Struhala, Nahodilová, Kolaja

⁷ Babor, Čermák, Hrbková, Kaděrová

134 Wellness v Meziměstí, Markéta Knobová, Bakalářská práce, 2012, Vedoucí: J. Kiszka

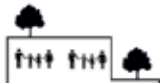
Původní stav

Rozvoj - sídelní koše

Rozvoj - kompaktní sídlo

135 Generické kompaktní sídlo, Jan Hrnčárek, Diplomová práce, 2012, Vedoucí: J. Kiszka

Zrównoważony rozwój

Natalia Walas

Region Hlučínsko aż do 1742 r. należał do Korony Czeskiej, jednak w wyniku wojny prusko - austriackiej oraz jej następstw (traktat wrocławski), obszar ten został, wraz z całym terytorium Śląska, przyłączony do Prus. To wydarzenie miało niesamowity wpływ na późniejszy historyczny, etniczny i językowy rozwój tego obszaru.

Po zakończeniu I wojny światowej, na mocy decyzji podjętych na paryskiej Konferencji Pokojowej, południowa część powiatu raciborskiego została przyłączona do Czechosłowacji. To jeszcze nie koniec „migracji” Hlučínska.

Tuż przed II wojną światową region był włączony do Rzeszy Niemieckiej, by po jej zakończeniu powrócić do Republiki Czeskiej.

W 1945 roku Stalin zaprezentował koncepcję zachodnich granic Polski opartych na linii Nysy Łużyckiej i Sudetów wzdłuż byłej granicy niemiecko-czechosłowackiej. Zmiana ta spowodowała odstąpiecie od wcześniejszej koncepcji przekazania Ziemi kłodzkiej i raciborskiej Czechosłowacji. Wywołało to ostry konflikt o podział ziem poniemieckich pomiędzy Polską a Czechosłowacją.

20 lipca 1946 roku, w czasie wizyty na Kremlu, strona radziecka skłoniła Czechów do rezygnacji z terytorialnych żądań do ziem polskiego Śląska oraz Polaków do rezygnacji z czeskiej części Zaolzia. Ostatecznie przebieg granicy unormowano 13 stycznia 1948 roku w Warszawie umową pomiędzy Polską a Czechosłowacją.

W 1989 roku Aksamitna rewolucja stała się początkiem demokratycznych przemian społecznych, które rozpoczęły drogę państw Europy Środkowo-Wschodniej do pełnej integracji z Europą Zachodnią. To znacznie ułatwiło zacieśnienie więzi pomiędzy Czechosłowacją a Polską.

Ostatnim bardzo ważnym etapem w rozwoju Regionu Hlučínsko było przystąpienie Czech i Polski do Unii Europejskiej. To pomogło i nadal pomaga ponownie zbliżyć się obu państwom do siebie.

W wyniku wielu „przeżyć” tego regionu, Hlučínsko jest swoistym fenomenem etnicznym i kulturowym.

Teren ten, pomimo swoich walorów estetycznych i możliwości produkcyjnych, nie jest dobrze wykorzystywany ze względu na granicę przechodzącą przez sam jego środek. Do tego dochodzą m.in. utrudnienia komunikacyjne, kulturowe, a także bezrobocie.

Nasza praca grupowa rozpoczęła się od analizy historii tego terenu. Zauważyliśmy, że granice (pomimo, że są jedynie umowne), w dużym stopniu odbiły się na mentalności mieszkańców, którzy zaczęli w coraz większym stopniu integrować się z krajem, na którego terenie mieszkali. Zachowania te sprawiły, że społeczność, do niedawna jeszcze tak ze sobą zżyta, zaczęła się od siebie oddalać. Celem naszych działań było możliwie jak najbardziej przybliżyć do siebie granice, które obecnie tak dzielą mieszkańców. Zdawaliśmy sobie sprawę z tego, że nigdy nie uzyskamy stanu sprzed kilkuset lat, jednak chcieliśmy jak najbardziej go zintegrować.

Atutem miejsca, którym się zajmowaliśmy są wysokiej jakości grunty. Uznaliśmy, że najlepszym, a zarazem najtańszym rozwiązaniem, jest po prostu ich wykorzystanie, wpojenie mieszkańcom, że uprawa roślin, hodowla zwierząt, a także przetwarzanie tych dóbr, to najlepsze, czym mogą się zająć, co sprawi, że ich pozycja wzrośnie. Poza tym, poprzez nasze działanie odnieśliśmy się do historii, a dodatkowo wzmocnilibyśmy więzi pomiędzy mieszkańcami, a tym samym zatarlibyśmy granice. Wszystko za sprawą tego, że poszczególne hodowle byłyby zależne od siebie, np. do wykarmienia kur potrzeba zboża, które uprawia sąsiad, z jabłek hodowanych przez miejscowego rolnika produkuje się soki, dżemy, alkohole itd. Dzięki takim schematom działania, zwiększyłaby się ilość miejsc pracy, teren miałby do zaoferowania produkty regionalne, które mogłyby być rozpowszechniane na większą skalę, dodatkowo region ten mógłby mieć spore udziały w agroturystyce, ponieważ także z historycznego punktu widzenia miałby się czym pochwalić, co mogłoby znacznie wpłynąć na zyski mieszkańców.

Pojedyncze gospodarstwa rolne są zbyt małe, by odnieść sukces w partnerstwie dużym spółkom zajmującym się pośrednictwem i handlem, a także by sprostać wszystkim wymaganiom konkurencyjnych, zrzeszonych w korporacjach rolnikom. Drobnicy rolnicy zazwyczaj są skazani na jednego nabywcę, co uniemożliwia im rozwój. Jednak gdyby połączyć tych drobnych rolników w „Grupę producentów rolnych”, stanowiliby oni silną konkurencję i podniosłoby to ich pozycję na rynku. Ponadto zapewnia to dostęp do tańszych środków produkcji i niezbędnych usług, a także ogranicza ryzyko i niepewność, przy zachowaniu rodzinnego charakteru rolnictwa [Akapity powstały na podstawie publikacji Domagalskiej-Grędys 2010 i Grzywińskiej - Rapcy 2003.]

Sieć, którą zaproponowaliśmy ma jeszcze jedną zaletę. Ze względu na to, że nie jest ona narzucona, lecz wynikowa, umożliwiałoby to ciągłe włączanie się nowych gospodarstw, które chciałyby uczestniczyć w jej rozwoju. To mogłoby stać się samodzielną machiną, która przynosi zyski, działa bez zarzutów i przede wszystkim łączy mieszkańców różnej narodowości.

Jesteśmy przekonani, że takie zagranie byłoby kluczem do sukcesu. Dlaczego? Przeanalizujemy podobne działanie na przykładzie Sądeckiej Grupy Producentów Jaj „Eko - farma”:

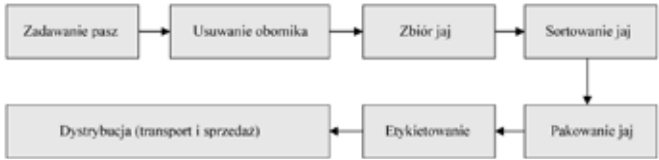
Ich zadaniem jest wspólne sortowanie, pakowanie i sprzedaż jaj. W tym celu w 2006

r. pozyskano środki z UE na wybudowanie zakładu pakowni i sortowni jaj oraz na zaawansowaną linię produkcyjną.

Zorganizowane w grupę gospodarstwa zajmują się tylko produkcją jaj, przy czym skoordynowany jest system zaopatrzenia w paszę, transport jaj do sortowni oraz wymiana stada kur.

Czynności związane z produkcją jaj były wykonywane przez każdego z producentów indywidualnie. Wiąże się to z większymi kosztami produkcji, a także z wysoką konkurencją wśród drobnych producentów.

W momencie przystąpienia do grupy producenckiej część czynności i działań zostało przyjętych przez spółkę. Nastąpił więc podział procesu produkcyjnego pomiędzy producentami a spółką.

136 Schemat technologii produkcji jaj przed utworzeniem SGPJ „Eko - Ferma” (Źródło: Kowalski, Szelaǳ-Sikora, Oleksa-Gębczyk, 2011)

137 Schemat technologii produkcji jaj z udziałem SPGJ „Eko - Ferma” (Źródło: Kowalski, Szelaǳ-Sikora, Oleksa-Gębczyk, 2011)

Na podstawie ww. schematów można zauważyć jak skróciła się produkcja jaj, a także jakie ułatwienie w dalszym przebiegu wniosło wprowadzenie spółki.

Wnioski:

W wyniku powstania Grupy przez 8 gospodarstw nastąpił podział procesu produkcyjnego. Członkowie grupy zajmują się produkcją jaj, zaś Grupa ich transportem, konfekcjonowaniem i sprzedażą. To umożliwiło skoordynowanie działań, a także spełnienie wysokich wymagań sanitarnych i jakościowych produkcji.

Obniżyły się koszty produkcji od 10-16 %

Poprawa sytuacji finansowej gospodarstw. Roczny przychód w zależności od wielkości to 12-84 tys. zł.

Ze względu na rozwój, gospodarstwa powiększyły się nawet o 19 %. Rolnicy nie muszą się bać o swój byt. Spółka zapewnia im ciągłość działania.

[przykład spółki „Eko - Ferma” został zredagowany na podstawie pracy badawczej Stanisława Kowalskiego, Anny Szelaǳ - Sikory i Anety Oleksy - Gębczyk „Technologiczne i ekonomiczne aspekty funkcjonowania grup producentów rolnych na przykładzie producentów jaj „Eko - Ferma”]

Dodatkowym elementem, na który chcielibyśmy zwrócić uwagę, jest problem komunikacyjny pomiędzy głównymi miastami trójkąta. Należałoby przewidzieć rozwój tych dróg, by ułatwić mieszkańcom przemieszczanie się. Jednak wydaje nam się, że etap ten byłby jedynie wynikiową zmian, które byłyby wprowadzone wcześniej, tj. sieci produkcyjnych.

Bazar - země, prostor, objem, duch

Euroregion Silesia, propozycje i poszukiwania nowych funkcji dla zdegradowanych obiektów

Mariusz Tenczyński

Wstęp

Po przystąpieniu Polski i Czech do Wspólnoty Europejskiej tamtejsze obszary przygraniczne stanęły wobec nowych wyzwań. Mieszkańcy Euroregionu Silesia obejmującego obszar Kietrza, Raciborza, Bohumína, Ostravy i Opawy nadal mają problemy ze znalezieniem tam źródła utrzymania. Problem ten w największym stopniu dotyczy obszarów wiejskich, które poddane przemianom społeczno-gospodarczym mają największe trudności. Obecnie rozwój obserwuje się głównie w sąsiedztwie przejść granicznych, miast oraz w pobliżu najważniejszych ciągów komunikacyjnych. Region przepełniają zniszczone, nieużywane obiekty, często objęte ochroną konserwatorską, które umownie określiliśmy jako Antykwariaty. Wśród nich znajdują się również te niepotrzebne, opuszczone, pozbawione swej funkcji, w bardzo złym stanie technicznym - określiliśmy je mianem Rupieci. Naszym zadaniem było odnalezienie Antykwariatów i Rupieci, przeanalizowanie istniejącej sieci kolejowej, najważniejszych gospodarstw rolnych, browarów i obiektów chronionych jako zabytki.

Cel

Potencjał regionu tkwi w jego położeniu geograficznym, co powinno sprzyjać rozwojowi turystycznemu - stwierdzenie to nie jest niczym wyjątkowym, ponieważ koncepcja inwestowania w przemysł turystyczny jest rozwijana od Sudetów po Bieszczady. Z drugiej strony należy zadać sobie pytanie: czy inwestowanie w turystykę ma sens w sytuacji, kiedy gospodarka regionu nie odnotowuje wzrostu? Celem pracy jest podniesienie stanu wiedzy na temat regionu, odnalezienie zapomnianych obiektów, które czekają na swoje drugie życie oraz ponowne wydobywanie zapomnianych atrakcji turystycznych. Opracowanie ma na celu zebranie wytycznych mogących wzmocnić strategię rozwoju Euroregionu Silesia. Zwiększenie świadomości pozwoli jednocześnie rozwinąć współpracę polsko-czeską, integrując mieszkańców pogranicza. Wszystko to ma stanowić pretekst do dyskusji na temat strategii i wizji rozwoju regionu, zwiększając tym samym bazę pomysłów na temat wykorzystania bogactw Euroregionu Silesia.

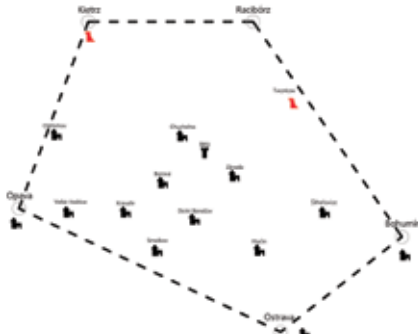
Opis stanu istniejącego

Euroregion Silesia położony jest w południowej części Województw Śląskiego i Opolskiego oraz kraje Morawskośląskiego znajdującego się po stronie czeskiej. Obejmuje powiaty: raciborski, głubczycki, część wodzisławskiego i rybnickiego oraz okres Opava, a także w częściach okresy Bruntál, Nový Jičín, Ostrava-město. Po obu stronach wyznaczono siedziby Euroregionu, które mieszczą się w Raciborzu i Opawie.

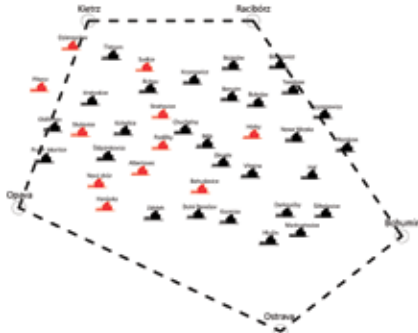
Podczas warsztatów poddano analizie głównie przygraniczne rejony wiejskie z większymi gospodarstwami rolnymi, system fortyfikacji, stacje i obiekty kolejowe, browary, pałace

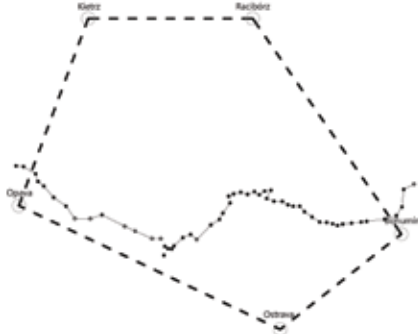
138 Obszar badań Euroregionu Silesia (opracowanie grupy warsztatowej)

139 Lokalizacja pałaców, zamków i ruin (opracowanie grupy warsztatowej)

140 Lokalizacja pałaców, zamków i ruin (opracowanie grupy warsztatowej)

141 Lokalizacja pałaców, zamków i ruin (opracowanie grupy warsztatowej)

i ruiny. Oceniono ich stan szacując możliwości adaptacji - działania te mogą przyczynić się do powstania nowych miejsc pracy i wzrost konkurencyjności regionu.

Kolej

Po stronie polskiej ruch kolejowy odbywa się na trasach Racibórz - Pietrowice Wielkie - Kietrz oraz Racibórz - Krzanowice. Niestety pozostałe odcinki zlikwidowano, obecnie nie istnieją bezpośrednie połączenia ze stroną czeską za wyjątkiem odcinka Racibórz – Bohumín. Część obiektów kolejowych zmieniła swą funkcję lub została zburzona, najprawdopodobniej bez wiedzy konserwatora zabytków. W lepszej sytuacji znajduje się kolej po stronie Republiki Czeskiej. Sieć kolejowa funkcjonuje tam dobrze, wszystkie odcinki są czynne, a stan techniczny tamtejszych dworców nie budzi zastrzeżeń. Szczególną uwagę zwraca dworzec w Bohuminie, który wyremontowano w połowie lat 90. Dworzec należy do grona najładniejszych w Republice Czeskiej.

Browary

Na analizowanym terenie znajduje się 7 działających browarów, z czego tylko 1 z nich należy do strony polskiej i znajduje się w Raciborzu, obecnie po reaktywacji zakładu znany bardziej jako Browar Zamkowy. Browar z Raciborza posiada jedną z najstarszych tradycji warzenia piwa, a pierwsze wzmianki o piwowarstwie raciborskim pochodzą z 1293 roku. Zakład jest również atrakcją turystyczną Raciborza, w weekendy udostępniony zorganizowanym grupom turystycznym.

Browar z Opawy swą historią sięga do 1224 roku, kiedy to mieszkańcy Opawy otrzymali pozwolenie na warzenie piwa od czeskiego króla Ottokara I. Dzisiaj piwo z tego miejsca eksportowane jest pod nazwą Zlatovar.

Browar Rohov otwarty w 2010 powoli zyskuje swoich wielbicieli częstując ich niefiltrowanym piwem Rohan.

Browar Hlučín swe początki wiąże początkami powstania miasta Hlučín. Piwo warzy się tam od 1256 roku. Dzisiaj piwo z tego miejsca eksportowane jest pod nazwą Avar.

Minibrowar z Bohumína jest najmłodszym spośród wyróżnionych, zgodę urzędu na prowadzenie działalności otrzymał w 2011 roku. Bohumińskie piwo nosi nazwę Skřečošský žabák.

Jak widać większość browarów produkuje piwo na lokalny rynek, są to małe zakłady. Wyjątek stanowią Browary w Raciborzu i Opawie mające zdecydowanie większe możliwości produkcyjne.

Pałace i ruiny

Biorąc pod uwagę ich rozmieszczenie widać zdecydowaną przewagę po stronie czeskiej, gdzie na listę wpisują się miejscowości Oldřichov, Opava, Velké Hoštice, Kravaře, Borová, Chuchelná, Smolkov, Dolní Benešov, Bělá, Závada, Hlučín, Šilheřovice, Ostrava, Závada i Bohumín. Pałace i ruiny po stronie polskiej znajdują się w Raciborzu, Kietrze, Branicach, Krzyżanowicach i Tworkowie.

Większe gospodarstwa rolne

Tu brano pod uwagę głównie te wyróżniające się największymi powierzchniami rolnymi. Po stronie polskiej uwagę zwracają czynne gospodarstwa znajdujące się w Bojanowie, Krzanowicach, Bierkowicach, Krzyżanowicach, Nowej Wiosce i Roszkowie oraz już niedziałające w Dzierżysławiu i Pilszczu. Po stronie czeskiej czynne gospodarstwa rolne znajdują się w miejscowościach Oldřichov, Pusté Jakartice, Třebom, Hněvošice, Rohov, Kobeřice, Štěpánkovice, Zábřeh, Borucin, Boleslav, Chuchelná, Bělá, Závada, Vřesina, Dolní Benešov, Kozmice, Hlučín, Darkovičky, Markvartovice, Silherovice i Hať. Pozostałe znajdujące się w miejscowościach Služovice, Sudice, Nový Dvůr, Hanůvka, Albertovec, Padělký, Strahovice, Bohuslavice i Hůrky już nie działają.

System fortyfikacji

Obiekty te znajdują się po czeskiej stronie i rozciągają wzdłuż granicy od Milotic nad Opavou do Bohumína.

Czechosłowackie umocnienia powstały w latach 1935–1936, ich zadaniem była ochrona zagrożonych odcinków granic. W skład fortyfikacji wchodziły bunkry jedno i dwupoziomowe, twierdza Smolkov składająca się z 5 obiektów i wieże strzeleckie. Całość rozciąga się na odcinku 50 km. Są dzisiaj popularną atrakcją turystyczną, którą opiekuje się Slezské zemské muzeum. Na terenie umocnień odbywają się też różne imprezy edukacyjne, terenem umocnień prowadzi też ścieżka naukowa.

Wady, zalety

Do zalet regionu zaliczyć można bogate zasoby przyrodnicze wynikające głównie z położenia geograficznego. Bliskość dużych ośrodków miejskich, z którymi region posiada dobrze rozwiniętą sieć drogową oraz dużą ilość atrakcji turystycznych i historycznych.

Spośród wad należy zwrócić uwagę na słabo rozwiniętą infrastrukturę turystyczną oraz niewystarczająco wyeksponowane zalety turystyczne. W odczuciu uczestników warsztatów istotna jest mała świadomość mieszkańców na temat estetyki przestrzennej regionu. Nowo budowane obiekty nie tworzą harmonijnego krajobrazu, ich różnorodne formy często w krzykliwych kolorach kłócą się z otoczeniem. Kolejny problem stanowi wyludnienie regionu i starzenie się społeczeństwa, co ma bezpośredni związek z sytuacją, jaka panuje na rynku pracy.

Propozycja rozwiązań, opis projektów studenckich

W skład zespołu projektowego wchodziły następujące osoby z uczelni w Opolu i w Ostrawie: Markéta Knobová, Agnieszka Husarek, Kateřina Výtisková, Aleksandra Buš, Aleš Makový oraz Tomáš Zahuta.

Praca grupy projektowej od samego początku zmierzała do zatarcia granicy między Czechami i Polską. Dotyczyło to również wzajemnych relacji panujących w zespole. Analizowany region podzielono na sektory, którym za pomocą kolorów przyznawano punkty za atrakcyjność miejsca. Posługiwano się gamą barw od ciepłej do zimnej, które to bezpośrednio miały wywoływać skojarzenie - im chłodniej tym mniejsza ilość przyznanych punktów.

Tak powstała mapa atrakcyjności regionu ukazująca miejsca wymagające nowych inwestycji mających na celu podniesienie jakości życia mieszkańców. Celem grupy było znaleźć rozwiązanie polegające na wyrównaniu różnic między sąsiadującymi ze sobą sektorami.

W skład zespołu wchodziłi studenci obu krajów wnosząc swój punkt widzenia do dyskusji na temat rozwiązywania napotkanych problemów. Zastanawiano się nad sposobem zagospodarowania poszczególnych fragmentów. Sprawdzono, które obiekty znajdują się pod ochroną konserwatorską, jaką pełnią dzisiaj funkcję, w jakim są stanie. Zastanawiano się, co można zrobić z opuszczonymi obiektami. Do jakiej grupy należy je zaliczyć, czy są antykwariatami, czy rupieciami? Głównym źródłem informacji oprócz wizji lokalnej były materiały informacyjne znajdujące się w internecie oraz studia literaturowe przeprowadzone przed rozpoczęciem warsztatów projektowych.

Wizja lokalna oraz dostępne informacje na temat istniejącej sytuacji, w jakiej znajduje się kolej po obu stronach granicy pozwoliły przygotować prosty schemat, z którego wyraźnie wynikała potrzeba odbudowy zlikwidowanych tras po stronie polskiej, a także połączenie ich z siecią czeską zwłaszcza na odcinkach Racibórz - Opava i Kietrz - Opava. Rozwiązanie to przyniesie duże korzyści miejscowej społeczności skracając czas podróży, umożliwiając szybszy dojazd do pracy i łatwiejsze przemieszczanie się między miastami. Obecnie połączenie między Opavą a Raciborzem odbywa się przez Ostrawę i Bohumín. Pod dyskusję poddano niewystarczająco wykorzystane budynki dworców kolejowych. Na przykładzie zabytkowego dworca w Kietrzu widać tkwiący w nim potencjał. Jego bryła przetrwała do dzisiaj w niemal niezmienionym kształcie, niestety nie można powiedzieć tego o linii kolejowej, którą całkowicie rozebrano. Propozycja stworzenia w nim centrum turystycznego, galerii promującej regionalną sztukę to tylko nieliczne nowe funkcje, jakie można tu umieścić. Obiekty te wymagają oczyszczania ich brył z przybudówek - tak zwanych rupieci, którymi przez lata były obudowywane zatracając swój architektoniczny charakter. Poddane udanym adaptacjom jeszcze wiele lat mogą służyć mieszkańcom regionu w nowej funkcji.

Zwrócono uwagę na możliwość stworzenia układu tras rowerowych wzdłuż linii systemu fortyfikacji biegnących wzdłuż granicy. Jest to niezwykle atrakcyjny turystycznie teren, w którym obecnie tylko niektóre zachowane obiekty militarne są udostępnione zwiedzającym. Zaplanowana trasa rowerowa pozwoli dotrzeć do wszystkich fortyfikacji, które dzisiaj znajdują się w szczyrim polu, częściowo ukryte między drzewami. Będzie dobrym uzupełnieniem dobrze funkcjonującego układu tras rowerowych w tym regionie.

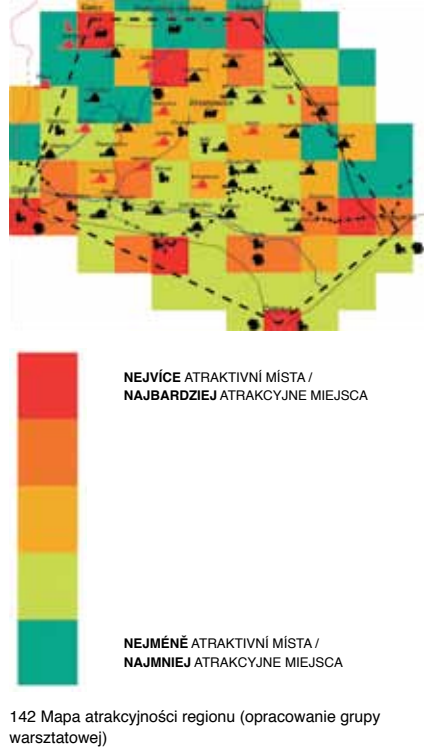
Wśród propozycji znalazła się również ta mówiąca o konieczności powstawania nowych browarów w tym regionie, w szczególności po stronie polskiej. Jeden browar w Raciborzu ze znakomitym piwem to zdecydowanie za mało. Nowe mniejsze browary znakomicie pasują do tego miejsca.

Analizowany obszar wypadła zdecydowanie atrakcyjniej pod względem ilości pałaców, ruin i zamków. Wszystko dzięki tutejszej bogatej historii. Bogata oferta turystyczna po obu stronach granicy zawiera zabytki techniki, zabytki architektury ludowej, a także wieże widokowe. Propozycja grupy zakłada zwiększenie listy tych obiektów dzięki przeprowadzanym pracom konserwatorskim na tym terenie. Udostępnianie zwiedzającym obiektów, które z powodów bezpieczeństwa były wcześniej niedostępne.

Najtrudniejsza sytuacja panuje na terenach wiejskich, gdzie znajdują się opuszczone duże gospodarstwa rolne. W poszukiwaniu pracy ich mieszkańcy wyjeżdżają do większych miast. Problem ten próbowano rozwiązać proponując ich rewaloryzację lub nadawanie im nowych funkcji. Wśród propozycji znalazło się przekształcanie nieczynnych gospodarstw rolnych w gospodarstwa agroturystyczne. Proponując im funkcje hoteli, restauracji, sklepów, centrów konferencyjnych, a nawet małych browarów. Takie działania mają na celu odnowę przestrzeni publicznych terenów wiejskich i rewitalizację wsi. Istnieje potrzeba promocji regionalnych produktów rolniczych, tekstylnych, kowalskich, stolarskich itp. Będzie to miało wpływ na rozwój szkolnictwa i ograniczy wyjeżdżanie młodzieży do dużych miast. Powstanie potrzeba stworzenia małych szkół rzemiosła regionalnego - podtrzymującego tradycję regionu. Eksport produktów regionalnych na zewnątrz to jedno z działań zapewniających samowystarczalność mieszkańców regionu.

Wnioski

Wnioski z zebranych materiałów mogą stanowić postulaty do miejscowych transgranicznych dokumentów planistycznych. Powinny znaleźć swoją kontynuację w dyskusji na temat możliwości rozwojowych Euroregionu. Granica społeczna powoli zanika. Ludzie zamieszkujący polską i czeską część Euroregionu traktują jako naturalne możliwość przekraczania niegdyś trudnej do sforsowania linii granicznej. Zacieśniają się wzajemne kontakty sąsiedzkie, stwarzając dobre podstawy do dalszego rozwoju. Przeszkodę cały czas stanowi granica biurokratyczna po obu stronach, która spowalnia rozwój. Problem taki jest charakterystyczny dla wielu regionów transgranicznych. Warto spojrzeć na to jak z podobnymi problemami radzą sobie inne Euroregiony.

Bazar: antikvariát, vetešnictví

Josef Kiszka, Markéta Knobová, Martin Nedvěd

Wynikiem prac warsztatowych są następujące wnioski, mające charakter wytycznych do transgranicznych dokumentów planistycznych:

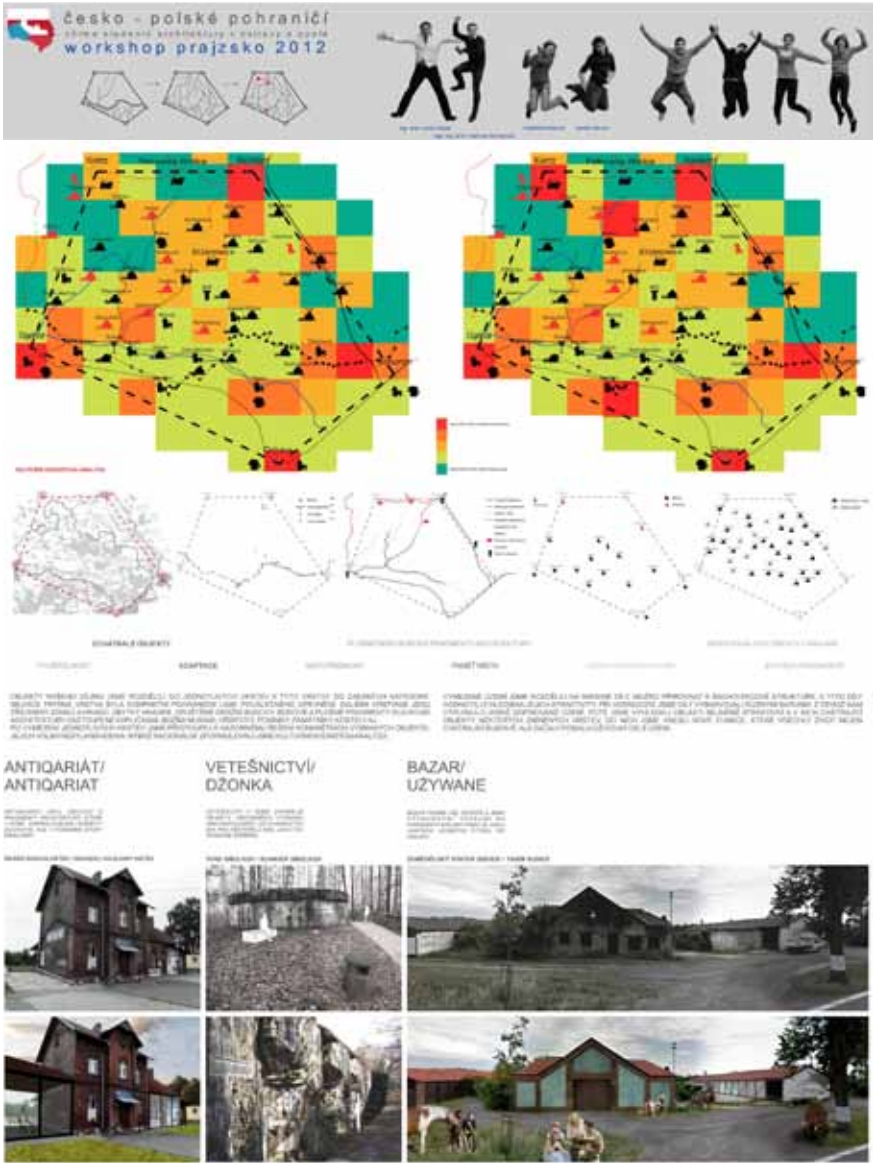
1. Należy podjąć działania mające na celu podniesienie jakości życia mieszkańców regionu, takie jak rewitalizacja wsi, odnowa przestrzeni publicznych, odnowienie sieci kolejowych pomiędzy miastami i zwiększenie ilości połączeń kolejowych między nimi.
2. Otwarcie procesu planowania rozwoju Euroregionu i podjęcie dyskusji publicznej na temat rozwijającej się infrastruktury.
3. Wydobycie potencjału tkwiącego w regionie, podkreślającego charakter jego krajobrazu naturalnego, zbudowanego i kulturowego.
4. Planowanie z zachowaniem granic między obszarami zurbanizowanymi i wiejskimi.
5. Zalesianie nieużytych terenów rolnych.
6. Usprawnienie informacji internetowej o rozwoju Euroregionu Silesia, zawierającej aktualne dane o postępach i inwestycjach publicznych realizowanych dzięki środkom unijnym. Ten problem pojawił się w trakcie prac warsztatowych podczas zbierania informacji o Euroregionie. Zdecydowanie korzystniej pod względem dostępności informacji wypadła strona Czeska.
7. Zwiększanie wiedzy na temat dostępnych Funduszy Europejskich mogących wspierać rozwój regionalny i realizację przyjętych założeń.
8. Redukowanie różnic pomiędzy poszczególnymi sektorami, na jakie podczas warsztatów podzielono region.
9. Rozwijanie przedsiębiorczości, sprowadzanie przedsiębiorców.
10. Podniesienie konkurencyjności gospodarki regionu, dzięki zwiększeniu jej innowacyjności.
11. Szkolenia pomagające utworzenie własnej działalności.
12. Zainicjowanie procesu poprawy sytuacji na lokalnym rynku pracy, co będzie miało korzystny wpływ na osiedlanie się nowych osób na terenie Euroregionu oraz zatrzyma odpływ obecnych jego mieszkańców.
13. Przywracanie dawnej świetności starym budynkom, oczyszczając je z rupieci.
14. Promocja produktów regionalnych.

Bazar, antikvariát, vetešnictví. Jak chápat tyto pojmy ve vztahu k řešení oblastí Pražska/Ratibořska? V původním významu slova bazar se jedná o trh či tržiště. V nejběžnějším významu dnes označuje „prodejnu s použitým zbožím“. Zde nabízíme k prodeji i ke koupi věci, které již nepotřebujeme, které pro nás pozbyly svou funkci, nebo nevíme, co s nimi.

Obdobný význam má i antikvariát a vetešnictví. Toto pojetí bylo volně přeneseno na fragmenty krajiny, objekty světské i duchovní, bodové, plošné a liniové prvky, které pro tuto zemi mají určitou hodnotu, ale nemají využití a samy volají po znovuoobnovení. S tím souvisí pojmy využitelnost, adaptace, nepotřebnost, paměť místa a lidský otisk do krajiny.

Zkoumaná problematika má úzkou vazbu na principy a metody ochrany. Nejedná se nám zde o prospekci hodnotných objektů a krajinných elementů, které mají svého vlastníka, uživatele a jsou stále plně funkční. Mimo zorný úhel byly vytěsňeny i oficiálně uznávané a chráněné kvality, jen pro úplnost je jejich soupis v příloze na konci publikace. Práce se zaměřila na fragmenty, které ztratily svou užítkovost, ať už z důvodu pomínutí jejich potřeby (kupř. vodárenské věže na elektrifikované koleji, pevnosti, lomy) anebo z důvodu jejich fyzické degradace a nerentability jejich revitalizace a stojí ladem, zbytečné, smutné, neopéčované. Tyto objekty mají rozhodující vliv na charakter prostoru a pocit identity. A nejedná se o jejich ochranu v úředním slova smyslu, jenom o jejich další život, jejich revitalizaci, jejich konverzi pro nové časy. Jsou totiž stejně důležité jako monumenty významných událostí a zajišťují zakořenění v prostoru.

Dotýkáme se zde otázky ochrany. Ochrany památek, ochrany přírody, ochrany krajinného rázu, ochrany obrazu měst a vesnic atd. Ochránci jsou často stejnou lobby jako kolonizátoři. Ale my nemáme na mysli tuhou ochranu a nedotknutelnost substance. „*Duch venkova nepřijíje tím, že se stane památkou udržovanou pro návštěvníky z města*“ (Blažek, 1998). Jde nám o prostou péči, o to, co jsme zdědili a co máme ponechat v co nejlepším stavu potomkům, těm, co přijdou po nás. Samozřejmě jsou i hodnoty tak významné, že jejich až sakralizace je na místě. Ale to jsou artefakty výjimečné. Péči vnímáme jako „*kontinuitu činností a významů s nimi spjatých*“ (Čilek, 2005). Rozhodnutí o míře ochrany je vždy rozhodnutím jak odborným, tak politickým. Rakousko již přistoupilo na velmi ostrou ochranu obrazu vesnice a sídla, kde významné charakteristiky podléhají správnímu řízení (kupř. silueta). V českém prostředí se někdy zdá, že jiná cesta není možná. Je to však silné narušení vlastnických práv. Jinou cestou je cesta vzdělávání národa k chápání kvality prostředí a kvalitativních hodnot. Mluvíme-li o míře ochrany, zcela zásadní jsou kostra veřejného (komunikativního) prostoru a kostra symbolická. Symbolickou kosterou je zde miněno vše podstatné a zásadní v obci, co je naším společným zájmem a co rozhoduje o jejím charakteru a obraze. Patří sem zřejmě všechny objekty duchovního významu (kostel, škola, radnice...).

143 plakát k workshopu. Výsledky práce skupiny: Markéta Knobová (lídr), Aleksandra Buś, Agnieszka Husarek, Aleš Makový, Kateřina Výtisková, Tomáš Zahuta, Vedoucí: mgr inž. arch. Mariusz Tenczyński

Vraťme se zpět k bazaru.

Antikvariát

Antikvariát¹ – obchod zabývající se starožitnostmi, předměty s historickou či uměleckou hodnotou. Zde chápeme jako tzv. rodinné stříbro kraje, to nejlepší, co máme. A i když je to poničené a vyžaduje opravu, má nezpochybnitelnou hodnotu pro všechny a je nutno ho chránit. Do této kategorie bezesporu patří především to vše, co je na seznamu přírodních i kulturních památek (viz soupis). Z řešené oblasti jsou to např. památkově chráněné zaniklé tvrze (Bělá, Velké Hoštice), Hlučínské hradby, zříceniny hradů a zámků (zřícenina hradu Landek, zřícenina zámku v Tworkové a Nowé Cerekwi), budovy bývalých zámků a hradů (Oldřišov, Hošťálkovice, Závada), zaniklé hornické štoly (Petřkovice), staré soubory špýcharů (Rohov, Štěpánkovice), areál historického statku a staré zemědělské stáje v Rohově), staré mlýny (Rozmice, Kobeřice), zaniklá stará škola ve Štěpánkovcích, stará hasičská zbrojnice v Kobeřicích, stará vodárna v Hlučíně, staré myslivny a hájovny (Bělá, Bolatice), bodový kulturní fragment krajiny tajemný kámen „bábovka“ v Hlučíně, kamenný kříž v Bolaticích, pomníky a památníky (Hošťálkovice, Sudice, Kravaře, Rozmice, Kobeřice, Hlučín, Darkovice, Bolatice), pietní místo židovského hřbitova v Hlučíně, boží muka (Dolní Benešov, Rozmice) a sochy (Velké Hoštice, Kravaře, Dolní Benešov). Dále se v antikvariátu mohou objevovat objekty nebo duchovní fragmenty, které (prozatím) nejsou pod ochranou památkové instituce, ale mají pro řešenou oblast zásadní význam a to jak prostorotvorný, tak kulturní. Jsou to např. hřbitovy, hroby, pietní místa nebo památníky připomínající důležité historické události.

V rámci deskripce nelze zapomenout a je nutno zde uvést objekty, které stále plní svůj účel a proto se v bazaru nevyskytují, nejsou zatím „na prodej“. Avšak právě proto mají o to větší kulturní „stabilizační“ hodnotu. Patří sem především kultovní objekty jako kostely, kaple, hřbitovy. Patří sem profánní stavby vysoké estetické a architektonické úrovně jako kupř. meziválečné modernistické architektonické objekty (Sieklica, Szaśiadek, Goryczka,

144 Řešené území

145 Kietrz - historické foto

& Šopák, 2012) v Hlučíně, Kietři či Ratiboři. Rovněž objekty a architekti z méně mediálně vyhledávaných slohových segmentů (Jung, 2011).

Za zmínku stojí také nemateriální elementy v „krajině“ zastoupené místními umělci, folklórem, vědci a dalšími významnými osobnostmi a bohatým společenským a kulturním děním, které jako další kulturní vrstva spoluvytvářejí identitu regionu.

Vetešnictví

Tento soubor tvoří objekty z hlediska uměnovědného nižší hodnoty, památkově nechráněné, ale pro tento kraj velmi významné, tvořící genius loci a identitu míst, objekty dnes nepotřebné, často opuštěné a zchátralé. Jsou to především postindustriální objekty (staré mlýny, lihovary, trafostanice apod.) i plošné krajinné fragmenty (lomy a pískovny), staré kulturní a společenské objekty (kina, kulturní domy, školy, radnice, sokolovny). Dokonce prázdná nákupní centra a již nepotřebná dopravní zařízení (železnice, opuštěné drážní budovy na trati, opuštěné drážní budovy s vodojemy). Velice výrazným reprezentantem tohoto souboru zbytečností jsou objekty fortifikačních linií na předválečných hranicích mezi Německem a Polskem a ČR, ale i objekty a fragmenty starší pevnostní architektury.

Metodika a principy řešení

Důležité bylo vymezení hranic řešeného území. Byly stanoveny jako spojnice významných českých a polských měst. Opavy, Ostravy, Bohumína a polské Ratiboře a Kietrz. Byl určen jednoduchý koncept místa a sice potlačení hranic mezi polskou a českou stranou. Cílem bylo vzájemné sepejetí obou oblastí. Jelikož se týmy skládaly ze studentů českých a polských, utvořily se pro řešení jednotlivých vrstev smíšené dvojice. Tím bylo dosaženo odlišných pohledů na polskou a českou stranu. Po vymezení a určení jednoduchého konceptu území se přistoupilo k definici zadání.

Základem práce bylo podrobné zmapování výše zmíněných prvků antikvariátu a vetešnictví. V samostatných vrstvách byly do map zakresleny objekty obranné architektury, zříceniny hradů a zámků, nevyužívané železniční budovy, průmyslové a zemědělské objekty (rozdělené podle polohy v intravilánu nebo extravilánu).

Poté bylo řešené území proloženo pomyslnou čtvercovou sítí a v každém čtverci provedena hodnotová analýza všech vrstev kulturních fragmentů. Na základě analýzy byla každému čtverci přidělena barva podle pětibodové hodnotící stupnice atraktivity. Z výsledné mapy byly vybrány tři reprezentativní, méně atraktivní kvadranty a podrobeny dalšímu zkoumání.

Linie opevnění

Na české straně území byla zmapována velmi kompaktní linie opevnění a definovány dva na sebe navazující stavební úseky obranné linie. První, Ostravská linie (MO-S), začíná nad Bohumínem a čítá celkem 42 objektů těžkého opevnění (z toho 40 dostavěných). Takto jsou označovány pěchotní a dělostřelecké sruby, dělotoče a dělostřelecké tvrze. Druhá, Opavská linie (OP-S), navazuje u Smolkovské tvrze na linii Ostravskou a čítá 86 objektů (dostavěno pouze 34). Mezi nimi linii doplňují tzv. ŘOPíky, malé střílny rozmístěné na strategických pozicích, a také protitankové a protipěchotní překážky. Za reprezentanta byla vybrána Pevnost Smolkov.

Soubor opevnění ve Smolkově byl vybrán pro demonstraci navrhovaných principů zacházení s pozůstatky pevnostní architektury. Navrhované řešení počítá s turistickým a odpočinkovým využitím těchto objektů, jenž by vyžadovalo zlepšení přístupových cest a kultivaci okolí pevnůstek.

Zemědělský statek Sudice

Zemědělské brownfieldy, jako pozůstatky historické, dvorcové výstavby i poválečné kolektivizované velkovýroby, nejsou problémem jenom na Hlučínsku. Revitalizace těchto komplexů, případně nalezení nové funkce, což již v ojedinělých případech probíhá (hřebčín a penzion Albertovec), by pomohlo ekonomicky a esteticky pozvednout jednotlivé obce i celý region. Ilustrační řešení pracuje s komplexem bezprostředně navazujícím na obec, kde v první řadě počítá s očištěním struktury od zchátralých plechových a dřevěných přístaveb. Poté bylo navrženo rozčlenění dlouhých objektů na menší fragmenty bližší měřítku zástavby v obci. Nové funkční využití by zřejmě muselo být podloženo ekonomickou analýzou, ale pro ilustraci byly variantně navrženy funkce ubytování a stravování, pivní lázně, agroturistika, art centrum, drobná výroba, případně bydlení.

Nádražní budova Kietrz

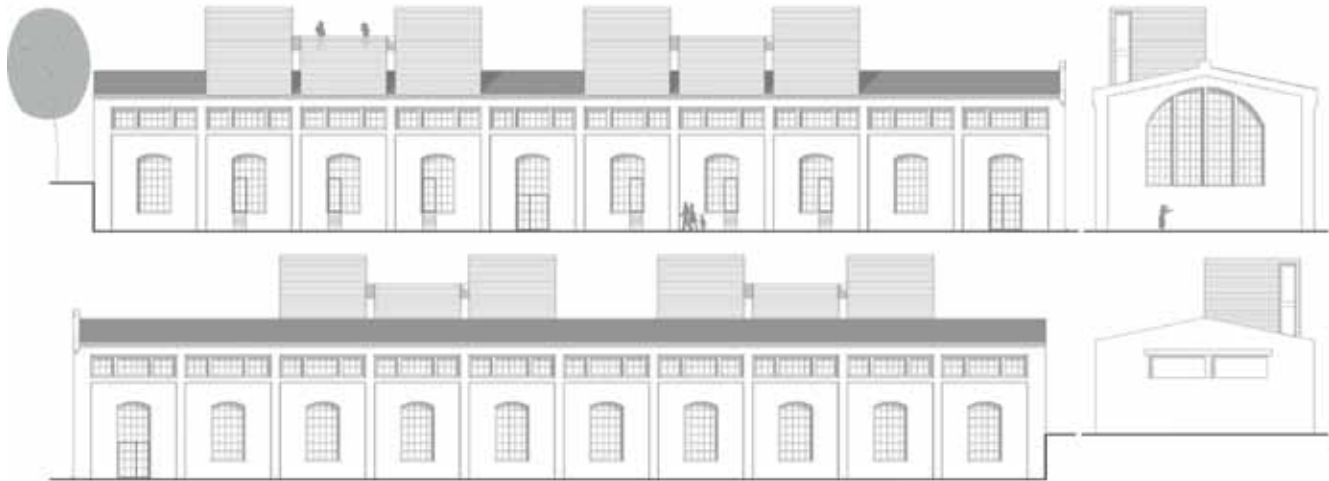
Objekt nádraží z roku 1896 byl uzavřen v roce 1992. Navrhovaná konverze počítá variantně se sociálním bydlením, vzdělávacím a kulturním centrem, galerií, divadlem nebo restaurací.

Velmi zdařile rozpracování v rámci workshopu iniciovaných principů proběhlo během následujícího semestru. Tým studentů 3. ročníku (Gábor, Rec, Struhala, Nahodilová, Kolaja) v rámci semestrální práce vytvořil jiný pohled na problematiku vykreslil umístění jednotlivostí v kraji a vyznačil propojení mezi nimi a diagram intenzity zatížení úseku dopravní infrastruktury. Vznikla síť spojující jednotlivosti a plošný turistický celek. Multiplikační efekt pro rozvoj měkkého turismu v kraji je z práce velmi zřetelný.

¹ z lat. antiquus, dávný; antiquarius, starožitník, kopista

146, 147, 148 Bydlení v postindustriálním prostoru, Petr Doležal, Diplomová práce, 2013, Vedoucí: J. Kiszka

149 Bydlení v postindustriálním prostoru, Petr Doležal, Diplomová práce, 2013, Vedoucí: J. Kiszka

150, 151, 152 Minimální bydlení v zahrádkářské kolonii, Jan Hrnčárek, Ateliér architektury 3, 2011, Vedoucí: J. Kiszka

153 Rekonverze vodojemu v Opavě, Jana Syrová, Ateliérová tvorba 2, 2013, Vedoucí: J. Kiszka

154, 155 Rekonverze vodojemu v Opavě, Michaela Jelínková, Ateliérová tvorba 2, 2013, Vedoucí: J. Kiszka

Komentáře

Warsztaty „Prajzsko 2012“ Piotr Obracaj

Obszar, metodologia a uzyskane efekty

Przedmiotem opracowania był fragment Euroregionu Silesia, zamknięty wielokątem utworzonym przez Kietrz, Opawę, Ostrawę, Bohumín i Racibórz. Przyjętą metodologię można wpisać pomiędzy standardy obowiązujące w tego typu działalności przedprojektowej, zatem w szczególności:

- inwentaryzacja (gromadzenie danych), etapowo odnosząca się do lokalizacji fragmentu Euroregionu w skali kontynentu, stopniowo zawężanej do państw i do terenu opracowania
- wizja lokalna, zespołowa, tyżająca opracowywanego terenu
- cząstkowy podział zebranych informacji na zagadnienia branżowe (w ujęciu planistycznym, wielkoskalowym z przejściem do skali architektonicznej włącznie)
- opracowanie wytycznych dla poszczególnych branż, przy permanentnej koordynacji między skalarnej i międzybranżowej
- opracowanie wyników w ujęciu wielobranżowym, z uwzględnieniem istotnych koordynat dających możliwości przyszłego ich scalenia

Tak założona forma opracowania może przynieść w efekcie wartościowe rezultaty, które w przyszłości mogą być wdrażane w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. W tle tych działań brane były pod uwagę czynniki, które uznać należy za stymulatory rozwoju przestrzenno-gospodarczego:

- ochrona środowiska
- komunikacja
- możliwości odpowiedniej zabudowy, w tym rewitalizacji tkanki odpowiednio do potrzeb
- rozwój przemysłu w symbiozie z otoczeniem i potrzebami.

Nie wprowadza się hierarchizacji tak dobranych czynników, ponieważ ich znaczenie dla gospodarki jest wyrównane. Przewijają się one w całej problematyce planistycznej, niemożliwe jest określenie „klucza stosowności”. Pasują do każdej sytuacji geopolitycznej i krajobrazowej.

Istotnym, nadrzędnym celem, do którego mają prowadzić działania we wstępnej fazie po otwarciu granic, jest podniesienie atrakcyjności terenów przygranicznych. Mieści się w tym ograniczenie liczby osób (rodzin) wyjeżdżających do większych ośrodków, redukcja bezrobocia oraz przyciągnięcie ludzi z zewnątrz na trwałe i turystycznie. Stworzenie odpowiedniej bazy socjalnej dla przyjezdnych przenika się z potrzebami kulturalnymi i właściwie od rozwiązania tego problemu należałoby zacząć. Logicznym jest, że miasta atrakcyjne kulturowo, nastawione na turystykę, przyciągają ludzi z zewnątrz, natomiast migracja

przestaje być dominującym problemem.

Wszystkie działania branżowych zespołów podporządkowane były temu kluczowemu tematowi tzn. można by to określić jako pewien „ciąg zdarzeń”: turystyka – (agroturystyka) – kultura - turystyka. Nie zakładano tego a priori tak zdecydowanie, aczkolwiek tematycznie prace grupy zajmującej się zrównoważonym rozwojem, budownictwem zagrodowym czy rzeczoną kulturą, przenikały się nawzajem, co również można powiedzieć o wynikach końcowych. Problem turystyki łączonej z kulturą przewijał się w opracowaniach wszystkich grup studenckich i należałoby się zastanowić, czy została postawiona przysłowiowa kropka nad „i”? Z pewnością nie, temat należy nadal traktować, jako otwarty, wyniki dotychczas wykonanych prac mogą być wartościową podbudową dla dalszych, uszczegółowiających, ewentualnie rozwijających idee.

Wszystkie kierunkowe opracowania wykazały, iż atutami regionu są:

- atrakcyjne położenie geograficzne
- topografia
- szata roślinna
- bogate tło historyczne

Kolejnym, po wyspecyfikowaniu głównych atutów, krokiem, było spojrzenie na zróżnicowania po obydwu stronach granicy. Dotyczą one najogólniej mówiąc, sfery socjotechnicznej. Sięgając kilka wieków wstecz, gdy granice praktycznie nie istniały, różnice zatarły się zupełnie. Zespół zajmujący się zrównoważonym rozwojem dokonał podziału czasowego. Do około połowy XVIII wieku ludność mogła swobodnie przemieszczać się, wymiana handlowa, kulturalna i wszelka towarzysząca, mogła sprawnie funkcjonować. Pomiędzy graniczną datą 1740 roku i 1989 możliwości te zostały zablokowane. Od okresu przełomu politycznego znowu można odliczać czas rozwijającej się współpracy, szczególnie po wejściu w życie zasad „Schengen”. Okres politycznej blokady spowodował jednak ogromne szkody, których usuwanie, jak na razie, jest niewymierne w czasie.

Opracowania warsztatowe wsparte wizją lokalną, dowiodły różnicowanej tak w charakterze, jak i stanie technicznym, zabudowy po obydwu stronach granicy. Dotyczy to również infrastruktury komunikacyjnej i uzbrojenia terenu. Niewątpliwie po stronie czeskiej dominują ilościowo obiekty o charakterze zabytkowym, dotyczy to nie tylko tych reprezentacyjnych (pałace, dworki), ale również budownictwa przemysłowego. Są to aktywne produkcyjnie browary jak i gospodarstwa rolne, zdecydowanie dominujące po stronie czeskiej, te ostatnie ilościowo i obszarowo. Również nie bez znaczenia dla turystyki są znajdujące się na odcinku Milotice – Bohumin, fortyfikacje z lat międzywojennych, co może podnieść atrakcyjność tych terenów.

Czy warsztaty dały w miarę wyczerpującą odpowiedź, co dalej? W znaczącym stopniu tak. Zebrane i uporządkowane dane zostały zestawione z siecią drogową i poważnie ograniczonym, szczególnie w ostatnim czasie, zasięgiem trakcji kolejowej. W trakcie prezentacji powarsztatowej podkreślano słabo rozwiniętą bazę turystyczną po obydwu stronach granicy. Dająca się zauważyć tendencja do znaczeniowego „zatarcia” granicy polsko-czeskiej, wydaje się osiągalna wówczas, gdy pomijając względy narodowościowe, zostaną w pierwszym rzędzie zniwelowane do minimum różnice w sposobie i poziomie zagospodarowania terenów. Wartościowe jest opracowanie mapy terenu, gdzie zbiorczo, metodą graficzną pokazano „strukturę” atrakcyjności od najwyższej do najniższej. Można to przełożyć na kolejność inwestowania.

Wyniki opracowań studenckich traktować należy jako zamykające wstępny etap, gdzie następnym powinna być wieloaspektowa ich weryfikacja.

Koncepcja programu, zalety

Sama idea wciągnięcia studentów w odpowiedzialne opracowanie wydaje się trafna już z założenia. Studenci od III roku wzwyż posiadają wystarczający kwant wiedzy w obszarze planów zagospodarowania przestrzennego, poczynawszy od makroskali, na architektonicznej skończywszy. Przejście od detalu do skali planistycznej, wielokrotna „wędrówka” skalarna z nanoszeniem wynikających z niej korekt, jest to istota wyobraźni każdego studiującego architekturę. Nadto student nie jest sam, ponieważ pełniący rolę ekspertów wykładowcy, czuwają nad prawidłowym merytorycznie i programowo przebiegiem prac. Występuje tu niejednokrotnie zjawisko burzy mózgów, w innej sytuacji być może niepożądane, akurat w tej pozytywne. Rzeczą ekspertów-fachowców jest wyłonienie z szeregu świeżych idei tych najbardziej wartościowych i pomoc w odpowiednim przetransferowaniu ich do opracowania. Dostęp do profesjonalnie opracowanych podkładów znajdujących się w sieci, również przemawia na rzecz dodatniej wartości późniejszych opracowań.

Grupy warsztatowe po wstępnym skonkretyzowaniu wyników prezentują swoje opracowania na forum publicznym. Działa to pozytywnie w obydwie strony – student nabywa wprawy w prezentowaniu siebie i swoich dokonań. Drugą, również pozytywną stroną jest konfrontacja z ogółem, często z osobami spoza profesji, co może spowodować czasem przypadkowe, ale istotne korekty, czy wręcz wniesienie nowych, niedostrzeżonych dotychczas rozwiązań. Zatem taka forma pracy, bądź co bądź, nad wysoce odpowiedzialnymi zagadnieniami, jest jak najbardziej wskazana.

Związananie z opracowaniem procedury wymagające korekty

Jak już wspomniano wyżej, wyniki opracowań mają stanowić wiarygodną bazę fakto-graficzno/inwentaryzacyjną i ideową, dla następnej fazy, która może być ostateczną. To

znaczy, że może to być miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego przewidziany do wdrażania. Zatem dla zebrania danych, opracowania ich w formie użytecznej w pracy koncepcyjnej, potrzebny jest czas. Student w trakcie semestru obciążony jest różniącymi się tematycznie projektami, do wykonania których często komplet bazowych danych otrzymuje od wykładowców. W przypadku tego typu opracowań, jak program polsko-czeski, zdany jest na siebie, wykładowca koryguje jego poczynania. To dobrze i źle. Dobrze dlatego, że uczy się odpowiednio dobierać informacje, gromadzić i porządkować, czyli wdraża się do samodzielnej i odpowiedzialnej pracy. Źle dlatego, że ma na to zbyt mało czasu. Dochodzi trudna, bo wymagająca przełamania bariery językowej, współpraca ze studentami czeskimi, wzajemne dostosowanie się przy często zupełnie różnym sposobie podejścia do zagadnienia. Można jeszcze do tych narastających trudności dodać konieczność nawiązania partnerskich, koleżeńskich stosunków. Dotyczy to już fazy wstępnej na poziomie gromadzenia informacji. Będzie to zresztą rzutować na późniejszą wspólną pracę w trakcie trwania warsztatów. Dalsze uzasadnianie konieczności rozszerzenia cezury czasowej byłoby truizmem. Drastycznie ograniczony do 3 dni czas trwania warsztatów, to rzecz wymagająca skorygowania. Praktycznie, studenci mają czas tylko w przedziale 36 godzin, wliczając w to 1 nieprzespaną noc przed mającą nastąpić w trzecim dniu prezentacją. Pierwszy dzień, jako poprzedzający pracę studyjną, przeznaczony jest na wizję lokalną. Jest ona jednak wybiórcza i bardzo pobieżna, podczas gdy przy tak odpowiedzialnym zadaniu powinno być wręcz na odwrót.

Tak wadliwa organizacja, wynika, ogólnie rzecz biorąc, z krótkiego (z założenia) czasu trwania projektu. Nadto z pewnością istotnym czynnikiem zmuszającym organizatorów do takiego rozplanowania czasu pracy są finanse. Udział grupy studenckiej jest kosztowny, natomiast w trakcie formowania aplikacji nie sposób przewidzieć wszystkich kosztów, które potem trzeba będzie ponieść. Przerzucanie nakładów z jednej działki do drugiej bywa trudne, jeżeli wręcz niemożliwe. Winą za taką organizację nie należy zatem obarczać wnioskujących o środki unijne. Przyczyna leży głębiej, tj. jest na poziomie dysponentów środkami unijnymi, którzy tworzą z przepisów bariery nie do przebrnięcia.

Można wskazać zatem kolejną wadę w procedurze, która wynika niejako również z narzuconych warunków dysponowania środkami. Jest to ów pierwszy objazd terenu opracowania, który wchodzi w zakres tych trzech dni i bezpośrednio poprzedza pracę studyjną. A wizji lokalnych powinno być kilka, i powinny one być równomiernie rozłożone w czasie, w miarę gromadzenia danych. Student powinien mieć możliwość konfrontowania na bieżąco wirtualnych/papierowych danych z rzeczywistością. Dochodzi do tego czas na przemyślenie i refleksje. Dopiero taka wiedza może dać profesjonalne i w pełni wiarygodne wyniki. Tyle uwag, jeśli chodzi o sam przebieg pracy nad zagadnieniami.

Kolejnym istotnym czynnikiem jest weryfikacja uzyskanych z sieci i bieżącej literatury fachowej, danych do opracowania. Strony internetowe nie nadążają za procesami inwestycyjnymi, jak również dane są często niepełne, zatem nierzetelne. To również wymaga zmian, przede wszystkim zwiększenia przedziału czasowego. Tak ekspert jak i student, powinien mieć czas na wielokrotne sprawdzenie danych „użytych” w odpowiedzialnym opracowaniu.

Przytoczone krytyczne osądy potraktować należy, jako postulaty do agend dysponujących środkami, ażeby w miarę możliwości bardziej elastycznie podchodziły do sposobu przydziału finansów i dawały większą swobodę w dysponowaniu nimi koordynatorom projektów.

Ostateczna weryfikacja opracowań, postulowana rola agend zarządzających i przydzielających środki

Konieczne jest, jak w przypadku każdego złożonego opracowania o tematyce przestrzennej, spojrzenie spoza kręgu osób bezpośrednio biorących w nim udział. Rolę odbierającego, zatem również weryfikatora i płatnika, pełnią pracownicy agend unijnych najczęściej zlokalizowanych i należących do struktur władz terenowych.

Taka weryfikacja jest niewystarczająca, stan rzeczy nie do zaakceptowania. Każde opracowanie powinno być opiniowane przez zespół fachowców, grono, które w wieloaspektowym ujęciu zajmuje się planistyką na co dzień. Zespół opiniodawców powinien być wielobranżowy, a czynności ujęte w budżecie projektu, który mógłby być elastycznie kształtowany w zależności od wynikłej sytuacji. W trakcie opracowania ów zespół „super ekspertów” mógłby służyć konsultacjami i korektą. Przy takich założeniach organizacyjnych znowu należy wspomnieć o elastycznym traktowaniu struktury finansów, ponieważ konieczność ich korekty może zaistnieć jeszcze na etapie sporządzania i opracowywania danych. Mogłaby ona pozwolić na sensowne ukierunkowanie prac. Jest to postulat do agend dysponujących i przyznających środki.

I kolejny, ostatni już postulat, tym razem tyczący szczebla państwowego po obydwu stronach „zacieranej granicy”: jak dotychczas nie wyczuwa się efektywnej koordynacji przebiegających równolegle projektów euroregionów, które w różnych tematach były i są permanentnie opracowywane i aplikowane. Można autorytatywnie stwierdzić, że koordynacja działań jest możliwa we własnym eksperckim kręgu. Ale biorąc pod uwagę ilość biegnących aktualnie projektów dotyczących euroregionów polsko-czeskich, należy zwrócić uwagę na możliwość dublowania fragmentów lub większych części opracowań, szczególnie, że dotyczy to zespołów pracujących po obydwu stronach granicy.

Podsumowanie

Pod uwagę należy wziąć wagę i znaczenie dla zrównoważonego rozwoju terenów przygranicznych powstających opracowań. Problematyka jest trudna ze względu swoją

złożoność, konieczność wieloaspektowego podejścia, długi proces przygotowawczy i dalekosiężny czasowo okres wdrażania. Stąd opracowania wykonane w krótkim czasie mogą stanowić tylko przyczynek do właściwych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, ale jednocześnie wartościową bazę do studiowania i wykorzystywania najistotniejszych elementów nadających ostateczny kształt przestrzenno – gospodarczy terenów „odzyskanych”.

Interpretacja wyników opracowań wydaje się jednoznaczna: dominuje turystyka w różnej formie, w tym również agroturystyka. Hasła te są nierozzerwalnie związane z kulturą, zatem ten kierunek jest przyszłością EUROREGIONU SILESIA.

Hlučínsko, region staletími zkoušený, lid událostmi zocelený Elen Malchárková

Žádné jiné území v „malé české kotlině“ neprošlo během posledních 250 let tolika změnami jako právě region Hlučínska. Lidé zde byli nuceni 4× změnit svou státní příslušnost a přizpůsobit se protichůdným ekonomickým, společenským a kulturním podmínkám, ve kterých se snažili hledat prostor pro svůj každodenní život.

Hlučínsko prošlo neobvyklou historickou cestou. Možná také proto lidé, kteří zde žili, a jejich potomci žijící zde dodnes, tolik hledali pomoc u Boha a prosili ho o ochranu sami pro sebe, ale také o pomoc pro své bližní, kteří mnohdy byli stovky a tisíce kilometrů vzdálení a na domov některým z nich už zbyla opravdu jen vzpomínka. Také proto se náboženství stalo nedílnou součástí jejich životů.

Ač jako přivandrovalec zvenčí pouze něco více než 25 let obývám tento kraj, myslím si, že alespoň části životní pouti zdejších obyvatel rozumím. Snažím se pochopit zkušenosti jejich předků, kvituji snahu o zachování tradic a velmi si vážím snahy zdejších obyvatel o rozvíjení nejdůležitějších hodnot lidského života – rodiny, přátelství, lásky k bližnímu a Bohu, kladného vztahu k místu, kde žijí, kde chtějí budovat své domovy a vychovávat své děti.

Na rozdíl od jiných částí našeho státu, kde došlo k poválečnému odsunu obyvatelstva, z území Hlučínska bylo nuceno odejít pouze asi 1,2 % obyvatel – nejvíce to bylo z obcí Sudice a Třebom. Byť zde bylo, tak jako v mnoha jiných obcích Jesenicka nebo Osoblažska, provedeno dosídlení obyvatel z jiných koutů republiky, dodnes se tyto obce z odsunu původního obyvatelstva (stejně jako ty Bruntálské) nevzpamatovaly. Sudice, původně město, měly v roce 1869 1206 obyvatel, dnes mají asi jen 669, Třebom, která v roce 1869 čítala 1018 obyvatel, jich má dnes 216. U žádné z jiných obcí Hlučínského regionu, byť ležících mimo urbanizační osy nebo oblasti, k takovému záporným hodnotám nedošlo. Vždyť celkově se počet obyvatel na Hlučínsku v tomto období více než zdvojnásobil. Přejí tomuto kraji, aby se již v budoucnu mohl vyvíjet jen svobodně, tak jak si to jeho lidé zaslouží.

Cením si snahy studentů a jejich pedagogů, kteří se na letošním workshopu zabývali regionem Hlučínska. Kvituji jejich postřehy a snahu o zmapování nejdůležitějších problémů v oblasti a snahu o náznak řešení možného rozvoje, včetně přeshraniční spolupráce s polskou částí Horního Slezska. Načrtnuté okruhy se mohou stát předmětem dalšího bádání, představují však jen malý zlomek celé škály otázek, na které bude muset region v budoucnu odpovědět.

5 Projekt Hranice a výzkum

/ Projekt Granice i badania naukowe

Výzkum
Josef Kiszka

Katedra architektury FAST VŠB-TU v Ostravě se od roku 2009 zaměřila na problematiku hranic a slezského pohraničí. První oblastí průzkumu byl prostor Žacléře v krkonošském podhůří a jednalo se o určitý předvýzkum, pilotní náhled. V roce 2010 začala systematická prospekce jednotlivých historických útvarů, knížectví. Od roku 2011 se k aktivitě připojila Katedra Architektury OP v Opolí a tím se tento neformalizovaný výzkum rozšířil a prohloubil. Podrobný popis aktivit je už uveden v předchozím.

Ve výzkumu česko-polského pohraničí organizují katedry architektury Polytechniky Opolské a VŠB-TU Ostrava společné mezinárodní semináře, konference a workshopy, vše za účasti studentů a pedagogů z obou učilišť. Výzkum se soustřeďuje v této jeho první etapě na exploraci území jako přírodně-geografického, socioekonomického, ale zejména sociokulturního systému.

V letošním roce díky grantům EU zprostředkovaných Fondem mikroprojektů Euroregionu Silesia na české straně a z Fondu mikroprojektů Euroregionu Praděd na polské straně, došlo k jisté formalizaci i z hlediska spolupráce i z pohledu náplně. Z formálního hlediska lze charakterizovat tuto první etapu jako výzkum orientační, mapující problematiku, tedy deskriptivní. Práce vedená opolským partnerem v Prudniku a okolí je případovou studií.

Neopomíjíme explanační fáze, ale s ohledem na rozvojový charakter projektu považujeme ty, co máme, za dílčí.

Využití workshopů ve výzkumné práci je složitější než v pedagogickém procesu, neboť konečný produkt tří až pětidenního workshopu nelze považovat za skutečný vědecký výsledek. Výstupy zpracovávají pod tlakem, v časové tísní, obsahují řadu zkratk a zjednodušení. Z nedostatku času také není možné ověřovat všechny zdroje a podklady. Přináší na druhé straně obsažený materiál průzkumný a popisný a umožňuje upřesňující klasifikační rozvržení. Poněkud přesnější a ověřitelnější jsou materiály zpracováváné po a před workshopem v rámci příprav k semestrálním projektům, ale i zde je z metodologického hlediska nutné zajistit nápravu. Přesto se workshopy ukazují být velmi vhodným „odrazovým můstkem“ pro další zkoumání. Musí jim však předcházet zevrubná příprava podkladů, vstupních dat a metodiky práce a po ukončení workshopu je nutné výstupy korigovat a doprecizovat. V takovém případě je možné na ně navazovat podrobnějšími architektonickými a urbanistickými studiemi či teoretickými pracemi. V tomto ohledu workshopy a navazující predikce jsou podobným přínosem jako architektonické soutěže, neboť přinášejí velké množství podnětů a myšlenek. Významnou složkou tohoto výzkumu je predikční fáze probíhající formou semestrálních prací.

Výchozí poznámky

Projíždíme a procházíme se po těch cestách necestách kolem hranic, během worksho-pů i mimo ně. Jsme jen amatéři, máme v tom zálibu. Jsme prostě hraví, homo ludens. A na těch procházkách si jen tak povídáme. Se sebou, mezi sebou, s kolemjdoucími. A zapisuje-me si to do Notesu. Pár věcí nám nedá spát. Nejde nám to dohromady. Málo toho asi víme, je to boj. „Zápas je všech otec, všech král, a jedny předvádí jako bohy, druhé jako lidi; jedny činí otroky, druhé svobodnými“ (Herakleitos). Jak to uchopit, jakou si udělat optiku, jak do toho trochu vhlédnout. Tak pár takových poznámek, takových východisek:

1. Náš svět je čtyřrozměrný

Prostoročas není pojem abstraktní, ale reálný, fyzický, nejenom ve světě vědy. Události mají svůj interval¹. Přes rozdílný interval, projev jakékoli události v přítomnosti lze před-pokládat, mnohé z nich identifikovat a vnímat. Redukční postupy dílčích věd v souladu s karteziánským mechanistickým paradigmatem a newtonovským konceptem setrvačně pragmaticky nahlížejí svět jako prostorový či územní. Minulost, přítomnost i budoucnost prostoru vnímáme jako jednotu.

2. Kosmos je kosmos noetos i kosmos aisthetos

Svět vědění a svět poznání, svět věditelný a svět vnímatelný, svět idejí, tušení, reflexe² (Patočka, 2003) a svět smyslové empirie, sofie a fronesis, hmoty a ducha. Narušujeme hranice možného, překračujeme možností adaptability.

3. Chaos je jen nečitelný řád

Řád je (Khan, 1999). Chaos i řád jsou jednotou. Chaos je modalitou řádu, řád je moda-litou chaosu. Rub a líc, bezpečnost a svoboda symbióza a kompetice, stabilita a mobilita, kontinuitní a diskrétní, bytí a nebytí, ticho a křik. Na hranici chaosu a řádu se zjevuje život a myšlení (Coveney, a další, 2003). Kde se něco rodí, organizuje, tam i něco umírá, rozpa-dá se v prach. Vanitas vanitatum³()).

Nutná energie z okolí k zachování a další uspořádávání systému zvyšuje v okolí entropii, chaos.

4. Systém je popisem, viděním, aspektem

Procesy podmiňují uspořádání a strukturu systému. Systém se nevyvíjí lineárně, ale diskontinuitně. Míra, rovnováha vztahů stabilizuje, uklidňuje, umrtvuje, otupuje. Polarizace dynamizuje, vyhraňuje, vyvolává napětí. Krajnost antagonizuje, iniciuje krizi, revoluci. Ke změně jeho parametrů dochází skokově, v bifurkačních bodech dochází ke krizím⁴. Krize je přirozeným a nezbytným elementem vývoje systému. Krize je soud, kříž, krize je katarsí, očistou.

5. Život⁵ je autopoietický systém (Prigogine I, 2001)

Život bude dále evoluovat a diferencovat. Člověk je částí celku a jednoty Života. Homo sapiens sapiens je dnes zde na Zemi nejvyšší formou života, ale strom života je košatý a dál se větví, není poslední. Vzniká kreativní třída a zušlechťuje se homo faber, jenž je stavěn do opozice nepotřebnému animal laborens. Sociální excluze celých skupin do sociálních rezervací se sociálními krmelci nezůstane bez důsledků.

6. Život, organismus, má svůj kulturní rozměr

Vlastní jev organismu je projevem jeho niternosti (Portmann, 1997), je součástí jeho fenotypu. Kulturní dimenze je esenciálním smyslem bytí každého živého organismu (Neu-bauer, 2002). Lidský rozšířený fenotyp a projev kulturní dimenze jeho pobytu je biologicky determinován a je apriorním zájmem jeho kultivace.

Akcentace smyslu a kvality musí být předmětem jakéhokoli rozvažování o prostoru pro bytí.

7. Člověk je sociální

Nositелеm života je jedinec. K životu ale potřebuje komunitu jako vzduch (Jung, 1997). Je jako jedinec výsostnou osobností⁶ (Patočka, 2003), jako bytost sociální. Lidský život je řešení problémů (Popper, 1998) a paměť, žijeme pamětí, paměť o sobě, o prožitém. Já na konec jsem to, co uložím do paměti sobě a jiným.

Společnost je komunikačním systémem (Luhmann, 2007) a nové komunikační cesty mění vztahy a tím i celý systém se revolučně mění. Mění se pohled, paradigmatá. Individualizace

8. Společensví jsou v kritické fázi

Na všech úrovních, na lokální, regionální i globální. Rodina, dříve rod a klan, se rozpadá.

Mění se scéna života, intimní se stává veřejným a veřejné se nekultivuje. Neveřejný, intimní, nečitelný svět bez Google brlíí je stejnou vácností jako živý veřejný komunikativní prostor. Manuální práce jakoby ze světa mizela, je nepotřebná, nekonkurenční strojům, robotům.

Postmoderní společnost se extrémně polarizuje a marginalizuje majoritu. Individuali-zace, efemérnost a tekutost vztahů, nedůvěra, touha žít okamžikem, přebytek předmětů, scéničnost, zjevnost, ztráta soukromí a důstojnosti, informační smog jsou zotročující. Neau-raktické umění a kultura ztrácí svou duchovní a očistnou podstatu. Vládne tíseň a strach.

9. „Bohové žijí a umírají podle víry svých vyznavačů“

Kosmos, civilizace, kultura v nejširším smyslu žije a umírá tím, jak přesvědčeně jednotliví členové dané kultury vyznávají hodnoty, na kterých je postavena. Platonská směs východní a řecké tradice naroubovaná na zhelenizovaný judaismus křesťanství spolu s římskou stoickou pragmatikou ovlivňují náš prostoročas po staletí. Moderna vyměnila Boha za Umění a Vědu.

Práce byla nutností a povinností, dnes je nenaplnitelným právem, bude privilegiem. Osvícenství, Watt, racionalismus, moderna, dva socialismy otevřely dveře libidu konzumu. Stabilizace sociokulturních základů je podmínkou kontinuity našeho světa. Bifurkace.

Návrat identity⁷, tradice, zakofnění, je-li ještě možný, je nezbytný. Víra, naděje a láska. Anebo jinak. Připravme se, vstupujeme do nečitelné budoucnosti.

10. Hranice se jen mění

Hranice je jen něčím mezi v kontinuitě. Mezi řádem a chaosem, bytím a nebytím, mezi já a ty / ne-já, mezi my a oni, mezi abstraktem a konkrétem. I meze je mezi, i plot i zeď. Hranice jsou v biologii, ekologii, geografii, urbanismu, architektuře, kultuře, poznání, jsou čtyřvektorové, jsou v prostoru i čase.

Hranice je aktivní. Hraniční efekty, bariérové či kontaktní, ovlivňují procesy v systému. Hranice vymezují, organizují, systematizují, rozjasňují, stabilizují⁸... Jsou v nás. Jsou hranice abstraktem? Skutečností? Obojí?⁹

11. Socioton je prostoročasový ekoton sociokulturních subsystemů

Bílá místa, zametání pod koberec. Bez pochopení není pokání, bez pokání a odčinění není odpuštění a spásy, revize zděděného stavu a adaptace na vznik EU a Schengenu. Je třeba uklidit! Jdou k nám hosté! Jde budoucnost, jde nové, jde neznámé. Svět se bude dále sjednocovat, reorganizovat, přeskupovat. Vyrovnáním socioekonomických parametrů dnes nerovnovážných regionů a úrovní se jakýkoli vnitřní prostor stane přitažlivým pro okolí. Nová kulturně inkompatibilní imigrace postihne i doposud neatraktivní regiony. Globální i regionální místa v systému se promění na multikulturní, kreativní i disharmonické prostory

12. Periferie¹⁰, venkov

„Peri-“, něco kolem, pro nad. Tedy sféra kolem místa, města, centra, kolem jádra. Peri-férii, nevnímáme jako území s poruchou funkčně prostorových vztahů, ale svébytný prostor a v Projektu jí rozdělujeme na substanční strukturu venkova, novodobá kolonizační slumová bydlicí pole à la lewistown a systém diskrétních míst¹¹ – měst na nižší úrovni sídelního systému s gravitačním vzájemným působením¹² a působením na okolí. Periferie, venkov je sociokulturně homogennější, města jsou koncentrací diverzity, kreativity a inovativnosti. Rozdílná je i komunikace¹³. Periferie je ne-centrum, ne-hranice, střed, průměr. Ne-průměr, okraj, krajnost, začátek a konec, centrum a hranice polarizují. Periférií je předměstí i přihra-ničí, pohraničí.

Odtud náš zájem a soustředění deskripce. Systém, řád, entropie, komplexita, diskrét-nost, kontinuita, diskontinuita, homogenita, heterogenita, diverzita, napětí, rovnováha, bifurkace, exploze, exkluze, imploze, inkluze... Procesy: přírodní, sociální, demografické, migrace, kolonizace, socializace, individualizace, identifikace, domestikace, reprezentace, polarizace, degradace, stabilizace, destabilizace, fluktuace, dynamizace... Struktura prostorová, formální, symbolická. Meze, hranice: přírodní, kulturní, socioekonomické, administrativní, mocenské, reliktní, mentální, veřejné, soukromé, intimní, abstraktní, konkrétní, liniové, prostorové, ekoton. Elementy: Vztahy: vztah k substanci a jádru, jádro, substance, hraniční efekt. Pocity: identita, svoboda, bezpečnost.

Zrození, začátek. Nejen člověk se rodí v bolesti. Trvání je postupné pře-tváření, evoluce, zrání, postupná změna tváře, vrásnění, palimpsest, stárnutí. A přijdou i konce, meze, hranice. Jsou i hranice, co hoří. Ty hranice jsou kritické, ničivé, revoluční.

Začátek, trvání,
konec.

¹ Událost je jakýkoli bod v prostoročase a interval je pro-storočasová vzdálenost mezi událostmi.

² Patočka, J: Poznámky o prostoru, str. 7, 2003. : „*Co jsme nikdy neviděli a neslyšeli, je přesto podstatnou složkou zkušenosti a je neméně přístupné pomocí toho, co vi-díme a slyšíme, jako to, co vidíme a slyšíme je modifi-kováno ve svém smyslu tím, co nevidíme a neslyšíme.*“ http://www.cts.cuni.cz/soubory/reporty/CTS-03-16.doc

³ Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam, Ge-nesis 3:19: „*pulvis es et in pulverem reverte-ris*“; Ecclesiastes 3:20: „*et omnia pergunt ad unum locum de terra facta sunt et in terram pariter re-vertentur*“; Ecclesiastes 1:2: *Marnost nad marnost* http://vulsearch.sourceforge.net/html/index.html

⁴ Krize (fec. „*krisis*“ - výběr, rozhodnutí, od „*krinein*“ - roz-dělovat, vybírat, rozhodovat, soudit) obrat ve vývoji

⁵ Život je otevřená disipativní struktura vzdálená od rov-nováhy a je jedinou soustavou vykazující trvalý růst organizovanosti.

⁶ Patočka, J: Tamtéž, „*Individuum je především skutečné jako sebevydělující reálná živá a vědomá bytost (já).*“

⁷ Čím je svět komplexnější, tím víc přibývá paradoxů, které z hlediska principu jednoty vědomí, zůstávají neřešeny a dochází k narušení jednoty vědomí. Postmoderní doba je pak mimo jiné charakterizována tím, že tyto paradoxy vedou k multiplicitě, která je však neslučitelná s identitou

⁸ Patočka, J:Tamtéž,“*Teprve ovládáme-li hranici, může-me vymezit individuum, tj. jednotlivou realitu ve světě*“

⁹ Patočka, J: Tamtéž, str. 7. „*Hranice v každém případě jsou čímsi ostrým právě proto, že leží mezi dvěma kon-krétními věcmi, že tedy vlastně neexistují, nýbrž zna-menají jen vzájemný zápor dvou konkrét.*“

¹⁰ faktory perifernosti: fyzickogeografické (členitost terénu, klima, nadmořská výška...), topologické (poloha, vzdále-nost od centra...), sociálně-demografické (vzdělání, věk, pohlaví...), ekologické (znečištění ŽP, emise, poškození lesů, ztráta biodiverzity, kvalita vody, kvalita půdy...), so-ciokulturní (sociální kapitál, etnicita, minority, zvyky...), kvality života (HDI), ekonomické (HDP na obyvatele, ne-zaměstnanost, výše mezd, kupní síla...), politické (adm. uspořádání, míra závislosti - autonomie)

¹¹ viz kupř. Christallerova „teorie centrálních míst“, Fried-mannova „teorie inovativních center“, vymezení pomocí měkkých faktorů, sociálního kapitálu, sociálních sítí, atd.

¹² Metoda gravitačních modelů (kupř. Reillyho metoda) - in-terakční vazby mezi centry s vyjádřením geometrickým, topografickým nebo oscilačním

¹³ Lidé žijící v jádrových oblastech mají většinu fyzických kontaktů s lidmi z odlišných sociálních skupin a většinu nefyzických kontaktů s lidmi ze stejné sociální skupiny, u lidí žijících na periferiích opačně.

Grant „Škola bez hranic: Česko-polské pohraničí očima studentů architektury z Ostravy a Opole“

Josef Kiszka, Martin Nedvěd

Číslo projektu: CZ.3.22/3. 3. 04/12.03307

Spolufinancování z Operačního programu přeshraniční spolupráce 2007–2013 Česká republika – Polská republika

Správce Fondu mikroprojektů v ČR: Euroregion Silesia-CZ

Žadatel: Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava, Katedra architektury (226), Fakulta stavební

Partner: Politechnika Opolska, Katedra Budownictwa i Architektury, Wydział Budownictwa

Vedoucí projektu: Ing. arch. Josef Kiszka

Koordinátor: Ing. arch. Martin Nedvěd

Projekt „Škola bez hranic: Česko-polské pohraničí očima studentů architektury z Ostravy a Opole“ je jednou částí dlouhodobějšího výzkumného cyklu katedry architektury FAST v Ostravě „**Slezské pohraničí**“, avšak poprvé, díky prostředkům Evropské unie přiděleným prostřednictvím Fondu mikroprojektů Euroregionu Silesia, částí tak rozsáhlou a obsáhlou a navíc s partnerskou účastí katedry architektury opolské stavební fakulty. Výzkumný cyklus „**Slezské pohraničí**“ již několik let systematicky zkoumá problematiku hranic obecně a fluktuujících hranic v prostoru/oblasti pohraničí Slezska konkrétně. Navazuje tak na předchozí obdobné akce v Žacléři, Broumově a Bohušově a probíhá v souběhu s obdobným projektem v polském Prudniku.

Projekt je geograficky zacílen na území jižní části starého Ratibořského knížectví, tedy území dnešního Hlučínska, hovorově označovaného jako Prajzsko, a přilehlých obcí na dnešním polském území. Zhruba lze toto území vtěsnat do trojúhelníku Ostrava – Opava – Ratiboř a rozprostírá se na česko-polském pohraničí v oblasti Euroregionu Silesia.

Veškeré činnosti na projektu probíhaly koordinovaně, za účasti obou partnerů – Katedry architektury na Fakultě stavební VŠB - TU Ostrava a Katedry architektury Fakulty stavební Opolské Technické Univerzity. Celý projekt byl etapizován do časových kroků s logickou metodologickou vazbou:

Etapa přípravy začala dlouho před vlastní přípravou projektu. Na neformálních sezeních s polskými architekty Obracajem a Spyrou z PO, střídavě v polském a Českém Těšíně, se prodiskutovaly otázky a problémy a vznikal rámec pro projekty opavský a prudnický. Ostravská iniciativa získala ideový a reálný mezinárodní základ. Prvním výsledkem těchto aktivit byla skromná, ale konkrétní účast 4 polských studentů na workshopu v Bohušově (Osoblažské moravské enklávy). Konkretizace aktivit po zahájení prací nad projektem „Škola bez hranic“ již byla standardním přípravným procesem. Po upřesnění místa zájmu a výzkumu proběhl rozsáhlý sběr dat, který prováděli koordinovaně studenti na každé škole a zabývali se zejména svou stranou hranic. Největší díl práce odvedli ovšem studenti, kteří dané téma zpracovávali jako standardní semestrální práci, a samozřejmě jejich vedoucí prací (Bindr, Zelinka, Kiszka, Spyra). Výsledky těchto analýz zahrnujících historický vývoj území, demografická a ekonomická data, informace o průmyslu a zemědělství, územně plánovací podklady, přírodní podmínky, dopravní a technickou infrastrukturu a občanskou vybavenost byly potom konfrontovány na společném semináři a následně kompletovány do souboru podkladů pro workshop.

Seminář posloužil prodiskutování konkretizace připravených témat, cílů a metody a současně byl příležitostí k předvedení studentům způsobu uvažování o problematice či jejích aspektech přizvanými experty z praxe. Podnětné připomínky a upozornění od expertů přizvaných na seminář z řad samosprávy, starostky architektky Malchárkové, praktikujících architektů, architekta Kováře z Opavy a architektů Jojka a Nawrockého z Katovic, a pedagogů zúčastnivších se workshopů i hostů, architekta Studenta a v neposlední řadě i zástupce euroregionu, pana Romana Tománka.

Témata připravená vedoucím projektu byla zaměřena na tři základní okruhy otázek:

1. kulturně sociologické a historické pozadí (background),
2. obraz sídel i krajiny,
3. udržitelnost, fragmenty,

tedy aspekty základního charakteru pro pochopení procesů v území a běžnými technickými plánovacími dokumenty jen zřídka kdy reflektované.

Workshop proběhl v Opavě v prostorách SPŠ Stavební. Na úvod proběhl objezd vytípaných charakteristických lokalit a míst pro získání potřebné viz ualizace a optiky. Záznamy z cesty formou impresí, kreseb, fotodokumentace, písemných poznámek byly pak velmi užitečnými dokumenty a nejednou se promítly i do výsledných prezentací. Šest smíšených mezinárodních česko-polských týmů pak lépe nebo hůře, ale s velkým nasazením a zaujetím, řešilo přidělená témata. Výsledky své práce v závěru předvedly na společné pracovní prezentaci. Únava již nedovolila rozvinout kritickou diskusi. Ovšem tímto vlastním workshopem práce pro pedagogy ani studenty neskončí, spíše začíná. Čtyři tříčlenné týmy dále pracují na zadaných fragmentech a rozpracovávají závěry z workshopu.

V návaznosti již v průběhu semestru proběhla etapa tzv. „afterworku“, práce byly dodatečně dle vlastního uvážení studenty korigovány a opět odprezentovány na veřejné prezentaci. Po této prezentaci jako výsledek diskuse a připomínek byly práce finalizovány a předvedeny veřejně akademické obci na FAST VŠB-TUO formou výstavy. Na výstavu byli pozváni i zástupci místních samospráv a orgánů státní správy, kterých se problematika dotýká.

Týmové **semestrální práce** jsou předstupněm individuálních semestrálních prací v semestru navazujícím. Tyto základní práce studentů 3. ročníku jako rozvinutí a prohloubení tematiky doprovázejí další semestrální práce v předmětech ateliér urbanismu v 5. a 6. ročníku a ateliérové tvorbě (občanská vybavenost) ve 2. ročníku. Nelze se nezmínit i o pracích geograficky přímo nespojených s lokalitou, avšak obsahově příbuzných zpracovávaných v ateliéru architektury v 6. ročníku a následných diplomních pracích.

Moravské příhraničí s Rakouskem je z pohledu cílů tohoto projektu komparativním prostorem s ohledem na jeho historii, proměnlivost držby a hranic v regionu. Proto třídení **studijní cesty** pro české i polské studenty a pedagogy – expedice do oblasti Valticka, cesta za poznáním řešení obdobných problémů, jako další část projektu poskytne možnost komparativní cestou vyhodnotit závěry dosavadních prací. Program cesty byl koordinován s jedním z externích odborníků projektu profesorem Mojmírem Kyselkou. Valticko má, navzdory několikasetkilometrové vzdálenosti, s oblastí řešenou v rámci projektu (Hlučínskem) velmi podobnou historii. V 10. - 11. století bylo Valticko osídleno německou kolonizací a od té doby spadalo jako hraniční zóna pod různé územní celky. V roce 1490 se však stalo součástí Dolních Rakous, ke kterým patřilo až do roku 1920. Po první světové válce však, dle rozhodnutí Pařížské mírové konference, připadlo Československu a 31. července 1920 bylo obsazeno čs. armádou, která zde dohlížela na převzetí státní správy. 8. října 1938 bylo Valticko (stejně jako Hlučínsko) připojeno k Třetí říši a byly zde rozpuštěny všechny české školy a spolky. Po druhé světové válce značná část obyvatel německé národnosti z Valticka uprchla a zbytek, s výjimkou 71 osob, byl odsunut do července 1946. Oblast byla dosídlována obyvateli z různých částí země a populace se stabilizovala až po roce 1948, kdy zde zůstalo jenom 14 % původních obyvatel. Z architektonického hlediska je na Valticku unikátní zejména Lednicko-valtický areál, který je od roku 1996 na seznamu UNESCO. Oblastí Valticka se počátkem 90. let zabývaly studentské týmy fakult architektury z Brna a Vídne, což ve svém textu popisuje profesor Kyselka na jiném místě této publikace.

Během studijní cesty byly pořízeny nejen dokumentární záznamy a fotodokumentace, ale samozřejmě i mnoho záznamů charakteru impresie a artefaktů.

Výsledky společného výzkumu byly prezentovány na **konferenci** v září 2013 na VŠB v Ostravě za účasti externích odborníků z různých oborů (sociologie, demografie, geografie, ekologie, krajinný ráz, historie architektury).

Výstupem z celého projektu shrnujícím výsledky výzkumu a příspěvky externích odborníků je tato **publikace**. Veškeré výsledky studentských semestrálních studií (z VŠB i PO) byly prezentovány v **elektronické publikaci**, která byla dána k dispozici na webové stránky projektu a na **výstavách** na VŠB a PO.

Udržitelnost projektu

Projekt bude pokračovat spoluprací kateder architektury z Ostravy a Opolí na výzkumu dalších oblastí česko-polského pohraničí. Souběžným projektem je opolský projekt, který řeší lokalitu Prudnicka. Výhledově je v plánu zpracovat Těšínsko a Kladsko.

Díky podpoře Evropské unie a možnosti přizvat k účasti partnery z Politechniky opolské byly cíle projektového cyklu „Slezské pohraničí“ ze standardního obsahu profesních architektonicko-urbanistických otázek rozšířeny o aspekty vzdělávací, mezinárodní spolupráce s nivelizací kulturních a jazykových bariér a v neposlední řadě o aspekt sociální, společenský. Navazování osobních vztahů mezi studenty ale i pedagogy je nejlepším integračním způsobem.

Důležitou stránkou projektu je interaktivní vztah s místními komunitami a jejich reprezentací, samosprávou. Poznání prostředí zahraničního partnera umožní v budoucnu studentům lepší orientaci i na poli pracovních příležitostí a uplatnění na globálním i lokálním pracovním a obchodním trhu.

Projekt má několik cílů:

- Zmapování řešeného území (potenciálů a možností rozvoje infrastruktury, hospodářství či turistiky, problémů a potřebnosti ochrany a zachování přírodních i kulturních hodnot). Poznatky o problematice a zejména závěry z nich plynoucích mohou být podkladem

- pro zpracovatele lokálních i regionálních územních plánů, pro samosprávy obcí ležících v řešeném území i pro různá občanská sdružení a organizace či firmy, které tu působí.
- Vzdělávací efekt pro studenty architektury z Ostravy i Opolí související s možností pracovat na v konkrétním, důkladně analyzovaném území.
- Získání zkušenosti z mezinárodní spolupráce.
- Vzájemná kooperace českých a polských vědecko-pedagogických pracovníků, která přispěje jejich odbornému růstu a zvýší kvalitu obou zúčastněných vědeckých pracovišť.

Cílovými skupinami jsou:

- Obce ležící v řešeném území (myšleno jak obecní samosprávy, tak občané či jejich různé iniciativy), které získají různé pohledy na možnosti svého rozvoje, prověřené studentskými pracemi vzniklými pod vedením zkušených odborníků. Obce budou mít možnost získat publikaci s výsledky výzkumu, účastnit se konference i uspořádat na své půdě výstavu studentských prací včetně prezentace pro veřejnost.
- Studenti Katedry architektury Vysoké školy báňské v Ostravě a Politechniky opolské, pro které bude přínosná jak mezinárodní spolupráce, tak zejména možnost podílet se během workshopu i během semestru na výzkumném úkolu v území se zajímavým historickým vývojem, rozprostírajícím se ve dvou různých státech.
- Pracovníci obou zúčastněných škol, kteří si navzájem vymění poznatky a zkušenosti v pedagogické i vědecké oblasti.

Celý projekt má samozřejmě i přeshraniční dopad, je přínosem k překonávání překážek v přeshraničních kontaktech a vytváří podmínky pro společný rozvoj příhraniční oblasti:

- Definuje a navrhuje řešení složité prostorové, sociální, kulturní a hospodářské problematiky pohraniční česko-polské oblasti.
- Snaží se o vnesení nových, neotřelých postupů při analýzách a navrhování pro řešenou oblast.
- Pokračuje ve spolupráci českých a polských studentů, otevírá možnost navázání kontaktů s institucemi, neziskovými organizacemi a místními samosprávami na druhé straně hranic.
- Prohlubuje spolupráci mezi akademickými pracovišti v Ostravě a Opolí.

Bibliografie

100 Jahre Deutscher Werkbund 1907/2007. Munchen: Ernst von Siemens Kunststiftung, 2007.

Ambrožová, Z. Veřejné prostory malých měst – teoretická východiska. In: Urbanismus a územní rozvoj. Roč. XIII, č. 6/2010, str. 14-20.

Arciniegas, G. - Janssen, R. Landscape and Urban Planning Spatial decision support for collaborative land use planning workshops. Landscape and Urban Planning, 2012, 107 (3), 332–342.

Babiński, G. Lokalność – pogranicza – globalizacja. Refleksje nad kierunkami badań nad współczesnymi problemami pogranicz narodowych i kulturowych [w] J. Leszkowicz-Baczyński (red.) Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Kontynuacje i wyzwania, t. 1, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra 2001.

Balatka, B., Kalvoda, J. Geomorfologické členění reliéfu Čech. Kartografie Praha (mapa).

Barekowska, K. Eksperymenty w planowaniu przestrzennym, Kraków: Wydawnictwo PK, 2012.

Bartnicka, M. Wyobrażenia przestrzeni i ich badania. Etnografia Polska, 1985, 29, č. 1, s. 25-37.

Barucki, T. Architekci polscy o architekturze 1909-2009. Warszawa: Salix alba, 2009.

Baše, M. Sídla a stavby na venkově. Praha: ČVUT, 2006. 80 s. ISBN: 80-01033-90-2.

Baukeramik Siegersdorf, Siegersdorf Werke, Siegersdorf, kreis Bunzlau 1931.

Bauman, Z. Zahradníci, lovci a orgie konzumu [Online]. In: Český rozhlas, publicis-tika [Cit. 7.1.2013]. Dostupné z: http://m.rozhlas.cz/radiowave/publicistika/_zprava/zygmunt-bauman-zahradnici-lovci-a-orgie-konzumu--1130118.

Bertalanffy, L. von. Ogólna teoria systemów. Podstawy, rozwój, zastosowania. [překl.] Ewa Woydytło-Woźniak. Warszawa : PWN, 1984. 8301057165.

Berlińska, D., Korzeniowski, M. Tożsamość lokalna, regionalna, transgraniczna na pograniczu polsko-czeskim // Lokální, regionální a transhraniční identita v polsko-českém pohraničí. Opole, 2007.

Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam. [Online]. vulsearch.sourceforge.net/html/index.html.

Bláha, L., Langer, V. Stavíme kulturní domy: Příručka pro adaptace a novostavby kulturních domů svépomocí. Praha: Orbis, 1957, 176 s.

Blažek, B. Venkovy. Šlapanice: ERA, 2004, 184s. ISBN: 80-86517-90-X.

Blažek, B. Venkov, města, média. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, 362s. ISBN: 80-85850-59-1.

Blažek, P., Kaminrński, Ľ., Vévoda, R. (editoři). Polsko a Československo v roce 1968, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference ve Varšavě, 4.-5. září 2003. Praha: Dokořán, 2006.

Boháč, P. a Kolář, J. Vyšší geomorfologické jednotky České republiky: geografické názvoslovné seznamy OSN-ČR / Major geomorphological units of the Czech Republic: UNO Gazetteers of geographical names-CZ. Český úřad zeměměřický a katastrální, Praha, 54 s.

Braudel, F. P. Morze Śródziemne i świat śródziemnomorski w epoce Filipa II, tom 1 i 2, Gdański 1976, 1977

Brenne, W. Bruno Taut. Meister des farbigen Bauens in Berlin. Berlin: Verlagshaus Braun, 2005.

Budownictwo publiczne na Górnym Śląsku [w:] Polski przemysł budowlany nr 7-9/1929, s. 246-250.

Cílek, V. Krajina a paměť [Online]. In: Archinet: Portál pro architekturu, urbanismus a design [Cit. 7.1.2013]. Dostupné z: http://www.archinet.cz/index.php?mode=article&art=16671&sec=10019&lang=cz.

Cílek, V. Krajiny vnitřní a vnější. Praha: Dokořán, 2005, 272 s. 80-7363-042-7. Coveney, P., Highfield, R. Mezi chaosem a řádem,. Praha : Mladá fronta, 2003. 80204-0989-0.

Czora, G. - Spyra M. Park of Light – creation of the new image of cities [w:] Sulimowska – Ociepka A. Attractiveness of the city. Urban Landscape Renewal. Gliwice: The Department of Architecture at The Silesian University of Technology, 2009.

d’Arma, L.D. Muzeum Śląskie w Katowicach architekta Karola Schayera, AiB, 1936.

Dawkins, R. Fenotyp rozszerzony. Dalekosiężny gen. [překl.] Gliwicz Joanna. Warszawa : Prószyński i S-ka, 2007. 978-83-7469-577-0.

Davies, N., Moorhouse, R. Mikrokosmos. Portrét jednoho středoevropského města. Praha: BB/art, 2006.

Dębski, J. Architektura Banku Gospodarstwa Krajowego w Katowicach [w:] Ziemia Śląska tom 4, Szaraniec L. (red.), Katowice: Muzeum Śląskie, 1997. s. 323-378.

Dobesz, J. L. Wrocławska architektura spod znaku swastyki. Na tle budownictwa III rzeszy. Wrocław: Oficina wydawnicza Politechniki wrocławskiej, 2005.

Downs, R. M., Stea, D. Maps in Minds: Reflecions on Cognitive Mapping. New York: Harper and Row, 1977, 284 s.

Drbohlav, D. Mentální mapa ČSFR. Definice, aplikace, podmíněnost. Sborník České geografické společnosti, 1991, 96, č. 3, s. 163-176

Duda, A. Architektonická tradice po roce 1989 v Polsku a v Čechách – Slezská škola

architektury. ERA 21 ročník 7., 2007, č. 6.

Dudzic, A. Polska w strefie Schengen. Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, 2009.

Dziewulski, W. Dzieje ludności polskiej na Śląsku Opolskim od czasów najdawniejszych do Wiosny. Ludów: Opole, 1972.

Ehmann, A. Traditionalismus um 1910. Hamburg: Universitat Hamburg, 2006.

European Commission (2000). Practical Guide to Cross-border Cooperation. Association of European Border Regions. Gronau.

Eysymontt, R., Ilkosz, J., Tomaszewicz, A. Urbanik, J. (eds.). Leksykon architektury Wrocławia. Wrocław: Wydawnictwo Via Nova, 2011.

Ficek, V. – Krkavec, F. – Mazur, A. – Podešvová, H. – Sobotik, B. Hlučínsko. Příroda – lid – kultura. Ostrava: Krajské nakladatelství v Ostravě, 1958. T 27 950-8.

Frampton, K. Moderní architektura. Kritické dějiny. Praha: Academia, 2004.

Faryna-Paskiewicz, H., Omilanovska, M., Pasieczny, R. Atlas zabytkow architektury w Polsce. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2001.

Friedl, J., Jirásek, Z. Rozpačité spojeníctví. Československo-polské vztahy v letech 1945-1949. Praha : Aleš Skřivan ml., 2008.

Gabal, I. a kol. Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha: G plus G, 1999. 341 s. Gadamer, H. G. Prawda i metoda. [překl.] Bogdan Baran. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013. 978-83-01-14230-8.

Gawrecki, D. a kolektiv. Dějiny českého Slezska I., II. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2003.

Gawrecká, M. Československé Slezsko mezi světovými válkami 1918-1938. Opava: Slezská univerzita, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2004. 195 s.

Gawrecká, M., Gawrecki D. Česko-polské vztahy ve Slezsku z historické perspektivy [w] D. Berlińska, M. Korzeniowski (red.) Tożsamość lokalna, regionalna, transgraniczna na pograniczu polsko-czeskim, Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, Opole 2007

Gehl, J. Města pro lidi. Praha: Partnerství, o.p.s., 2012. 261 s. ISBN 978-80-260-2080-6.

Girardet, H. Creating Sustainable Cities. Green Books, 1999. str. 9-14.

Gleiwitz. Deutschlands städtebau, Dari-Verlag, Berlin-Halensee, 1929.

Gołdyka, L. Pogranicze polsko-niemieckie jako przestrzeń socjalizacji, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013.

Goryczka, T., Němec, J. (eds.). Logika prostoru. Architekt Robert Konieczny. Ostrava: SPOK, 2009.

Goryczka, T., Němec, J. (eds.). Vratislav 20/20. Architektura 1990–2010 / Wrocław 20/20. Architektura 1990–2010. Ostrava: SPOK, 2010.

Gould, P., White, R. Mental Maps. New York, Baltimore: Penguin, 1974. 208 s.

Graves, R. Řecké mýty. [překl.] Jiří Hanuš. Praha : Odeon, 1982.

Griggs, D., Stafford-Smith, M., Gaffney, O., Rockström, J., Öhman, M. C, Shyamsundar, P., Steffen, W., Glaser, G., Kanie N., and Noble I. Sustainable development goals for people and planet. Nature, 2013, 495 (21): 305-307

Grycuk, A. Kłastry jako instrument polityki regionalnej. Warszawa: Infos, 2010.

Hall, P. - Tewdwr – Jones, M. Urban and Regional Planning. Fifth Edition. Londyn: Routledge, 2011.

Heffner, K. Region Opawa – Racibórz. Historia i perspektywy w Unii Europejskiej. Opole, 1996.

Herakleitos. [Online]. http://community.middlebury.edu/~harris/Philosophy/heraclitus.pdf. Harasimowicz, J. (ed.). Atlas architektury Wrocławia I., II. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 1997.

Heřmanová, E. – Patočka, J. Regionální sociologie, sociologie prostoru a prostředí II. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2007. 142 s. ISBN 978-80-245-1304-1.

Hippokrates. Hippocrates, Volume I: Ancient Medicine, Epidemica I. místo neznámé : Loeb Classical Library 147, 1923. str. 165. 0674991621.

Hnilička, P. Sídelní kaše: otázky k suburbaníni výstavbě kolonií rodinných domů. Brno: Era, 2005. 131 s. ISBN 80-7366-028-8.

http://www.ceskatelevize.cz/ct24/

ekskluzivne-na-ct24/128658-reporteri-ct-cesko-musi-polsku-vracet-pohranicni-uzemi/.

http://www.euroregion-silesia.pl (2013.04.26 - 13.00).

Hynek, A., Hynková, J. Prostorová percepce životního prostředí města Boskovice a okolí ve výchově k péči o životní prostředí. Sborník Československé geografické společnosti, 1979, 84, č. 4, s. 287-299.

Hýsek, O. a kol. Morava – dějiny země uprostřed Evropy. Brno: Gymnázium Integra Brno, 2012. ISBN 978-80-260-2227-5.

Hromádka, Švubová, Archiv Českého rozhlasu 2011.

Chmielewski, J. T., Systemy Krajobrazowe. Struktura – Funkcjonowanie – Planowanie. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.

Chojceka, E. Oblicze artystyczne architektury województwa śląskiego w czasach II Rzeczypospolitej 1922-1939 [w:] Księga pamiątkowa ku czci A. Ryszkiewicza, Rocznik Humanistyczny KUL tom 35, zeszyt 4, Lublin 1987, s. 337-355.

Chojceka, E. (ed.). Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX. wieku. Katowice: Muzeum Śląskie, 2004.

Chrąstecký, M. Hlučínsko, Valticko, Vitorazsko... podobná minulost. Hlučín: Muzeum Hlučínska, 2008. 241 s. ISBN 978-80-254-3581-6.

Chromý, P: Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů, In: Geografie na cestách poznání: Sborník příspěvků k šedesátinám Ivana Bičíka. Praha: Fakulta přírodovědecká Univerzity Karlovy. ISBN 80-865661-10-0.

Ilkosz, J. Hala Stulecia i Tereny Wystawowe we Wrocławiu – dzieło Maksa Berga. Wrocław: Muzeum Architektury we Wrocławiu, 2005.

Ilkosz, J. (ed.). Heinrich Lauterbach. Architekt wrocławskiego modernizmu. Wrocław: Muzeum Architektury we Wrocławiu, 2012.

Ilkosz, J. – Störtkuhl, B. Hans Poelzig we Wrocławiu Architektura i sztuka 1900–1916.

Wrocław: Muzeum Architektury we Wrocławiu, Archiwum Budowlane Miasta Wrocławia, 2000.

Ilkosz, J. – Störtkuhl, B. (eds.). Wieżowce Wrocławia 1919–1932. Wrocław: Archiwum Budowlane miasta Wrocławia, 1997.

Jablonská, L. - Slováčková, K. - Zymáková, Z. - Russe, T. - Franke, D. Územní studie Šumava, urbanistická rukověť, 2010.

Jakus-Borkowa, E. Nazewnictwo polskie, Opole, 1987.

Jaszczuk-Skolimowska, B. Jakość przestrzeni małego miasta w aspekcie planowanych przekształceń funkcjonalno – przestrzennych otoczenia

Jazairi, M. České Slezsko se obrací k Polsku. In: Respekt, 19/2008, s. 20–23.

Jermielnik, J., Miklaszewicz, P. Interpretation of Law in Global World: From Particularism to a Universal Approach, New York, Heidelberg: Springer, 2010.

Jencks, Ch. Architektura postmodernistyczna, Warszawa: Arkady, 1987.

Jirásek, Z. a kolektiv. Slezsko v dějinách českého státu 1,2. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012.

Jodliński, L. Dom tekstylny Weichmanna w Gliwicach. Nieznane dzieło Ericha Mendel-sohna. Gliwice: Muzeum w Gliwicach, 1994.

Jung, C. G. Výbor z díla I., Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi. Brno: Centa, 1997. 80-85880-14-8, 80-85880-11-3.

Jung, J. Julius Bühler. Architekt knížete Karla Maxe Lichnovského. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2011.

Kaczmarek, A. W oczach Cieszyńiaków. Zwrot, 2010, 61, č. 7, s. 54-57.

Kalus, J., Müller, K., Žáček, R. Stará Opava. Alt-Troppau. Opava: OPTYS, 1995.

Kaplan, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. Praha: Panorama, 1990. 245 s. Kárník, Zdeněk. Malé dějiny československé (1867-1939). Praha: Dokořán, 2007. 504 s.

Kajfosz, J. Wstęp do czytelnika polskiego. In: Drożdż, A., Kajfosz, J., Pierćzak, A. (eds.) Podania i legendy Śląska Cieszyńskiego. Cieszyn: Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie, 2005. 254 str.

Khan, L. I. Ticho a světlo. [překl.] O., Nagy, L. Cisler. Praha : Arbor vitae, 1999. 80-86300-02-1.

Kladivo, P., Ptáček, P., Roubínek, P., Ziener, K. The Czech-Polish and Austrian-Slovenian Borderlands – Similarities and Differences in Development and Typology of Regions. Moravian Geographical Reports, 20, 3 / 2012, s. 22-37.

Kłębkowski, W. Pierwsze drapacze śląskie [w:] AiB 6/1932.

Kłoskowska, A. Kultury narodowe u korzeni. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.

Knitl, Archiv Českého rozhlasu 2009.

Knopp, A. Stavby a krajina mají svůj řád. Brno: Ústav územního rozvoje, 1994, 211 s. Kordecki, M. – Smolorz, D. Mapa obszaru Górnego Śląska, Oberschlesien. Gliwice: Dom współpracy Polsko – Niemieckiej, 2011.

Kohout, M. – Templ, S. – Zatloukal, P. Česká republika - architektura XX. století. Díl I. Morava a Slezsko. Praha: Zlatý Řez, 2005.

Kondracki, J. Geografia regionalna Polski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.

Korcelli, P. - Degórski, M. - Komornicki T. - Markowski T. - Szlachta J. - Węclawowicz G. - Zaleski J. - Zaucha J., Drzazga D., Ekspercki Projekt Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2033. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2008.

Korzeniowski, M. Socjologiczny ogłád religijnego pejzażu na pograniczu polsko-czeskim [w] D. Berlińska, M. Korzeniowski (red.) Tożsamość lokalna, regionalna, transgraniczna na pograniczu polsko-czeskim. Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, Opole 2007.

Korowicz, M. Czechosłowacja wczoraj i dziś. Katowice, 1948.

Kościk, B. - Ślawińska, M. Zrównoważony rozwój terenów przygranicznych. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011.

Kosowska-Rataj, J., Nycz, E. Edukacyjny wymiar tożsamości kulturowej. Raporty z badań // Wýchovné vzděláváci rozměr kulturní identity. Zpráy z výzkumu. Opole, 2008.

Kowalski, S., Szeląg-Sikora, A., Oleksa-Gębczyk, A. Technologiczne i ekonomiczne aspekty funkcjonowania grup producentów rolnych na przykładzie producentów jaj „Eko - Ferma”. In: Inżynieria Rolnicza 6 (131) / 2011.

Kozina, I. Chaos i uporządkowanie. Dylematy architektoniczne na przemysłowym Gór-nym Śląsku w latach 1763-1955, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2005.

Krakowski, P. Sztuka III Rzeszy, Międzynarodowe. Kraków: Centrum Kultury, 1994.

Krier, L. Architektura, wybór czy przeznaczenie, Warszawa: Arkady, 2001.

Kubín, J. Koncepcce rozvoje příhraniční oblasti J. Moravy a Dolního Rakouska. Brno: FA VUT Brno, 1992.

Kubinszky, M. Bohuslaw Fuchs. Warszawa: Arkady, 1985.

Kuča, K. Atlas památek. Česká republika I. (A-N) a II. (O-Ž). Praha: Baset, 2002.

Kuča, K. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I.-VIII. Praha: Libri, 1996–2011.

Kuhn, T. Struktura rewolucji naukowych, wyd II . [překl.] Helena Ostromečka. Warszawa : Wydawnictwo Fundacji Aletheia, 2001. 83-87045-75-6.

Kurcz, Z. Pogranicza: polskie, wielopolskie czy jakieś inne? (Tekst udostępniony autorem)

Kwaśniewicz, W. Kilka uwag o teoretycznych aspektach badań transgranicznych [w] L. Gołdyka (red.) Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Kontynuacje, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra 1999

Kyselka, I. Architektura krajiny a rekreace. Ostrava: VŠB, 2007. 184 s. ISBN 978-80-248-1642-5.

Laszlo, E. The systems view of the world: a holistic vision for our time. Hampton Press, 1996, str. 17 – 21.

Lenartowicz, J. K. Słownik psychologii architektury. Kraków: Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki, 2005.

Leśnikowski W. (ed.): East european modernism. New York: Rizzoli, 1996.

Libura, H. Percepcja przestrzeni miejskiej. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Instytut Gospodarki Przestrzennej, 1990. 240 s.

Lingán, J. – Cornforth, J. Pollard, R. Sustainable development goals: building the foundations for an inclusive process. 2012. Raport przygotowany przez Forum Udziałowców organizacji Sustainable Future for BOND-DEG. Dokument dostępny na stronie: http://www.stakeholderforum.org/fileadmin/files/Bond%20SDGs%20Paper%20May%202012.pdf.

Lipus, R. – Vávra, D. Šumná města (Ostrava, Opava, Krnov....). Brno: Petrov, 2002.

Lipus, R. – Vávra, D.: Šumná města (Těšín, Karvinsko.....). Brno: Petrov, 2003.

Lów, J. Aplikovaná ekologie - Krajina, krajinná a sídelní kompozice, krajinný ráz. Brno: VUT Brno, 2011. ISBN 978-80-214-4373-0.

Lów & spol., s.r.o.: Vyhodnocení posouzení umístění velkých výškových, plošných a prostorových rozměrů v krajíně Moravskoslezského kraje, Brno, 2013

Lynch, K. Image of the city. Cambridge (Mass): MIT Press, 1960. 194 s.

Lynch, K. Obraz města. Praha: Bova Polygon, 2004. 224 s.

Luhmann, N. Systemy społeczne. Zarys ogólnej teorii. Kraków : Zakład Wydawniczy Nomos, 2007. 978-83-60490-45-7.

Lukeš, Z.: Czech architectural cubism. A remarkable trend that was born in Prague. Prague: Jaroslav Fragner Gallery and Dan Merta, 2006.

MacKay, B., & McKiernan, P. Creativity and dysfunction in strategic processes: The case of scenario planning. Futures, 2010, 42(4), 271–281.

Makowski, M. Ślechtická sídla na Těšínském Slezsku / Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim. Český Těšín: Wydavatelství Regio, 2005.

Malarski, M. Euroregiony obszarów przygranicznych Polski z państwami sąsiadującymi, w: Malarski S., (2003), Regiony i Euroregiony. Zagadnienia organizacyjne, prawne, administracyjne. Opole: WSZiA, 2003.

Malicki, J. Nazwy miejscowe Śląska w języku czeskim. Wrocław, 2002.

Maier, K. Právní nástroje a reálné možnosti ovlivnit suburbanizaci. in Sýkora, L. Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky. Praha: Ústav pro ekopolitiku, 2002. 191 s. ISBN 80-901914-9-5.

Maier, K. Udržitelný rozvoj území. Praha: Grada Publishing, 2012. 256 s. ISBN 978-80-247-4198-7.

Marek, P. Hranice s Polskem bude propustnější. In: Právo 30. 10. 2007.

Maříková, P. Malé obce – sociologický pohled (1,2). [online]. In: Obec a finance1,2/2005, [cit. 4.4.2013]. Dostupné z: http://denik.obce.cz/go/clanek.asp?id=6176636.

Medeiros, E. (Re)defining the Euroregion Concept. European Planning Studies, 2011, 19(1), 141–158.

Mencl, V. Lidová architektura v Československu. Praha: Academia, 1980, 630 s.

Michelis, P. Der architekt Gustav Oelsner. Hamburg: Dolling und Galitz Verlag, 2008.

Mika, N., Bělástová, Š. Wspólne raciborsko-opawskie dziedzictwo. Podręcznik do edukacji regionalnej // Społeczne ratibořsko-opawské dědictví. Příručka k regionální výuce. Racibórz – Opava, 2000.

Müller, K., Žáček, R. a kolektiv. Opava

Nakonieczny, R. Wielkomiejska architektura mieszkaniowa Katowic w okresie międzywojennym (1922-1939), praca doktorska, Wydział Architektury politechniki Śląskiej, Gliwice, 2 lipca 2002, maszynopis.

Nakonieczny, R. Archikatedra diecezji katowickiej. Przemiany dziejowe i architektoniczne w ujęciu urbanistycznym. [w:] Barciak A.: Wkład kościołów i zakonu franciszkanów w kulturę Katowic, Instytut Górnośląski, Katowice 2003, str. 141-168.

Nakonieczny, R. Między awangardą a tradycją. Estetyka górnośląskich gmachów szkół architektury i rzemiosła budowlanego ostatniego stulecia[w:] Schola architecturae. Budynki szkół architektury, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2005, str. 47-58.

Nakonieczny, R. Emocjonalizm versus Racjonalizm. Dychotomia nowoczesności w architekturze dwudziestolecia międzywojennego na Górnym Śląsku-źródło, inspiracja, rywalizacja [w:] Wydawnictwo pokonferencyjne: Europejskie wpływy w sztuce i architekturze woj. śląskiego, Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Katowicach, Katowice 2008, str. 32-44.

Nakonieczny, R. Upper Silesian modernism and its interwar luxurious aspect [w:] Kwartalnik ACEE-journal Vol.1 No 3/2008, Politechnika Śląska, Gliwice 2008, str. 21-26.

Nakonieczny, R. Awangardowe gmachy publiczne na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym (1922-1939) [w:] Modernizm w Europie. Modernizm w Gdyni. Architektura lat międzywojennych i jej ochrona, Soltysik M., Hirsch R. (red.): Urząd Miasta Gdyni, Gdynia 2009, s. 125-133

Nakonieczny, R. Die Wolkenkratzer von Katowice [w:] Bauwelt 16.09, Berlin 2009, str. 20-24.

Nakonieczny, R. - Wojtas J. - Goryczka T. - Némec J. Trójhławy drak, Trójęłowy smok, Dreiköpfiger drache 2009. Architektura Horního Szelska (1922-1939). Ostrava: Galerie výtvarného umění v Ostravě, 2009.

Naveh, Z. What is holistic landscape ecology? A conceptual introduction. Landscape and Urban Planning, 2000, 50 (1-3), str. 7–26.

Nelson, R.. Extending foresight: The case for and nature of Foresight 2.0. Futures, 2010, 42(4), 282–294.

Neubauer, Z. Biomoc. Praha : Malvern, 2002. 80-902628-7-2.

Newman P. - Jennings I. Cities as Sustainable Ecosystems. Principles and Practices. Island Press, 2008.

Niezabitowski, A. Nowa forma w architekturze Katowic. Katowice, 1980, 109 s.

Nyka, L. Przestrzeń miejska jako krajobraz.

Popiolek, K. Historia Śląska od pradziejów do 1945 roku, Śląski Inst. Naukowy, 1984. ISBN 83-216-0151-0.

Odorowski, W. Architektura Katowic w latach międzywojennych 1922-1939. Katowice: Muzeum Śląskie, 1994.

Odorowski, W. Wieżowce Katowic i ich treści ideowo-programowe [w:] O sztuce Górnego Śląska i przyległych ziem małopolskich, Chojecka E.(red.), Wydawnictwo Oddziału Górnośląskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Katowice1993, str. 267-278.

Oliszewski, A. Nurt dekoracyjno- ekspresjonistyczny w architekturze polskiej w latach 1908-1925 [w:] Ze studiów nad genezą plastyki nowoczesnej w Polsce, Ossolineum, Wrocław 1966, str. 71-128.

Oliszewski, A. Nowa forma w architekturze polskiej 1900-1925. Wrocław: Ossolineum, 1967.

Oliszewski, A. Styl 1937 w świetle krytyki i historii [w:] Myśl o sztuce, Warszawa: PWN, 1976, str. 205-227.

Olivová, V. Dějiny první republiky. Praha: Karolinum, 2000. 355 s.

Orlik 2012. [online]. Ministerstwo Sportu i Turystyki PL [cit. 30.4.2013]. Dostępne z: http://orlik2012.pl/

Palang, H. - Mander, Ü. - Naveh, Z. Holistic landscape ecology in action. Landscape and Urban Planning, 2000, 50(1-3), str. 1–6.

Patočka, J. Poznámky o prostoru, str.7. www.cts.cuni.cz/soubory/reporty/CTS-03-16.doc. [Online] 2003.

Patočka, J. – Heřmanová, E. Lokální a regionální kultura v České republice. Praha: ASPI, 2008. 200 s. ISBN 978-80-7357-347-8.

Pelčák, P., Šlapeta, V., Zatloukal, P. Lubomír Šlapeta 1908–1983 Čestmír Šlapeta 1908–1999. Architektonické dílo. Olomouc-Brno: Muzeum umění Olomouc a Obecní dům Brno, 2003.

Perlín, R. - Kučerová, S. - Kučera, Z. Typologie venkovského prostoru Česka. In. Geografie, 2010, 115, č. 2, s. 161–187.

Peroutka, F. Budování státu 1-2. Praha: Academia, 2003. 867 s. ISBN 80-200-1095-5.

Peroutka, F. Budování státu 3-4. Praha: Academia, 2003. 961 s.

Pilch, J. Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska. Warszawa: Wydawnictwo ARKADY, 2005.

Pilch, J. Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska. Warszawa: Wydawnictwo ARKADY, 2008.

Plaček, V. PRAJZÁCI aneb k osudům Hlučínska 1742-1960. Háj ve Slezsku: MAJ, 2007. 164 s. ISBN 80-902526-5-6.

Plaček, V. PRAJZÁCI II aneb Hlučínsko ve staronové vlasti 1920-1938. Háj ve Slezsku: Nakladatelství Maj, 2007. 234 s. ISBN 978-80-86458-24-3.

Plaček, V. Přehled dějin obce Hať 1250 - 2000. Háj ve Slezsku: MAJ, 2001. ISBN

80-86458-05-9.

Plaček, V. – Plačková, M. Darkovice 1250 - 2010. Opava: Obec Darkovice, 2010. 539 s. ISBN 978-80-254-7185-2.

Plaček, V. – Plačková, M. Ludgeřovice v sedmi staletích. Háj ve Slezsku: MAJ, 2003. 373 s. ISBN 80-86458-12-1.

Plaček, V. – Plačková, M. Markvartovice 1377 - 2007. Háj ve Slezsku: MAJ, 2007. 560 s. ISBN 80-86458-22-9.

Plaček, V. – Plačková, M. Oldřšov 1234 - 2004. Háj ve Slezsku: MAJ, 2006. 472 s. ISBN 80-86458-19-9.

Plaček, V. – Plačková, M. Velké Hoštice 1222 - 2012. Háj ve Slezsku: MAJ, 2012. 692 s. ISBN 978-80-86458-37-3.

Plaček, V. – Plačková, M. Vřesina. Háj ve Slezsku: MAJ, 2010. 527 s. ISBN 978-80-86458-32-8.

Pollak, E. Der Baumeister Otto Bartning unser Lebensgefühl gestaltet in seinem werk. Berlin: Ernst Pollak Verlag, 1926.

Popper, K. R. Život je řešení problémů. [překl.] J a Stuchliková, E. Kohout. Praha: Mladá fronta, 1998. 80-204-0686-7.

Portmann, A.: Nové cesty biologie. I. . [autor knihy] Jiří Fiala, Zdeněk Neubauer a Zdeněk Pinc. Ke 100. Výročí Adolfa Portmanna. 1.vyd. Praha : SciPhi 7, 1997.

Prigogine I., Stengers I. Řád z chaosu: nový dialog člověka s přírodou. [překl.] J. Pichal. Kolumbus. Praha : Mladá fronta, 2001. 80-204-0910-6.

Przybylova, B. Ostrawa. Katowice: Muzeum Historii Katowic, 2000.

Queneau, R. Statistická cvičení. [editor] Karel Srp. [překl.] Patrik Ouředník. Jazzpetit. Praha : Jazzová sekce, 1985.

Quiring, C. - Voigt W. - Cachola Schmal P. - Herrel E. Ernst May 1886-1870. Munchen: Prestel, 2011.

Radek, R. Znaczenie współpracy transgranicznej w rozwoju społeczności lokalnych i regionalnych. Katowice: Uniwersytet Śląski, 2007.

Rees, W. E. Ecological footprints and appropriated carrying capacity: what urban economics leaves out. Environment and Urbanization, 1992, 4(2), 121–130.

Ricoeur, P. Egzystencja i hermeneutyka: rozprawy o metodzie. [překl.] Ewa Bieńkowska. Warszawa : Instytut wydawniczy PAX, 1985. 8321105181.

Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2011, 2012, ISSN 1506-0632.

Rosová, R., Strakoš, M. (eds.). Průvodce architekturou Opavy. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2011.

Rybářství Dolní Benešov [Online]. Rybářství Hodonin [vid. 7.5.2013]. Dostupné z: http://www.rybarstvi-hodonin.cz/strediska/dolni-benesov.

Samek, B. Umělecké památky Moravy a Slezska I. (A-I). Praha: Academia, 1994.

Samek, B. Umělecké památky Moravy a Slezska II. (J-N). Praha: Academia, 1999.

Sandercock, L. Out of the Closet: The Importance of Stories and Storytelling in Planning Practice. Planning Theory & Practice, 2003, 4(1), 11–28.

Sedlecký, J. Sokolovny a jejich odkaz současnosti. [online]. Časopis stavebnictví [cit. 30.4.2013]. Dostupné z: http://www.casopisstavebnictvi.cz/sokolovny-a-jejich-odkaz-soucasnosti_N2583.

Schabik, K. Die stadtl Gleiwitz in der zukunfft [w:] Deutschlands Stadtbau Gleiwitz, Berlin-Halensee: Dari-Verlag, 1928.

Scharnholz, I. Die unbekannte moderne. Forst: Institut fur Neue Industriekultur INIK, 2006.

Sieklicka, A. – Śasiadek, Z. – Goryczka, T. – Šopák, P. Nieznany modernizm, architektura Górnego Śląska w okresie międzywojennym, Gliwice – Racibórz: AWR Edytor, 2012; ISBN 978-83-932453-4-5.

Siwek, T. Území Československa očima studentů geografie. Sborník Československé geografické společnosti, 1988, 93, č. 1, s. 31-37.

Siwek, T. Czeski Cieszyn polski? – Český Těšín polský? Český Těšín: Olza, 2002. 144 s.

Siwek, T., Bogdová, K. České kulturně-historické regiony ve vědomí svých obyvatel. Sociologický časopis, 2007, 43, č. 5, s. 1039-1053.

Siwek, T., Kaňok, J. (2000) Vědomí slezské identity v mentální mapě. Ostrava: Ostravská univerzita, 2000. 97 s. + 2 mapy.

Spyra, M. Water in the process of transformation of urban space. Case study: Świdnica and Sieradz [w:] Januchta – Szostak A. Sensitive approach to water in urban environment. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, 2010.

Steiger, E. Poetika, interpretace, styl. Praha : Triáda, 2008. 978-80-86138-94-7.

Steiner, F. The Living Landscape. An Ecological Approach to Landscape Planning. Washington: Island Press, 2008.

Scruton, R. Průvodce inteligentního člověka po moderní kultuře. Praha : Academia, 2002. str. 27. 80-200-1013-0.

Schmeidler, K. Sociologie v architektonické a urbanistické tvorbě. Brno: Nakladatelství PC-DIR spol. s.r.o. 1997. 292 s. ISBN 80-85895-11-0.

Śliz, A. Śląsk: wielokulturowość czy kulturowe różnicowanie?, „Studia Socjologiczne” 4/2009(195)

Ślódczyk, J. Mapy mentalne i ich zastosowanie w badaniach geograficznych. Czasopismo Geograficzne, 1984, 55, č. 1, s. 73-87.

Stachura, E. Tadeusz Michejda - śląski architekt dwudziestolecia międzywojennego [w:] Ziemia Śląska, Szaraniec L.(red.), tom 2, Muzeum Śląskie, Katowice 1989, str. 109-197.

Stachura, E. Życie i twórczość architekta Tadeusza Michejdy [w:] Opolski Śląsk, Nagen-gast W.(red.),Muzeum Śląskie, Katowice 2000, str. 27-62.

Strakoš, M. Kulturní domy na Ostravsku v kontextu architektury a umění 20. století. Základní kameny společnosti. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2012.

Strakoš, M. Nová Ostrava a její satelity. Kapitoly z dějin architektury 30.–50. let 20. století. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2010.

Strakoš, M. Průvodce architekturou Ostravy. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2009.

Strakoš, M. (ed.) - Rosová R. (ed.) - Kaniová P. - Halátek D. Průvodce architekturou Opavy. Ostrava: Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště v Ostravě, 2011.

Störtkuhl, B. Budownictwo szkolne we Wrocławiu w latach 1918-1933 [w:] Wrocławskie szkoły. Historia i architektura, Zwierz M.(red.), Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 2004, str. 221-231.

Störtkuhl, B. Moderne Architektur in Schlesien 1900 bis 1939. Baukultur und Politik. München Oldenbourg Verlag, 2013.

Strategia rozwoju przestrzennego. European Development Corridor III Via Regia (2008) Saksońskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Referat ds. europejskiej polityki przestrzennej. Drezno.

Strategia rozwoju transport do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku). Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej, Warszawa 2013.

Sýkora, J. Územní plánování vesnic a krajiny. Praha: ČVUT, 2002. 226 s. ISBN 80-01-02641-8.

Szaraniec, L. Wielokulturowość Górnego Śląska, Muzeum Śląskie, Katowice 2007.

Szczepański, M. S. „Inni swoi”. Szkic do socjologicznego portretu mniejszości narodowych w Polsce [w] D. Berlińska, K. Frysztacki (red.) INNI SWOI. Studia z problematyki etnicznej, Instytut Śląski, Opole 1999.

Szczepański, M. S. Region pogranicza kulturowego w perspektywie socjologicznej (przypadek Górnego Śląska) [w] L. Gołdyka i in. (red.) Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Kontynuacje, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra 1999 .

Szczypka - Gwiazda B. Funkcjonalistyczna architektura sakralna Katowic czasów międzywojnia [w:] Barciak A.: Wkład kościołów i zakonu franciszkanów w kulturę Katowic, Instytut Górnośląski, Katowice 2003, str. 188-204.

Szczypka - Gwiazda B. Pomiędzy praktyka a utopią. Trójmiasto Bytom-Zabrze-Gliwice jako przykład koncepcji miasta przemysłowego czasów Republiki Weimarskiej, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2003.

Škabrada, J. Lidové stavby: architektura českého venkova. Praha: Argo, 1999. 246s. ISBN: 80-7203-082-5.

Šlapeta, V. Lubomír Šlapeta, Čestmír Šlapeta. Czescy uczniowie Hansa Scharouna, Wrocław: Muzeum Architektury we Wrocławiu, 2004.

Šopák, P. Evropská dimenze uměleckého vývoje Slezska (svědectví architektury od baroka po modernu). In Jirásek, Z. a kolektiv. Evropská dimenze slezských dějin. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2011.

Šopák, P. Klasicistní architektura Opavy v letech 1780–1850. Opava: Matice slezská, 2003.

Šopák, P. a kolektiv. Město – zámek – krajina. Kulturní krajina českého Slezska od středověku po první světovou válku. Opava: Slezské zemské muzeum v Opavě, 2012.

Šopák, P. Obchodní dům Breda & Weinstein. Představy – projekty – realizace. Opava: Slezské zemské muzeum v Opavě – Breda Holding, a. s., 1999.

Šopák, P. Opavská architektura 1800–1950. Opava: Parnas Trading, 2000.

Šopák, P. Výtvarná kultura a dějepis umění v českém Slezsku a na Ostravsku do roku 1970. Texty a dokumentace. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2010.

Šopák, P. Výtvarná kultura a dějepis umění v českém Slezsku a na Ostravsku do roku 1970. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2011.

Taut, B. Die Neue Baukunst in Europa und Amerika. Stuttgart: Julius Hoffmann Verlag, 1929.

Thum, G. Obce miasto Wrocław 1945 i potem. Wrocław: Via Nova, 2008.

Tomšík, K. Vývoj a perspektivy evropského venkova. 1. vyd. Praha: Woltes Kruwer ČR,

2009. 208 s. ISBN 978-80-7357-495-6.

Towarzystwo Słowaków w Polsce: www.tsp.org.pl

Trávníček, D. Přehled územního vývoje našeho státu. Brno: 1984.

Trzcielińska-Polus, A. Pogranicze polsko-czeskie. Uwarunkowania współpracy społeczności przygranicznych [w] D. Berlińska, M. Korzeniowski (red.) Tożsamość lokalna, regionalna, transgraniczna na pograniczu polsko-czeskim. Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, Opole 2007.

Twardowski, M. Przestrzeń, forma, tekstura.

UNFPA. (2007). The state of the world population 2007: unleashing the potential of urban growth.

Urbanik, J. WUWA 1929–2009. Wrocławska wystawa Werkbundu. Wrocław: Muzeum Architektury we Wrocławiu, 2009.

Van Hulst, M. Storytelling, a model of and a model for planning. Planning Theory, 2012, 11(3), str. 299–318.

Vybíral, J. Hledání kontinuity a řádu v díle Leopolda Bauera. Umění XXXVII, 1989.

Vybíral, J. Nad korespondenci L. Bauera E.W. Braunovi. Časopis Slezského muzea XXXIX, 1990.

Vybíral, J. Mladí mistři. Architekti ze školy Otto Wagnera na Moravě a ve Slezsku. Praha: Argo, 2002.

Vybíral, J. Průmyslová architektura v Krnově. Památky a příroda XVI, 1991.

Vybíral, J. Zrození velkoměsta. Architektura v obraze Moravské Ostravy 1890-1938.

Ostrava: Národní památkový ústav v Ostravě, 2003.

Vydra, B. Czechosłowacja. Warszawa, 1925, s. 16–17.

Wagner, T. Symbol, forma, tradycja. Architektura sakralna Dominikusa Böhma w Zabrze [w:] Budownictwo Sakralne i Monumentalne 2002, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok 2002, str. 417-427.

Wagner, T. Zabrze. Nieznane oblicza śląskiej architektury. Katowice: Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Katowicach, 2003.

Weczerka, H. Handbuch der historischen Stätten: Schlesien. Stuttgart, 1977, ISBN 3-520-31601-3. [Einleitung zur allgemeinen Geschichte Schlesiens: S. XXXIV–XXXVII; Stammtafeln S. 589–603].

Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne we Wrocławiu. Studium Zagospodarowania Przestrzennego Pogranicza Polsko-Czeskiego, Synteza Dokumentów Krajowych. Wrocław: Praga, 2006.

Zaolzie, Polski Biuletyn Informacyjny 2008.

Zatloukal, P. Historismus. Architektura 2. poloviny 19. století na Moravě a ve Slezsku. Olomouc: Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci – Oblastní galerie výtvarného umění, 1986.

Zatloukal, P., Vybíral, J., Šlapeta, V. Opavská architektura 1850-1950. Umění XXXIV, 1986.

Zatloukal, P., Vybíral, J. Krnovská architektura let 1850-1950. Umění XXXIX, 1990.

Zatloukal, Pavel. Počátky moderní architektury na Moravě a ve Slezsku. Olomouc: Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci – Oblastní galerie výtvarného umění, 1981.

Zatloukal, P. Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2002.

Zelenka, J., Pásková, M. Cestovní ruch (výkladový slovník). Praha MMR ČR, 2002. 448 s.

Zevi, B. Erich Mendelsohn opera completa. Milano: Etas Kompass, 1970.

Zieliński, F. Wielokulturowość – typy i dramaty [w] R. Cichocki (red.) Teorie społeczne a możliwości praktyczne. Wydawnictwo „Media-G.T.”, Poznań 1997

Zielonko – Jung, K. Proekologiczne rozwiązania architektoniczne, a rozpraszanie się współczesnych miast.

Žukowsky, J. The many faces of modern architecture. Building in Germany between the world wars. New York: Prestel, 1994.

Žáček, R. Dějiny Slezska v datech. Praha: Libri, 2004. 546 s.

Žáček, R. Těšínsko v československo-polských vztazích v letech 1939-1945. Český Těšín: Muzeum Těšínska, 2000.

Výběrový seznam publikací vydaných po roce 1989 k dějinám, umění a architektuře Slezska

PERIODIKA:	Bahlicke, J, Gawrecki, D, Kaczmarek, R, a kolektiv. Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, 2011. Bakala, J. a kolektiv. Slezsko. Opava: Matice Slezská, 1992. Czapliński, M.A. kolektiv. Historia Śląska. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocla-wskiego, 2002. Gawrecki, D. a kolektiv. Dějiny českého Slezska 1740–2000 I. a II. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2003. Jirásek, Z. a kolektiv. Evropská dimenze slezských dějin. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2011. Jirásek, Z. a kolektiv. Slezsko v dějinách českého státu. I. Od pravěku do roku 1490. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. Jirásek, Z. a kolektiv. Slezsko v dějinách českého státu. II. 1490–1763. Praha: Naklada-telství Lidové noviny, 2012. Žáček, R. Dějiny Slezska v datech. Praha: Libri, 2004. Žáček, R. Slezsko. Praha: Libri, 2005.
polská – Arch, Archivolta česká - Architekt, ERA 21 (polské číslo r. 2007, č. 6), Stavba	
INTERNET	
MUZEA:	
Muzeum Architektury we Wrocławiu – www.ma.wroc.pl	
Muzeum Miejskie we Wrocławiu – http://www.muzeum.miejskie.wroclaw.pl/CMS/muzeum/o_muzeum.html	
Muzeum Narodowe we Wrocławiu - http://www.mnwr.art.pl/	
Muzeum Śląskie w Katowicach - http://www.muzeumslaskie.pl/	
Muzeum Śląska Cieszyńskiego – http://muzeumcieszyn.pl/index.php	
Muzeum Śląska Opolskiego - http://muzeum.opole.pl/	
Muzeum w Gliwicach - http://www.muzeum.gliwice.pl/	
Slezské zemské muzeum v Opavě - www.szm.cz	
Památková péče:	
Narodowy Instytut Dziedzictwa - http://www.nid.pl/index.php	
Národní památkový ústav - http://www.npu.cz/	
ARCHITEKTURA:	
Archivolta - http://www.archivolta.com.pl/	
Archiweb – www.archiweb.cz	
SLOVNIKOVÉ PŘÍRUČKY:	
Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Od r. 1993 vydává slovník Ostravská univerzita v Ostravě. Do současnosti byly vydány dvě řady po dvanácti svazcích. Encyklopedie Slezska I, II. Moravský Beroun: Moravská expedice a Ostravská univerzita v Ostravě, 2002.	
Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy I. (A-M), II. (N-Ž). Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005.	
Myška, M.A. kolektiv. Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska. I, II. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2003 a 2008.	
Historie Slezska – syntézy, přehledy a studie:	

Bahlicke, J, Gawrecki, D, Kaczmarek, R, a kolektiv. Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, 2011.

Bakala, J. a kolektiv. Slezsko. Opava: Matice Slezská, 1992.

Czapliński, M.A. kolektiv. Historia Śląska. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002.

Gawrecki, D. a kolektiv. Dějiny českého Slezska 1740–2000 I. a II. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2003.

Jirásek, Z. a kolektiv. Evropská dimenze slezských dějin. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2011.

Jirásek, Z. a kolektiv. Slezsko v dějinách českého státu. I. Od pravěku do roku 1490. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012.

Jirásek, Z. a kolektiv. Slezsko v dějinách českého státu. II. 1490–1763. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012.

Žáček, R. Dějiny Slezska v datech. Praha: Libri, 2004.

Žáček, R. Slezsko. Praha: Libri, 2005.

Soupis památkově chráněných objektů v řešené oblasti Hlučínska i Ratibořska

Hlučínsko, pohled z Ratibořska

HLUČÍNSKO	kaple Markvartovická, u č. p 50
Bohuslavice	Markvartovice
kostel Nejsvětější Trojice	kaple Nejsv. Trojice
kaple	Píšť
Bolatice	kostel sv. Vavřince (poutní kostel Panny Marie Częstochowské)
kostel sv. Stanislava	kaple sv. Jana Nepomuckého, fara
kaple P. Marie	Rohov
hrob a pomník čs. tankistů	sýpka u č. p 47, sýpka u č. p 117
památník	venkovská usedlost č. p 20
zámek	Strahovice
Darkovičky	sýpka u č. p 78, sýpka u č. p 103
liniové opevnění - pohraniční opevnění Hlučín-Darkovičky	Sudice
socha P. Marie Immaculaty	pomník Československých tankistů
Dolní Benešov	kostel sv. Jana Křtitele
kostel sv. Martina	Šilheřovice
kaple sv. Kříže	zámek
socha P. Marie Immaculaty	Štěpánkovice
zámek	sýpka Hlavní u č. p 141
Hať	Velké Hoštice
kostel sv. Matouše	kostel sv. Jana Křtitele, kaplička P. Marie
Hlučín	socha sv. Jana Nepomuckého
kostel sv. Jana Křtitele	zámek
kostel sv. Markéty	Závada
kaple Panny Marie	tvrz - tvrzíště, archeologické stopy
vojenský hřbitov Rudé armády s památníkem	
hrobka - mauzoleum rodiny Wetekampovy	
hasičská zbrojnice - sušárna hadic	
městské opevnění	
vodárna	
restaurace Slezan	
městský dům č. p 174	
fara č. p 284	
zámek	
rodinný dům č. p 587	
vila č. p 762	
kostel evangelický	
Hněvošice	
kostel sv. Petra a Pavla / Nejsvětější Trojice	
Chuchelná	
kaple sv. Anny	
sýpka u č. p 80	
sýpka u č. p 89	
kaple sv. Kříže, hrobka rodiny Lichnovských	
Kobeřice	
sýpka u Slezská č. p 92	
sýpka u Osmilány č. p 9	
sýpka u Mlýnská č. p 211	
sýpka u Osmilány č. p 11	
sýpka u Osmilány č. p 13	
sýpka u č. p 18, sýpka u č. p 53	
sýpka u Stiborská č. p 23	
venkovská usedlost se špýcharem Slezská č. p 89	
Kozmice	
stodola u č. p 5	
Kravaře	
kaple sv. Floriána	
socha sv. Jana Nepomuckého	
zámek s parkem	
Ludgerovice	
kostel sv. Mikuláše	
kaple u silnice na Vrablovec	

kaple Markvartovická, u č. p 50
Markvartovice
kaple Nejsv. Trojice
Píšť
kostel sv. Vavřince (poutní kostel Panny Marie Częstochowské)
kaple sv. Jana Nepomuckého, fara
Rohov
sýpka u č. p 47, sýpka u č. p 117
venkovská usedlost č. p 20
Strahovice
sýpka u č. p 78, sýpka u č. p 103
Sudice
pomník Československých tankistů
kostel sv. Jana Křtitele
Šilheřovice
zámek
Štěpánkovice
sýpka Hlavní u č. p 141
Velké Hoštice
kostel sv. Jana Křtitele, kaplička P. Marie
socha sv. Jana Nepomuckého
zámek
Závada
tvrz - tvrzíště, archeologické stopy

GMINA KIETRZ
Dzierżysław
kościół par. p. w. św. Bartłomieja
„Willa w lesie“, ul. Wojska Polskiego 18
ogród
Kietrz
Stare Miasto
kościół par. p. w. św. Tomasza
kościół klasztorny franciszkanek p. w. Trzech Króli
ul. Raciborska 81
kaplica cmentarna p. w. Świętego Krzyża
plebania, ob. dom mieszkalny, ul. Kościelna 6
ruiny zamku, zagroda, ul. Górska 2
dom
ogrodzenie z bramą i furtą
dom, ul. Górska 6
dom, ul. Górska 16
zagroda, ul. Górska 32, zagroda, ul. Górska 40
dom, spichrz
ogrodzenie z bramą i 2 furty
Kozłowski
kaplica p. w. św. Anny
zagroda nr 7
dom
spichrz
ogrodzenie z bramą i furtą
zagroda nr 8
dom, spichrz
ogrodzenie z bramą i furtą
dom nr 55
zagroda nr 57
Lubotyń
kościół fil. p. w. Narodzenia NMP
cmentarz kościelny
ogrodzenie z kapliczkami wnękowymi

Nasiedle
zespół pałacowy, ul. Szkolna 21
pałac, 2 oficyny, park
browar, ul. Świerczewskiego 24
Nowa Cerekwia
kościół par. p. w. śś. Piotra i Pawła
ruina kościoła cmentarnego p. w. św. Wacława
ruina zamku, dom, ul. Raciborska 19, dom, ul. Raciborska 57, dom, ul. Raciborska 58
zespół urbanistyczny
kościół par. p. w. Wniebowzięcia NMP
Rogożany
zagroda nr 17, dom, spichrz
ogrodzenie z bramą i furtą
zagroda nr 37, dom
ogrodzenie z bramą i furtą, dom nr 47

GMINA KRZANOWICE
Borucin
spichrz przy zagrodzie nr 24, ul. Kopernika 65
Krzanowice
kościół fil. p. w. św. Mikołaja
kościół par. p. w. św. Wacława
Pietraszyn
kaplica dziękczynna p. w. św. Barbary, ul. Trullaya
Wojnowice
kościół par. p. w. Podwyższenia Krzyża Świętego

GMINA KRZYŻANOWICE
Bieńkowice
kościół par. p. w. Wszystkich Świętych
plebania, spichrz w zagrodzie 54
Bolesław
spichrz w zagrodzie nr 46
Chałupki
zamek
Krzyżanowice
kościół par. p. w. św. Anny
pałac, brama
Tworków
kościół par. p. w. śś. Piotra i Pawła
kaplica p. w. św. Urbana
ruina zamku

PIETROWICE WIELKIE
Gródczanki
dwór
Krowiarki
zespół pałacowy, pałac, mauzoleu
park
Lekartów
kaplica
Maków
kościół par. p. w. św. Jana Chrzciela
Pietrowice Wielkie
kościół p. w. Świętego Krzyża
Samborowice
zespół dworski i folwarczny, dwór
park, 2 oficyny
stodola
ogrodzenie z bramą

Rejstřík

	Dolny Śląsk	61	paměť místa	121
	Górny Śląsk	60, 64	plánování	22, 71
	Gliwice	64, 70	pohraničí	10, 17, 25, 50, 78, 92
	Glucholazy	27, 77, 87	prostor	
	Istebna	66	- architektonický	59
JMENNÝ REJSTŘÍK	Namysłów	27	- autonomní	37
Bauer, Harald	Katowice	65	- bezcelní	28
Bauer, Leopold	Krzanowice	66, 109, 115, 119	- geografický	53
Berg, Max	Kietrz	29, 45, 96, 109, 119, 123	- historie	90
Birkmann, Peter	Krzyżanowice	109, 119	- kompoziční	37
Böhm, Dominik	Nysa	36, 40, 107	- komunitní	71, 98
Braudela, Fernando Paulo	Opole	27, 65, 136	- krajinný	37
Bryla, Stefana	Ostrava	29, 109	- schengenský	49, 80, 86
Bühler, Julius	Pietrowice Wielkie	109, 119	- socioekonomický	89
Dehio, Georg	Pradziad	87, 107	- sociokulturní	24
Dudok, Willem Marinus	Prudnik	27, 81, 133	- symbiotický	92
Fiala, František	Prusy	27, 65	- veřejný	71, 91, 97, 112
Fiegler, Justus	Racibórz	29, 84, 109, 119	- vnější	72, 115
Fisher, Vladimír	Strzelin	27	- vnitřní	72, 115
Goltz, Oskar	Śląsk	35 - 76	prostoročas	134
Karlich, Rudolf	Wisła	36	reliéf	35, 44, 89, 101
Kos, Jerzy	Wrocław	38	řád	134
Kotas, Karel	Zabrze	62	socioekoton	89, 135
Laml, Miloš	Zaolzie	49	stabilizace	
Lehmann, Friedrich	Zelów	28	- kulturní	18, 22, 92
Łoboda, Zygmunt			struktura	19, 99
Lundwall, Juliusz	VĚCNÝ REJSTŘÍK - CZ		symbióza	92, 134
Mendelsohn, Erich		92, 104, 121	systém	18, 19, 96, 134
Rading, Adolf	analýza	17, 20, 100, 123	supervizuální celek	37, 39, 44
Reichner, Otto	antikvariát	121	typologie	51
Ruby, Jan	bariéry	11, 35, 37, 59, 78, 93	udržitelný rozvoj	101, 111
Rzepicki, Zbigniew	čas	17	urbanismus	142
Sczypka-Gwiazda, Barbara	diverzita	113, 135	veřešnictví	121
Schayer, Karol	ekoton	23, 24, 89	zakořenění	11, 93, 121, 135
Śikorski, Lucjan	etnikum	93		
Stütz, Albert	euroregion	113, 133, 136	VĚCNÝ REJSTŘÍK - PL	
Ślapeta, Čestmír	fenomén	18, 45, 53, 59	analiza	85, 108, 111
Ślapeta, Lubomír	fluktuace	18	antykwariat	83, 118
Taberński, Stanisław	fragment	94, 100, 111	awangardowy	65, 66, 68
Tworkowski, Stefan	geografie	67, 69	cywilizacja	110
Zarzycki, Jerzy	- kulturní	52	egzonim	55
	geomorfologie	35, 44, 101	endonim	55
REJSTŘÍK MÍST - CZ	Germáni	43	euroregion	107, 118, 125
Beskydy	historie	43, 47, 59, 86	funkcionalizm	65 - 68
Broumovsko	hranice		granica	
Hlučínsko	- fluktuace	11, 17, 22, 93	- biurokratyczna	120
Javornicko	- pohraničí	10, 17, 25, 50, 78, 92	- społeczna	120
Jesenicko	- politické	22	integracja	56
Jeseniky	chaos	18, 134	infrastruktura	28, 85, 110
Kladsko	identita	92, 135, 52	krajobraz	39, 67, 83, 108
Moravská brána	interpretace	10, 12	kubizm	67, 70
Nisko	kontext	60, 115	lokalizacja	109, 119
Opavsko	krajina	37, 38, 100, 113	metodologia	125
Opolsko	krajinná/é/ý		modernizm	64
Ostravská pánev	- matrice	38	pałac	119
Pražská	- ohraničení	38	pogranicze	25, 29, 85, 108
Prusko	- prostor	37, 44	położenie	70, 126
Ratibořsko	- ráz	37, 38, 101	racjonalizm	64
Slezsko	- singularity	38	region	25, 29, 55, 64, 83
Sudety	- suterén	40	rewitalizacja	85, 121
Těšínské Slezsko	- textury	39	rondokubizm	70
Těšínsko	kultura		rozwój	29, 82, 107, 116, 126
	- architektonická	59	ruiny	119
REJSTŘÍK MÍST - PL	- jazyková	55	rupiecie	85, 118
Bałtyk	- slezská	54	Shengen	28, 29, 126
Bełchatów	mapa		transgraniczny	128
Besкиды	- mentální	53	trasy	
Bielsko	- regionální identity	55	- rowerowe	110, 120
Bieszczady	metodologie	12, 21	turystyka	110, 126
Bohumín	metody	11, 18, 20	wizja	
Bytom	migrace	135	- rozwoju	111
Chorzów	natura	10, 104	- lokalna	120, 125
Cieszyn	notes	10		
Czechosłowacja	ochrana krajiny	42		

O autorech

ING. ARCH. TOMÁŠ BINDR
Narozen v Opavě. 1992 - 1999 studium na FA VUT v Brně. Od 2003 Atelier 38 s.r.o., od 2007 pedagog na VŠB TU Ostrava, Fakulta stavební. 2008 - 2011 jmenován členem Akademie architektury, od 2013 autorizovaný architekt.

DR MONIKA CHORÓŠ
Adiunkt w Państwowym Instytucie Naukowym – Instytucie Śląskim w Opolu. Zainteresowania naukowe, nazewnictwo geograficzne Śląska, polsko-niemieckie kontakty językowe i ich odzwierciedlenie w toponimii.
Autorka i współautorka publikacji z zakresu nazewnictwa geograficznego i historii języka na Śląsku, dialektów śląskich oraz dwujęzycznych nazw miejscowości.
Współautorka „Słownika etymologicznego nazw geograficznych Śląska”.

ING. ARCH. JOSEF KISZKA
Nar. 1953, praktikující architekt, pedagog na katedře architektury Fakulty stavební Vysoké školy báňské – Technické univerzity v Ostravě.

MGR. PETR KLADIVO, PH.D.
Nar. 1981, je absolventem magisterského studia učitelství geografie-matematika na PřF UP v Olomouci a doktorského studia oboru regionální geografie a regionální rozvoj PřF MU v Brně. Ve svých výzkumech se zabývá urbánní geografii a kvantitativními metodami.

PROF. ING. ARCH. MOJMÍR KYSELKA, CSC.
Nar. 1933 v Brně, vystudoval Fakultu architektury a pozemního stavitelství VŠSt v Brně (1957), specializace urbanismus a krajina. Realizační projekty od zemědělských staveb po krajinné plánování. Učil zahradní a krajinnou architekturu v Lednici, od roku 1990 na Fakultě architektury v Brně, v roce 1995 jmenován profesorem. Působil v Bratislavě, přednášel v USA, byl vedoucím Katedry architektury Fakulty stavební VŠB-TU v Ostravě.

DOC. ING. ARCH. JIŘÍ LŮW
(Praha, 1948) Zabývá se územním plánováním, ochranou přírody a krajiny. Je jedním z autorů teorie územních systémů ekologické stability pro zabezpečení přírodních složek v krajině. Pracuje jako projektant ve vlastní společnosti v Brně a externě vyučuje na Fakultě architektury VUT v Brně. Je spoluautorem publikace Krajinný ráz (2003), Rukověť projektanta územních systémů ekologické stability (1995) a učebních textů: Aplikovaná ekologie, Krajina, krajinná a sídelní kompozice, krajinný ráz, Katalog znaků krajiny pro architektky (2011–2012).

DR INŽ. ARCH. RYSZARD NAKONIECZNY
Doktor inżynier architekt, adiunkt na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach, autor pracy doktorskiej „Wielkomejska architektura mieszkaniowa Katowic w okresie międzywojennym (1922–1939)”, w latach 2004–2011 redaktor naczelny ogólnopolskiego kwartalnika „Archiwolta”, redaktor i współautor książki „Słynne wille Polski” (Foibos, Praha 2013), zajmuje się historią architektury współczesnej

ING. ARCH. MARTIN NEDVĚD
(1984 v Poličce) Studium na ČVUT v Praze (Pozemní stavby a architektura), VŠB-TU Ostrava (Architektura a stavitelství). Působí jako interní doktorand na Fakultě stavební VŠB-TU Ostrava – téma disertační práce: Revitalizace kulturně-společenských center malých obcí.

DR HAB. INŽ. ARCH. PIOTR OBRACAJ, PROF. PO
Piotr Obracaj, architekt, profesor Politechniki Opolskiej, kierownik Katedry Budownictwa i Architektury na WB Politechniki Opolskiej. Studia na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej (1975), doktorat na WA Politechniki Gdańskiej (1983), habilitacja na WA Politechniki Krakowskiej (2008). Członek SARP, Izby Inżynierów Budownictwa, Izby Architektów, oraz członek Zarządu Polskiego Centrum Międzynarodowej Organizacji Techników, Scenografów i Architektów Teatru (OISTAT), członek Międzynarodowych Komisji Architektów i Scenografów OISTAT. Odznaczony Brązowym Medalem Zasłużonego dla Kultury Polskiej (2001) oraz Medalem Komisji Edukacji Narodowej (2011). Specjalizacja w dziedzinie obiektów użyteczności publicznej, w tym zakresie szereg realizacji scenograficznych i architektonicznych oraz współautor opracowań centrum Bytomia (1977-79) i planu zagospodarowania przestrzennego centrum Misuraty (Libia-1986). Założyciel kierunku Architektura i Urbanistyka na Wydziale Budownictwa Politechniki Opolskiej, koordynator projektów unijnych krajowych i międzynarodowych.

RNDR. PAVEL PTÁČEK, PH.D.
Nar. 1972, je absolventem magisterského a doktorského studia na Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Ve svých

výzkumech se zaměřuje na problematiku vývoje sídelních systémů a institucionálních přístupů v ekonomické geografii.

MGR. PAVEL ROUBÍNEK
Nar. 1985, je absolventem magisterského studia učitelství geografie-historie na UP v Olomouci. V současnosti studuje doktorský obor politická a kulturní geografie na PřF OU v Ostravě. Věnuje se problematice vývoje sídelních systémů.

PROF. RNDR. TADEUSZ SIWEK, CSC.
Geograf, absolwent Uniwersytetu Komenskiego w Bratisławie, doktorat i habilitację uzyskał na Uniwersytecie Karola w Pradze. Obecnie jest docentem w Katedrze Geografii Społecznej i Rozwoju Regionalnego Wydziału Nauk Przyrodniczych Uniwersytetu Ostrawskiego. Zajmuje się teoretycznymi zagadnieniami geografii behawioralnej, w tym przede wszystkim percepcją przestrzeni geograficznej oraz kwestiami narodowościowymi i tożsamościowymi, koncentrując się na problematyce mniejszości polskiej w Republice Czeskiej, do której sam należy.

DR HAB. ANNA ŚLIZ, PROF. UO
Socjolog, profesor nadzwyczajny w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Opolskiego. Główne pola naukowego zainteresowania to socjologia teoretyczna, socjologia konfliktów społecznych i etnicznych, socjologia grup etnicznych, zmiana i rozwój społeczny, zjawisko wielokulturowości we współczesnym świecie. Jest autorką i współautorką ponad 100 prac naukowych.

DR INŻ. ARCH. MARCIN SPYRA
Architekt, planista, adiunkt w Katedrze Budownictwa i Architektury Politechniki Opolskiej. Studia na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej oraz na Wydziale Architektury Chalmers University of Technology w Goeteborgu. Praca doktorska pt. „Parki naukowo – technologiczne. Ewolucja i kontekst współczesnego środowiska miejskiego" obroniona z wyróżnieniem na Politechnice Śląskiej oraz nagrodzona przez Ministra Infrastruktury. Od roku 2011 stypendysta Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Autor i współautor projektów architektonicznych i urbanistycznych oraz artykułów i opracowań planistyczno – studialnych.

MGR. MARTIN STRAKOŠ
(Ostrava, 1972) Zabývá se teorií a historií architektury, mimo jiné péčí o památky moderní architektury a vztahem nové architektury a historického prostředí. Pracuje jako památkář v ostravském územním pracovišti Národního památkového ústavu. Je autorem publikací Průvodce architekturou Ostravy (2009) a Průvodce architekturou Opavy (2011) nebo Ostravské interiéry (2011). O vývoji architektury 30. až 50. let 20. století napsal knihy Nová Ostrava a její satelity (2010) nebo Kulturní domy na Ostravsku v kontextu architektury a umění 20. století (2012).

PROF. ZW. DR HAB. MAREK S. SZCZEPAŃSKI
Socjolog, profesor zwyczajny w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach i Uniwersytetu Opolskiego. Główne pola naukowego zainteresowania to socjologia teoretyczna, socjologia regionu i społeczności lokalnych, miasta i przestrzeni, zmiany i rozwoju społecznego oraz socjologia konfliktów społecznych i etnicznych. Jest autorem bądź współautorem ponad 300 prac naukowych.

MGR INŻ. ARCH. MARIUSZ TENCZYŃSKI
Architekt, absolwent WA PŚi, asystent na Wydziale Budownictwa Politechniki Opolskiej, wiceprezes opolskiego oddziału SARP, od 2003 roku razem z Iwoną Wilczek prowadzi w Opolu pracownię db2 architekci. Współautor Budynku Muzeum Wsi Opolskiej nominowanego w 2009 do Europejskiej Nagrody Fundacji Miesa van der Rohe, uhonorowany Nagrodą Roku SARP 2009. W ciągu 12 lat działalności otrzymał 15 nagród i wyróżnień.

Abstrakt

Hranice/ Slezsko

Hranice / Projekt Hranice je dlouhodobým projektem řešeným na Katedře architektury VŠB – TU v Ostravě. Pro pochopení, pojmenování a poznání jakéhokoli obsahu je primární určení hranic celku. Hranice či meze v různých oblastech vědění a života obecně jsou specificky definovány. Linie, hypotetická, neb svět je však kontinuum, či prostory pomezní mají své aspekty obecného charakteru i svou jedinečnost. V obojích modalitách svým zvláštním postavením ve vztahu k okolí generují dynamický tlak a napětí a potenciál zrození nové kvality. Vymezení osobního prostoru budováním zakofeňuje a tvoří domov a jeho individualitu, architekturu.

Slezsko / Historická země Koruny české, později rozdělená mezi sousedící státy, je naší domovinou. Její osud souvisí s pojmem, v české historiografii mnohem frekventovanějším, Sudety a v polské s pojmem Ziemie odzyskane. Nové „pover-saillské“ mocenské uspořádání a vznik nových „národních“ států započalo tragické období v jeho dějinách, jež teprve v důsledku přistoupení k schengenským dohodám, naznačuje příslib jeho konce a naději na postupnou stabilizaci. Podmínkou je vyrovnání se s minulostí a obnovení vazeb a vztahů. Definování sociokulturních premis a tezí pro naplnění tohoto cíle je předmětem našeho počínání.

Kulturní dimenze / Snahu po dokonalosti označuje Aristoteles za nejvyšší dianoetickou zdatnost či ctnost a naplnění podstaty bytí. Duch je nesmrtelný a jeho projevem je jeho kulturní dimenze. Rozumnost, dobro, krása jsou „jen“ ideje, avšak pro život mají esenciální smysl. Tvářnost místa, žitěho prostoru, jeho hodnota a kvalita komunikace a symbolické soustavy je z pohledu sociokulturního v prostoročasu jevem determinujícím jeho kontinuitu.

Prostoročas / Zásadní se jeví vnímání prostoru souvztažné s časem a zpřítomnění maxima prostoročasových událostí místa. Akcentace časovosti v člancích většiny expertů potvrzuje oprávněnost našich předpokladů. Hledání řádu v modalitách chaosu s tím bezprostředně souvisí a souvisí i s objektivizací subjektivních hodnotových charakteristik žitého prostoru.

Pedagogika / Poznání je život sám a vědění cílem života člověka. Obrana před instrumentalizací vzdělání je podstatným aspektem projektu. Rozšířená výuka ateliérové tvorby, kterou umožňují jednotlivé projekty vč. Hranic, je pro to příležitostí. Studentova účast na workshopu, jeho přípravě a následné konkretizaci, posouvá jeho rozvoj skokově dopředu, jak z pohledu odborného, tak všeobecného rozhledu.

Výzkum / Celý projekt je zaměřen výzkumně a má specifikovat v závěru nutné podmínky stabilizace hraničních prostorů Slezska. Je kombinací kvantitativních i kvalitativních metod s akcentem na sociokulturní aspekty a metodologicky se opírá o sociologickou metodu On the road. Primární dosavadní explorace umožní v dalším explanaci a v posledku formulovat obhajitelné teze.

Partneři / Polským partnerem projektu je Katedra architektury Opolské polytechniky. Expertní skupina odborníků z jiných (vědních) oblastí vědy napomáhá v chápání souvislostí.

Projekt „Hranice“ (Josef Kiszka)

Projekt Hranice je mezinárodním výzkumným podnikem, kladoucím si za cíl prospekci, deskripci a objasnění vztahů v pohraničním prostoru Slezska jako projevu obecného hraničního jevu a tím ozeřjmění aspektů problematiky hranic v obecném měřítku. Teoretickou bázi nehledáme jen v teorii architektury a urbanismu a blízkých geografických a ekologických oborech, ale i v oblasti nauk formálních, společenských a přírodních, zejména v biologii. Stěžejním je systémový pohled na komplexitu světa. Vnímáme architekturu jako rozšířený fenotyp člověka, kulturní dimenzi života považujeme za esenciální a kvalitu sociokulturního projevu za determinující životní proces. Čtyřdimenzionální žitý prostor předpokládá akceptaci minulosti a její zpřítomnění v uspořádání, struktuře a tvářnosti v zájmu stabilizace budoucích procesů a v zájmu navrácení místa řádu a symbiotického dynamického charakteru prostoru.

Pohraničí z pohledu sociologie (Anna Šlíz, Marek S. Szczepański)

Případ polsko-českého pohraničí (Anna Šlíz, Marek S. Szczepański)

Příhraničí jsou regiony zformované v procesu dlouhého trvání, tedy pronikání různého druhu společenských entit v určitém sociálním prostoru. Z pohledu kulturního, sociálního či architektonického je výsledkem jedinečné území, které je důležitou oblastí sociologického zkoumání. Příhraničí jsou okrajovými územími států, jež jsou charakteristické zejména svojí kulturní diferenciací. Ve vztahu k příhraničím Polska a Česka hovoříme o společném výskytu dvou kultur - polské a české, ačkoli tento prostor není prost vlivu jiných kultur – slovenské, německé, moravské anebo romské. V tomto kontextu můžeme hovořit současně o jevu kulturní izolace i o směně/transferu, jejímž důsledkem je určité novum. To není redukováno do žádné konkrétní kultury, ale obsahuje v sobě současně jak prvky původem z různých kultur, tak i určitou „třetí kvalitu“. Ta vznikla v důsledku spojování, pronikání či střetávání

kultur v jednom kulturním prostoru, kupř. jazyk příhraničí, tradice a obyčeje nebo architektura. Zvlátností příhraničí je výskyt minorit etnických a národních, které v maximální míře definují společný prostor. Příhraničí je charakteristické několika zásadními problémy: (1) vliv jazyka souseda na mateřský jazyk, (2) paralelní přítomnost náboženství a kostelů souseda, (3) přítomnost turistů, kteří se z těchto míst rozjedou po celé zemi. Taková situace formuje pozoruhodný sociální prostor, který je určitým výzkumným laboratoriem pro představitele mnoha vědeckých disciplín. Úloha sociologů v bádání příhraničních území spočívá zejména v analyzování vlivu kulturní diverzity na formování sociálního, ekonomického a politického života v oblastech konkrétního příhraničí.

Schengen a rozvoj polsko-českého pohraničí (Piotr Obracał)

V úvodu textu se pojednává o polsko-českém pohraničí v souvislostí se „Schengenem“, v tom zejména řešené území ohraničené nepravidelným pěti-úhelníkem (Kietrz-Opava-Ostrava-Bohumín-Racibórz). Berouce v úvahu výsledky workshopu konaného v Opavě v roce 2012 byly nastíněny možnosti transhraniční spolupráce. Jako stimulátor řádné fungující ekonomiky se přijal model společného územního rozvoje. S ohledem na historické podmínky, podmínky demografické a rovněž stávající infrastrukturu, může socioekonomický rozvoj v různých modalitách pozitivně ovlivnit úroveň života společnosti v celém polsko-českém regionu. Zvláště ní úlohu lze přisoudit bohaté síti památkových celků, které mohou po odpovídajícím zhodnocení představovat významný faktor sblížení a spolupráce obou společenství.

Krajinný ráz – metodika. Vymezení znaků a hodnot krajinného rázu na příkladu Javornicka v Rychlebských horách (Jiří Löw)

Metodika typologického i individuálního hodnocení krajinného rázu kompozičními vztahy na příkladu Javornicka ve Slezsku.

Vstupní studie interakcí přírodních a kulturně historických daností s rozvojemými možnostmi Slezského přeshraničí (Jiří Löw)

Slezsko bylo v historii rozděleno na mnoho malých autonomních území. Jednotlivé autonomní celky se však vyvíjely podle přírodních zákonitostí, především podle georeliéfu. Roku 1742 bylo Slezsko, bez ohledu na tyto přirozené vztahy, rozděleno mezi dva státy, v roce 1919 bylo rozděleno i státem třetím. To mělo na celé přeshraničí fatální hospodářský i kulturní vliv, který byl umocněn umělou izolací polsko-českého přeshraničí a místy přetrvává dodnes.

Vybrané historické a socioekonomické souvislosti česko-polských příhraničních vztahů (Pavel Ptáček, Pavel Roubínek, Petr Kladivo)

Předkládaná stať si klade za cíl představit jednak vývoj společné česko-polské hranice od dob Habsburské monarchie až do současnosti a podívat se na současný stav z hlediska česko-polských příhraničních a přeshraničních vztahů, a také se podívat na vybrané socioekonomické charakteristiky, které mohou o podobnostech a odlišnostech obou částí pohraničí ledasco napovědět. Na závěr je potom provedena mikrosonda na jednom úseku společné hranice, kde nás zaujal zejména nejnovější vývoj v souvislosti s přistoupením obou zemí do tzv. schengenského prostoru a jak to změnilo a mění život zdejším obyvatelům.

Česko-polské pomezí: kulturně-geografický pohled (Tadeusz Siwek)

Článek se zabývá kulturně-geografickou perspektivou chápání území, v tom Těšínska, jako historického regionu, jehož dnešní podoba se od té historické velmi liší. Hlavní změnou oproti minulosti je rozdělení tohoto po 600 let trvajícího administrativního útvaru v roce 1920 mezi dva státy – dnešní Polsko a Česko. V regionu dodnes existují hmotné i nehmotné prvky dokládající jeho dřívější jednotu, ale ve vědomí jeho obyvatel jim není věnována pozornost, anebo jsou dokonce zcela zapomenuty. Subjektivní vnímání regionu je mnohem poplatnější současnosti, protože 50 - 100 let je z hlediska člověka věčnost. Kulturní geografie má nástroj, jak zaznamenat vnímání prostoru v podobě tzv. mentálních map. Jsou to mapy subjektivních představ, které mají na rozhodování konkrétního člověka větší vliv než objektivní skutečnost, kterou člověk nemusí znát. I v české části Těšínska už byly mentální mapy použity. Díky mapování z let 1998 a 2003 víme, že Slezsko, a v jeho rámci i Těšínsko, stále existuje v myslích obyvatel. Je vnímáno lépe než většina regionů o podobné ploše, ale hůře než historické země, byť je také jednou z nich. Současné sjednocování Evropy a redukce funkce hranic sice přispívají k obnovení ztracené regionální identity, ale nelze si namlouvat, že bude docíleno té podoby, která zde byla před 100 lety. Nelze vstoupit dvakrát do stejné řeky.

Odráží se intenzifikace přeshraniční spolupráce v zeměpisném názvosloví?

(Monika Choroś)

Intenzifikace spolupráce mezi obyvateli pohraničí, narůstající turismus, zájem o kulturní dědictví, by měly podporovat vzájemné sblížování a uplatňování exonymů. Analýza různorodých publikací dokládá, že v polsko-českém pohraničí převládá tendence k vyhýbání se národním variantám (modalitám) originálního názvosloví, rovněž těm známým, osvojeným a majícím dlouhověkou tradici, a navíc uzákoněným, jakým je názvosloví minorit. Nejčastěji používaná exonyma jsou jména větších a významných měst jako: Vratislav, Ratiboř, Opolí, Olomuniec, Opawa, Ostrawa. Takový stav je v souladu s obecnou evropskou snahou o sjednocení a standardizaci zeměpisného názvosloví, jež pramení z pragmatismu a přilíši doslovného chápání politické korektnosti.

Slezsko a architektonická kultura na periferii: Nesamozřejmý fenomén v kulturně, národnostně i politicky rozdělené zemi (Martin Strakoš)

Architektonická kultura ve Slezsku představuje složitý fenomén související s rozdělením země od 18. století a s jejím komplikovaným národnostním i sociálním vývojem. Pozornost je v textu zaměřena na výzkum dějin architektury posledních tří století před rokem 1989. Jsou zde zmíněny základní přehledy dějin Slezska a vývoje výtvarného umění a architektury s ohledem na jednotlivé části slezského území. Podrobněji jsou rozvedeny soupisové práce, atlasy a průvodce architekturou, případně katalogy, pojednávající o důležitých etapách a osobnostech architektonického vývoje ve Slezsku.

Modernismus na periferii. Hranice v architektuře veřejných budov Horního Slezska v meziválečném období (1922-1939) (Ryszard Nakonieczny)

Horní Slezsko bylo v meziválečných létech (1922-1939) rozděleno mezi: Československo, Polsko a Německo. Hranice se stala determinantem identity, politiky, hospodářství, kultury a estetiky tří národů, což se odrazilo zejména v architektuře reprezentující principiální zájmy moci a státu. Budovy se stály komunikátory idejí v masovém měřítku, předkládající společnosti sdělení nejenom o účelu objektu, investorovi, ale současně o politické či národní příslušnosti a národním zájmu. Dnes jsou hranice tekuté, mizí v čase i v prostoru, ale jejich stopa v architektuře meziválečného dvacetiletí zůstává.

Vybavenost pro kulturně-společenský život v obcích na Hlučínsku a Ratibořsku (Martin Nedvěd)

Oblast Horního Slezska vymezená městy Ostrava, Opava a Ratiboř procházela složitým historickým vývojem, který někde zpětrhal a jinde zachoval vazby na původní, kulturní tradice. Také podmínky pro setkávání lidí, jejich společenský život a vytváření a udržování sociálních vazeb jsou v každé obci jiné. Cílem stati není návrh konkrétních řešení konkrétním obcím, ale spíše teoretický vhled do problematiky a obecný návod pro činnost místních samospráv a plánování rozvoje jejich sídel.

Studie regionálního rozvoje příhraniční oblasti jižní Moravy a Dolního Rakouska (Mojmír Kyselka)

Po pádu železné opony kontaktují učitelé a studenti Fakulty architektury VUT v Brně rakouské kolegy z TU Wien a německé z UNI Kaiserslautern s návrhem spolupráce. Na německo-francouzské hranici prosperují společné regiony. Jsou inspirací pro ideu přeshraničního územního plánu jihomoravsko-dolnorakouského pohraničí v šíři asi 35 km podél řeky Dyje od Vranovské přehrady po soutok s Moravou. Spontánní iniciativou studentů tří škol na workshopu ve zchátralém pohraničním zámku Jaroslavice vzniká myšlenka spojení kulturních, přírodních a vinařských atraktivit obou zemí formou vinařské cesty. Pak je podrobně zpracován společný územní plán, který je s úspěchem vystaven v osmi městech a inspiruje k postupné realizaci.

Experimentování s různými metodami územního plánování v oblasti Euroregi-

onu Silesia (Marcin Spyra)

Text je analýzou výsledků česko-polského workshopu tematicky zacíleného na pohraničí Euroregionu Silesia. Pro potřeby této analýzy pošlii studenti zpracovali své postřehy spojené s účastí na této akci. Tento text cituje tyto postřehy a souhrnně je analyzuje. Opíraje se o shromážděný materiál je potřeba zdůraznit úlohu dialogu v plánovacím procesu, nutnost holistického chápání krajiny, úlohu soudobého obrazu pro rozvoj Euroregionu a také nezbytnost stimulace elastických a endogenních prorozvojových iniciativ.

Workshop 2012: Prajzsko (Knížectví Ratibořské) (Josef Kiszka, Martin Nedvěd, Markéta Knobová, Martina Mičochová, Hana Nováčková, Ondřej Turoň, Natalia Walas, Martyna Świerczyńska)

Souhrnná kapitola popisuje průběh a výsledky workshopu „Prajzsko 2012“. Jednotlivé týmy ve zkratce charakterizují výsledky deskripce prostoru a snaží se vyjádřit syntézu formou vůdčích idejí, konceptu. První dvě práce se soustředily v souladu se zvoleným tématem na otázky sociokulturního charakteru a zejména na vliv historie na stav území. Týmy 3 a 4 zkoumají rurální strukturu, její stav a vývoj a navrhují směr dalšího možného uspořádání v návaznosti na zásadní problém zachování identity a udržitelného života. Udržitelný rozvoj je pak v centru pozornosti týmu pátého. Poslední tým se soustředil na využitelnost degradovaných kulturních fragmentů jak těch kulturně hodnotných (antikvariát), tak objektů z kulturního pohledu nezajímavých, avšak pro zachování identity místa důležitých.

Součásti kapitoly jsou ukázky následné predikce vybraných témat a lokalit zpracovávaných pod vedením pedagogů v průběhu výuky.

Udržitelný rozvoj Euroregionu Silesia. Syntéza výsledků architektonického workshopu (Marcin Spyra)

V textu jsou popsané postřehy týkající se otázek udržitelného rozvoje, podstatné pro rozvoj části oblasti česko-polského pohraničí ležícího v hranicích Euroregionu Silesia. Základnou pro úvahy jsou územní podklady zpracované v průběhu tří denního workshopu v Opavě, popsané v kontextu evropských a celosvětových trendů formování udržitelného rozvoje. Návrh zpracovaný během workshopu je zacílen na rozboru možných scénářů inspirovaných myšlenkou udržitelného rozvoje. Výsledky workshopu ukazují na významnou úlohu tvorby nových a moderních pracovních míst souvisejících s místně vytvářenými výrobky (zdravá výživa), stimulaci rozvoje lokální občanské společnosti a posilování kooperačních vazeb samostatných hospodářských subjektů na základě decentralizovaných producentských sítí. Navíc se zohledňuje potřeba pochopení letitých procesů změn obrazu Euroregionu Silesia a dovednost syntetizace těchto procesů jako základny pro zpracování územních zásad udržitelného rozvoje regionu.

Bazar (Mariusz Teczyński)

Regionální politika Euroregionu Silesia je soustředěna na realizaci mnoha programů, jako je Fond mikroprojektů Operačního programu, analýzy komunikace, pohraniční styk, Polsko-české sdružení pro přeshraniční spolupráci, podporující činnost jednotlivých subjektů. Vždy mají na zřeteli minimalizaci a vyrovnávání rozdílů mezi jednotlivými regiony. Práce týmu se pokouší shromáždit předpoklady schopné posílit strategii rozvoje Euroregionu Silesia. Uvedené má být záminkou k vyvolání diskuse na téma strategie a prognózy rozvoje regionu a vytvoření banky nápadů k využití bohatství Euroregionu.

Výzkum (Josef Kiszka)

Projekt Hranice se všemi cykly, semestry, workshopy a ostatními doprovodnými aktivitami má svůj výzkumný rozměr. Cílem je pojmenovat tušené, nezřetelné, nečitelné. Při tom se chceme opřít o obecně vědní pohledy a přístupy. Pro racionálnější postup v průběhu dalších zkoumání jsme problematiku rozdělili na otázky obecného paradigmatu, systému života, procesů sociálních a kulturních a nakonec problematiku vlastních hranic a pohraničí.

Streszczenie

Granice/Śląsk

Granice/ Projekt Katedry Architektury VŠB – TU w Ostrawie Granice jest projektem długofalowym. Żeby zrozumieć, określić i poznać treść, zawartość, pierwszorzędnym aktem musi być definicja granic całości. Granice w różnych dziedzinach wiedzy i życia ogólnie są określane w indywidualny specyficzny sposób. Linie (teoretycznie, jakoże Świat jest continuum), czy też przestrzenie, pasma krańcowe mają swe aspekty charakteru ogólnego i swą indywidualność. W obu wypadkach ze względu na swoją specyficzną/wyjątkową pozycję względem otoczenia generują ciśnienie dynamiczne i napięcie oraz potencjał powstawania nowej jakości. Wytyczne przestrzeni indywidualnej poprzez budowanie ukorzenia i tworzy domowinę i jej indywidualność, architekturę.

Śląsk/ Ziemie piastowskie inkorporowane do Korony Królestwa Czeskiego, później podzielone pomiędzy państwa ościenne, są naszą ojcowizną. Losy Śląska są zbieżne z dużo bardziej frekwentowanym w historiografii czeskiej pojęciem Sudety, a w polskiej z pojęciem Ziem Zachodnich (do niedawna „odzyskanych”). Nowy „powersaillski” porządek i powstanie nowych „narodowych” państw zapoczątkowało tragiczny okres w jego historii, na którego zakończenie oraz stopniową stabilizację daje nadzieję dopiero przystąpienie do Układu z Schengen. Warunkiem tego jest rozrachunek, wyrównanie i odnowa powiązań i stosunków. Definiowanie socjokulturowych przesłanek i tez dla napelnienia tego celu jest przedmiotem naszych działań.

Kulturowy wymiar/ Dążenie ku doskonałości określa Arystoteles jako najwyższą dianoetyczną cnotę i napelnienie kwintesencji bytu. Duch jest nieśmiertelny a jego przejawem jest wymiar kultury. Rozumność, dobro, piękno są „tylko” ideami, lecz są esencjalnością życia. Przejaw (wygląd) miejsca, przestrzeni życia, jego wartość i jakość komunikacji oraz symboliczny układ są z perspektywy socjokulturowej w czasoprzestrzeni efektami determinującymi jego ciągłość (continuum).

Czasoprzestrzeń/ Niezbędnym jest postrzeganie przestrzeni współzależnie z czasem i aktualizacja maksymalnej liczby zdarzeń czasoprzestrzennych miejsca. Akcentacja czasowości w większości artykułów eksperckich potwierdza nasze przypuszczenia. Poszukiwanie ładu w chaosie oraz obiektywizacja subiektywnych aspektów aksjologicznych przestrzeni życia jest z czasem bezpośrednio związana. Pedagogika/ Życie to poznawanie, a poznanie jest celem ludzkiego życia. Obro- na przed instrumentalizacją kształcenia jest szczególnym i zasadniczym aspektem projektu. Poszerzona nauka projektowania, poprzez poszczególne projekty, łącznie z projektem Granice, jest do tego okazją. Uczestnictwo studenta w warsztatach, ich przygotowaniu i następnej konkretyzacji, przesuwą jego rozwój skokowo do przodu jak z punktu widzenia fachowości, tak ogólnej erudycji.

Badania/ Cały projekt jest ukierunkowany badawczo, a jego wyniki powinny określić niezbędne warunki stabilizacji przestrzeni granicznej Śląska. Kombinuje metody ilościowe i jakościowe z akcentem na socjokulturowe aspekty, a metodologicznie oparty jest na metodzie On the road. Obecna podstawowa faza eksploracji umożliwi w dalszej kontynuacji eksplantację, a na końcu formułowanie sensownych tez.

Partnerzy/ Polskim partnerem projektu jest Katedra Architektury Politechniki Opolskiej. Grupa ekspertów z innych dziedzin nauki wspiera nas w zrozumieniu powiązań i stosunków.

Projekt „Granice” (Josef Kiszka)

Projekt badawczy Granice jest międzynarodowym przedsięwzięciem, kładącym sobie za cel prospekcję, deskrypcję i objaśnienie stosunków i zależności w przygranicznej przestrzeni Śląska jako objawu ogólnego zjawiska, granicznego fenomenu, i w ten sposób uwidocznić aspekty problematyki granic w skali ogólnej. Teoretycznych podstaw nie czerpiemy tylko z teorii architektury, urbanistyki i bliskich im dziedzin geografii i ekologii, lecz także w okręgu nauk formalnych, humanistycznych, społecznych i przyrodniczych, tu zwłaszcza biologii. Kluczowym jest systemowe widzenie złożoności, kompleksowości świata. Architekturę postrzegamy jako rozszerzony fenotyp ludzki. Kulturowy wymiar życia uważamy za esencjalny a jakoś socjokulturowego przejawu za determinującą procesy życiowe. Czwterowektorowa przestrzeń życia zakłada akceptację minionego, przeszłości, a jej obecność w układzie, strukturze oraz przejawie, wyrazie, w interesie stabilizacji przyszłych procesów i przywrócenia miejscu ładu i symbiotycznego dynamicznego charakteru przestrzeni.

Pogranicza w perspektywie socjologicznej (Anna Śliz, Marek S. Szczepański)

Przypadek pogranicza polsko-czeskiego (Anna Śliz, Marek S. Szczepański)
Pogranicza to regiony ukształtowane w procesie długiego trwania, czyli przenikania się różnego rodzaju całości społecznych w określonej przestrzeni społecznej. Efektem jest spektakularne pod względem kulturowym, społecznym czy architektonicznym terytorium, które stanowi ważne pole socjologicznej penetracji.

Pogranicza to obszary obrzeżne państw, które charakteryzują się przede wszystkim kulturowym zróżnicowaniem. W odniesieniu do pogranicza Polski i Czech mówimy o współwystępowaniu dwóch kultur polskiej i czeskiej, chociaż terytorium to nie jest pozbawione wpływu innych kultur – słowackiej, niemieckiej, morawskiej czy romskiej. W takim kontekście możemy mówić zarówno o zjawisku izolacji kultur, jak i wymianie, której efektem jest pewne novum. Nie jest ono redukowane do żadnej konkretnej kultury, ale zawiera w sobie zarówno elementy wywodzące się z różnych kultur, jak i pewną „trzecią wartość”. Powstała ona w wyniku łączenia się, przenikania czy zderzenia kultur w jednej społecznej przestrzeni, np. język pogranicza, tradycje i obyczaje czy architektura. Osobliwością pogranicza jest istnienie mniejszości etnicznych i narodowych, które w stopniu najwyższym definiują społeczną przestrzeń. Pogranicze to kilka istotnych kwestii: (1) wpływ języków sąsiada na język ojczysty, (2) współobecność religii i świątyni sąsiada, (3) obecność turystów, którzy z danych miejsc rozjadą się po całym kraju. Taka sytuacja kształtuje spektakularną przestrzeń społeczną, która stanowi swoiste laboratorium badawcze dla przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych. Rola socjologów w badaniu obszarów pogranicza to przede wszystkim analiza wpływu zróżnicowania kulturowego na kształtowanie życia społecznego, ekonomicznego czy politycznego na obszarach konkretnego pogranicza.

Schengen a rozwój pogranicza polsko-czeskiego (Piotr Obraca)

Na wstępie tekstu omówione zostało pogranicze polsko-czeskie w aspekcie Schengen, w tym w szczególności teren podlegający opracowaniu, zamknięty nieregularnym pięciokątem (Kietrz-Opawa-Ostrawa-Bohumín-Racibórz). Uwzględniając wyniki warsztatów, jakie odbyły się w Opawie w dniach 06-07.2012 r., nakreślono możliwości współpracy transgranicznej. Za stimulator prawidłowo funkcjonującej gospodarki przyjęty został rozwój przestrzenny, jako jednolity dla strony czeskiej i polskiej. Biorąc pod uwagę uwarunkowania historyczne, demograficzne, jak również istniejącą infrastrukturę, rozwój przestrzenny pod różnymi postaciami może korzystnie wpłynąć na poziom życia społeczności w całym polsko-czeskim regionie. Szczególną rolę upatrywać należy w bogatej sieci założeń o charakterze zabytkowym, które po odpowiednim przywróceniu wartości, mogą stanowić istotny czynnik zbliżenia i współpracy społeczności.

Studium wprowadzające interakcji faktów przyrodniczych i historyczno-kulturowych z rozwojowymi możliwościami śląskiego pogranicza (Jiří Low)

Śląsk był historycznie podzielony na liczne małe w miarę samodzielne obszary. Owe jednostki autonomiczne powstały i rozwijały się w zgodzie z warunkami przyrodniczymi, przede wszystkim z georeliefem. Roku 1742 został Śląsk, bez uwzględnienia owych naturalnych warunków, podzielony pomiędzy dwa państwa, następnie w 1919 została jeszcze wydzielona część państwu trzeciemu. To miało na całe pogranicze fatalny wpływ gospodarczy i kulturowy, spotęgowany na dodatek sztuczną izolacją całego obszaru. Miejscami stan ten trwa nadal.

Wybrane historyczne i socjoekonomiczne zależności czesko-polskich stosunków transgranicznych (Pavel Ptáček, Pavel Roubínek, Petr Kládivo)

Celem rozprawy jest zaprezentowanie historii wspólnej granicy czesko-polskiej od czasów monarchii habsburskiej aż do współczesności i spojrzenie na stan dzisiejszy z perspektywy stosunków przezgranicznych i przygranicznych oraz spojrzenie na wybrane charakterystyki socjoekonomiczne, które mogą podpowiedzieć coś o podobieństwach i różnicach obu części pogranicza. Na końcu wkładamy mikrosondę jednego odcinka wspólnej granicy, gdzie zainteresował nas najnowszy rozwój związany z przystąpieniem do obszaru Schengen i jakie zmiany ten akt przyniósł i przynosi w życiu tutejszych mieszkańców.

Czesko-polskie pogranicze na Śląsku Cieszyńskim w perspektywie geografii kultury (Tadeusz Siwek)

Artykuł poświęcony jest postrzeganiu z perspektywy geografii kultury historycznego regionu Śląska Cieszyńskiego, który dziś różni się znacznie od swej historycznej postaci. Najważniejszą zmianą w porównaniu z przeszłością jest podział tej przez 600 lat istniejącej jednostki administracyjnej w roku 1920 między dwa państwa – dzisiejszą Polskę i Czechy. W regionie zachowało się mnóstwo materialnych i niematerialnych elementów świadczących o jego dawnej jedności, ale w świadomości mieszkańców są często bez znaczenia, a nawet wręcz zapomniane. Subiektywne postrzeganie regionu jest o wiele bardziej kształtowane stanem obecnym, ponieważ 50-100 lat z perspektywy człowieka to wieczność. Geografia kultury dysponuje narzędziem, którym potrafi utrwalić postrzeganie przestrzeni w postaci tzw. map mentalnych. Są to mapy subiektywnych wyobrażeń, które mają na konkretnego człowieka większy wpływ niż obiektywna rzeczywistość,

k której człowiek znać nie musi. Mapy mentalne były już wykorzystane w czeskiej części Śląska Cieszyńskiego. Dzięki badaniom z lat 1998 i 2003 wiemy, że Śląsk, razem ze Śląskiem Cieszyńskim przetrwał w świadomości mieszkańców. Ma w nich lepszą pozycję od większości innych regionów podobnej wielkości, ale gorszą od historycznych ziem czeskich, choć do nich się również zalicza. Obecne europejskie procesy integracyjne i malejąca rola granic są wprawdzie szansą na odnowienie dawnej utraconej tożsamości regionalnej, ale nie można się łudzić, że będzie to forma podobna to tej sprzed 100 lat. Nie można wejść dwa razy do tej samej rzeki.

Czy intensywniejsza współpraca transgraniczna odzwierciedla się w stosowaniu nazw geograficznych? (Monika Choroś)

Intensywniejsza współpraca pomiędzy mieszkańcami pogranicza, zwiększony ruch turystyczny, zainteresowanie dziedzictwem kulturowym powinny sprzyjać wzajemnemu zbliżeniu oraz stosowaniu w praktyce egzonimów. Analiza różnorodnych publikacji dowodzi, że na pograniczu polsko-czeskim dominuje tendencja do unikania narodowych wariantów nazw oryginalnych, także tych znanych, dobrze przyswojonych i posiadających wielowiekową tradycję, a nawet zatwierdzonych, jako nazwy w języku mniejszości. Najczęściej używane egzonimy to nazwy większych i znaczących miast, takich jak: Wrocław, Racibórz, Opole, Olomuniec, Opawa, Ostrawa. Stan taki jest zgodny z ogólnymi, europejskimi dążeniami do ujednolichenia i standaryzacji nazewnictwa geograficznego, które wynikają z pragmatyzmu oraz zbyt dosłownie pojmowanej poprawności politycznej.

Śląsk i nieoczywisty fenomen: Kultura architektoniczna na peryferii w kulturowo, narodowościowo i politycznie podzielonej ziemi (Martin Strakoš)

Kultura architektoniczna Śląska jest złożonym fenomenem ze względu na podział krainy w XVIII wieku oraz na jej złożony rozwój narodowościowy i socjalny. W tekście uwaga skupia się na historii architektury ostatnich trzech stuleci w badaniach po roku 1989. Są tu wymienione podstawowe omówienia z zakresu historii Śląska oraz historii sztuk pięknych i architektury, z wyszczególnieniem poszczególnych części terytorium Śląska. Bardziej szczegółowo są opisane prace inwentaryzujące, atlasy i przewodniki architektoniczne, ewentualnie katalogi, traktujące o ważnych etapach i osobistościach kultury architektonicznej na Śląsku.

Modernizm na peryferiach Granice państwowe a architektura gmachów publicznych Górnego Śląska w latach międzywojennych (1922-1939) (Ryszard Nakonieczny)

Górny Śląsk w latach międzywojennych (1922-1939) został podzielony między: Czechosłowację, Polskę i Niemcy. Granica stała się wyznacznikiem tożsamości, polityki, gospodarki, kultury i estetyki 3 narodów, co znalazło szczególne odbicie w architekturze reprezentującej pryncypialne interesy władzy i państwa. Budowie stały się komunikatorami idei na masową skalę, oferując społeczeństwu przekaz nie tylko o przeznaczeniu budowli, inwestorze, ale także o politycznej czy narodowej przynależności i racji stanu. Dziś granice są płynne, zanikają w czasie i w przestrzeni, ale ich dawny ślad w architekturze dwudziestolecia międzywojennego pozostał.

Infrastruktura dla kulturowo-społecznego życia w Hulczyńskiem i Raciborskiem (Martin Nedvěd)

Obszar Górnego Śląska wydzielony miastami Ostrawa, Opawa i Racibórz miał złożoną historię, która niekiedy zerwała, gdzie indziej zachowała związki z pierwotną tradycją kulturową. Również warunki komunikacji między ludźmi, życie społeczne oraz wytworzenie i pielęgnowanie powiązań i stosunków socjalnych są w każdej gminie inne. Celem artykułu nie jest propozycja konkretnych rozwiązań konkretnym gminom, ale raczej teoretyczny wgląd do problematyki i ogólna wskazówka dla działań lokalnych samorządów i planowania rozwoju ich wsi.

Koncepcja rozwoju regionalnego pogranicznego obszaru Moraw południowych i Dolnej Austrii (Mojmír Kyselka)

Po upadku żelaznej kurtyny nauczyciele i studenci Wydziału Architektury Politechniki w Brnie zaproponowali współpracę austriackim kolegom z Uniwersytetu Technicznego w Wiedniu i niemieckiego UNI w Kaiserslautern. Na niemiecko-francuskiej granicy prosperują wspólne regiony. Są inspiracją idei transgranicznego planu przestrzennego południowomorawskiego i dolnoaustriackiego pogranicza o szerokości około 35 km wzdłuż rzeki Dyji od tamy „wránowskiej” (Vránov) po zbieg z rzeką Morawą. W wyniku spontanicznej inicjatywy studentów na warsztatach w rozpadającym się nadgranicznym pałacu w mieście Jaroslavice rodzi się idea połączenia atrakcji kulturowych, przyrodniczych i winiarskich obu krajów w formie „winostrady”. Następnie zostaje opracowana koncepcja planistyczna, która z

powodzeniem prezentowana jest w ośmiu miastach i się staje się inspiracją do stopniowej realizacji.

Eksperymentowanie z metodami planowania strategicznego na obszarze Euroregionu Silesia (Marcin Spyra)

Tekst analizuje wyniki uzyskane podczas czesko–polskich studenckich warsztatów planistycznych, dotyczących rozwoju przygranicznego fragmentu Euroregionu Silesia. Na potrzeby niniejszej analizy polscy uczestnicy warsztatów opracowali krótkie teksty, opisujące spostrzeżenia związane z uczestnictwem w tym wydarzeniu. Niniejsze opracowanie cytuje wypowiedzi studentów oraz poddaje je ogólnej analizie. Bazując na analizie zgromadzonego materiału, należy uwypuklić rolę dialogu w procesie planistycznym, konieczność holistycznego rozumienia przedmiotowego krajobrazu, rolę nowoczesnego wizerunku dla rozwoju Euroregionu oraz konieczność stymulowania elastycznych i oddolnych inicjatyw rozwojowych.

Warsztaty 2012: Prajzsko (Księstwo Raciborskie) (Josef Kiszka, Martin Nedvěd, Marcin Spyra/Markéta Knobová, Martina Mičochová, Hana Nováčková, Ondřej Turoň, Natalia Walas, Martyna Świerczyńska)

Ogólny rozdział streszcza przebieg i wyniki warsztatów „Prajzsko 2012”. Poszczególne zespoły w skrócie charakteryzują wyniki deskrypcji przestrzeni i próbują wyrazić syntezę w formie zapisu przewodniej idei, koncepcji. Pierwsze dwie prace koncentrują się zgodnie z wybranym tematem na aspekty socjokulturowego charakteru, a przede wszystkim na wpływ historii na stan obszaru. Zespoły nr 3 i 4 badały struktury ruralne, ich stan i rozwój i próbowały przedstawić sugestię dalszego możliwego układu tkanki niedegradującego tożsamości i umożliwiającego dalsze zrównoważone życie. Zrównoważony rozwój jest nadal w centrum zainteresowania zespołu piątego. Ostatni zespół skoncentrował uwagę na wykorzystaniu zdegradowanych kulturowych fragmentów, jak wartościowych kulturowo, tak i z punktu widzenia wartości kulturowej nieinteresujących, jednak w celu zachowania lokalnej tożsamości bardzo ważnych.

Zrównoważony rozwój Euroregionu Silesia. Synteza pracy podczas warsztatów projektowych (Marcin Spyra)

Tekst opisuje spostrzeżenia dotyczące aspektów zrównoważonego rozwoju, istotne dla rozwoju fragmentu obszaru czesko –polskiego przygranicza, położonego w obrębie Euroregionu Silesia. Podstawą do rozważań są propozycje projektowe dla Euroregionu Silesia, opracowane w trakcie trzydniowych warsztatów projektowych w Opawie, opisane w kontekście europejskich i światowych tendencji kształtowania zrównoważonego rozwoju. Opracowany podczas warsztatów projekt miał na celu analizę możliwych scenariuszy zainspirowanych ideą zrównoważonego rozwoju. Wyniki projektu opracowanego w trakcie warsztatów wskazują na znaczną rolę tworzenia nowych i nowoczesnych miejsc pracy związanych z lokalnie wytwarzanymi produktami (ekologiczna żywność), stymulowanie rozwoju lokalnych społeczeństw obywatelskich oraz wzmacnianie kooperacji różnych podmiotów opartej o zdecentralizowaną sieć współpracy. Ponadto zwrócono uwagę na konieczność zrozumienia procesu zachodzących przez lata przemian krajobrazu Euroregionu Silesia oraz umiejętności syntezy tego procesu, jako podstawy do opracowania wytycznych jego zrównoważonego rozwoju.

Euroregion Silesia, propozycje i poszukiwania nowych funkcji dla zdegradowanych obiektów (Mariusz Teczynski)

Polityka regionalna Euroregionu Silesia skupia się wokół realizacji wielu programów, takich jak Program Operacyjny Funduszu Mikroprojektów, analiz komunikacji, ruchu granicznego, polsko-czeskie grupy Współpracy Transgranicznej, wspierające działalność podmiotów. Mając zawsze na uwadze redukcję różnic pomiędzy innymi regionami. W pracy podjęto próbę zebrania wytycznych mogących wzmocnić strategię rozwoju Euroregionu Silesia. Wszystko to ma stanowić pretekst do dyskusji na temat strategii i wizji rozwoju regionu, zwiększając tym samym bazę pomysłów na temat wykorzystania bogactw Euroregionu Silesia.

Badania (Josef Kiszka)

Projekt Granice z wszystkimi cyklami, semestrami, warsztatami i resztą działań ma swój rozmiar badawczy. Celem jest określenie i nazwanie domniemanego, niejasnego, nieczytelnego. W działaniach naszych chcemy mieć oparcie w naukowych metodach. W celu bardziej racjonalnej pracy w ciągu dalszych badań dzielmy całość na część ogólnego paradygmatu, systemu życia, procesów socjalnych i kulturowych i w końcu na zagadnienia właściwych granic i pogranicza.

Summary

Boundaries / Silesia

Boundaries / The Boundaries project is a long-term project running at the Department of Architecture of VSB – Technical University Ostrava. In order to identify, name and understand content of any kind, defining the boundaries of the whole is of primary importance. Boundaries or limits of the various areas of knowledge, and of life in general, are defined specifically. Borderlines (although hypothetical because the world is a continuum) or border areas have aspects which are general in nature, but they are also unique. In both of their modalities, their special position in relation to their surroundings generates dynamic pressure and tension and a potential for the emergence of a new quality. The defining of personal space through building creates ties to a place, a home, and gives the place its individuality, architecture.

Silesia / Our homeland is formed by the historical land of the Crown of Bohemia which was later divided among the neighbouring states. Its fate is related to the terms Sudetenland – Sudety (a term much more often frequented in Czech historiography) and Ziemie odzyskane in Polish historiography. The new Post-Ver-sailles balance of power and the creation of new nation states started a tragic period in the history of the place and the promise of a new beginning only came with the accession to the Schengen Agreement offering hope for gradual stabilisation. The precondition for this is that we come to terms with our history and renew ties and relations. The subject-matter of our efforts is to define the sociocultural premises and theorems which may facilitate the fulfilment of this goal.

Cultural Dimension / Aristotle considers the effort to achieve perfection to be the highest dianoetic ability or virtue and to be the achievement of the essence of being. Spirit is immortal and the cultural dimension is its manifestation. Wisdom, goodness, beauty – are only “ideas” but are of essential importance for life. From the point of view of sociocultural spacetime, what determines the continuity of a place or living space is its adaptability, the value and quality of communication and the symbolic system.

Spacetime / What seems to be of essential importance is the perception of space in relation to time and the presentation of the maximum number of spacetime events of a place at the present moment. The emphasis on temporal aspects in the articles of most experts confirms the justification of our assumptions. The effort to find order in the modalities of chaos is closely interconnected with this as well as with the objectivisation of the value characteristics of living space perceived subjectively.

Pedagogy / Learning is life itself and knowledge is the aim of human life. One of the important aspects of the project is the effort to resist instrumentalisation of knowledge. The extended instruction of Studio Work which enabled the individual projects, including the Boundaries one, provides an opportunity for this. A student’s participation in the workshop and its preparation and in the following project specification contributes to the student’s growth by leaps and bounds, both from the point of view of his or her professional development and also his or her general knowledge.

Research / The whole project is research oriented and its conclusions should specify the necessary preconditions for the stabilisation of Silesian border areas. It is a combination of quantitative as well as qualitative methods with emphasis on socio-cultural aspects; from the viewpoint of methodology, it is based on the On the Road sociological method. The primary exploration will enable subsequent explanation and finally the formulation of justifiable theses or theorems.

Partners / The Polish partner of the project is the Department of Architecture of the Opole University of Technology. A team of experts from other (scientific) fields assists in understanding the context and interconnections.

The Boundaries Project (Josef Kiszka)

The Boundaries Project is an international research undertaking with the aim to prospect, describe and clarify the relations existing in the border areas of Silesia as the manifestation of the general borderline phenomenon, and thus to help in understanding the issues characteristic for border areas at a general level. In order to find theoretical grounding for our efforts, besides the theory of Architecture and Urban Planning and the fields related to Geography and Ecology, we also pay attention to the formal, social and natural sciences, namely to Biology. The systemic view on the complexity of the world is the crucial part of our theoretical basis. We perceive architecture as the extended phenotype of man, and understand the cultural dimension of life as essential and the quality of sociocultural manifestation as determinant for the life process. The four-dimensional living space assumes acceptance of the past and its inclusion into the present arrangement, structure and formability in the interest of stabilising future processes and returning order to the place and giving the space symbiotic dynamic nature.

Borderland in sociological perspective (Anna Śliz, Marek S. Szczepański)

The case of the Polish-Czech border (Anna Śliz, Marek S. Szczepański)

Borderland is a specific reality which is not restricted to one culture because it was created due to connection, penetration or crash of cultures in one social space, for example borderland language, traditions and customs or architecture. The distinctive mark of borderland are ethnic and national minorities which define this social space. Polish and Czech Republic borderland is being created by Polish and Czech cultures but others - Slovak, German, Moravian and Romany cultures, too. In this context we can talk about isolation process on the one hand and about social exchange on the other, which gives new social reality. The research of borderland is first of all an analysis how cultural diversity creates social, economic and political life in the borderland.

Schengen and the Development of the Czech-Polish Border Area (Piotr Obracaj)

In the introductory part of the text, the Czech-Polish border is discussed in connection with Schengen, attention is primarily paid to the area defined by the irregular pentagon (Kietrz–Opava–Ostrava–Bohumín–Racibórz). Taking into consideration the results of the workshop that was held in 2012 in Opava, the possibilities for cross-border cooperation are outlined. The model of joint territorial development has been accepted as the stimulator of a well functioning economy. With respect to the historical conditions, demographic situation and the existing infrastructure, the socioeconomic development in its various modalities may positively influence the standard of living of the society in the whole Polish-Czech region. The rich network of historical or cultural heritage sites may play a special role in this as they may, after corresponding renovation, represent an important factor in the improvement of contacts and cooperation between the two communities.

Landscape character - Methodology. Definition of symbols and values of the landscape in the example of Javorníky in Rychlebské mountains (Jiří Löw)

Methodology of the typological and individual assessment of landscape character with compositional relationships, on example of Javorníky in Silesia.

Introductory study of natural interactions and cultural and historical givens of Silesian cross-border areas with a view to the possibilities for their development (Jiří Löw)

Historically, Silesia was divided into many small autonomous areas. These individual areas, however, developed in relation to their natural determinants, primarily according to their georelief. Irrespective of these natural relations, in 1742, Silesian territory was divided among two states, and in 1919, part of the territory was awarded to another state. This had fatal consequences for the economic and cultural life of the whole cross-border region and the decline was made even more pronounced by the artificial isolation of the Polish-Czech cross-border areas and in some places, this has persisted until the present day.

Selected historical and socio-economic context of Czech-Polish border relations (Pavel Ptáček, Pavel Roubínek, Petr Kladivo)

The paper would like to describe the development of common Czech-Polish border since Habsburg monarchy till current times and pays more attention to the current cross-border realtions. It also uses fundamental socioeconomic characteristics to describe whole the Czech-Polish borderland with all differences and similarities. The final part of the paper is focusing on selected part of the Czech-Polish border in Javorník region and tries to analyse how the accsession of both countries into the Schengen space influenced the life of ordinary people in this region.

Czech-Polish borderland in Teschen Silesia: a cultural geographic perspective (Tadeusz Siwek)

The topic of the paper is perception of historical region Teschen Silesia in the cultural geographic perspective. This region is quite different now than before. This 600-years old administrative unit was divided in 1920 between today Poland and Czechia. There are many material elements and non-material ones given testimony of regional unity, but they are seen not important or they are even forbidden. Subjective perception is established more by recent situation than by the past, because 50-100 years is an eternity from human being perspective. Cultural geography has a tool, which can be used for mapping of subjective imagination. They are mental maps. These maps influence a man more than objective knowledge, which has not been familiar to him. Mental maps were applied in the Czech part of Teschen

Silesia. Thanks to mappings in 1998 and 2003 we know, that Silesia – including Teschen Silesia – exists in the mind of their inhabitants. It reaches better position than other regions with similar area but worse position in comparison with historical Czech lands in spite of belonging to them. Recent integration processes in Europe and diminishing role of borders are chances to re-establishing of lost regional identity in Teschen Silesia. But it should not be the same identity than these one a hundred years before. No man ever steps in the same river twice.

Is intensive cross-border cooperation reflected in the use of geographical names? (Monika Choroś)

More intensive cooperation among inhabitants of the borderlands, greater tourist excursions and interest in the cultural heritage should support mutual close relations as well as using exonyms in everyday life. The analysis of different publications proves that in the Polish – Czech borderland the avoidance of using the national equivalents of the original names is a kind of trend. Moreover, the names that are known, well-adopted and present in the register over the years, as well as those which are approved in the minority language, are also being avoided. The most grequent exonyms are the names of bigger and significant cities, such as, Wrocław (Wroclaw), Opole (Opole), Olomuniec (Olomouc), Opawa (Opava), and Ostrawa (Ostrava). This status quo is compatible with the general European aspirations to standarise and unify the geographical names. This tendency results from pragmatic reasons and perceiving the political correctness too literally.

Architectural culture in Silesia is a complicated phenomenon, related to the division of the country from 18 century and its complicated ethnic and social development. (Martin Strakoš)

Attention is focused on the research of architectural history of last three centuries after 1989. They are mentioned basic Silesia history development overview and overviews of pictorial art development and architecture with respect to parts of the Silesian territory. Inventorial works are elaborated in details, atlases and architecture guides or catalogues, dealing with the important stages and personalities of architectural development in Silesia.

Modernism on the periphery. Border line in the architecture of public buildings of Upper Silesia in the interwar years (1922-1939). (Ryszard Nakoneczny)

Upper Silesia was divided between: Czechoslovakia, Poland and Germany in the interwar period (1922-1939). The border has become a determinant of identity, politics, economy, culture and aesthetics of the three nations, which was reflected in the architecture representing the interests of power and the state. Buildings have become communicators of ideas on a large scale by offering for the public the message not only about the function, the structure, the investor, but also about specific political or national affiliation and reasons of state. Today the border lines are fluid and disappear in time and space, but their former mark is still visible in the architecture of the interwar period.

Facilities for the culturally-social life in villages in the area of Hlučínsko and Ratibořsko. (Martin Nedvěď)

The area of the Upper Silesia, demarcated by the cities Ostrava, Opava and Ratibof, went through a difficult historical course of events, which severed the ties to original cultural traditions in some locations and remained them in some other. Also the conditions needed for the meeting of people, their social life and creation and maintaining of the social relations are different in every village. The aim of our article is not to define concrete solutions for each village but rather to offer some theoretical insight into this issue and give general advice for the local self-government’s work and their planning of the settlement development.

The study of regional development in the border region of South Moravia and Lower Austria (Mojmír Kyselka)

After the fall of the Iron Curtain contact the teachers and students of the Faculty of Architecture BUT in Brno, Austrian colleagues from TU Wien and Germany UNI Kaiserslautern, with the proposal of cooperation. On the German - French border regions flourish together. They are inspiration to the idea of cross-border spatial plan South Moravian - Lower Austrian border in the range of about 35 km along the river Thaya from Petrified dam to the confluence with Moravia. Spontaneous initiative of the students of three schools in the workshop in a rundown castle border Jaroslavice The idea for the connection of cultural, natural and wine attractions of both countries through the wine route. Then it exhaustively joint land use plan, which has been successfully exhibited in eight cities and inspires the gradual implementation.

Experimenting with various methods of physical planning in the Silesia Eurore-

gion (Marcin Spyra)

The text is an analysis of the results achieved at the Czech-Polish workshop which focused on the border areas of the Silesia Euroregion. For this analysis, the Polish students worked out their commentaries and suggestions related to their participation in this event. The text quotes these insights and provides their summary analysis. On the basis of the material collected in this way, it is necessary to highlight the role of the dialogue in the planning process, the necessity of holistic understanding of the area, the importance of a topical depiction of the situation in the Euroregion for its development and also the necessity for the stimulation of elastic and endogenous pro-development initiatives.

Workshop 2012: Prajszko (The Duchy of Racibórz) (Josef Kiszka, Martin Nedvěď, Markéta Knobová, Martina Mičochová, Hana Nováčková, Ondřej Turoň, Natalia Walas, Martyna Świerczyńska)

This summary chapter describes the course and results of the “Prajszko 2012” workshop. The individual teams briefly characterise the results obtained by the description of this area and strive to arrive at a synthesis in the form of main themes, keynotes or a concept. The first two teams, in compliance with the selected topic, focused on the issues of socioeconomic nature and especially on the influence of history on the situation and condition of the region. Team 3 and 4 investigated the rural structure of the area, its condition and development and proposed the directions for its further arrangement with respect to the crucial issues of preservation of identity and sustainable development. Sustainable development as such is then the focus of attention of team 5. The last team focused on the potential usability of degraded cultural fragments, both those culturally valuable (antiquarian) and those without much cultural value but important for the preservation of the identity of the place.

Examples of predictions made on the basis of the workshop in connection with some selected topics and localities, worked out under the guidance of the teachers, are also part of the chapter.

Sustainable development of the Silesia Euroregion. Synthesis of results obtained at an architectural workshop (Marcin Spyra)

The text provides a description of ideas and suggestions on issues of sustainable development important for the development of that part of the Czech-Polish border area which falls within the borders of the Silesia Euroregion. The planning data files worked out at a three-day workshop in Opava were the basis for these reflections, with the data described within the context of European and world-wide trends in sustainable development. The aim of the proposal worked out at the workshop is to analyse the possible scenarios inspired by the idea of sustainable development. The results of the workshop point to the important role of new and modern jobs and their creation in relation to the locally manufactured products (healthy diet), and furthermore to the stimulation of development of local civil society and the strengthening of cooperation between independent economic entities on the basis of decentralised manufacturing networks. What is moreover taken into account is the necessity to understand the long-standing processes of changing the image of Euroregion Silesia and the ability to synthesise these processes in order to form the basis for the working out of physical planning principles of sustainable development of the region.

Bazaar (Mariusz Teczyński)

The regional policy of the Silesia Euroregion focuses on the implementation of many programmes, such as those of the Micro-projects Fund of the Operational Programme, communication analyses, borderline contacts, Polish-Czech Association for Cross-border Cooperation which provides support to the activities of the individual entities. The programmes always attempt to minimise the differences between the individual regions and contribute to their elimination. The team strives to summarise the prerequisites that may strengthen the strategy for development of the Silesia Euroregion. This summary should lead to a discussion on the strategy and prognosis of development of the Silesia Euroregion and to the establishing of a bank of ideas on how to make use of the wealth of the Euroregion.

Research (Josef Kiszka)

The Boundaries project with its cycles, semesters, workshops and other accompanying activities also has a research dimension. The goal is to name things that are only sensed, that are unclear or illegible. In this effort, we want to rely on general scientific views and approaches. For a more rational approach in the course of further investigation, we divided the problem into issues related to the general paradigm, the system of Life, the social and cultural processes and finally those related to borderlines and border areas themselves.

Vědecká rada nakladatelství Accendo Centrum pro vědu a výzkum, o.p.s.

PŘEDSEDA VĚDECKÉ RADY

Ing. Lubor Hruška, Ph.D.

Ředitel společnosti ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, o. p. s.

ABECEDNÍ SEZNAM ČLENŮ VĚDECKÉ RADY

Prof. RNDr. Vladimír Baar, CSc.

Ostravská univerzita v Ostravě, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

Ing. Jan Česelský, Ph.D.

VŠB-TU Ostrava, Stavební fakulta, Katedra městského inženýrství.

Doc. PhDr. Darja Jarošová, Ph.D.

Ostravská univerzita v Ostravě, Lékařská fakulta, Ústav ošetrovatelství a porodní asistence.

Prof. PhDr. Jan Keller, CSc.

Ostravská univerzita v Ostravě, Fakulta sociálních studií, Katedra sociálních věd

Prof. Ing. Jiří Kern, CSc.

VŠB-TU Ostrava, Ekonomická fakulta, Katedra regionální a environmentální ekonomiky

Prof. Ing. Vítězslav Kuta, CSc.

VŠB-TU Ostrava, Stavební fakulta, Katedra městského inženýrství.

Doc. Mgr. Jan Spisar, Ph.D.

Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, Katedra hudební výchovy.

Doc. Ing. Pavel Tuleja, Ph.D.

Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Katedra ekonomie

Ing. Petr Tušil, Ph.D.

Výzkumný ústav vodohospodářství T. G. Masaryka, v.v.i.

PhDr. Ladislava Zapletalová

Sociolog PROCES – Centrum pro rozvoj obcí a regionů, s.r.o.

Společnost ACCENDO je vědecko - výzkumná organizace schválená poradním orgánem vlády – Radou pro výzkum, vývoj a inovace v ČR - za účelem podpory vědeckého výzkumu v regionálních vědách. Svou činností vytváří tyto pilíře:

I. Vědecko - výzkumný institut, II. Vzdělávací institut, III. Nakladatelství s vědeckou radou.

Nakladatelství má za úkol vydáváním odborné literatury naplňovat cíle společnosti. ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, o.p.s. zřizuje Vědeckou radu nakladatelství ACCENDO jako poradní orgán nakladatele. Tím je zajišťována odbornost a kvalita vědeckých a výzkumných titulů, které vydává v rámci svých recenzovaných monografií.